3 1761 07433613 2

R. STEFFEN

SVENSK LITTERATURHISTORIA

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
ESTATE OF THE LATE
JOHN B. C. WATKINS

Dup J. B. C. Watkins

RICHARD STEFFEN

SVENSK LITTERATURHISTORIA

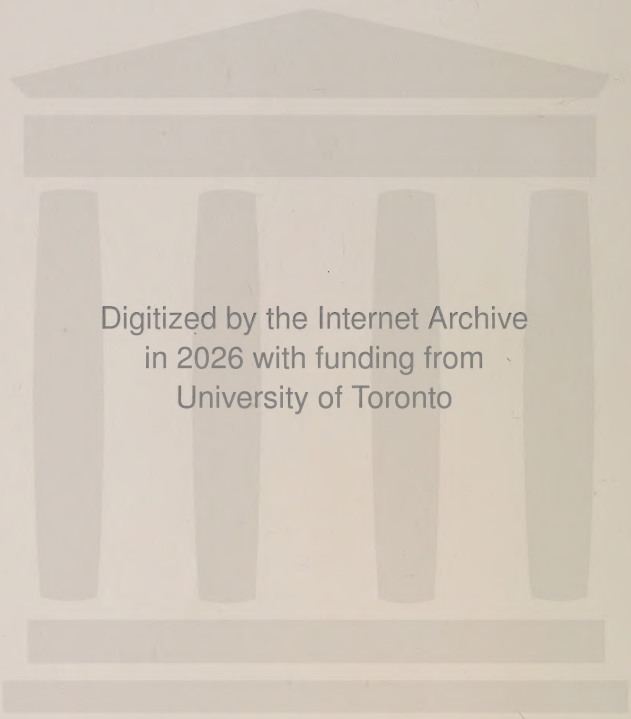

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/svensklitteratur0000stef

SVENSK
LITTERATURHISTORIA

FÖR

DEN HÖGRE ELEMENTARUNDERVISNINGEN

AV

RICHARD STEFFEN

SJÄTTE UPPLAGAN

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners Förlag

PT
9260
S7
1923

LIBRARY
DEC 17 1965
UNIVERSITY OF TORONTO

1031888

STOCKHOLM 1923
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
230665

FORNTIDEN.

Från äldsta tider till 1100-talets slut.

Bronsåldern. Den gren av germanerna, som kallas skandinaverna eller de nordiska folken, har troligen sedan urminnes tider bott i Sverige, Norge och Danmark. Många forskare antaga, att kusterna kring södra Östersjön, särskilt Sydsverige, är germanernas urhem, varifrån de sedermera spritt sig till andra delar av Europa. Så mycket är åtminstone säkert, att det folk, som vi härstamma från, funnits i Norden redan under den period, som kallas bronsåldern (från omkring 1800 till omkring 500 f. Kr.). Vår kännedom om det andliga tillståndet hos dessa forna inbyggare i Norden är mycket obetydlig. Om vissa drag i deras kultur, särskilt deras konstfärdighet, vapen, verktyg och dylikt, lämnas oss rätt goda underrättelser av de fynd, som erhållits i jorden. Men däremot sväva vi i fullständig ovisshet om deras vetande och tro, deras tankar och känsloliv samt om det uttryck de kunnat giva däråt, med ett ord om allt det, som skulle bildat en litteratur, om det funnits i skrift bevarat till våra dagar.

De äldsta meddelanden vi äga från forntiden äro de s. k. *hällristningarna*, d. v. s. i berghällar inristade avbildningar dels av verkliga föremål, såsom människor, hästar, nötkreatur, vagnar, skepp, vapen m. m., dels av symboliska tecken, såsom fot- och skosulor, hjul och koncentriska cirklar. Några

av de avbildade föremålen visa tydlig likhet med saker, som förskriva sig från bronsåldern, t. ex. bronsyxor. Hällristningar finnas i alla Sveriges landskap, talrikast i Skåne, Östergötland, Blekinge och framför allt i Bohuslän. Säkerligen har meningen med dessa framställningar varit att åt efterkommande bevara minnet av inträffade märkligare händelser, men de utgöra ej någon skrift i egentlig mening utan kunna snarare jämföras med tavlor, och vi sakna varje medel att skaffa oss någon närmare kännedom om deras innebörd. Oftast skildra de väl strider men stundom även händelser ur det dagliga livet. De symboliska tecknen hava säkerligen något sammanhang med bronsåldersfolkets religiösa föreställningar och tyda på förekomsten av en solkult.[1]

Urnordiska inskrifter. Verkliga skrivtecken voro kända i Norden på 200-talet e. Kr.

Runorna, som av sydgermanska folkslag ursprungligen bildats av de grekiska och latinska alfabeten, finnas i flera former. De äldsta runorna voro 24. Med dessa runor, den så kallade *äldre runraden*, äro det nordiska språkets tidigaste minnesmärken ristade. De urnordiska runskrifter, som hittills kommit till vår kännedom till ett antal av något över hundra stycken, härstamma i allmänhet från tiden 300—750 e. Kr. och äro avfattade på ett språk, som överallt tyckes vara väsentligen likartat. Vi hava sålunda skäl för det antagandet, att under den nämnda tiden talades över hela Skandinavien i det stora hela ett och samma språk, som man kallar det u r n o r d i s k a språket. En av de äldsta på detta språk bevarade inskrifterna var ristad på det ena av de stora guldhorn, som (1639 och 1734) hittades i en åker vid Gallehus i Nordslesvig. De blevo sedermera bortstulna

[1] A. E. Holmberg, *Skandinaviens hällristningar*, 1848—1849. — L. Baltzer, *Hällristningar från Bohuslän*, 1881—1908. — O. v. Friesen och G. Ekholm, *Upplands hällristningar* (i Upplands Fornm. för. tidskr.), 1915. — B. Schnittger, G. Ekholm, Uppsatser i Fornvännen (särskilt 1922, h. 2—4).

och nedsmälta men voro dessförinnan noggrant avgjutna och avtecknade. På det senast funna stod följande inskrift, som torde vara från 300-talet:

Ek **H**levagastir **H**oltingar
Horna tavido.

»Jag Hlevagast från Hult (eller: från Holstein) gjorde hornet.»

Bland urnordiska inskrifter, funna i Sverige, märkes en runsten från Järsberg i Värmland, varpå läses: Ek erilar ubar haite harabanar runor waritu. — Jag heter Erilar den bistre (eller: Jag herulern heter Uv), Hrafn skriver runorna.

Vad som bevarats av urnordiska inskrifter är emellertid jämförelsevis obetydligt och har mera språkligt än litterärt intresse. På 700-talet började så småningom det urnordiska språket att förändras och splittras i olika dialekter. Vikingatiden, som blev en brytningstid i de nordiska folkens liv, medförde uppkomsten av de särskilda nordiska språken, svenskan, norskan, danskan och isländskan, vilka sålunda alla under nämnda tid utvecklat sig ur det urnordiska modersspråket, så att de omkring år 1000 kunna sägas vara åtminstone skilda dialekter. Redan omkring 800 framträda inskrifter, där den gamla runraden nästan fullständigt ersatts av en *yngre* 16-typig, som är egendomlig för Skandinavien och finnes i två former, en dansk och en svensk-norsk.[1]

DEN ISLÄNDSKA LITTERATUREN.

Emedan endast några obetydliga rester av den äldsta svenska litteraturen blivit bevarade, måste vi för att erhålla någon föreställning om den fornnordiska diktningen först vända oss till ett annat land, Island, som åt eftervärlden lämnat en synnerligen rik litterär skatt. Olikheterna mellan

[1] Adolf Noreen, *De nordiska språken, kortfattad översikt*, 4:e uppl. 1921. — O. von Friesen, *Runorna i Sverige*, 1915.

de nordiska folken i förkristen tid kunna ej hava varit så stora, att ej åtskilliga gemensamma drag böra ha funnits. En inblick i den isländska litteraturen ger oss möjlighet att avgöra, i vilka fall en likhet med svenska förhållanden är tänkbar eller icke.

Island upptäcktes vid mitten av 800-talet, och kort därefter började från Norge en stark utvandring till denna ö. Anledningen härtill var, att Harald Hårfagre genom slaget vid Hafrsfjord (872) fullständigt besegrat de norska småkonungarna och upprättat en envåldsmakt, som de självständiga och högättade storbönderna, hövdingarna och jarlarna ej kunde fördra. När de drogo sina färde ur Norge, medförde de sin släkt, sina underhavande och sina värdefullaste ägodelar, och de bevarade i det nya hemmet sitt gamla levnadssätt, sin gudatro, sina sagor och sånger. På grundvalen av denna gamla norska kultur och under inflytande även av främmande och kristna folk, med vilka islänningarna kommo i beröring, är det, som de skapa en litteratur av den kraftigaste och mest egenartade karaktär, vilken vida överträffar allt av därmed jämförligt slag, som samtidigt frambragtes i Europa.

Eddadiktning. Den isländska litteraturen har mästerverk att uppvisa såväl i prosaisk som i poetisk form. Bland de senare märkas först och främst de s. k. Eddakvädena, varmed man menar sådana av okända författare skrivna dikter i enkla versmått, vilka innehålla de gamla nordbornas, särskilt islänningarnas, gudatro, livsåskådning och hjältesägner. De allra flesta av dessa kväden finnas i en gammal pergamentshandskrift, som (1643) påträffades på Island av en biskop därstädes. Den översändes av honom till Köpenhamn, där den fortfarande förvaras under namnet »Codex regius». Genom åtskilliga missförstånd av äldre forskare fick denna handskrift det namn, varunder den blivit världsberömd, *den äldre eller poetiska Eddan*. Tillsammans med sångerna i Codex regius hava sedan i de tryckta upplagorna

utgivits några få kväden av likartad karaktär, hämtade från andra handskrifter.

Efter innehållet kunna Eddakvädena indelas i tre grupper, mytiska eller gudasånger, gnomiska eller lärodikter och heroiska eller hjältedikter. Bland de förstnämnda märkes *Voluspa*, Valans spådom, vari en sierska eller spåkvinna (vala) på Valfaders, d. v. s. Odens, befallning i högstämda och dunkla ordalag förtäljer, vad hon vet om världens skapelse, undergång och förnyelse, en översikt av gudarnas och människornas hela historia. *Thrymskvida*, Trymskvädet, berättar, huru Tor genom Lokes fintlighet återfår sin av jättarna bortstulna hammare. Om den tredje huvudgudomligheten, Frej, handlar *Skirnesmal*, som skildrar Frejs kärlek till jättedottern Gärd och huru han vinner henne genom sin tjänare Skirner. Såsom gnomisk dikt märkes *Havamal*, den höges eller Odens sång, egentligen en sammanfattning av flera dikter med olika innehåll. En större del av samlingen utgöres av korta, träffande klokhetsregler och tänkespråk, som innehålla nordbornas begrepp om vad som är rätt eller orätt, passande eller oskickligt, giva råd i avseende på vänskap och kärlek, korteligen återspegla forntidens hela livsuppfattning.

Bland hjältesångerna urskilja vi först *Volundarkvida*, Volundskvädet, som handlar om huru den konstfärdige smeden Volund (Viland, Veland) fängslas och misshandlas av den girige konung Nidud och sedermera hämnas. Detta kväde står på gränsen till de mytiska. De egentliga hjältesångerna kunna delas i två grupper. Den första utgöres av *Helgesångerna* om Helge Hjorvardsson och Helge Hundingsbane. Den andra och största gruppen, som blivit satt i en lös förbindelse med den föregående, består av *Volsungakvädena* eller *Sigurdssångerna*, vilka utgöra poetiska bearbetningar av en hos alla germanska folk spridd sagokrets om Volsungar och Niflungar. Huvudhjälten är volsungen Sigurd Fafnesbane, vars bedrifter och undergång utgöra diktcykelns

förnämsta del.[1] Kärnan är en urgammal germansk myt, som under folkvandringstiden sammansmälts med historiska tilldragelser.

Eddakvädena äro författade i enkla och ursprungliga versformer, i synnerhet på fornyrdislag (av *forn*, gammal, och *ord*, versrad), en strof av åtta korta rader, vardera bestående av vanligen fyra stavelser. Egendomligt för all germansk forntidsposei är bokstavsrim eller allitteration. Denna består i att vissa betonade ord börja med samma konsonant eller med vokaler, som ej behöva vara desamma. Vanligen förenas verserna parvis med ett gemensamt bokstavsrim, såsom i följande exempel (ur Havamal):

Bäst är eget **b**o ·
om än en **b**ackstuga.

Eddakvädena äro författade under olika tider och säkerligen också på vitt skilda ställen. De äldsta, såsom Havamal och Volundarkvida, kunna sättas till slutet av 800-talet och äro antagligen författade i Norge. De flesta äro skrivna under 900-talet, troligen på Island, ett par säkerligen av nordiska kolonister på Grönland och åtminstone ett (*Rigsthula*, om de olika ståndens uppkomst) troligen i något norskt vikingarike i Storbritannien. Emellertid äro dessa frågor ännu mycket omtvistade. Den samling av Eddakväden, som finnes i Codex regius, är gjord i början av 1200-talet.[2]

De okända diktarna av Eddakvädena benämndes »thulir» (»thulr» betyder talare, sångare, diktare), i motsats

[1] Samma saga finnes behandlad i den isländska prosaiska Volsungasagan, i Snorres Edda, i de norska och svenska Didrikssagorna (varom mera nedan) samt i den stora medelhögtyska dikten *Nibelungenlied*.

[2] S. Bugge, *Norræn fornkvæði*, Kristiania 1867 (första kritiska upplaga med goda anmärkningar). — Ludv. Wimmer och Finnur Jónsson, *Codex regius av den ældre Edda i fototypisk og diplomatisk Gengivelse*, Köpenh. 1891. — P. Aug. Gödecke, *Edda på svenska*, 2:a uppl., 1881. —E. Brate, *Sämunds Edda*, övers. 1913. — A. Åkerblom, *Den äldre Eddan*, tolkad, 1920—1921. — Karl Ljungstedt, *Eddan, en populär framställning*, 1898.

till de yngre kända diktare, »skalderna», vilkas poesi var av helt annan beskaffenhet.

Skaldediktning. Med skaldepoesi menas namngivna norska och isländska diktares kväden, vanligen om historiska personer och händelser. De äldsta skaldekvädena äro s. k. sköldsånger. När en furste skickade en sköld som gåva till en skald, diktade denne som tack ett kväde om de på skölden avbildade scenerna ur guda- och hjältevärlden. Vidare märkas genealogiska dikter, det vill säga kväden, i vilka den besjungne furstens förfäder omnämnas ända tillbaka till den gud (vanligen Oden), från vilken han ansågs härstamma. Det gemensamma syftet med dessa dikter var således att förhärliga någon furste, vid vars hov skalden vistats.

Från Eddakvädena skilja sig skaldedikterna även i avseende på formen. Den förnämsta och mest ansedda var drapan, en större dikt, vars olika avdelningar skildes av ett återkommande omkväde. För allitterationen gällde ytterst stränga regler, och dessutom förekom regelbundet ett annat rim, assonans eller inrim, bestående däri, att likljudande stavelser anbragtes i samma rad (t. ex. i versen: hve hreingroit steini). Men vad som framför allt utmärker skaldepoesien är det överflödande användandet av s. k. kenningar, poetiska gåtor eller omskrivningar, sådana som när *striden* kallas »sjökonungarnas storm», *ögat* »pannans innanmåne» och *guldet* »ljungfiskens (d. v. s. ormens) bädd». Detta krävde av skalden ej så mycket fantasi eller känsla som fastmera en viss fyndighet och kännedom om gudaläran och sagorna. Lägger man härtill, att orden till följd av versens inrättning oftast måste på ett synnerligen invecklat sätt kastas utan ordning om varandra, så framgår, att skaldernas alster varit den mest konstlade diktning, som kanske någonsin funnits. Enklare och ganska storslagna stycken, som mycket likna Eddadikterna, givas dock, i synnerhet från de äldre tiderna.

Icke desto mindre åtnjöto denna diktning och dess utövare det största anseende i alla av nordbor bebodda länder. De äldsta skalderna voro norrmän, och traditionen omnämner såsom den allra förste Brage den Gamle, en historisk person, som levde omkring 800. Harald Hårfagre, som själv skall hava varit diktare och som förde ett lysande hov, gjorde skalder till framstående medlemmar av sin hird, och från den tiden intogo skalderna under fyra århundraden mer eller mindre betydande ställningar vid hoven. Bland Haralds skalder märkes Tjodolf från Hvin, som vanligen antages hava författat *Ynglingatal*, ett ättekväde till ära för en norsk småkonung, vars anor därigenom leddes upp till den svenska Ynglingaätten. Detta kväde är den egentliga källan till alla senare berättelser om denna ätt.

Från Norge, där skaldediktningen kan sägas hava upphört på 900-talet, utbredde den sig till Island. Islänningarna blevo under de följande århundradena denna diktnings enda upprätthållare, och deras skalder funnos vid alla nordiska furstehov. Oftast reste de från det ena till det andra, framsade sina kväden och mottogo för desamma rika skänker, deltogo i furstarnas krigståg och i hovlivet, ja erhöllo till och med diplomatiska uppdrag av maktpåliggande beskaffenhet. Somliga av dessa isländska skalder återvände till sin fäderneö efter att utomlands hava samlat ära och ägodelar, andra togo fast anställning vid hoven som hirdskalder. Bland de äldre isländska skalderna och såsom en av de förnämsta bland dem alla framstår Egil Skallagrimsson (900-talet), som bl. a. med ett kväde (»Huvudlösen») köpte sig livet av sin fiende konung Erik Blodyx. Bland skalder, som uppträdde vid svenska hov, nämnes den ovan omtalade Brage den gamle, som säges hava varit hovskald hos Björn på Håga. Flera isländska skalder kommo till Olov Skötkonung, bland andra Hallfred Vandrædaskald och Gunnlaug Ormstunga. Ännu så sent som i mitten av 1200-talet kommo islänningarna till Sverige. Bland dem, som besökte Birger jarl, nämnes skalden och historieskrivaren Sturla Thordarson.

De stora svårigheter, som skaldediktningen erbjöd, medförde nödvändigheten av en verklig utbildning för de blivande skalderna. Den såsom historieskrivare frejdade SNORRE STURLUSON (mördad 1241), en av sitt lands inflytelserikaste personer, själv skald, skrev eller åtminstone påbörjade ett verk, vars syfte var att utgöra en handledning för diktarna. Detta var den s. k. *prosaiska Eddan* eller *Snorres Edda*, som egentligen ensam med rätta bär namnet Edda.[1] Den består av flera avdelningar, av vilka en, *Gylfaginning*, innehåller en ordnad framställning av hela den nordiska mytologien. Gylfaginning (»Gylfes gäckande») har sitt namn efter en konung Gylfe, som skulle härskat i Sverige och varit en mycket vis man. En annan avdelning uppräknar poetiska uttryck och kenningar, en tredje sysselsätter sig med språket och med metriken m. m.[2]

Sagodiktning. **1. Person- och släktsagor. Konungasagor.** »Saga» var hos islänningarna den gemensamma beteckningen för alla berättelser på prosa, vare sig de voro av historiskt eller mytiskt innehåll. Den höga plats den isländska litteraturen intar beror ej minst på dess prosa, vartill intet germanskt folk under forntiden eller medeltiden kan uppvisa något motstycke. Tidigt funnos på Island sagoberättare, understundom voro de samma personer som skalderna. Deras berättelser fortplantades först genom muntlig tradition, men slutligen började sagorna uppskrivas. Detta skedde först efter den latinska bokstavsskriftens införande, fulla två århundraden efter sagornas första uppkomst. Den förste, som började uppteckna historisk prosa, skall hava varit prästen ARE FRODE (död 1148), vars *Islendingabok*, en kort framställning av Islands historia till 1120, bildar ut-

[1] Betydelsen av ordet är omtvistad; vanligen har det ansetts komma av *odr*, skaldekonst, och sålunda betyda »poetik», d. v. s. »handbok i skaldekonst»; man har även sökt härleda det ur »Odde», namnet på Snorres gård. Det skulle då betyda »Odde-boken».

[2] A. ÅKERBLOM, *Nordiska fornkväden översatta*, 1899; *Norrœna dikter tolkade*, 1916. — EDDA SNORRA STURLUSONAR, udgiven af FINNUR JÓNSSON, Köpenh. 1900.

gångspunkten för all isländsk sagoskrivning. De flesta sagor upptecknades på 1200-talet, och den isländska prosans egentliga glansperiod varade ett halvt århundrade (1220—1270). Sagorna behandla dels Islands, dels Danmarks och Norges historia. Islandssagorna skildra antingen enskilda personers liv eller hela släkters eller trakters historia. Bland de märkligaste äro *Egils saga* om Egil Skallagrimsson och hans förfäder samt *Njals saga*, en av de största och yppersta såväl i avseende på stil och språk som i fråga om karaktärsteckning och det kulturhistoriska innehållets rikhaltighet. Mindre till omfånget är *Gunnlaug Ormstungas saga*, som kan betraktas som en fortsättning av Egils saga.

Händelserna i de viktigare isländska p e r s o n- och s l ä k t s a g o r n a tilldraga sig i allmänhet mellan 930 och 1030. Då de uppskrivits först efter tvåhundra års förlopp, kan deras trovärdighet redan härigenom ej anslås synnerligen högt. De handla visserligen om verkliga historiska personligheter, men deras framställningar äro så uppblandade med diktade och delvis mytiska beståndsdelar, att de väsentligen måste betraktas såsom rent skönlitterära skapelser, ofta av mästerlig form. Såväl de ursprungliga berättarna som de senare nedskrivarna äro okända.[1]

Den egentliga historieskrivningen återigen härrör i regeln från kända författare. Huvudföremålet för dessas verksamhet var de n o r s k a k o n u n g a r n a s h i s t o r i a, som finnes berättad dels i enskilda konungars sagor (Olav Tryggvasons saga, Olav den heliges saga o. s. v.), dels i sammanhängande historisk framställning. Det yppersta av alla dessa verk är Snorre Sturlusons *Heimskringla* (»Jordens krets», så kallad efter begynnelseorden) eller *Norges konungasagor*. Det inledes med en översikt över Ynglingaätten, huvudsakligen grundad på Ynglingatal, varigenom

[1] H. Hildebrand, *Livet på Island under sagotiden*, 1867. — A. U. Bååth, *Studier över kompositionen i några isländska ättsagor*, 1885. — *Nials saga från fornisländskan* av A. U. Bååth, 1879 (arkaiserande språkbehandling; flera sagor översatta av densamme). — *Islendingasögur* 1—38, Reykjavik 1891—1902.

de norska konungarnas ättartal fördes upp till Yngve Frej, och fortsätter sedan från Harald Hårfagres stamfäder till 1177. Från detta arbete härstamma t. ex. de bekanta skildringarna av slaget vid Svoldern och av Torgny lagmans uppträdande på tinget i Uppsala. I fråga om framställningssätt står verket i det hela på släktsagornas ståndpunkt. Särskild vikt har lagts på skildringen av personligheterna, episoderna äro ofta dramatiskt spännande och stilen ädel, klar och flytande.[1]

Delar av Danmarks historia behandlas i *Knytlingasaga* samt i *Jomsvikingasaga*, Sveriges historia beröres bland annat i *berättelsen om Styrbjörn* och slaget på Fyrisvallarna.

2. Mytiska och romantiska sagor. Medan förut omnämnda sagor mer eller mindre grunda sig på historiska tilldragelser, utgöra de mytiska sagorna omskrivningar på prosa av gamla kväden eller sammanställningar av folksägner, under det att de romantiska äro rena nydiktningar, påverkade av den europeiska medeltidens anda. Såsom exempel kunna anföras *Volsungasagan*, en omskrivning av Sigurdssångerna i Eddan. *Hervararsagan* (Sagan om sköldmön Hervor), med inströdda gamla kväden, utgör en sammanarbetning av flera sagor, vilka handla om svärdet Tirfing och dess ägare. Kända delar av densamma äro berättelserna om Angantyr, Orvar Odd, striden på Samsö samt Hjalmar och Ingeborg. Den egentliga sagan slutar med en väldig strid mellan hunner och goter, vilken anses syfta på slaget på Katalauniska fälten (451). Till sagan finnes även fogad en krönika om de svenska konungarnas historia från Ivar Vid-

[1] Heims kringla eller Snorre Sturlusons nordländske konunga sagor utgiven av J. Peringskiöld, 1697 (isländsk text med jämsides löpande svensk och latinsk övers.). — *Heimskringla eða Sögur Noregs konunga*, I—III, 1870—1872. — Konungaboken el. sagan om Ynglingarne och Norges konungar intill år 1177 av Sn. Sturleson, översatt och förklarad av H. Hildebrand, I—III, 1869—1871 (arkaiserande språkbehandling). — Snorre Sturlasön, Kongesagaer oversat af Dr Gustav Storm, Kristiania 1900. — G. Storm, *Snorre Sturlassöns Historieskrivning*, Köpenh. 1873. — G. Cederschiöld, *Våra äldsta konungasagor*, 1910.

famne till Filip Hallstenssons död 1118.[1] — Sagorna om *Ragnar Lodbrok*, *Rolf Krake* m. fl., vilka fordom ansågos som pålitliga källor för Nordens äldre historia, innehålla möjligen i ett eller annat fall någon historisk kärna men hava säkerligen av islänningarna själva väsentligen betraktats som fabler eller dikter. Dessutom må anföras *Fritiofs saga*, källan för Tegnérs dikt, ävenledes en hopgjord, tämligen ung dikt, som möjligen författats i Norge. Slutligen införlivades med den isländska litteraturen även en mängd av den franska och tyska riddardiktningens alster.[2]

DEN SVENSKA FORNTIDENS LITTERATUR.

Guda- och hjältekväden. Att även de gamla svearna och götarna under hednatiden haft en diktning, är ställt utom tvivel. Detta är sannolikt redan av vad vi veta om andra folk. Hos varje folk utgöres den äldsta litteraturen av sånger, vanligen i förening med dans. Om de gamla germanerna i deras helhet berättar den romerske historieskrivaren Tacitus (omkring 100 e. Kr.), att de haft sånger, som de uppstämt dels före slaktningarna, dels vid gästabuden. Om goterna intygar den gotiske historieskrivaren Jordanes (omkring 550 e. Kr.), att de under ackompanjemang av stränginstrument plägade besjunga sina förfäders hjältebragder, och om svenskarna berättar Adam av Bremen i sin år 1075 skrivna historia om ärkebiskopsstiftet Hamburg-Bremen, varunder Sverige då lydde, att många sånger brukade föredragas under de offerfester, som till Frejs ära firades i Uppsala. Den i mitten av 1200-talet nedskrivna norska Didrikssagan (jfr sid. 33) omtalar, att danskar och svenskar berättat många sagor (om Didrik och andra)

[1] Hervarar Saga på gammal götska med Olai Verelii uttolkning och notis, 1672. — Volsungasagan är utgiven av S. Bugge, *Norröne Skrifter af sagnhistorisk Indhold*, Kristiania 1864—73.

[2] Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie* I—III, Köpenh. 1893—1902.

och att de behandlat en del i sina kväden, som långt förut voro sammansatta.

De anförda källorna intyga sålunda tillvaron dels av gudasånger, dels av hjältesånger. Att sångerna varit avfattade i samma versform som de isländska, veta vi därav, att hela strofer eller delar av sådana blivit bevarade. Med avseende på innehållet i desamma äga vi endast mer eller mindre osäkra antydningar. Sådana träffa vi antagligen i den stora fornengelska dikten *Beowulf* från 700-talets början. Händelserna tilldraga sig dels i Danmark, dels hos »geaterna», d. v. s. de svenska götarna, över vilka hjälten Beowulf är konung. I dikten berättas bland annat om strider mellan götar och svear och omnämnas sveakonungar av Ynglingaätten. Troligen grunda sig sålunda vissa delar av Beowulf på gamla svenska kväden eller sägner.

Detta är möjligen också förhållandet med den ovannämnda norska dikten *Ynglingatal*. De äldsta av de svenska konungar, som uppräknas däri, såsom Yngve Frej och Njord m. fl., anser man egentligen hava varit gudar, som antagligen besjungits i gudasånger, de yngre återigen från och med Aun (»Ane») den gamle äro verkliga historiska personligheter.

Att Volsungasagans innehåll varit känt i Sverige och då troligen också behandlats i sånger, bevisas av ett flertal ristningar på run- och bildstenar. Så ger *Sigurdsristningen å Ramsundsberget* i Södermanland en framställning av Sigurds historia och likaledes *Ockelbostenen* i Gästrikland, delvis med samma episoder som i den isländska formen och i nära överensstämmelse med eddasången *Fafnismal*, men delvis också med bilder, som antyda en självständig svensk utbildning av sagan.

Den enda återstod vi äga av fornsvensk hjältediktning finnes bevarad på vår märkligaste runsten, *Rökstenen*, förut inmurad i väggen av Röks kyrka i Östergötland, därifrån den lösbröts 1862.

Stenen, som har den längsta och intressantaste runinskrift i världen, innehåller i sitt nuvarande skick över 750

runor med sju olika arter runskrift, större delen bestående av yngre runor men dessutom av »kvistrunor» och äldre runor, som bilda en lönnskrift. Ehuru inskriften numera kan läsas, är dock dess innehåll fortfarande för oss dunkelt. I början berättas, att Varen låtit uppsätta minnesmärket över sin döde son Vamod. Fortsättningen tyckes dock ej handla om dennes bedrifter utan utgöres av utdrag ur sagor, som synas rätt fantastiska men troligen antagits vara historiska minnen om forna hjältebragder. Inskriften är avfattad på prosa med några inströdda verser. Bland dessa märkes en strof, som både till form (fornyrdislag) och ton är nära befryndad med de ungefär samtidiga äldre Eddakvädena:

Ræid Thiaurikr	Didrik den dristige,
hinn thormodi	sjökämpars drott,
stillir flutna	(fordom) red över
strandu Hræidmarar	Reidhavets kust.
sitir nu garur	På gotiske fålen
a guta sinum	Mæringars furste
skialdi ub fatladr	nu sitter rustad,
skati Mæringa.	skölden i rem.

Det är sannolikt, att denna strof handlar om Didrik av Bern, östgoternas konung Teoderik den store. Sista hälften av strofen har ansetts åsyfta en ryttarstaty av denne, ursprungligen rest i Ravenna. Rökstenens övriga del rör sig om personer och tilldragelser, som vi ej med säkerhet kunna uppvisa annorstädes, vare sig i historiska källor eller i andra germanska folks sagokretsar. Inskriftens sista ord, »Biare i Öja», meddela ristarens namn.[1]

Runverser. I rikedom på runstenar överträffar Sverige vida de övriga nordiska länderna. Vi känna från vårt land nära 2,000 runinskrifter, varav ungefär hälften från Uppland,

[1] Sophus Bugge, *Tolkning af runeindskriften på Rökstenen* (Antikvarisk Tidskrift för Sverige V), 1873—78; *Runeindskrifterne på Rökstenen i Östergötland* (Antikvitetsakademiens Handlingar XXXI. 3), 1888; Sophus Bugge, Magnus Olsen, *Der Runenstein von Rök*, 1910; O. v. Friesen, *Rökstenen läst och tydd*, 1920, ger en i de flesta avseenden ny tolkning, som dock ej blivit allmänt omfattad.

omkring 300 från Södermanland och omkring 200 från vartdera av landskapen Östergötland och Gottland. För övrigt finnas sådana från alla gamla svenska landskap ända upp till Ångermanland. De allra flesta av dessa äro visserligen ristade på 1000- och 1100-talet, sålunda under den tid då kristendomen började slå rot i vårt land, men åtskilliga äro från hednisk tid, liksom ju hela seden att resa runstenar äger sin rot i nordiska förhållanden. De äro i allmänhet minnesstenar, resta över avlidna personer av deras fränder. I förkristen tid hade varje gård sitt gravfält, där högar uppkastades och bautastenar restes. Då stenen försågs med runinskrift, blev den sålunda en runsten. Oftast stå väl stenarna över själva gravplatsen eller i dess närhet, men stundom restes de ock över personer, som dött i främmande land. De äga vanligen en mer eller mindre konstrik ormslinga med en kort inskrift på prosa, som omtalar, över vilken person stenen restes och vem som reste den, såsom i följande exempel från stenen vid *Kälvesten* i Östergötland (omkr. 900): »Stiggur gardi kumbl thau aft Öyvind sunu sinn. Sa fial austr.» — »Stygg gjorde dessa kummel efter Öyvind, sin son. Han föll österut.»

Då meddelandena voro något utförligare, valdes dock ofta metrisk form för hela eller åtminstone för någon del av inskriften. Vi finna då ständigt den gamla stavrimmade versform, som användes i thul-diktningen, såsom i följande exempel från *Gripsholm*, där det heter:

Tola lät resa denna sten efter Harald, Ingvars broder.

De foro manligen
fjärran efter guld
och öster ut
örnen matade
dogo söder ut
i Særkland.[1]

[1] Saracenernas land. Stenen är en av de s. k. »Ingvarsstenarna», nära 20 stycken, de flesta i Södermanland, resta över män, som fallit i ett krigståg till östra Europa under anförande av en hövding vid namn Ingvar.

Många runristares namn finnas på stenarna bevarade till eftervärlden. Ofta nämnda äro Asmund Karasun (Kåreson), Bali (Balle) och Ubir (Öper), vilka varit verksamma i Uppland, Södermanland och Gästrikland, alla tre under 1000-talet.

De stora mästarna i runristningens konst hava också haft lärjungar, åt vilka de meddelat en noggrann undervisning såväl i vanligt skrivbruk som i olika arter av konst- och lönnskrift, varigenom olika karakteristiska riktningar och skolor uppstått.

Runkonsten blev ej glömd med införandet av den latinska bokstavsskriften. Den levde ganska allmänt kvar ända fram till reformationstiden och bland allmogen undantagsvis ännu längre fram.[1]

Att skaldediktning i detta ords isländska bemärkelse någonsin skulle övats av svenskar, förefaller knappast troligt. Visserligen nämna ett par svenska runstenar personer, vilka kallas »skalder», och spår av kenningar och konstlad rimflätning finnas även hos oss,[2] men något närmare om arten av deras skaldskap känna vi ej. Skulle något av nämnda slag förekommit i Sverige, bör detta hava varit under den äldsta tiden för skaldernas uppträdande, ty senare voro islänningarna de enda skalderna och besökte även det svenska hovet (s. 12).

Icke heller hava vi skäl att förutsätta en sagoskrivning sådan som den isländska. Att släktsagor även hos oss berättats, kan vara möjligt, särskilt i fråga om de historiska konungarna av Ynglingaätten, men att i sådant fall den litterära formen skulle varit densamma som islänningarnas, hava vi ingen anledning att tro. Visserligen berättas i en isländsk saga om den frejdade svenske vikingahövdingen Ingvar Vidforli (se sid. 19, noten), att en isländsk hövding hört sagan om honom vid sveakonungens hird och fört den

[1] E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (Antikvarisk tidskr. för Sverige, X), 1891. — Erik Ålund, *Runorna i Norden*, 1904. — E. Brate, *Sveriges runinskrifter*, 1922.

[2] T. ex. alliteration och assonans i förening på Djulefors-stenen, Södermanland, se Steffen, *Isländsk och Fornsvensk litteratur*, sid. 169.

med sig till Island, men denna uppgift förtjänar knappast någon tilltro. Den enda bevarade ansats vi äga till en saga i isländsk bemärkelse utgöres av den korta *Guta-sagan*, några sägner och historiska anteckningar om Gottlands forntid. Den torde härstamma från 1200-talet.

En saga, som troligen är ursprungligt svensk, är den om *Hjalmar och Ingeborg*, vilken utgör ett parti av Hervararsagan men även förekommer i många andra verk, vilka alla beteckna huvudpersonerna som svenska.

Landskapslagar. I den form, vari landskapslagarna nu finnas bevarade, äro de nedskrivna först under 1200- och 1300-talen, men hela den rättsuppfattning de representera är en ursprunglig nordisk skapelse. De hava i kulturhistoriskt, särskilt rättshistoriskt, avseende det största värde ej blott för oss själva utan för alla germanska folk.

Lagen utgjordes av en mängd i minnet bevarade rättsfall, som erhållit en i möjligaste mån fast och kortfattad formulering. Ursprungligen stiftades lagen på landskapstinget av allmogen, men sin bestämda avfattning erhöll den av lagmannen, som också hade att i minnet bevara densamma, meddela dess ordalydelse vid tingen och inlära dess bestämmelser hos de efterkommande. Rättssatserna samlades i *flockar*, som sammanfördes i större huvuddelar, *balkar* (kyrkobalken, ärvdabalken, konungabalken o. s. v.), vilka bildade lagboken. För att lättare inskärpas i minnet blevo lagbuden satta i mer eller mindre rytmisk form, ofta med en viss konstnärlig prägel, varvid bokstavsrim flitigt använts och i yngre urkunder till sist även slutrim. Större delen är nog emellertid prosa, men vissa mindre partier hava övergått till verklig vers. Så heter det i äldre Västgötalagen:

Hoffæ ok hornfæ	Hovfä och hornfä,
hors och nöt	hästar och kor,
skapath klæthi	skurna kläden
ok skæpt vakn	och skaftade vapen
them skal mæth vin	skola med vän
ok vittni köpæ.	och vittne köpas.

Lagmannen kan sålunda med en viss rätt benämnas »lagdiktare». Säkerligen hava vissa bestämmelser i lagarna nedskrivits redan under hednisk tid. I företalet till *Upplandslagen*, som troligen är redigerad av domprosten Andreas And och som stadfästes av konung Birger 1296, omtalas, att det var en hedning, Vighir Spa, som först upptecknade dessa lagstadganden men endast »strövis och flockvis», tills de nu samlats och ordnats till ett helt. En annan dylik uppteckning från hednisk tid skall hava gjorts av en lagman Lumber i Västergötland. I själva verket äga vi också ett fragment av en sådan uppteckning av Västgötalagen (den s. k. *hednalagen*, intagen i Olaus Petris Svenska krönika).[1] Den handlar om envig såsom upprättelse efter ärekränkning.

Den äldsta av de bevarade landskapslagarna är den *Äldre västgötalagen*, sannolikt redigerad av folkungen lagman *Eskil* i början av 1200-talet. Den handskrift, vari denna redaktion bevaras, den äldsta svenska bokskrift vi äga, är dock skriven först något efter 1281.[2]

[1] Se Steffen, *Fornsvensk litteratur*, sid. 176.

[2] H. S. Collin och C. J. Schlyter, *Samling av Sveriges gamla lagar*, I—XIII, 1827—1877. — A. Ahlström, *Våra medeltidslagar*, 1912.

C. Rosenberg, *Nordboernes Åndsliv*, 1878—1885. — O. Montelius, *Om livet i Sverige under hednatiden*, 3:e upplagan, 1905. — Axel Olrik, *Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder*, 1907. — H. Schück och K. Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* I, 2:a uppl. 1911. — *Svenska litteraturens historia*, under redaktion av O. Sylwan; I. Forntiden, Medeltiden av R. Steffen 1918.

MEDELTIDEN.

Från 1200-talets början till 1521.

DEN RELIGIÖSA LITTERATUREN.

Den kyrkliga bildningen. Med 1200-talet börjar en ny tid för vårt land. Visserligen hade kristendomen predikats i Sverige ända sedan Ansgars dagar, men den nya läran gjorde mycket långsamma framsteg. Ännu kort före 1100 drevs Inge den äldre med stenkastning bort från tinget i Uppsala, då han vägrade att förrätta offren. Han återkom emellertid och brände ned avgudatemplet, varefter den gamla tron förbjöds. Minnena av hednareligionen levde nog fortfarande kvar, men striderna mellan hedningar och kristna voro slut, kristna tempel reste sig överallt, och de ledande personligheterna arbetade på att ytterligare rotfästa den nya tron och utplåna spåren av den gamla. Genom Skänninge möte 1248 blev den svenska kyrkan fullständigt ordnad i likhet med hela den övriga katolska kristenheten. Sverige blir nu delaktigt i den allmänna europeiska odlingen, vars karaktär väsentligen bestämdes av den katolska kyrkan. Denna strävade överallt att åstadkomma en förändring i människornas sinnen, att mildra den gamla krigarandan, vars förnämsta syfte var vinnandet av jordiskt gods och världslig berömmelse. Människan skulle nu bliva medlem av Guds rike. Att leda henne dit var kyrkans mål, och härvid

gjorde den anspråk på obetingad underkastelse och blind tro på vad hennes tjänare lärde (auktoritetsprincipen). Att kuva egna jordiska önskningar, underkasta sig plågor och lidanden, uppgiva hela sin personlighet (asketismen), sådana voro vidare kyrkans fordringar på människan, och allt detta stod i den skarpaste motsats mot det forntida livet.

Kristendomen hade utbretts över västra Europa från Rom, och det är då helt naturligt, att de viktigaste skrifterna om läran avfattades på det latinska språket, som sålunda blev kyrkans och därmed även de bildades språk. De andlige voro länge nästan ensamma innehavare av tidens vetande, och undervisningen, som helt och hållet låg i deras hand, meddelades vid kloster- och domkyrkoskolor. Klostren voro av synnerlig betydelse för den medeltida bildningen även därför, att inom deras murar den katolska kyrkans litteratur till stor del skapades. Munkarna författade, översatte och avskrevo med mycken flit böcker. Flera svenska kloster hade för sin tid stora bibliotek.

De första klostren, såsom Alvastra och Varnhem, grundlades i vårt land vid mitten av 1100-talet. De tillhörde den av Bernhard av Clairvaux stiftade *Cistercienserorden*. I litterärt avseende voro de hos oss av mindre betydelse. Viktigare blev *Dominikanerorden* (stiftad 1216), som redan på 1220-talet grundade tvenne kloster i Norden, det ena i Sigtuna och det andra i Lund. Dominikanerna eller, som de i Sverige vanligen kallades, »svartebröderna» hade bland annat till uppgift att predika för folket. Gudstjänsten firades i kyrkan med den latinska mässan; däremot höllos predikningar på modersmålet i regeln ute i det fria, på torg och gator, där folk kunde samlas. Predikan var oftast starkt allegorisk, och bibelns berättelser förklarades såsom sinnebilder med moralisk innebörd. För att fängsla sina åhörares uppmärksamhet inlade munkarna i sina predikningar små berättelser om helgon och deras underverk, »järtecken», eller historier av världsligt innehåll: sagor, anekdoter och dylikt, s. k. »exempel». Denna predikan brukar därför kallas

exempelpredikan. Några svenska predikosamlingar av dylik art, »järteckenspostillor», finnas bevarade.

För den högre undervisningen, avsedd att utbilda präster, funnos endast otillräckliga anstalter i vårt land. Prästerna erhöllo sin utbildning vid domskolorna, men de, som ville inhämta en grundligare bildning, måste söka den i utlandet. Svenska studenter reste i synnerhet under 1200-talet till Köln och Paris och längre fram till Prag och Bologna. Först mot medeltidens slut grundlade ärkebiskop Jakob Ulvsson universitetet i Uppsala (1477), som dock ej hann få någon vidare betydelse under katolsk tid.

Skolastik och mystik. Den äldsta kristna läran grundades på bibelstudium, men med tiden tillkommo kyrkofädernas skrifter, påvarnas utlåtanden och kyrkomötenas beslut. Att förena de många lärosatserna till en fast sammansluten lärobyggnad var det huvudsakliga målet för medeltidens vetenskapliga strävanden, som benämnas med namnet skolastik efter kyrkskolornas lärare, »scholastici». Skolastiken sökte med tillämpande av den gamla grekiska filosofiens, särskilt Aristoteles', metod vetenskapligt bevisa kyrkans lära och fastställa densamma i de minsta detaljer. I motsats mot denna ofta spetsfundiga lärdom sökte mystiken genom innerlig känsla och svärmisk tro, under brinnande böner och stränga botövningar komma till en inre visshet om Guds i sig själv obegripliga väsen. Den hänvisade därvid till det s. k. »inre ljuset» eller »inre ordet», varigenom Gud omedelbart uppenbarade sig för människan. Mystikernas saliga försjunkande i Guds kärlek övergick hos särskilt benådade människor till hänryckning (extas) med syner och uppenbarelser.

Till skapande av skolastikens lärobyggnad hava svenskarna, såvitt vi känna, föga eller intet bidragit, ehuru de stundom även såsom lärare voro verksamma vid främmande universitet. Den mest kände av svenska skolastiker är Birgittas biktfader, magister Mattias, kanik i Linköping

(död omkr. 1350). Han har skrivit en stor, nu till största delen förlorad *bibelkonkordans* på latin, d. v. s. ett lexikon över bibelns innehåll. Dessutom har han skrivit en *bibelparafras*, d. v. s. en framställning av den Heliga skrifts innehåll med författarens egna tankar och förklaringar inblandade i själva texten. Det är troligen en del av detta arbete, som finnes bevarad i svensk tolkning och vanligen betecknas som *vår äldsta bibelöversättning*, omfattande de fem Moseböckerna. Mattias är vad vi skulle nämna rationalist. Bibelns under förnekas icke men få en allegorisk och moralisk tydning. Bland övriga arbeten av samme författare må anföras en *exempelsamling* på latin (Copia exemplorum), d. v. s. en samling anekdoter, avsedd att kunna användas i en exempelpredikan.

Vida rikare äro de svenska bidragen till den mystiska litteraturen. En framstående representant för tidens glödande trosvisshet och asketiska fromhet möter oss i dominkanermunken Petrus de Dacia (född på Gottland, anställd som lektor i Skänninge, prior i dominikanerklostret i Visby, död 1289). Under sin studietid i Köln gjorde han bekantskap med en ung kvinna, Kristina (från byn Stumbelen i närheten av Köln), som ansågs såsom ett helgon och vars anfäktelser, uppenbarelser och underverk han skildrar i sin på latin skrivna levnadsteckning av Kristina.[1] — De viktigaste alstren av vår medeltids religiösa litteratur äro den heliga Birgittas skrifter.

Birgitta föddes 1303 och var dotter till den rike och förnäme lagmannen i Uppland Birger Persson till Finsta och hans hustru Ingeborg, av Folkungaätten. Hon fick en efter tidens förhållanden god uppfostran dels i hemmet och dels, efter moderns död, hos en kvinnlig frände. Den släkt hon tillhörde utmärkte sig för stor fromhet, och hos Birgitta framträdde detta drag mycket tidigt. Redan vid sju års ålder

[1] H. Schück, *Vår förste författare. En själshistoria från medeltiden*, 1916.

skall hon i form av en dröm hava haft sin första uppenbarelse. Hennes önskan var att få sluta sig inom klostrets murar, men fadern hade annorlunda beslutat. Vid tretton års ålder blev hon bortgift med den adertonårige Ulv Gudmarsson, som blev lagman i Närke, och bosatte sig med sin make på Ulvåsa i Östergötland, där hon levde ett verksamt liv och visade sin fromhet genom trägna andaktsövningar, späkningar och barmhärtighetsverk. Till lärare för sina barn utsåg hon den unge Nicolaus Hermanni, längre fram bekant som latinsk hymndiktare, slutligen biskop i Linköping. Till biktfader och andlig rådgivare valde hon den ovan omnämnde magister Mattias, som var en av de första, som trodde på Birgittas gudomliga sändning i världen och uppträdde till hennes hjälp.

Sedan hon en tid varit hovmästarinna vid sin frände Magnus Erikssons hov och därunder uppträtt med stor myndighet, bestraffande hovets flärdfulla liv, företog hon med sin make och ett stort följe en vallfärd till den helige Jakobs grav i Spanien. På hemfärden sjuknade Ulv, och makarna avgåvo därför ett löfte att, om han tillfrisknade, vid hemkomsten gå i kloster. Han nedlade också sina ämbeten och drog sig tillbaka till klostret Alvastra, där han snart slutade sina dagar (1344). Denna händelse blev en vändpunkt i Birgittas levnad. Nu först fick hon ägna sig åt det liv, till vilket hon längtat alltsedan hon var barn. I en av klosterbyggnaderna vid Alvastra levde hon i flera år under de strängaste botövningar och under flitigt umgänge med klosterbröderna. Det är först nu som hennes egentliga uppenbarelser börja. Hon ansåg sig av Kristus själv utkorad till hans brud. Hon var ett Guds »språkrör»; genom henne skulle Kristi kyrka på jorden upprättas ur det djupa förfall, vari den vid denna tid råkat, och människornas räddning beredas. Sina uppenbarelser fick hon stundom i ett slags hänryckning, varunder hon befann sig i kroppslig vanmakt, vid vars upphörande hon berättade eller nedskrev sina syner. Vanligen äro dock hennes ord endast »inspirationer», d. v. s. hon ansåg

sina tankar vara henne ingivna av Gud. Till medhjälpare vid nedskrivandet fick hon underpriorn i Alvastra Petrus Olovsson, som också för det mesta översatte hennes uppenbarelser till latin.

Till följd av en uppenbarelse beslöt Birgitta att stifta en munk- och nunneorden, som skulle hava sitt huvudsäte i Vadstena. För att erhålla påvens stadfästelse härpå lämnade hon 1349 sitt fosterland och begav sig till Rom. Påven hade vid denna tid sitt residens i den franska staden Avignon, men Birgitta hoppades, att påven skulle återvända till »den heliga staden» under det s. k. »jubelåret» 1350, då en utomordentlig syndaförlåtelse skulle utdelas åt alla, som under detta år vallfärdade dit. Men påven kom ej då, och i sällskap med sin dotter Katarina och åtskilliga andra svenskor stannade Birgitta i Rom under oförtrutet arbete för sina planer, vilkas förverkligande hon åtminstone delvis slutligen fick uppleva. Urban V, som för någon tid återvänt till Rom, stadfäste hennes orden 1370. Efter en pilgrimsfärd till Jerusalem dog Birgitta i Rom 1373. Hennes lik fördes till Sverige och begrovs i det nu upprättade klostret i Vadstena, vars första abbedissa var hennes dotter Katarina. 1391 firades i Rom Birgittas helgonkröning.

Birgittas skrifter, som samlats under titeln *Uppenbarelser* (lat. *Revelationes*), föreligga dels på fornsvenska, dels på latin. På detta senare språk utgåvos de för första gången i tryck från Lybeck (år 1492) av munkarna i Vadstena. Deras innehåll utgöres av religiösa betraktelser, mystiska och svärmiska utgjutelser, råd, förmaningar och bestraffningar av höga och låga, furstar och folk, präster och andliga stormän ända upp till påvarna, som ofta anklagades i de våldsammaste ordalag. Ej sällan innehålla de framställningar av avlidna personers tillstånd efter döden, där himmelens salighet och helvetets fasor utmålas enligt tidens föreställningssätt. De äro indelade i åtta böcker, dock endast delvis med planmässig anordning. Sålunda utgöres femte boken av en sammanhängande uppenbarelse, i vilken en kättersk

munk framställer snärjande frågor om den kristna trosläran till Kristus, som besvarar dem alla. Sjunde boken innehåller Birgittas uppenbarelser under hennes färd till Jerusalem, och den åttonde boken, som ordnats av en av hennes följeslagare på denna resa, en spansk biskop Alfons, innehåller hennes skrifter om och till världsliga furstar, i synnerhet till konung Magnus Eriksson.

Birgitta är en av den svenska historiens märkligaste personligheter, hon är icke blott vår medeltids mäktigaste religiösa ande utan även dess största diktarbegåvning. Hon var icke uteslutande en svärmerska utan också en avgjord verklighetsmänniska. Det är alltid verkliga förhållanden och personer, som föranlett hennes fantasier. Hennes natursinne är för en religiös författare under medeltiden alldeles enastående. Detta framträder i synnerhet i hennes bildrikedom. Från naturens och människolivets alla områden har hon hämtat materialet till sina bilder, som ibland vidga ut sig till hela målningar.[1]

Hymndiktning. Den som ursprungligen skapat den kyrkliga kristna lyriken är biskop Ambrosius i Milano (död 397). I den ambrosianska kyrkosången deltog hela församlingen, men häri åstadkoms en förändring av påven Gregorius den store, som överlämnade sången dels åt den tjänstförrättande prästen, dels åt en särskild inövad kör, vilken utförde sina sånger från orgelläktaren. Liksom mässan i sin helhet voro dessa sånger på latin och till en början författade i klassiska versmått, som sedermera utbyttes mot rimmad vers. Den latinska hymnen är åtminstone i sina

[1] *Heliga Birgittas uppenbarelser*, utgivna av G. E. Klemming (Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet), 1857—1884. — F. Hammerich, *Den hellige Birgitta og Kirken i Norden*, Kjöbenh. 1863. — Lydia Wahlström, *Den heliga Birgitta*, 1905. — De Flavigny, *Sainte Birgitte de Suède*, 3:e uppl., Paris 1910. — R. Steffen, *Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och översättning*, 1909. — Emilia Fogelklou, *Birgitta*, 1919. — Ellen Fries, *Svenska kvinnor*, 2:a omarbetade uppl., utg. av Sigrid Björklund, 1920. — Ann Margret Holmgren, *Heliga Birgitta*, 1922.

bästa alster en skapelse av stor poetisk skönhet, fylld som den vanligen är av mystisk glöd och stämningsfull andakt. En av kyrkans äldsta hymner är ännu bevarad i vår psalmbok, nämligen den av spanjoren PRUDENTIUS (död 405) författade »Jam mæsta quiesce querela», tolkad av Wallin på svenska: »Nu tystne de klagande ljuden» (Sv. psalmb. 492). Även av svenskar författades hymner, t. ex. av den ovannämnde NICOLAUS HERMANNI, som till Birgittas ära diktade hymnen: »Rosa rorans bonitatem», vars första strof i svensk översättning lyder:

Ros, den himmelsk dagg bestänker,
stjärna, som i klarhet blänker,
hell, Birgitta, nådefull!
Stänk din godhet ned till gruset,
blänk med rena himmelsljuset
ned på jämmerdalens mull!

I jämförelse med de latinska hymnerna äro de på svenska författade andliga sånger, som kommit till vår kännedom, tämligen obetydliga. En folklig ton ljuder i »Then signade dagh», vilken i bearbetad form fortlevat till vår tid såsom n:r 424 i vår nuvarande psalmbok. Vår ende kände psalmdiktare är ERICUS OLAI (se sid. 41), vilken från latin översatt »Een rikir man ok welloger han.»[1]

Legender och noveller. Vid den katolska gudstjänsten förekom jämte sången och bönerna även läsning av den Heliga skrift samt vid fester till martyrernas och helgonens ära stycken ur historien om deras liv och lidande, s. k. legender (av lat. 'legere', läsa). Oftast hade väl dessa åtminstone någon historisk kärna, men det huvudsakliga innehållet utgjordes av en mängd otroliga berättelser om underverk och allsköns vidskepelse. Å andra sidan gav legenden även uttryck åt kyrkans ideala åskådning och blev ett medel till inskärpande i menighetens sinne av vördnaden för from-

[1] A. E. FRIEDLANDER, *Den kyrkliga diktningen* I—II, 1900, 1908. — JOHAN BERGMAN, *Ur medeltidens poesi, Studier och tolkningar*, 1897.

het, trosvisshet, kärlek och självuppoffring. Legenderna framfördes icke blott vid gudstjänsten utan fingo en utomordentlig spridning bland de kristna folken även såsom en underhållande läsning i allmänhet. Stora samlingar verkställdes, t. ex. *Fornsvenska legendariet* och *Själinna tröst*, bägge bearbetningar av utländska original. Även om de svenska helgonen: S:t Sigfrid, S:t Erik, S:t Eskil, S:ta Birgitta och S:ta Katarina m. fl. skrevos legender, men dessa föreligga endast på latin och blevo aldrig översatta till svenska. Vidare märkas exempelsamlingar, om vilka ovan talats. Utom magister Mattias' arbete (sid. 26) finnas åtskilliga översättningar, bland vilka kan anföras *Sju vise mästare*, som innehåller en mängd av medeltidens mest bekanta noveller.[1]

DEN VÄRLDSLIGA LITTERATUREN.

Riddardiktning. Det europeiska kulturinflytandet under 1200-talet visade sig även i andra avseenden än de kyrkliga. Under Birger jarl och Magnus Ladulås höllo Europas romantik och riddarväsen sitt intåg i vårt land. Vissa feodala åskådningssätt gjorde sig gällande. Riddare och hovmän erhöllo åtskilliga rättigheter på det övriga folkets bekostnad, och stormännens makt och myndighet växte alltmer till förfång för allmogen. Dessa stormän sökte att likna sina utländska förebilder i glänsande och praktfullt uppträdande, i det de med riddarslag och torneringar högtidlighöllo sina festliga tillfällen. Och med riddarlivet infördes riddardiktningen. Dennas ursprung är att söka i Nordfrankrike, där den uppkom omkring 1100. De franska riddarromanerna (eller det romantiska eposet) voro långa episka dikter i metrisk form. De äldsta, vanligen okända

[1] *Ett fornsvenskt legendarium* I—III, utg. av G. Stephens 1847—1874; efter två medeltida handskrifter »Codex Bureanus» (efter 1340) och den vida yngre »Codex Bildstenianus». — *Själens Tröst*, utg. av G. E. Klemming 1871—1873; båda i Svenska Fornskriftssällskapets samlingar.

författarna kallades »trouvèrer», men de, som föredrogo dikterna, voro kringvandrande spelmän, »jonglörer» (»lekare»), som under uppläsningen ackompanjerade sig med ett slags fiol. Ursprunget till dessa romaner voro hjältedikter om Karl den store och hans vasaller samt dessas bedrifter i strider mot varandra och kristenhetens fiender (»chansons de geste», d. v. s. »historiesånger», t. ex. *Rolandskvädet*). Till dessa nationellt franska ämnen kommo längre fram andra, hämtade från kelterna i Bretagne (»romans bretons»). Dessa handlade om den brittiske sagokonungen Artur och hans hov, vars glänsande medelpunkt voro de tolv »riddarna av runda bordet». I synnerhet i dessa senare romaner är det, som tidens höviska riddarideal tecknas och som kvinnan och kärleken intaga en betydande plats i framställningen. Romanerna äro fyllda av underbara händelser, i vilka det övernaturliga och mystiska spelar en stor roll. Detta är i ännu högre grad fallet med de romaner, som behandla sagan om »den heliga Gral». Med Gral förstod man en dyrbar kristallskål, i vilken Kristus utdelade nattvarden åt sina lärjungar och som Josef av Arimatia sedan begagnade att uppsamla det blod, som flöt ur Frälsarens sida. Den heliga, undergörande kalken kom till Västerlandet, där den förvarades i en för densamma uppbyggd borg och bevakades av gralriddarna.

Till dessa ursprungliga medeltidsämnen kommo sedan andra, såsom de antika sagorna om trojanska kriget och Alexander den store, vilka likväl behandlades i överensstämmelse med de föregående, så att Alexander framträder såsom en fullständig medeltidsriddare. Riddarromanerna vunno en oerhörd utbredning, fördes i översättningar från land till land och bearbetades på olika europeiska tungomål av mer eller mindre framstående författare, av vilka de franska och tyska äro de förnämsta.

I Sverige nådde dock ej riddardiktningen någon blomstring, delvis med anledning därav att riddarväsendet redan hade sett sin bästa tid, då det infördes i vårt land. De tre

förnämsta alstren av detta slag, de s. k. *Eufemiavisorna*, hava för sin tillkomst att tacka en utländsk drottning, den norske konungen Hakon Magnussons tyskfödda gemål Eufemia. Vid sin dotter Ingeborgs trolovning med den svenske hertigen Erik Magnusson 1302 lät hon till svenska översätta en roman om en av medeltidens mest berömda sagohjältar, *Ivan Lejonriddaren*, och några år därefter ännu en, *Hertig Fredrik av Normandie*, vilken senare ej finnes bevarad annorledes än genom den svenska bearbetningen. Bägge tillhöra den grupp, som handlar om Arturriddarna, och voro författade på knittelvers, parvis rimmade rader, vardera med vanligen fyra betonade stavelser och ett växlande antal obetonade. Det är första gången, som detta medeltidens egentliga episka versmått användes i större svenska dikter. Ivan Lejonriddaren är en typisk Arturroman. Hertig Fredrik gör med sina uppträdande feer och älvor ett nästan ännu mer fantastiskt intryck. En tredje roman i versifierad svensk översättning följde vid det nämnda fursteparets bröllop 1312. Det var *Flores och Blanzeflor* (»Blomma och Vitblomma»), en kärleksroman av sengrekiskt ursprung, som emellertid blivit satt i löst sammanhang med dikterna om Karl den store.

Mindre betecknande för riddartidens anda äro de romaner, som längre fram överflyttades till vårt språk, såsom *Konung Alexander*, vilken riksdrotsen Bo Jonsson Grip omkring 1380 lät tolka på knittelvers. Ännu senare är *Didrikskrönikan*, vilken utgör en prosaisk återgivning av innehållet i nordtyska och säkerligen även nordiska sagor och sånger om de germanska sagohjältarna Didrik av Bern, Sigurd Fafnesbane, Vidrik Velandsson m. fl.[1]

[1] *Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet: Flores och Blanzeflor*, utg. av G. E. Klemming, 1844. *Herr Ivan Lejonriddaren*, utg. av G. Stephens, 1849. *Hertig Fredrik av Normandie*, utg. av J. A. Ahlstrand, 1853. *Sagan om Didrik av Bern*, utg. av G. O. Hyltén-Cavallius, 1850. Alla med talrika litteraturhänvisningar m. m. — R. Geete, *Studier rörande Sveriges romantiska medeltidsdiktning*, 1875. — O. Klockhoff, *Studier över Eufemiavisorna*, 1881. — O. Klockhoff, *Studier över Didriks saga av Bern*, 1880.

Folkvisan. Den enda världsliga poesi av något större litterärt värde, som skapades i Norden under den kristna medeltiden, utgöres av de så kallade folkvisorna eller b a l l a d e r n a. Alla länder äga såväl folkvisor som folksagor. De senare äro mer eller mindre gemensamma för alla folk, då de äro avfattade på prosa och därför synnerligen lätt överflyttas från det ena språket till det andra. Däremot är översättningen av en visa mycket svårare, emedan visans poetiska värde till stor del ligger i dess form, som bestämmes av rytmen och rimmet. Många visor hava visserligen vandrat från land till land, men i allmänhet har varje språk sin bestämda folkviseskatt. Under medeltiden voro likväl de skandinaviska folkens tungomål ännu så lika, att det ena landets visor väl kunde förstås i de andra och med mindre betydande ändringar upptagas. De nordiska folkvisorna äro sålunda en gemensam tillhörighet för de tre skandinaviska länderna men skilja sig i det stora hela från andra länders. De flesta beröringspunkterna hava de med Englands och Skottlands.

Folkvisorna hava diktats i Norden under medeltiden och hava blivit spridda i samhällets alla lager, så att de i egentligaste mening bildat en national- eller folkpoesi, som genom muntlig tradition bevarats bland allmogen ända fram till våra dagar, varför de med full rätt erhållit namnet folkvisor. Ballader (d. v. s. dansvisor) kallas de, emedan de ursprungligen varit avsedda att sjungas till dans och sålunda utgjorde dansmusik. Dansen under medeltiden utfördes på ett helt annat sätt än nu. Medeltiden kände nog flera slags danser, men den, till vilken balladen sjöngs, utfördes vanligen så, att män och kvinnor togo varandra i hand och dansade i ring. Någon av deltagarna föredrog då dansvisan, i vilken varje strof var försedd med ett omkväde, däri alla stämde in, varigenom bereddes dem glädjen att själva få medverka i sången. Stundom omnämnes också dansen i visorna, såsom då det heter:

Det står en dans ut med å,
där dansa de höviska jungfrur två.

Där dansa de höviska jungfrur fem,
stolts Karin hon kväder i dans för dem.

Den, som sjöng texten, kallades försångare eller fördansare, emedan han även angav dansens takt. Stundom kommo kringvandrande spelmän, »lekare», och stämde upp visorna, ackompanjerande sig med något slags instrument. Dansen var, under det att vistexten sjöngs, mycket stillsam, så att de dansande skulle höra innehållet, och bestod i ett sakta gående eller trampande åt sidan eller på stället. Då omkvädet istämdes, blev rörelsen häftigare. Intresset fästes sålunda ej uteslutande vid dansen eller melodien utan minst lika mycket vid själva visans innehåll, vilket berättade en tilldragelse, som i de flesta fall torde hava ansetts vara verklighet.

Balladerna äro alltid av berättande innehåll; de omtala en händelse till skillnad från rent lyriska visor, vilka även använts till dans. Sådana rent lyriska dansvisor hava funnits i andra europeiska länder under medeltiden och sjungas hos oss än i dag under namnet »ringdanser» eller »danslekar».

Från innehållets synpunkt kunna vi skilja mellan olika grupper av visor. Först märka vi kämpavisor, som upptagit ämnen från den gamla germanska forntidsdiktningen, från Eddakväden och isländska sagor eller från riddardiktningens sagocykler och i en ofta rå och fantastisk men kraftig ton besjunga nordiska eller utländska hjältefigurer, vilka skildras såsom varelser av nästan övermänsklig kraft. Sådana visor äro de, som handla om Didrik av Bern och hans kämpar, t. ex. *Vidrik Velandsson och Långe Bern Reser*, *Sivar Snaresven* (d. v. s. Sigurd Fafnesbane) *och unge Hammerlund*. Från en isländsk saga har ämnet hämtats till *Stolt herr Alf*, som är ett typiskt exempel på folkvisan i dess äldsta form. Från en fransk riddarroman om Karl den store härstammar innehållet i *Holger Dansk och Burman*. Till kämpavisorna kunna dessutom räknas en del ballader, som visserligen ej handla om namngivna eller kända gamla sago-

gestalter men som i ämne och behandlingssätt likna de förutnämnda. Kämpavisornas egentliga hemland är säkerligen Norge.

Vidare hava vi trollvisor och naturmytiska visor. Dessa skildra de dunkla och underbara väsen, såsom näckar, älvor, bergtroll, med vilka folktron uppfyllt naturen, och berätta om dylika varelsers snärjande makt, om människors undergång eller befrielse ur deras våld. Sådana äro *Harpans kraft*, *Älvefärd*, *Havsfrun och herr Olov*. De kunna också förtälja om människor, som genom andras trolldom förvandlats till djur, t. ex. *Jungfrun i hindhamn*, *Lindormen*, om varulvar och gengångare m. m., t. ex. *Gengångaren*, *Barnen gråta moder ur jord*.

Den största gruppen utgöres av riddarvisor, som handla om herrar och riddare, ädla fruar och jungfrur, om deras bedrifter, strider och brott, framför allt om deras kärlek, om de älskandes lidanden och prövningar, deras slutliga lycka eller tragiska död. Av medeltidens ridderliga hyllning för kvinnokönet finnas dock i dessa visor inga spår. Händelserna äro säkerligen uppdiktade eller lånade från förut befintliga litterära källor. Som exempel må anföras visan om *Ebbe Skammelson*, hela balladdiktningens kanske förnämsta alster.

Några visor, de historiska, anknyta sig till kända tilldragelser eller personer, särskilt bland stormännen och konungafamiljerna. Det historiska innehållet är dock ringa eller intet, i det att de händelser, som kunnat ligga till grund, äro ombildade så, att det egentligen blott är namnen, som hämtats ur verkligheten. En sådan dikt är visan om *Konung Sverker och slaget vid Lena* (1202).

Slutligen finnas också skämtvisor i balladens form. De framföra oftast på ett grovt och plumpt sätt scener och situationer ur de lägre klassernas liv eller erbjuda satiriska skildringar av herrarnas och de katolska prästernas framfart. Stundom antager karikatyren en sådan överdriven form, att de skildrade varelserna och deras handlingar bliva fullstän-

digt vidunderliga. Flera av dessa visor skildra djurens liv i mänskliga former. Exempel på skämtvisor äro *Bonden och oxen*, *Den bakvända visan*, m. fl.

Folkvisans form är strofisk, och strofen består antingen av två eller också av fyra rader, i varje fall avslutad med ett omkväde, vars betydelse inses av visans sammanhang med dansen. Ibland står ett omkväde såväl i mitten av strofen som i slutet, ja stundom också i början av densamma.

Framställningssättet är en i kortfattade, stundom knapphändiga ordalag framförd berättelse. Någon gång träffa vi en rent lyrisk inledningsstrof, som sätter oss in i visans grundstämning, t. ex.

Här ligga så många stigar till bys,
de äro icke alle slätte;
väl är den i världen till,
som råkar på den rätte,

varefter nästa strof begynner den egentliga berättelsen. I allmänhet föra oss dock de första raderna direkt in i händelsen eller i någon vardaglig situation, varefter handlingens huvuddrag följa tätt på varandra. En synnerligen ofta återkommande inledning är omtalandet av huvudpersonens namn, t. ex.

Det var Ulv von Järn,
han går för konungen att stånda.

Vi mötas aldrig av några vidlyftiga skildringar eller beskrivningar på personer eller deras omgivning, aldrig av några karakteristiker, knappast av några omdömen, utan det är av de berättade handlingarna, som vi lära känna hjälten. Och de få drag, med vilka de uppträdande tecknas, upprepas ofta från den ena visan till den andra. »Arla var det om morgonen», riddaren »kläder sig för sin säng». När han »rider i jungfruns gård», så står hon ute och »kammar gult hår», »jungfrun är så vänt ett viv», hon »räcker snövit hand ifrån sig» o. s. v. Denna visornas förkärlek för stående uttryck

bidrager att stärka deras episka prägel. Å andra sidan hava de ock en viss dramatisk anstrykning, i det händelserna, i synnerhet i de äldre visorna, framföras genom samtal (dialog), varvid tal och svar följa varandra, utan att det angives, vem som yttrar sig. Däremot förekomma sällan eller aldrig rent lyriska utgjutelser.

Den lyriska karaktären hos visorna beror dels på den strofiska formen, dels på omkvädet, som ger uttryck antingen åt visans grundstämning eller åt de dansandes glädje över dansen eller över skönheten i livet och naturen. De synnerligen kortfattade utbrott av naturglädje, som i visorna kunna uppletas, äro ytterst sällan inlagda i själva berättelsens början, så som i följande exempel:

Arla var det om morgonen,
så fagert lärkan sång.

Vanligen finnas de i omkvädet, som någon gång kan innehålla ett par rader naturskildring, t. ex.

Genom sommar och äng
alla små fåglar de sjunga väl,

eller

Men linden bär löv,
och löven falla av.
och jorden bär alla gröna skogar.

Beträffande tiden för folkvisornas uppkomst torde man säkert kunna antaga, att sådana funnits åtminstone i början av 1200-talet, och sedermera har balladdiktningen, sådan den ovan karakteriserats, blomstrat till in på 1400-talet, varefter den småningom förändrats, tills den på 1500-talet slutligen utdött i sin ursprungliga form.

Författarna äro obekanta, men sitt egentliga upphov synas folkvisorna haft hos den burgnare lantbefolkningen, adelsmännen och de självägande bönderna. Sannolikt är Danmark det land, där visorna ursprungligen skapades, men sedermera hava visor diktats även i Sverige och Norge och ömsesidiga utbyten skett.

Mot slutet av medeltiden förändrade visorna karaktär, de blevo vidlyftiga, s. k. »romanvisor», i en långrandigt beskrivande, stundom pjunkigt känslosam ton, såsom *Habor och Signill*, som dock behandlar ett redan i den fornnordiska dikten känt ämne. Denna förändring i visornas stil berodde därpå, att man ej längre begagnade dem till dans. De gamla danserna utträngdes av andra, i de högre kretsarna omkring 1500. För att de ej skulle förgätas, började man då att nedskriva dem i visböcker. De äldsta danska visböckerna, som mest härröra från adliga damer, äro från omkring 1550, de svenska ett par årtionden yngre. Bland allmogen åter bevarades visorna i minnet och sjöngos tämligen allmänt ända fram till mitten av 1800-talet, ja i Dalarna dansade man ännu efter dem vid denna tid. Med 1800-talets slut kunna dock de gamla medeltidsballaderna sägas vara även hos allmogen fullständigt glömda. I Danmark intresserade man sig tidigt för sina gamla visor, så att en tryckt samling därstädes utgavs redan på 1500-talet. I Sverige dröjde det ända till 1814, innan en sådan samling började utkomma, nämligen *E. G. Geijer* och *A. A. Afzelius*, Svenska folkvisor, huvudsakligen gjord efter muntlig tradition. Sedermera kom (1834) *A. I. Arwidsson*, Svenska fornsånger, en samling som till största delen är hämtad ur de bevarade gamla handskrivna visböckerna från 1500- och 1600-talen, vilka nu äro i sin helhet utgivna.[1]

Vad medeltiden frambragt av världslig lyrik utom folkvisorna är, för så vitt vi veta, obetydligt och av ringa värde. Den först namngivne skald vi känna, som diktat på svenska,

[1] Svend Grundtvig och (från och med band 5) A. Olrik, *Danmarks gamle Folkeviser* 1—8, Köbenh. 1853—1907. — R. Bergström och L. Höijer, *Svenska folkvisor utgivna av E. G. Geijer och A. A. Afzelius*, ny upplaga, 1880 (med utförliga anmärkningar och litteraturhänvisningar). — A. I. Arwidsson, *Svenska fornsånger* I—III, 1834. — Johannes C. H. R. Steenstrup, *Vore folkeviser fra Middelalderen*, Köbenh. 1891. — Richard Steffen, *Enstrofig nordisk folklyrik* (delvis i Svenska landsmålen, h. 63), 1898. — S. Ek, *Norsk kämpavisa i östnordisk tradition*, 1921. — G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens, *Sveriges historiska och politiska visor*, 1853. — *1500- och 1600-talens Visböcker* (*Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet*), 1884—1920.

är biskop Tomas i Strängnäs (död 1443), som skapat våra första fosterländska dikter, framsprungna ur den patriotiska hänförelse, som väcktes av unionsstriderna: sångerna om *Engelbrekt*, om *Friheten* och om *Troheten*. Dessa äga åtminstone delvis en lyftning, som vittnar om verkliga skaldeanlag.

Historisk litteratur. Vår historieskrivning börjar med spridda och osammanhängande anteckningar, gjorda av skrivkunniga präster och munkar i klostrens dagböcker (diarier). Dessutom finnas några andra gamla annaler, konunga-, biskops- och lagmanslängder, de äldsta samtidiga med äldre Västgötalagen. Prägeln av dagbok bär också den historiska litteratur, som medeltiden skapade och som bär namnet krönika. I denna berättas upplevade eller försporda händelser i tidsföljd, smått och stort om vartannat, utan att författaren inlåter sig i några betraktelser över händelsernas djupare innebörd eller sätter dem i nödvändigt sammanhang med varandra. Vanligen hade dessa historiska framställningar versform, varför de kallades rimkrönikor. Versen var knittel såsom i riddardiktningen.

Såväl riddarromanernas som rimkrönikornas framträdande i vår litteratur kan sättas i samband med hertig Erik Magnusson. Vår äldsta krönika är *Gamla krönikan* eller *Erikskrönikan*, skriven 1320 och 1321. Den behandlar Folkungarnas historia till 1319, en tid full av dramatiskt spännande händelser, och dess huvudparti utgöres av berättelsen om striderna mellan konung Birger och hans bröder. Den egentliga huvudpersonen är hertig Erik, som framställes i den bästa möjliga dager. Man har därför gissat, att författaren varit någon person i dennes tjänst. I alla militära saker visar han sig som en verklig fackman och torde därför snarast varit en krigare. Erikskrönikan äger mångenstädes en friskhet och färgrikhet i skildringen, som icke träffas i senare rimkrönikor, och har därför med en viss rätt kunnat karakteriseras såsom ett historiskt epos. Bland senare krönikor

märkes *Nya krönikan* eller *Karlskrönikan*, som behandlar Sveriges historia från Kalmarunionens början till 1452, d. v. s. till de första åren av Karl Knutssons regering. Sedermera utfyllde man luckan mellan 1320 och 1389 och gav dessutom Karlskrönikan en fortsättning i de tre *Sturekrönikorna*. Hela tiden mellan 1229 och 1496 finnes sålunda behandlad i oavbruten rimmad framställning.[1]

Det första försöket till en sammanhängande svensk historia var den *prosaiska krönikan*, troligen författad av någon gråbrödramunk i Stockholm på uppdrag av Karl Knutsson kort efter 1450. Denna krönika sökte teckna Sveriges historia från äldsta tider och använde därvid som källskrift bl. a. Jordanes' (se sid. 16) gotiska historia. Såsom svenska konungar upptagas först tre gotiska härskare, därefter sättas konungarna av Ynglingaätten, sedermera följes en inhemsk konungalängd, som finnes fogad till Västgötalagen, och slutligen Erikskrönikan. Till denna i det hela intresselösa namnlängd läggas några sagor ur Saxos danska krönika. På prosaiska krönikan har emellertid svensk historieskrivning grundat sig till långt fram i tiden.

Vår förste egentlige historieskrivare är den ovan (sid. 30) nämnde Ericus Olai (professor vid det nyinrättade universitetet i Uppsala, död 1486). Hans arbete *Cronica Gothorum* står visserligen i fråga om uppgifternas bristande tillförlitlighet ungefär på samma ståndpunkt som krönikorna, men då det visar försök till historiskt sammanhang, har man kallat detsamma vår första rikshistoria. Framställningen är i de senare partierna, som behandla författarens egen tid, icke utan värde, och stilen är här åskådlig och livlig.

Till den historiska litteraturen sluter sig i någon mån det statsrättsliga arbetet *Um styrilsi kununga ok höfþinga*, »Konungastyrelsen», som avser att vara en vägledning för en ung konung vid hans regering och möjligen skrivits för

[1] *Svenska medeltidens rimkrönikor, utgivna av* G. E. Klemming, 1865—1868 (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet). — G. Cederschiöld, *Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från Folkungatiden*, 1899.

den unge Magnus Eriksson. Det är en bearbetning av åtskilliga latinska källor, men behandlingen visar självständighet, och språket påminner i sin kärnfulla kraft om landskapslagarnas uttryckssätt.[1]

[1] *Um styrilsi kununga ok höfþinga*, utg. av R. Geete, 1878. — K. F. Söderwall, *Studier över Konungastyrelsen*, 1880. — Henrik Schück, *Svensk litteraturhistoria* I (Medeltiden och reformationen), 1890. — *Svenska litteraturens historia* under redaktion av O. Sylwan; I: 2—3 Medeltiden av R. Steffen, 1918. — R. Geete, *Fornsvensk bibliografi*, förteckning över Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet samt därtill hörande litterära hjälpmedel (Svenska Fornskriftsällskapets samlingar, h. 124, 155), 1903, 1919.

REFORMATIONSTIDEVARVET.

Från 1521 till Trettioåriga kriget.

Humanistisk och protestantisk bildning. Reformationen var en sida av den stora andliga rörelse, som medförde den medeltida åskådningens undanträngande och inträdandet av en ny stor period i den mänskliga utvecklingens historia. Denna rörelse framträder som renässans (sid. 57) eller återupplivande av den antika odlingen, i synnerhet i dess litterära och konstnärliga grunddrag, vidare såsom humanism, d. v. s. förnyelse av de klassiska studierna under opposition mot munklatinet och den skolastiska lärdomen, och slutligen såsom reformation eller brytning med påvekyrkan. I alla dessa former visar sig mer eller mindre såsom gemensamma och grundläggande drag frigörelse från auktoritetstron och det asketiska åskådningssättet, större uppskattning av det mänskliga och jordiska samt aktning för den enskilde individens anlag, utveckling och rättigheter.

Den konstnärliga renässansen var länge inskränkt till Italien, där spillrorna av den skönhetsälskande antika andens skapelser kunde verka direkt livande. Norr om Alperna var det de religiösa och de med dem sammanhängande frågorna, som drogo uppmärksamheten till sig. Även de stora tyska humanisterna Erasmus och Reuchlin riktade framför allt sina vetenskapliga studier åt det religiösa hållet; i synnerhet arbetade de på att fastställa en säker grundtext för Nya

testamentet. Så småningom väckas dock även i Norden de konstnärliga och litterära intressena, i vårt land först under stormaktstidevarvet.

För den högre bildningen är det under reformationens första årtionden ganska illa ställt i Sverige. De gamla katolska lärdomsanstalterna upphörde till stor del under Gustav Vasas regering utan att ersättas. Uppsala universitets verksamhet låg nere, och klosterskolorna indrogos. Domkyrkoskolorna bibehöllos visserligen, men i allmänhet led man brist på dugliga lärare. Svenskarna sökte sig därför väg till främmande universitet, i synnerhet till Wittenberg och Rostock. Något bättre blevo förhållandena under Gustav Vasas söner, som, själva grundligt bildade, värderade den andliga odlingen mera än fadern. Med Erik XIV kommer till och med en fläkt av renässansens anda i vårt land, ehuru endast i den föga tilltalande formen av yppighet och praktlystnad. Men under Eriks och ännu mera under Johans regering börjar emellertid kännedom om Europas konst och litteratur att spridas hos oss. Mot slutet av reformationstidevarvet och i början av stormaktstiden visar sig den protestantiska kyrkan alltmera duglig att handhava undervisningen, vilken naturligtvis mest avsåg meddelandet av troslärans grunder. Såsom mest framstående representanter för den protestantiska kyrkan i dess bästa strävanden må vid sidan av de första stora reformatorerna nämnas biskopen i Strängnäs, sedermera ärkebiskopen Laurentius Paulinus (död 1646) och biskopen i Västerås Johannes Rudbeckius (död 1646).

Den rent skönlitterära alstringen under reformationstidevarvet är ytterst torftig. Tiden hade ett praktiskt skaplynne, och nästan all litteratur fick en undervisande och moraliserande karaktär. För att nå sitt syfte måste den mer än förr använda folkets eget tungomål. Reformationen lyfter modersmålet till full jämbördighet med latinet, och därigenom var möjlighet skapad för en nationell skönlitteratur. Någon personlig och färgrik stil finner man dock ej ännu. Den ende, som visar några ansatser härtill, är Gustav Vasa själv, vars

brev livas av folkliga uttryckssätt, kärv humor, drastiska uttryck och ordspråkslika vändningar. Såsom talare blev han mycket beundrad av samtiden, men något tal i oomtvistligt ursprunglig form finnes ej bevarat. Tidevarvets första och största litterära personlighet är Olaus Petri.[1]

Olaus Petri föddes i Örebro 1493 och var son av en smed. Sin första undervisning erhöll han i födelsestaden, varefter han studerade i Uppsala. År 1516 kom han till Wittenberg och vistades därstädes just vid den tid, då Luther började uppträda mot påvedömet. Han omfattade snart med iver reformationens sak, och sedan han promoverats till magister, återvände han till Sverige, där han blev reformationens förnämsta kraft. Vid hemkomsten blev han först anställd som sekreterare hos biskop Mattias i Strängnäs, vilken sedermera avrättades vid Stockholms blodbad. År 1520 lät han viga sig till diakon (tempeltjänare, som avlagt vissa löften men ej är präst) och blev dessutom lärare vid domkyrkoskolan, varigenom han kom i tillfälle att verka för en renare lära. Den nya läran omfattades ivrigt av Laurentius Andreæ, vilken, då biskop saknades, såsom ärkedjäkne var stiftets styresman (sedermera ärkedjäkne i Uppsala, konungens kansler, riksråd, död 1552). Genom denne blev Olaus bekant med Gustav Vasa, som kallade honom till Stockholm som stadens sekreterare (1524). Ehuru ännu icke prästvigd (detta skedde först 1539), predikade han i stadens kyrkor och började dessutom genom flera religiösa småskrifter verka för utbredandet av kännedom om Guds ord. Han tjänstgjorde längre fram under ett par års tid som konungens kansler men passade enligt Gustavs mening icke för denna befattning. Förhållandet mellan konungen och Olaus blev med tiden ovänskapligt. Den frimodige »mäster Olov» tillät sig i sina predikningar uttalanden av för konungen obehaglig art. Såväl han som »mäster Lars» hade andra tankar om reformationsverkets fortgång än Gustav. Deras självständiga

[1] N. Edén, *Gustav Vasa, valda brev* (För skola och hem) 1901.

uppträdande medförde slutligen en formlig anklagelse för högförräderi, och på ett möte i Örebro blevo Olaus Petri och Laurentius Andreæ av en i hast sammansatt domstol dömda till döden. Dödsdomen verkställdes icke; de benådades mot erläggande av betydande bötessummor. Olaus återfick senare konungens förtroende och utnämndes (1543) till kyrkoherde i Stockholm, varest han dog 1552.

Olaus Petri utövade en omfattande och mångsidig skriftställarverksamhet. I sina religiösa uppbyggelseskrifter utvecklar han protestantismens grundtankar. Vad han arbetar för, är en sann och levande gudsfruktan, en verklig religiös förnyelse, som borde visa sig i ett rättfärdigt leverne och verka omskapande såväl på den enskilde som på samhället i dess helhet. Bland dessa skrifter märkas *En nyttig undervisning*, som är vår äldsta reformatoriska skrift, *En skön nyttig undervisning*, som är vår första katekes, båda bearbetningar från tyskan men utmärkta genom sitt enkla, klara språk och sin lugna ton, en bok *Om äktenskapet*, en om *Klosterleverne* samt en avhandling om *Guds ord och människors bud och stadgar*, vari han särskilt söker frigöra själarna från bundenheten vid människostadgar och tomma ceremonier och i stället föra dem fram till Guds eget ord, hans kanske förnämsta skrift, som visar »djupsinne utan lärdomsprål, skarpsinne utan spetsfundighet och frisinne utan självsvåld». Vidare har han utgivit *En liten postilla* (1530) till tjänst för prästerna. I motsats mot medeltidens exempelpredikan med dess konstlade allegoriska förklaringar gav Olaus en enkel utläggning av bibelordet. Detta gäller i allmänhet om de första reformatorernas förkunnelse. Längre fram fick den protestantiska predikan en mera dogmatisk och lärd samt med övriga kyrkor starkt polemiserande ton. Genom *En handbok på svenska* (1529) och *Den svenska mässan* (1531) lade Olaus grunden till den svenska statskyrkans gudstjänstordning. I sammanhang med dessa skrifter tog han till orda för modersmålets användande vid gudstjänsten: »Vi svenske», säger han, »höre ock

Gudi till, och det mål vi have, det haver Gud givit oss, såväl som han haver givit de hebréer, greker och latiner deras tungomål.» I översättningen av *Nya testamentet* (1526), som huvudsakligen är ett verk av Laurentius Andreæ, har även Olaus deltagit. Han var även medarbetare i den översättning av hela Bibeln, som utkom 1541 (»Gustav Vasas bibel») och som företagits under ledning av hans broder, Laurentius Petri. Olaus' ströskrifter såväl som hans predikningar utmärka sig i allmänhet för en lugn, undervisande karaktär. Endast sällan förekomma några utfall mot katolicismen, egentligen blott i ett par stridsskrifter, riktade mot personer, som direkt angrepo den protestantiska läran.

Den protestantiska psalmdiktningens begynnelse i vårt land knyter sig också till Olaus Petris namn. Psalmen såsom det gemensamma uttrycket för hela församlingens känslor gentemot den Allsmäktige är den protestantiska kyrkans förnämsta litterära skapelse, och förvisso var församlingens deltagande i kyrkosången en omständighet, som verksamt bidrog till de protestantiska idéernas framgång. Främst bland alla psalmister, åtminstone under reformationstiden, står Luther själv, vars diktning utmärkes av storartad kraft och klarhet samt djup och manlig känsla. Med honom kan Olaus Petri som psalmförfattare ej i något avseende mäta sig. Hos Olaus liksom hos Luthers övriga efterföljare träder det didaktiska elementet i förgrunden. Psalmen borde enligt den gammalluterska uppfattningen vara ett medel för utbredande och befästande av kyrkans lära, och därför består den ej sällan av en rimmad omskrivning av bibelns ord, tio Guds bud eller troslärans satser. Redan 1526 utgavs, efter vad man antager, av Olaus Petri ett litet häfte *Svenska sånger eller visor*, som dock bevarats till eftervärlden blott i senare upplagor. Den innehöll sannolikt endast åtta psalmer, av vilka blott två kunna anses som hans egna original, därav n:r 21 i vår nuvarande psalmbok (»O, Fader vår, barmhärtig, god»).

Olaus är icke uteslutande religiös författare. I sin *Svenska*

krönika, som behandlar Sveriges historia till Gustav Vasa, visar han sig ock såsom en historieskrivare med en för den tiden nästan exempellös sanningskärlek och fördomsfrihet. »Det som sant är, vill jag ju gärna skriva», säger han. Därför granskar han sina källor och prövar deras värde. Och han vågar påstå, att vi föga känna om tiden före kristendomens införande i landet. Om de äldre skedena i våra hävder är hans vetande icke synnerligen djupgående, och hans konungalängd blir i det stora hela densamma som medeltidskrönikörernas. Bättre känner han helt naturligt de händelser, som ligga närmast hans egen tid. Historiens sammanhang ser han i en rättfärdig Guds straffdomar över konungarnas och folkens synder. Emedan Olaus försökt att lämna en opartisk framställning, som för samtiden i någon mån syntes nedsätta svenskarnas ära, ådrog sig krönikan Gustav Vasas misshag och blev därför ej av författaren utgiven i tryck men spriddes i talrika avskrifter.[1]

Såväl i detta arbete som i hans religiösa skrifter är hans stil enkel och flärdlös men även värdig och kraftfull. Mer än någon annan författare fram till hans tid närmar sig hans språk det samtida levande talspråket, på samma gång det utmärker sig för klarhet och reda. Jämte Laurentius Andreæ, som givit den språkliga prägeln åt Nya testamentet, är därför Olaus Petri skaparen av det nysvenska litteraturspråket, liksom Luther skapat det tyska. I oegennyttig nitälskan för sanning, rättvisa och kristlig barmhärtighet har Olaus få likar. På vårt folks utveckling har han haft stort inflytande.[2]

---

[1] Att Olaus skulle helt och hållet frigjort sig från medeltidens krönikeartade framställningssätt, får man naturligtvis ej tro. Även hos honom träffas sådana episoder som denna: »Och samma året (1188) vart hållet ett herremöte i Tälje, att all tull skulle utgivas i sölv. Året därefter lät herr Sten uppsättja den store Jörianen i Stockholms bykyrkio. Tå kom ock drivandes en stor valfisk här in för Stockholms skär.»

[2] *Olavus Petri*, *Samlade skrifter* I—IV, 1914—17, utg. av B. Hesselman. — H. Schück, *Olavus Petri*, 1893. — C. Fr. Lundin, *Olavus Petri och Laurentius Andreæ* (Svenskt Folkbibliotek III: 2), 1903. — R. Holm, *Olaus Petri*, 1917. — Natan Lindqvist, *Reformationstidens*

Hans broder Laurentius Petri (Sveriges förste luterske ärkebiskop, död 1573), »ortodoxismens grundläggare», är såsom skriftställare ännu mera produktiv än brodern och en mycket lärdare teolog än denne men saknar hans folklighet, djärvhet och storslagna uppfattning. Även Laurentius utgav predikoarbeten och psalmer. Honom tillkommer också den huvudsakliga förtjänsten av 1541 års bibelöversättning samt av 1571 års kyrkoordning, som bland annat vittnar om ett varmt intresse för undervisningen.

Dramatisk litteratur. Först under detta tidevarv uppträder ett drama i vår litteratur i sammanhang med de reformatoriska rörelserna. Överallt, varest en dramatisk diktning uppstått, har den utvecklats ur gudstjänsten. Så var förhållandet både med det grekiska dramat och med det moderna. Detta senare har så småningom framvuxit ur de katolska kyrkobruken vid de stora kyrkofesterna. Stycken ur Frälsarens historia föreställdes då av prästerna inne i kyrkan, sedermera växte föreställningarna i omfång och förlades utanför densamma, på samma gång uppförandet togs om hand av särskilda sällskap (skrån och gillen). Dessa medeltidens skådespel kallades mysterier, när deras ämne var hämtat ur bibeln, mirakler, då de behandlade helgonens liv. Möjligen hava sådana religiösa spel uppförts under medeltiden även i Sverige, men vi äga inga uppgifter därom. Ett annat slags skådespel, som även härstamma från medeltiden, skrevos däremot i Sverige under 1600-talet, nämligen s. k. moraliteter, i vilka personifierade egenskaper uppträda och kämpa om människans själ och föra henne till salighet eller förtappelse.

Medeltidsdramats huvuduppgift hade varit att giva den okunniga mängden en åskådlig bild av den bibliska historiens viktigaste händelser. Även humanisterna och reformatorerna ville begagna den dramatiska formen för att

bibelsvenska (Antikvarisk tidskrift) 1918. — S. Ek, *Våra första psalmböcker* (Samlaren) 1918.

meddela undervisning. Humanisterna skrevo »komedier» eller dramer på latin och grekiska för att öva sina lärjungar i dessa språk. Reformatorerna åter ville begagna dramat i sedligt uppfostrande syfte och inskärpa den protestantiska läran, varför de författade sina skådespel på modersmålet med ämnen ur skriften. Detta reformatoriska bibeldrama plägade i likhet med humanisternas komedier uppföras av skolornas lärjungar, varför det likaledes brukar betecknas som skoldrama. I motsats mot mysterierna, som lade an även på att roa åskådarna och vari därför åtskilliga världsliga och skämtsamma drag voro inblandade, hade bibeldramerna en strängt allvarlig prägel. Egentligen saknade de all dramatisk karaktär och utgjorde endast bibliska berättelser i samtalsform med moraliska tillämpningar. De kallades komedi eller tragedi, allteftersom slutet var lyckligt eller olyckligt. Versformen är knitteln. Vårt första bibeldrama är *Tobiæ Komedia* (1550), som anses vara författat av Olaus Petri.

I början av 1600-talet möta vi också ett världsligt drama. Ett sådant hade ur det religiösa skådespelet utvecklats i England, där också yrkesskådespelare förekommo tidigare än i andra länder. De engelska »komedianterna» utbredde kännedomen om sina stycken i Tyskland, och sannolikt var det därifrån en svensk författare kunde hämta sin bekantskap med komediantdramat. Vårt äldsta stycke av detta slag, *En lustig Komedia vid namn Thisbe*, författades eller bearbetades av en skolrektor i Arboga Magnus Olai Asteropherus (död 1647) och har nog också uppförts av skolgossar. Stycket, som är vårt första kärleksdrama, behandlar den antika sägnen om Pyramus och Thisbe, saknar alla bibliska och sedelärande element och höjer sig i rent dramatiskt avseende åtskilligt över samtidens övriga alster, i det att det äger en central handling med utveckling och upplösning, varjämte tiden är begränsad till ett dygn. Till samma riktning kunna även räknas Messenius' dramer.

Johannes Messenius föddes i Östergötland 1579. Han gick först i Vadstena skola och blev sedan vid sexton års ålder utan sina föräldrars vetskap bortsänd till en jesuitskola i Braunsberg, där han erhöll vetenskaplig utbildning. Genom dikter och skrifter på latin till ära för sina förmän och konung Sigismund hoppades han hastigt vinna utmärkelser, men då detta ej blev fallet, reste han (1608) till Sverige, avsvor katolicismen och erbjöd sina tjänster åt Karl IX. På dennes uppdrag började han nu utgiva en del politiska skrifter, riktade mot Sigismund och katolikerna. Han utnämndes till juridisk professor i Uppsala och utvecklade där en energisk verksamhet som lärare. Härunder råkade han i delo med sin ämbetsbroder Johannes Rudbeckius, och för att vinna såväl sina lärjungars som allmänhetens bevågenhet lät han studenterna uppföra skådespel på svenska vid de stora marknaderna i Uppsala. Messenius är den förste, som hämtat ämnen för dramatiska föreställningar ur svenska historien. Hans avsikt var att i femtio »komedier» och tragedier framställa hela den svenska historien, men endast sex blevo färdiga. År 1611 uppfördes vid distingsmarknaden *Disa*, vars innehåll utgöres av en sammansmältning av två sagor, dels en utvandrings- och kolonisationssägen, dels sagan om den visa jungfrun, efter vilken enligt en falsk tradition den nämnda marknaden skall hava erhållit sitt namn. Sedan följde *Signill*, behandlande sagan om Hagbart och Signe, samt *Svanvita* och *Blankamäreta*, vilket sistnämnda behandlar Folkungaättens historia från och med Magnus Ladulås och kan anses som vårt första rent historiska drama.

Då ovänskapen mellan Messenius och Rudbeckius medförde oroligheter bland studenterna, blevo de bägge förflyttade från universitetet. Messenius utnämndes till föreståndare för riksarkivet och därpå till assessor i Svea hovrätt. Även i Stockholm blev han invecklad i stridigheter och anklades (1616) för att hava inlåtit sig i stämplingar med de polska jesuiterna till förmån för Sigismund. Han dömdes till livstids fängelse och fördes till Kajaneborg i Finland, där han

hölls i svår fångenskap i nära tjugu år. Han lösgavs 1635 men dog året därpå. Även under sin fängelsetid var Messenius verksam såsom författare. Hans två sista dramer, *Kristmannus* och *Gustav I:s Komedia*, tillkommo under denna tid.

Messenius' stycken voro ganska populära, och några av dem uppfördes länge samt trycktes i flera upplagor. I dramatiskt avseende äro de visserligen ganska bristfälliga och äro knappast annat än berättelser i dialogform, varförutom de sakna all karaktärsteckning. Men de slogo an till följd av de fosterländska ämnena och de inlagda visorna och scenerna ur svenska folklivet. Messenius har under sin fångenskap även skrivit ett större historiskt arbete (se sid. 54).[1]

Lyrik. Den lyriska diktningen under reformationstidevarvet är av synnerligen obetydlig beskaffenhet. Medeltidens balladdiktning kan sägas hava upphört, ty vad som ännu såg dagen av detta slags poesi utgjorde för det mesta endast en matt efterklang av det gamla. Såsom ett förträffligt alster av gammal äkta balladstil må dock framhållas *Gustav Vasa och dalkarlarna*, i en folkligt humoristisk ton och fyllt av patriotisk stolthet över segern i striden mot danskarna. Från främmande håll infördes en och annan ny visa, såsom den allmänt kända »Liten Karin», vars ämne egentligen är en kristen legend (om den hel. Katarina av Egypten). Redan under slutet av medeltiden hade emellertid en med balladen helt och hållet olikartad folkdiktning börjat av en rent lyrisk karaktär, som ger ett direkt uttryck åt vissa stämningar av kärlek, hopp, ensamhet och förtvivlan. Oftast är innehållet i visan den älskades lov eller klagan över hennes otrohet samt över onda människors elakhet, falskhet och baktal (»klaffares» onda tungor). Den sentimentala

[1] Gustav Ljunggren, *Svenska dramat intill slutet av sjuttonde århundradet*, 1864. — J. Messenius, Samlade dramer utgivna av H. Schück (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet), 1886—1888.

folkvisan blev fullt utvecklad under reformationstiden, för vilken den kan anses vara typisk. Balladformen är här övergiven, och strofbyggnaden är mera invecklad. Författarna äro i allmänhet okända.

Såsom representant för reformationstidens lyrik, ehuru hans liv till stor del infaller under nästa period, kan anföras **Lars Wivallius,** vars diktning i det hela bär den ovan karakteriserade sentimentala visans prägel. Han föddes på gården Vivalla nära Örebro, vistades en kort tid som student i Uppsala och genomströvade sedan under trettioåriga krigets tid stora delar av Europa under synnerligen äventyrliga händelser. Under namn av baron Erik Gyllenstierna lyckades han vinna en skånsk adelsmans dotter, Gertrud Grijp. Sedan bedrägeriet uppdagats, blev han fängslad och dömd till fångenskap på Kajaneborg. Han frigavs dock efter några år och blev sedermera advokat i Stockholm (död 1669). Inom fängelsets murar skrev han en mängd dikter såväl på modersmålet som på främmande språk. Dessa voro avsedda att beveka hans anklagare och domare eller avspegla hans sinnesstämning under fängelsetiden. Några bland dem utmärka sig för en varmt tolkad kärlek till friheten och blick för naturens skönhet, såsom: »Ack Libertas, du ädla ting», samt »Varer nu glad, mine fiender all». Wivallius äger sitt största intresse såsom en egendomlig och begåvad personlighet, en av vårt lands märkligaste äventyrare.[1]

Historieskrivning. Det enda vetenskapliga område utom teologiens, som under reformationstidevarvet blev föremål för nämnvärd bearbetning, är historien. På gränsen mellan medeltiden och nyare tiden stå de två bröderna Johannes och Olaus Magnus, som bägge omfattade den katolska läran men likväl voro påverkade av humanismen. Johannes, Sveriges siste katolske ärkebiskop (död 1544 i

[1] Henrik Schück, *Lars Wivallius, hans liv och dikter* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällsk. 13), 1893—1895. — H. Schück, *En äventyrare*, 1918.

Rom), måste 1526 lämna sitt fädernesland för alltid. Under landsflykten utövade han en flitig författarverksamhet, vars förnämsta alster är *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (Historia om alla götars och svears konungar), tryckt i Rom 1554. Driven av brinnande fosterlandskärlek, söker han här visa, att Sverige hade en äldre historia och var förnämligare än alla andra länder. För att kunna föra den svenska regentlängden tillbaka till Jafet, diktade han ihop en mängd svenska konungar. Det är sålunda denna historia, som försett oss med 8 konungar Erik före Erik den helige och 6 Karlar före Karl Sverkersson. Trots denna fantastiska karaktär blev hans arbete mycket berömt och känt såväl i Sverige som i utlandet. Större betydelse för vår tid äger broderns arbete, *Historia de gentibus septentrionalibus* (Beskrivning över de nordiska folken), tryckt i Rom 1555. Detta arbete, som egentligen var avsett att utgöra en utförlig förklaring till en av Olaus utgiven karta över Skandinavien (den s. k. *Charta marina*, den första karta, som någon svensk förfärdigat), innehåller en mycket fullständig skildring av de nordiska ländernas geografi och av inbyggarnas gamla seder, bruk och hela levnadssätt. Ehuru visserligen många fantastiska saker berättas, utgör det likväl ännu i dag en kulturhistorisk källa av stort värde.

I skarpaste motsats till Johannes Magnus står Olaus Petri i sin Svenska krönika (se sid. 48), men dennes nyktra kritik var mindre tilltalande för samtiden, och det var därför ej Olaus Petri utan Johannes Magnus, som blev förebilden för följande hävdatecknare. Bland dessa märkes Johannes Messenius, som under sin fångenskap utarbetade det stora verket *Scondia illustrata*, som behandlade Sveriges historia från syndafloden till 1616. För den äldre tiden följer han Johannes Magnus. Framställningen av den nyare tiden saknar ej värde, då den stöder sig på omfattande källstudier. Messenius författade även andra historiska arbeten, delvis rimmade och i krönikestil.

Tiden har dessutom att uppvisa en del andra krönikor,

bland vilka må nämnas den, som PEDER SVART (Gustav I:s hovpredikant, biskop i Västerås, död 1562) skrev över Gustav I. Den äger sitt intresse även därför, att den är skriven på Gustavs tillskyndelse och troligen efter hans egen framställning. Krönikan författades först under de sista åren av Gustavs och Peders livstid, varför den ej hann fullföljas längre än till 1533. Sedermera fortsattes den av Gustavs systerson PER BRAHE. Såsom litterärt arbete överträffar denna krönika alla samtida skrifter, och för uppfattningen av Gustav Vasa blev den för långa tider av grundläggande betydelse.[1]

[1] OLAUS MAGNUS, *Historia om de nordiska folken* (övers.), 1912—1916. — N. EDÉN, *Peder Swart, Gustav I:s krönika*, 1912. — HENRIK SCHÜCK, *Svensk litteraturhistoria* (Medeltiden och reformationen), 1890. — *Svenska litteraturens historia* under redaktion av O. SYLWAN; I: 4. Reformationen av R. STEFFEN.

STORMAKTSTIDEVARVET.

DEN SVENSKA RENÄSSANSEN.

Från Trettioåriga kriget till 1718.

Renässansens karaktär. Den svenska renässansen sammanfaller i det närmaste med stormaktstidevarvets politiska skede. Den nya kulturperioden var under den föregående tiden förberedd. Redan i slutet av 1500-talet hade bekantskapen med de sydeuropeiska tungomålen börjat bliva allmännare inom de högre klasserna. Ett rikare vetenskapligt liv hade möjliggjorts genom Uppsala mötes beslut om återupprättandet av Uppsala universitet, som sedermera fick sin ekonomi betryggad genom Gustav II Adolfs donation av de gustavianska arvegodsen. Och sedan de religiösa frågorna blivit slutligt lösta genom Uppsala möte, kunde andra ämnen än de teologiska få utrymme och insteg i litteraturen. Genom det trettioåriga kriget bragtes svenskarna slutligen i livligare beröring med den dåvarande europeiska bildningen, närmast i den form den hade i Tyskland. Det rika krigsbytet gav dem också de ekonomiska möjligheterna att tillgodose sina konstintressen, varom de nu uppväxande renässansslotten bära vittne. Även till litteraturen sträckte sig stormännens intressen, och Sveriges förnämsta ädlingar och statsmän, såsom Axel Oxenstierna, Per Brahe, Magnus Gabriel De la Gardie m. fl., satte sin ära i att uppmuntra dikt

och vetenskap. Först nu är det som den brytning med de föråldrade medeltida konstformerna inträffar, vilken är ett av renässansens mest karakteristiska drag.

Nära 300 år hade förflutit, sedan renässansen började i Italien, och under denna långa tid hade den på mångfaldiga sätt ändrat karaktär.

Ungrenässansen i Italien (1300—1470) och den därmed sammanhängande humanismen (se sid. 43) hade intagits av den livligaste beundran för antikens förståndsklarhet och harmoniska skönhetskänsla. Dess ivriga studier av den klassiska konsten och litteraturen hade medfört ringaktning för medeltidens kultur. I stället för munklatinet sökte ungrenässansen uppliva det rena klassiska latinet, och den hoppades till och med, att detta skulle kunna göras till ett levande språk och åter användas i diktningen. PETRARCA (död 1374) skrev visserligen på italienska sonetter, en diktform, som efter hans mönster vann insteg i alla länder i och med renässansen, men mycket högre värderade han själv sitt stora latinska epos »Africa», vari han sökte efterlikna Vergilius.

Högrenässansen (1470—1530) återigen ser ej längre sitt högsta mål i efterhärmning av de klassiska mästarna. Med antiken har högrenässansens diktning, representerad framför allt av ARIOSTO (död 1533), ingen annan likhet än sin beundran för det jordiska och mänskliga, sin skönhetsdyrkan och livslusta. I övrigt gick den sin egen väg.

Senrenässansen (1530—1600) slutligen, som är samtidig med den katolska motreformationen, har av denna religiösa rörelse tagit intryck. I formellt avseende närmar den sig åter klassiciteten, den blir rent av en mekanisk härmning av de klassiska formerna, men den söker att i dessa former gjuta ett modernt kristligt eller fosterländskt innehåll. Så besjunger TASSO (död 1595) i *Det befriade Jerusalem* korstågens bedrifter, och en fransk skald, RONSARD, behandlar i sin hjältedikt *Franciaden* ett ämne ur fosterlandets historia. Man har omsider funnit omöjligheten av att uppliva det

klassiska latinet i diktkonsten, och i stället nitälskar man för att på de olika moderna tungomålen skapa dikter, som i skönhet kunde mäta sig med de klassiska. Men härför måste de moderna språken riktas och utbildas, och de språkliga strävandena bli därför karakteristiska för senrenässansen i alla länder, där denna rörelse framträdde.

Då renässansen första gången gör sitt inträde i den svenska vitterheten, kan man visserligen spåra inflytande av de olika skiftningarna i den föregående utvecklingen, men i synnerhet är det senrenässansen, vars program också blir den svenska litteraturens. Närmast är det den tyska renässansen, representerad av Opitz, som efterhärmas i Sverige. Dennes »Buch von der deutschen Poeterei» angav de regler, som diktningen borde följa, och det var en bearbetning av detta verk, som utkom på svenska i Andreas Arvidis bok om *Det svenske poeteri* (1651). Här anbefalles studiet av den klassiska poesien såväl som av de italienska, franska och tyska skalder, vilka stå på antikens grund, fordringar uppställas på en regelbunden meter, välljudande rim och noggrann strofbyggnad, en redogörelse lämnas för romarnas och renässansens diktarter, såsom tragedi, komedi, satir, epigram m. m., och de viktigaste versformerna behandlas, såsom hexameter, sapfisk vers, sonett m. fl. Den, som hos sig sammanfattar nästan alla tidens kulturella och litterära strävanden och vid 1600-talets mitt bryter nya banor för svensk odling, är Georg Stiernhielm.

Georg Stiernhielm föddes 1598 i Vika socken i Dalarna och var son av en fattig bergsman. Släkten hade visserligen en gång fört adligt vapen, men då den ej mäktat fullgöra sin rusttjänst, hade den måst nedlägga sitt frälse. Göran Lilja, såsom han först kallade sig, fick en god uppfostran, studerade vid gymnasiet i Västerås samt sedermera i Greifswald och fulländade sin bildning under mångåriga resor i Tyskland och Holland. Han blev vid hemkomsten först lektor i Västerås och utnämndes därpå (1630) till assessor vid hovrätten

i Dorpat. Följande år upphöjdes han i adligt stånd, varvid han erhöll det namn, som han sedan gjort berömt. I Livland lyckades han dels genom förläning, dels genom köp skaffa sig egendomen Vassula, som under många år blev hans, sedermera hans barns hem och där hans ättlingar bott fram till våra dagar. Från Livland hemkallades han (1642) till Stockholm för att såsom ledamot i en kommission deltaga i omarbetandet av den gamla landslagen. Det är under den följande tiden, som han börjar uppträda som vetenskaplig och vitter författare. Han tyckes en tid hava stått synnerligen väl hos hovet och de högre kretsarna och fick det ena ämbetet efter det andra. Han återvände (1651) till Livland såsom vice president vid hovrätten i Dorpat, vartill han långt förut utnämnts. I följd av ryssarnas infall och härjningar, varunder även Vassula brändes, kom han efter några år åter till Sverige och var en tid utan anställning och tillgångar. Snart erhöll han dock nya uppdrag. Så blev han medlem av reduktionskollegiet, krigsråd, lantdomare i Trondhjems län — en plats som han dock aldrig hann tillträda, emedan den norska provinsen snart avträddes — samt slutligen president i det nyinrättade antikvitetskollegiet. Han dog 1672 vid sjuttiofyra års ålder.

Lika mångskiftande som hans ämbetsmannabana är också hans författarverksamhet. År 1643 utgav han en svensk ordlista, *Gamla Svea och Göta Måles Fatebur*, varav dock endast bokstaven A utkom. Detta företag härflöt ur en varm kärlek till det svenska språket, vilket vid denna tid höll på att alldeles förvanskas genom en alltför stark uppblandning med latinska, franska och tyska ord och uttryck. Stiernhielms avsikt var nu att framdraga den rika skatt av ord som svenskan själv ägde, dels i fornspråket och dels i dialekterna. Dessa ord hade glömts eller ringaktats men borde ånyo kunna upptagas, »vilket icke allenast skulle göra vårt mål flödigt och rikt utan ock ljuvt, fagert och prydligt».[1]

[1] I brevstil kunde likväl Stiernhielm själv använda meningar sådana som dessa: »Min *intention* att till *posteritetens* nytta göra *continuation* i de *tractater* jag *inventerat*.»

Samma år uppträdde han första gången offentligt som skald, i det han uppvaktade den unga drottningen på hennes födelsedag med en gratulationsskrift, *Heroisk Fägnesång*, på alexandriner, delvis efterbildning efter en dikt av Opitz. Under de följande åren togs hans skaldegåva i anspråk för hovets räkning. Till nöjena vid drottning Kristinas hov hörde s. k. »baletter» och »karuseller» eller »upptåg». Baletterna, som leda sitt ursprung från Italien och kunna sägas tillhöra renässansens karakteristiska företeelser, voro ett slags sångspel med musik och dans, som utfördes av hovets damer och herrar och bestodo av en mängd löst sammanfogade scener, vilkas huvudsyfte var utvecklandet av prakt i klädedräkt och dekorationer. De anordnades av hovets franske balettmästare, och de voro också vanligen författade på franska. Stundom förekom jämte den franska även tysk och svensk text till samma balett. Av Stiernhielm hava flera sådana svenska texter författats, bland andra *Den fångne Kupido* och *Fredsavl* (båda 1649) samt *Parnassus Triumphans* (»dansad» 1 januari 1651). Handlingen i dem är dock ej uppfunnen av Stiernhielm, utan vad som tillhör honom är versifikationen, vilken, särdeles i det förstnämnda stycket, utmärker sig för rikedom på antika orimmade versarter (asklepiadeisk, anakreontisk, elegisk och sapfisk vers m. m.), som nu för första gången framträdde i svensk dräkt.

Upptågen voro processioner, vilkas deltagare voro kostymerade till mytologiska eller allegoriska personligheter. De slutade med en ringränning mellan de två partier, av vilka processionen bestod. Även dessa upptåg hade en text, bestående av ett »kartell» eller fejdebrev samt åtskilliga anföranden på vers eller prosa av de uppträdande. Vid drottning Kristinas kröning 1650 uppfördes flera sådana, av vilka det, som bekostades av Karl Gustav, *Lycksalighetens Äre-Prakt*, hade svensk text, författad av Stiernhielm. Att dessa produkter icke äga något egentligt dramatiskt värde, är tydligt.

Under denna tid har också Stiernhielms mest berömda dikt, *Herkules*, tillkommit. Länge hade den legat honom i

tankarna, och den var färdig 1648, fastän den ej trycktes förrän tio år senare. Författaren har själv kallat sitt verk en »hjältedikt», och säkerligen har han velat skapa ett svenskt epos, men med det antika eposet har det knappast mera gemensamt än versformen och ett och annat stilistiskt drag, såsom försöken att efterhärma de »homeriska epiteten» (såsom »gullgålblänkande», »frisk-dagg-drypande» m. fl.) samt någon gång mera utförliga homeriska liknelser. Det blev i stället en allegorisk lärodikt, d. v. s. det vill meddela moraliska lärdomar, och i detsamma uppträda moraliska begrepp, »Dygd» och »Lusta», »Rus» och »Lättja», såsom levandegjorda personligheter. Ämnet är den antika fabeln om Herkules vid skiljevägen, och från sina föregångare har Stiernhielm hämtat åtskilliga drag även i enskildheterna, men hans behandling är mycket bredare och utförligare än dessas. I själva verket är det sin egen samtid Stiernhielm skildrar, och i Fru Lustas och Fru Dygds lockande eller varnande tal upprullas en följd av livfulla tavlor, än av uppsluppet lustig, än av dystert allvarlig natur, målade med kärv humor och kraftig realism. Då Dygden uppmanar Herkules att tänka på »sin ätt och adlige härkomst», så är det tydligt, att det är till sin samtids unge ädling, som Stiernhielm talar, och honom manar han till ett gagnande och dygdigt liv. Herkules är sålunda både till syftning och ämne en svensk dikt, värdig den tid, under vilken den skapats.

I metriskt avseende blev Herkules epokgörande. Här har den medeltida oregelbundna knittelversen för första gången i en större dikt fått vika för hexametern med regelbunden växling av betonade och obetonade stavelser. Och det har lyckats Stiernhielm att behandla den så, att den blivit ett för svenskan naturligt versmått. Det var också detta, som var anledningen till att diktarens förtjusta samtid hälsade honom med tillnamnet »den svenske Maro».

Det anses numera osäkert, huruvida Stiernhielm författat den även till omfånget större dikten *Bröllopsbesvärs Ihugkommelse*, egentligen ett bröllopskväde på hexameter,

som inleder stormaktstidens hela diktning av denna art och är dess yppersta alster i sitt slag.[1] Den börjar med en målning av vårens och sommarens fägring i Norden, fortsätter med skildringen av ett ungt pars förlovningstid, bosättning och förberedelser till bröllopet, framställer därpå själva högtidligheterna vid detsamma och det kommande äktenskapliga livets mödor och omsorger samt slutar med ett tal till brudfolket och gästerna. Det hela utgör en rik bild av svenskt liv under vår stormaktstid, sådant det tedde sig i helg och söcken. Teckningen är stundom ohöljt naturalistisk och humorn grovkornig, varigenom det osökt leder tanken på samtida holländsk målarkonst, men det äger även partier av idylliskt behag och värdigt allvar, och dikten mynnar ut i kärnfulla betraktelser över äktenskapets betydelse och förpliktelser. När dikten skrivits, känner man icke; den utgavs först i början av 1800-talet.

Då och då skrev Stiernhielm även enstaka mindre dikter, såsom k l i n g d i k t e r, d. v. s. sonetter, varigenom denna form första gången infördes i den svenska vitterheten, samt ö v e r s k r i f t e r eller epigram. En del av sina poetiska verk utgav han sedermera (1668) i en samlad upplaga under titeln: *Georgi Stiernhielmi Musæ Svethizantes, Det är Sång-Gudinnor, Nu först lärande Dikta och Spela på Svenska.*

Även på det vetenskapliga området var Stiernhielm ivrigt verksam. Hans matematiska och språkvetenskapliga arbeten äro talrika och endast delvis utgivna. Den språkliga bildning han ägde var högst omfattande. Han kände ej blott klassiska och moderna tungomål utan ägde kunskap i runor, läste fornsvenska och isländska handskrifter, studerade forntyska, angelsaxiska, gotiska, finska och ungerska m. m. Stiernhielm var den förste, som utgav *Västgötalagen*

[1] Flera anteckningar från 1600-talet angiva emellertid S. såsom författare till denna dikt, och såväl andan som stilen är helt Stiernhielms.

och *Ulfilas' gotiska bibel* (Codex argenteus) med översättningar till svenska och latin. Att dessa arbeten för nutiden ej äga något värde, är självklart, men de vittna dock om stora anlag och mycken fyndighet. Inom fornforskningen hyllade han tidens fantastiskt patriotiska strävanden. Att de gamla goterna härstamma från Sverige, var en åsikt, som i våra dagar åter kommit till heders. Men han antog också i likhet med Johannes Magnus, att Sveriges rike vore uråldrigare än andra och att svenskarna kunde leda sina anor upp till Noaks sonson Magog, varjämte han trodde sig kunna bevisa, att alla andra språk härstammade från svenskan.

Utan tvivel ägde Stiernhielm förutsättningar att bliva ännu mera för vår kultur, än han blev. Men såväl hans ämbetsvärv som hans egna mångsidiga anlag drogo honom åt olika håll, så att han ej mäktade utföra allt vad han planlagt. Han var »en stor börjare» i allt. Sitt rykte hos eftervärlden väntade han själv av sina lärda vetenskapliga verk. Och likväl är det såsom diktare och inledare av en ny period i vår litteratur, som han äger sin stora betydelse. Att »lära sånggudinnorna dikta och spela på svenska» var hans mål. I motsats till föregående natursångare gjorde han diktningen till konst, och han äger därför rätt till det hedersnamn han fått, »den svenska skaldekonstens fader».

Hans levnadssätt var enkelt och måttligt. Stundom hade han litet nog av denna världens goda, men under alla ödets växlingar visade han ett frimodigt och bekymmerslöst sinne, en gammalsvensk humor i förening med dalkarlens lust åt träffande och drastiska ord och vändningar, en i allo kärnsund människa till kropp och själ.

Också ville han, enligt vad hans lärjunge Samuel Columbus berättar, på sin gravvård hava inristade dessa ord: »Vixit, dum vixit, lætus» (han levde glad, så länge han levde).[1]

---

[1] Georg Stiernhielms vitterhetsarbeten ånyo utgivna av L. Hammarsköld, 1818. — Samlade vitterhetsarbeten av svenska författare utg. av P. Hanselli, I, 1871. — Valda skrifter av

Humoristisk visdiktning. Bröllops- och begravningspoeter. Från Stiernhielms död till framträdandet av nästa mera betydande personlighet inom den svenska vitterheten (Dalin) ligger en tid av 60 år. I det stora hela är denna tid i litterärt avseende synnerligen ofruktbar. Den vår för svensk diktning, som Stiernhielms uppslag tycktes utgöra, följdes ej av någon sommar. Såsom »Stiernhielms efterföljare» plägar man emellertid beteckna en stor del av de skalder, som uppträdde under 1600-talets senare hälft. Hos »skaldefadern» fanns såväl ett allvarligt och moraliserande drag som ett skämtsamt och levnadslustigt. Hos efterföljarna framträder antingen den ena eller den andra sidan i Stiernhielms diktning starkare betonad, och man skiljer därför mellan en religiös och moraliserande riktning och en komisk och humoristisk.

En följd av de stora krigen på utländsk botten blev smaken för ett överdådigt levnadssätt, vartill medel bereddes genom de hastigt förvärvade rikedomarna. Det var visserligen mest de högre klasserna, som sökte efterhärma Söderns yppighet, men ej heller de lägre blevo därav oberörda. I ett brev från Tyskland (1631) omtalas, huru soldaten, som fordom fick nöja sig med vatten och mögligt bröd, nu »gör kallskål i stormhatten med vin och semla». Man hade sålunda vant sig vid ett lustigt liv, och detta fortsattes även hemma samt fann snart sitt motsvarande uttryck i dikten. Dryckesvisan får därför under vår stormaktstid talrika representanter. Bland dessa må nämnas Lucidor, Runius och Holmström.

Lars Johansson, med skaldenamnet »Lucidor den olycklige», var en egendomlig personlighet, om vars liv vi äga

---

G. Stiernhielm utgivna av Fredr. Tamm, 1903. Samma arbete ånyo utg. av A. Noreen, 4:e uppl. 1921. — E. G. Geijer, *Åreminne över Stiernhielm* (i Samlade skrifter) II, 1850. — P. D. A. Atterbom, *Svenska siare och skalder* II (andra uppl.), 1862. — B. Svartling, *Georg Stiernhielm, hans liv och verksamhet*, 1909. — Hj. Lindroth, *Stiernhielms Hercules, en diktmonografi*, 1913. — J. Nordström, *Vem har skrivit Bröllopsbesvärs ihugkommelse?* (Samlaren), 1914. — E. Smedberg, *Bröllopsbesvärs ihugkommelse* (Språk och stil), 1916.

endast sparsamma underrättelser. Tidigt fader- och moderlös upptogs han av en släkting, amiralen Strusshjelm, och erhöll en lärd uppfostran. Han vistades någon tid utomlands, slog sig sedan ned i Uppsala såsom språklärare och slutligen i Stockholm, där han 1674 dödades i en duell efter ett gräl på en källare. Sin samtid förvånade han genom sitt ogenerade uppträdande, sin sorglösa likgiltighet för andras omdömen och alla yttre utmärkelser.

Lucidor var en av de mest anlitade tillfällighetspoeterna på sin tid och var en av de första, som gjorde poesien till ett yrke och en inkomstkälla. Hans bevarade dikter bestå också till stor del av bröllops- och begravningskväden, lyckönskningar m. m., författade ej blott på svenska utan även på flera främmande språk. Dessa dikter hava emellertid mycket sällan något värde. Däremot är Lucidor en verklig diktare i sina kärleks- och dryckesvisor. De förra, bland vilka må anföras »Iris, aldrabästa vän», äro stundom präglade av enkel fägring och innerlig känsla. Mest berömd är Lucidor såsom dryckessångare. I visan »Kom, käre bröder, kom» målar han på ett kraftfullt sätt ett vilt och stojande dryckeslag. Mindre sorglös är hans livsglädje i visor sådana som »Skulle jag sörja, så vore jag tokot» och »I män av höga sinnen». Stundom är uppsluppenheten blandad med en dysterhet, som närmar sig förtvivlan. Det är denna motsättning, som gör Lucidor till en humorist i ordets ursprungliga bemärkelse. En svårmodig stämning uppenbarar sig ock i hans psalmer, som ge uttryck åt en djup religiositet och en stark personlig syndakänsla. I omarbetad form träffas ett par av dem i psalmerna n:r 465 och 467 av vår nu varande psalmbok.

I avseende på formen representerar Lucidor en äldre ståndpunkt än Stiernhielm, i det han varken använder klassiska versmått eller konstfulla strofer, varför hans visdiktning påminner om reformationens. Därigenom bildar han en förmedlande länk mellan 1500- och 1700-talen, mellan Wivallius och Bellman. Hans dikter samlades efter hans

död av en boktryckare och utgåvos under titeln *Helikons blomster*.[1]

Med Lucidor brukar man sammanställa den mot slutet av karolinska tidevarvet uppträdande **Johan Runius** (student, informator och sekreterare i ett grevligt hus, död vid 34 års ålder 1713), som också erbjuder vissa jämförelsepunkter, ehuru han var en helt annan natur. Likasom Lucidor var han en tillfällighetsdiktare och ännu mera produktiv än denne. Utom de många bröllopsskrifterna strödde han omkring sig en mängd verser för att vid olika tillfällen fira sina umgängesvänner bland Stockholms borgare eller den familj, där han var anställd. Bröllopskvädena, som mest torde vara skrivna för betalning, äro visserligen till stor del platta rimmerier, fyllda av ordlekar över brudparets namn och samhällsställning, men en del utmärka sig också för en gladlynt och lekande kvickhet. I allmänhet är det livets fröjder, särskilt det borgerliga sällskapslivet inom stadens hank och stör, som återspeglas i hans dikter. Ehuru han även försökt sig på dryckesvisan, kunna hans kväden av detta slag mest karakteriseras såsom s ä l l s k a p s v i s o r i en godmodigt skämtsam ton, vilka prisa gästabudets och samvarons glädje. Men att Runius även hade sinne för naturens idylliska skönhet bevisas av några dikter, bl. a. *Friskens och Runii resa till Dalarön påskafton 1712*, en resebeskrivning på vers. I sin allsidiga uppskattning av verklighetens skönhet och rikedom torde han stå främst av alla svenska skalder före Bellman. Den obestridliga versifikatoriska talang han ägde och den enastående lätthet han hade att rimma gjorde honom hos samtiden mycket berömd, så att han till och med ansågs som sin tids »skaldefurste». Sin förmåga att tumla med rimmen visar han på ett roande sätt i *Rimdans i fastlagen*, en verklig »slängpolska av rim», vilken står som inledning till en av hans bröllopsdikter.

[1] *Samlade dikter av Lucidor* utgivna av F. Sandwall (Sv. förf. utgivna av Svenska Vitterhetssamf.), 1914—15. — E. A. Karlfeldt, *Skalden Lucidor*, 1914.

Runius' dikter utgåvos efter hans död i en samlad upplaga under titeln *Dudaim* (hebreiskt ord, som betyder »kärleksblomster»).

Karakteristisk för tiden är även **Israel Holmström** (krigsråd, död i svenska lägret i Litauen 1708), som åtföljde Karl XII på hans krigståg och av konungen var högt värderad som muntrationsråd. Hans visor äro friska, folkliga och kraftiga men stundom plumpa och råa, i de bistra karolinernas smak, såsom *En suputs försvar* och *En fiskare-bros visa*. Holmström är kanske mest känd för sin gravskrift över konungens hund *Pompe*.[1]

Religiös och moraliserande diktning. Den humoristiska stämningen i nationen framträder mot en bakgrund av gammallutersk fromhet och fast bibeltro, varmed den städse var förenad. Dryckesvisornas författare voro också i allmänhet psalmsångare. Utom i psalmen tager sig den religiösa stämningen uttryck även i religiöst epos. En av renässansens huvuduppgifter var att åstadkomma ett epos, som kunde tävla med det antika, men detta moderna epos fylldes av senrenässansens diktare med ett kristligt innehåll. I Frankrike hade sålunda en hugenottisk skald besjungit skapelsedagarna, och detta exempel följdes även i Sverige. Den förste, som gjorde försök till ett större religiöst poem, var Stiernhielms närmaste lärjunge och personlige vän **Samuel Columbus** (amanuens i antikvitetskollegiet, död vid 37 års ålder 1679). Hans föga omfångsrika diktcykel *Den bibliske världen*, som skildrar skapelsen, syndafallet och försoningen, utmärker sig för en mild och melankolisk anda. Religiösa och moraliserande dikter finnas även i hans diktsamling *Odæ Sueticæ* (*Svenska Oden*, en titel, som gav honom hedersnamnet »den Svenska Flaccus»),[2] som vittnar om författarens milda och känsliga natur samt öppna sinne

[1] Ewert Wrangel, *Det karolinska tidevarvets komiska diktning*, 1888.

[2] Flaccus är den romerske skalden Horatius Flaccus, som skrev lyriska dikter, benämnda »oden».

för livets skönhet och vars sånger äga ett för denna tid ovanligt musikaliskt välljud. I förening med Stiernhielm verkställde han en dramatisering av Herkules, som omskapades till en balett, kallad *Spel om Herkulis vägeval*, och inlade därvid några lyriska dikter, varibland »Lustvins gavott med de fem sinnena» (se läseboken). Columbus är en av de första diktare, som mäktat giva psalmen en tilltalande poetisk form, såsom i aftonpsalmerna n:r 439 och 440 av 1819 års psalmbok. I sina anteckningar *Mål-Ro* om samtida personligheter, isynnerhet om Stiernhielm och Lucidor, sökte han så mycket som möjligt närma sig till talspråket, varför hans prosa är ledig och angenäm.

Den, som framför andra representerar den religiösa och moraliserande poesien under stormaktstidevarvet, är **Hakvin Spegel.** Född av fattiga föräldrar 1645, uppfostrades han av en anförvant, studerade först vid domskolan i Lund och därpå vid flera tyska universitet, varunder han utom grundliga teologiska insikter skaffade sig noggrann kännedom om den moderna skönlitteraturen. Efter hemkomsten blev han informator hos riksamiralen Gustav Otto Stenbock, och sedan han prästvigts, utnämndes han vid trettio års ålder till konungens överhovpredikant, i vilken egenskap han var Karl XI:s trogne följeslagare och medhjälpare under danska kriget. Han blev sedermera biskop, först i Skara, så i Linköping och slutligen (1711) ärkebiskop. Han dog 1714 efter att hava bevittnat Sveriges olyckor, vilka han bar med undergivenhet och aldrig sviktande lydnad mot konungen. Såsom biskop var han en av de verksammaste på sin tid och deltog i handläggandet av de flesta kyrkliga angelägenheter, såsom i arbetet för ny kyrkolag och i den nya bibelöversättning, som huvudsakligen utfördes under Karl XI:s tid men sedermera utkom under namn av *Karl XII:s bibel.* För skolväsendet och folkbildningens höjande var han synnerligen nitisk.

Spegel omfattade senrenässansens åsikter om diktningen, sådana dessa formulerats av fransmän och tyskar under

intryck av en allvarlig protestantisk anda. Han ville göra dikten formellt felfri, fylla den med ett lärt innehåll samt giva den en storslagen och högtidlig prägel. Till Guds lov, fäderneslandets berömmelse och språkets uppodlande borde den tjäna. De diktarter, som bäst förverkligade dessa ändamål, voro psalm och epos. År 1685 utgav han, närmast efter dansken Arrebos förebild,[1] *Guds Verk och Vila*, en till omfånget högst betydande dikt (11,000 vers), som behandlar skapelsedagarnas historia. Då Spegel härvid söker uppräkna och förklara alla Guds skapade verk, gör dikten överallt intryck av en torr översikt över tidens vetande i varjehanda grenar, såsom astronomi, geografi, zoologi och kan med långt större skäl betecknas såsom en lärodikt än ett epos. Det vetande, som framlägges, är dock synnerligen okritiskt, och Spegel serverar stundom de mest otroliga historier (t. ex. att vissa träd i Skottland såsom frukter bära små ankungar). Åt tidens smak skattade han genom flitigt användande av den antika mytologien, som passade illa till det kristliga innehållet. På de ställen, där Spegel framställer sina egna iakttagelser av livet och naturen, kan han dock falla in i en enkel och godmodig berättarton. Diktverket är skrivet på alexandriner och föregås av en inledningssång till Skaparen på rimmad hexameter.

En vida högre plats intager Spegel såsom psalmdiktare. Dels skrev han originalpsalmer, dels översatte och bearbetade han tyska psalmer. Ett icke obetydligt antal har influtit i 1819 års psalmbok, och flera av dem tillhöra vår kyrkas mest sjungna psalmer, t. ex. n:r 325 (»O, huru ljuvlig är din boning, Herre kär») och n:r 430 (»Vak upp, min själ, och var ej sen»). I likhet med den äldre reformationstidens religiösa dikter innehålla Spegels mycket av de dogmatiska lärosatserna, de äro sakliga och ordknappa, men de äro också kärnfriska och folkliga och äga ett manligt allvar, en rikedom

[1] Dennes verk var återigen en efterbildning efter en fransk renässansdiktare Du Bartas, som i sitt verk *La semaine première* behandlat samma ämne.

och en värme, som dittills i svensk psalmdiktning aldrig överträffats. Åt sina subjektiva känslor ger han föga utrymme, han talar alltid i församlingens namn. Icke blott till tiden utan även till innehåll och form står därför Spegel som psalmdiktare emellan Olaus Petri och J. O. Wallin.[1]

Det, som sagts om Spegel såsom psalmsångare, gäller ock till det mesta om **Jesper Svedberg** (född i Dalarna, son av bergsmannen Daniel på Sveden, studerade i Lund och Uppsala, hovpredikant, professor i Uppsala, biskop i Skara, död 1735). Liksom sin ämbetsbroder Spegel var ock Svedberg verksam vid alla kyrkliga företag och en varm vän av folkupplysningen. Även han deltog i utarbetandet av den ovannämnda bibelöversättningen. Framför allt knyter sig Svedbergs namn till uppkomsten av den s. k. *gamla psalmboken* av 1695.

Under reformationens första århundrade fanns icke någon för hela den svenska kyrkan gällande psalmbok. En sådan erhölls först 1645, då den s. k. Uppsalapsalmboken utkom, som av 1686 års kyrkolag anbefalldes till kyrkligt bruk, medan dock enskilda samlingar fortfarande framträdde. Uppsalapsalmboken var emellertid icke tillfredsställande. Sedan Svedberg på eget initiativ men med biträde av flera bland tidens bästa psalmister börjat överse och tillöka densamma, framlades ett förslag, som också gillades av ärkebiskopen, ständerna och konungen och blev tryckt på Svedbergs egen bekostnad. Mot denna bok uppväcktes nu en storm från den ytterliga ortodoxismens sida, där man upptletade några obetydliga anmärkningar för bristande renlärighet. Upplagan blev, kanske mindre till följd av dessa anmärkningar än till följd av nyheter i rättstavningen, indragen utan att Svedberg erhöll full ersättning. Åt Sveriges och Finlands samtliga biskopar uppdrogs därpå utarbetandet av en ny psalmbok, men deras förslag, som gillades av konungen 1695 och sedan blev gällande, var i själva verket

[1] Josef Helander, *Hakvin Spegel, hans liv och gärning*, 1900.

endast en översedd och förvisso i flera avseenden förbättrad upplaga av Svedbergs psalmbok. Bland hans egna psalmer märkes n:r 342 i 1819 års psalmbok (»O Gud, som ej de spädas röst föraktar») samt n:r 500, vars sista strof (»Herre, signe du och råde») väl hör till vår religiösa diktnings mest sjungna verser.[1]

Den tredje mera betydande representanten för 1600-talets psalmdiktning är **Jakob Arrhenius** (professor i Uppsala, död 1725). Hans ton är mera vek, mild och vemodsfull än de föregåendes. Som exempel kan nämnas n:r 213 i 1819 års psalmbok: »Jesus är min vän den bäste».

Påverkad i stämningen av den nu inbrytande pietismen är den religiösa diktningen hos **Jakob Frese** (född i Finland, kanslist i Stockholm, död 1729 vid 38 års ålder). Kroppslig sjuklighet gav hans sinne en svårmodig prägel, som uppenbarar sig i hans morgon- och aftonpsalmer samt i hans större religiösa poem, såsom hans *Passionstankar*, som utgöra betraktelser över Kristi pinas historia, indelade i sex akter. From försakelse, mild undergivenhet och känslig uppfattning av naturens fägring utmärka även hans andra dikter, sådana som *Vårbetraktelser*. Det är första gången det säreget finska lynnesdraget framträder i vår litteratur. Formellt stod dock Frese under inflytande av de äldre svenska skalderna.

Psalmdiktarna voro för övrigt talrika. Nästan alla litterära personer försökte sig inom den religiösa lyriken, och detta var även fallet med många av de styrande männen från Gustav II Adolf själv och M. G. De la Gardie till Karl XI:s gunstling Erik Lindschöld. Psalmen hade sålunda under 1600-talets senare hälft sin första blomstringstid i vårt land. I jämförelse med den övriga poesi, som frambragtes, är ej heller dess skönhetsvärde ringa. Genom den utbredning den fann hos den stora allmänheten blev den också folkpoesi samt på visst sätt en arvtagare av medel-

[1] H. W. Tottie, *Jesper Svedbergs liv och verksamhet*, 1886. — J. Th. Bring, *Jesper Svedberg*, 1912.

tidens folkvisa, som dock fortfarande levde kvar bland allmogen.[1]

Barocktidens diktning. Herdestilen. Marinismen. Den egentliga renässansen inom de bildande konsterna övergick från och med 1600-talets början till den riktning, som kallas »barocken». Under det renässansen i allmänhet utmärkte sig för en ädel måttfullhet, börjar med barocken, i synnerhet inom byggnadskonst och skulptur, ett strävande efter det ovanliga, överraskande och storslagna, vilket urartade till våldsam överdrift. En liknande utveckling gör sig också gällande inom litteraturen, där denna riktning efter sin italienske upphovsman Marini (död 1625) kallas marinism. I motsats mot den föregående tiden hade renässansen strävat efter formens utbildning. Men det konstnärliga övergick med tiden till det konstlade. Man lade an på ordlekar, omskrivningar (såsom då *tårarna* kallas »ögonens sorgedagg», *solen* »dagens blanka kusk» o. s. v.) och mytologisk lärdom, man skrev verser i form av pokaler, kors, hjärtan o. s. v. En dylik urartning framträder redan hos Lucidor och Spegel.

Under barocktiden nådde herdestilen i vissa länder sin höjdpunkt och börjar framträda även i den svenska diktningen. Denna stil kan ledas tillbaka ända till greken Teokritos på Sicilien (omkr. 300 f. Kr.) och fortsattes bland andra av Vergilius. Med renässansens studier av den klassiska kulturen vaknade åter smaken för herdeskildringarna; man sökte drömma sig in i en enkel och oskyldig naturstämning till omväxling i det förfinade stadslivet och diktens annars stela högtidlighet. Herdemaneret fick sin första moderna utbildning i Italien med Boccaccio och Tasso m. fl. och vann småningom insteg i alla länder, där renässansdiktningen blev härskande. Med tiden blev skildringen av land-

[1] Pietisterna utgåvo (1717) en sedermera många gånger omtryckt sångbok *Mose och Lambsens visor*, som i sin anda står den luterska psalmen ganska nära. Den yngre pietismen åter, som var påverkad av herrnhutarna, frossar i känslostämningar, särskilt i utmålningar av Jesu sår. Dessas sångbok hette *Sions sånger* (1743).

skapet och naturlivet allt svagare, de handlande människorna blevo alltmer förfinade salongsmänniskor och huvudvikten lades på framställningen av kärleken, som tecknas på ett alltmer enformigt och konventionellt sätt. Herdeskildringen framträdde både inom lyrik, epos och drama. I den svenska litteraturen träffas det pastorala draget, om ock obetydligt, redan i slutet av reformationsperioden, och längre fram finnes det ofta i bröllopsdikter, där herdarna dock i det hela framträda som verkliga svenska bönder. Som representant för denna diktning i dess förfinade form kan man betrakta Stiernhielms samtida **Gustav Rosenhane** (hovrättspresident i Dorpat, död 1684), som säkerligen med full rätt antages vara författare till de två diktsamlingarna *Fyratio små visor* och *Venerid*, skrivna av »Skogekiär Bärgbo». Dessa dikter ge uttryck åt skaldens smäktande kärlek men torde dock vara skrivna huvudsakligen i syfte att uppodla det svenska språket. Venerid utgör en samling av hundra sonetter i alexandrinens metriska form, ägnade den kvinna, vars namn diktverket bär. Rosenhane är således den förste, som hos oss i större utsträckning använt sonettformen, ursprungligen utbildad av Petrarca och sedan begagnad av de franska och tyska renässanspoeterna. Han är också den ende i vår vitterhet, som i en hel sonettcykel behandlat en kärlekshistoria, vilket åter är tämligen vanligt i utländsk vitterhet. Från den pastorala diktningen har Rosenhane egentligen lånat endast de sedvanliga herdinnenamnen, såsom Dafne, Fillis, Cloris, Amarillis m. fl. Om det svenska språkets befrämjande nitälskar Rosenhane särskilt i en tredje dikt: *Det svenska språkets klagemål.*

De ur antikens guda- och herdevärld härstammande namnen äro sålunda under denna period det enda drag, vari herdestilen framträder. Detta gäller också om det försök till h e r d e r o m a n, som gjordes av en bland stormaktstidevarvets märkligaste personligheter, Urban Hiärne (naturforskare, läkare, upptäckare av den första s. k. »surbrunnen» i Sverige, Medevi hälsokälla, mest berömd ge-

nom sitt ingripande i häxeriprocesserna, som han lyckades stävja, död 1724). I sin ungdom skrev han *Herden Celadons och den ädla herdinnan Stratonices kärlek*, vars händelse är förlagd till det gamla Grekland men som i själva verket utgör en omklädnad för vad författaren själv upplevat under sitt ungdomssvärmeri för den endast 13-åriga Margareta Bielke. Hiärnes lilla berättelse är sålunda mera självbiografiska anteckningar än en dikt.

Marinismens egentlige företrädare i vårt land är **Gunno Dahlstierna** (före adlandet Eurelius, lantmäteridirektör, död 1709). Vid Karl XI:s död offentliggjorde han ett praktfullt sorgekväde *Kungaskald med tusend tropliktige hete tårar besprängd, som på den Stormäktigste Konungs och Herres, Konung Karl den Elftes ... Dyra Lik-Sten ... är sjungen av Gunno Eurelius.*[1] I denna dikt uppträder en representant för vartdera av de fyra ståndden och håller inför moder Svea ett sorgetal över konungens död. Kvädet omfattar 268 strofer och är skrivet på »ottave rime» (åttaradig strof), vilken italienska form därmed första gången gör sitt inträde i vår litteratur. De egenskaper, som karakterisera riktningens italienska och tyska representanter, finnas också hos Dahlstierna: strävandet efter en överdriven prakt i skildringen, en svulstig eller sirlig stil, som överflödade av liknelser och genomförda motsatser (antiteser) men stundom nedsjönk till platthet eller falskt patos. Icke blott formen var lånad utan även till en del innehållet, som i vissa partier utgör översättning och ombildning av ett stort mytologiskt epos av Marini. Innanför den granna utländska dräkten klappar dock ett varmt svenskt hjärta. »En äkta doft av svensk furuskog slår emot oss ur hans dikt med alla dess minnen från sjö och mark, dess karolinska kungatrohet och dess varma hembygdskänsla.» Från förebildernas sedliga slapphet och vällustiga utmålningar kan han också frikännas. I stället gjorde han sin dikt till ett uttryck för sin »yverborna» svenskhet och sin stolta glädje över fosterlandets storhet. I burlesk

[1] »Skald» i *Kungaskald* betyder kväde.

svensk folkviseton skrev Dahlstierna flera dikter, varibland *Göta Kämpavisa om Konungen och herr Peder*, där han besjunger slaget vid Narva. Formen är allegorisk (»Stolts Narva» är en mö, som befrias av konung Karl), men språket är friskt och folkligt, och dikten blev också mycket spridd. Dahlstierna är den förste konstdiktare i vårt land, som upptagit medeltidsballadens form och på ett lyckligt sätt använt den för ett ämne ur samtidens historia. Såsom historisk visdiktare utövade han ett betydligt inflytande på Dalin, som blev hans ende egentlige efterföljare i vår litteratur. För båda tedde sig folkvisan huvudsakligen såsom »kämpavisa».[1]

Dramatisk diktning. Även på det dramatiska området bragte renässansen nyheter i och med de för hovet avsedda »baletterna» och »upptågen». Om Stiernhielms verksamhet i denna genre är förut talat (se sid. 60). Dylika förströelser förekommo under hela stormaktstidevarvet och upphörde först med rikets olyckor under Karl XII. Men under tiden hade även andra dramatiska alster framträtt. Utländska skådespelartrupper kommo ofta till Sverige och uppträdde i Stockholm, stundom i den s. k. »Lejonkulan», en bredvid slottet belägen byggnad, vilken fått sitt namn av ett lejon som där härbärgerats. Här uppträdde ock (1686—91) det första svenska skådespelarsällskapet, som bildats i Uppsala. Redan 1665 hade dåvarande studenten Urban Hiärne genom Olov Rudbecks bistånd fått tillåtelse att på Uppsala slott inrätta en teater, där han tillsammans med Columbus och flera kamrater inför den unge konungen och rådet uppförde sin tragedi *Rosimunda* (1665), ett ämne ur longobardernas historia, som förut behandlats av utländska författare. Stycket var ett försök till renässansdrama efter regler, som hämtats från antiken. I motsats till föregående dramer är

[1] G. Meyer, *Gustav Rosenhane*, 1888. — O. von Friesen, *Vem var Skogekär Bergbo* (I Studier tillägnade G. Cederschiöld), 1914. — K. A. Melin, *Om sonettdiktningen under det s. k. Stiernhielmska tidevarvet*, 1887.

Rosimunda ej endast en rimmad berättelse, indelad i godtyckliga stycken, utan det äger dramatisk sammanhållning och utveckling samt en handling, som i sin förskräcklighet skulle verka mäktigt och äkta »tragiskt». Det är skrivet på orimmade versmått, och akterna slutas med körsånger som röra sig om lyckans skiftningar och obeständighet.

Hiärnes trupp, som även uppförde andra stycken, spelade endast i Uppsala och upplöstes efter någon tid. Men 1682 bildades bland studenterna under Olov Rudbecks ledning ett nytt skådespelarsällskap, vilket sedermera under Lindschölds[1] beskydd uppträdde i Lejonkulan med stycken, som voro författade av sällskapets egna medlemmar. Det antika inflytandet är här mindre starkt, och de orimmade versarterna hava ersatts av alexandrinen. Sedan Lindschöld dött, upphörde snart den första svenska teatertruppens verksamhet. Vid slottsbranden 1697 blev även Lejonkulan lågornas rov.

Språk- och fornforskning. Nitälskan för fosterlandets ära och storhet var ett grunddrag i 1600-talets hela lynne och utgjorde en av de drivande krafterna även i den litterära renässansrörelsen. Den unga stormakten borde i stolta anor mäta sig med eller överträffa varje annan nation och dess språk vara mäktigt av samma uttrycksmedel och samma poetiska rikedom som varje annat. Språk- och fornforskning gå under hela århundradet hand i hand. Den förra satte som en av sina uppgifter att bevisa språkets uråldrighet och den senare att leda folkets historiska traditioner tillbaka till den gråaste forntid. Uppslag i bägge riktningarna gåvos av den mångsidige riksarkivarien, riksantikvarien, riksarkitekten och kungl. bibliotekarien Johannes Thomae Bureus (död 1652), Gustav II Adolfs och Stiernhielms lärare, som var verksam redan under 1500-talets sista del.

[1] Lindschöld är kanske mer än någon annan Stiernhielms litteräre lärjunge. Hans balett *Den stora genius* går fullständigt i Stiernhielms stil. L. är dessutom den förste egentlige företrädaren för den hovmannamässiga och eleganta tillfällighetsdikten.

Bureus grundlade runforskningen i vårt land och var den förste, som från trycket lät utgiva avbildningar av runstenar. Han sysselsatte sig ock med fornnorska och fornsvenska manuskript, t. ex. äldre Västgötalagen, som genom honom räddats åt eftervärlden. Han utgav vidare en god upplaga av Konungastyrelsen (se sid. 41), skrev en numera förlorad fornsvensk grammatik och gjorde samlingar till ett stort svenskt lexikon m. m.

Hans närmaste efterföljare var Stiernhielm, om vars verksamhet inom detta område ovan talats. Både skönlitterära författare och fornforskare sysselsatte sig sedermera under 1600-talet med språkliga arbeten, svensk grammatik, språkriktighetsfrågor och rättstavning. Ett för sin tid värdefullt arbete var Columbus' *En svensk ordeskötsel*, vari han bland annat ivrade för en ljudenligare stavning. En modern ståndpunkt i rättskrivningsfrågan intogs även av Svedberg, vars *Schibboleth, svenska språkets rykt och riktighet* behandlar även en hel del andra grammatiska frågor, varigenom han råkade i en bitter fejd med sin vän Urban Hiärne. Redan Gustav Adolf hade velat inrätta en professur i svenska språket men ej lyckats få någon lämplig lärare. I en skrivelse till »riksens antikvarii och hävdasökjare» ålade han dessa att göra samlingar till ett fullständigt svenskt lexikon. Den första mera utförliga svenska ordbok, som utgavs av trycket, var Spegels *Glossarium Sweo-Gothicum eller Svensk Ordabok* (1712).

Också i fråga om fornforskningen hade Gustav Adolf gått i spetsen. I den nämnda skrivelsen till antikvarierna hade han ålagt dem att flitigt samla alla runskrifter, historier, krönikor, sagor, sägner och dikter, upplysningar om folkets vanor, språk och sinnelag m. m. i olika landskap. Det intresse, varmed fornforskningen i patriotiskt syfte sedermera omfattades, medförde uppkomsten av ett särskilt ämbetsverk, *Antikvitetskollegiet*, som på föranstaltande av den om konst och vetenskap högt förtjänte Magnus Gabriel De la Gardie upprättades (1667) med Stiernhielm som pre-

sident. Kollegiets uppgift var omfattande: det skulle uppspåra och undersöka fornlämningar, utgiva runinskrifter, äldre historiska urkunder och isländska sagor, bearbeta de gamla lagarna, utgiva en svensk ordbok m. m. Det var vid denna tid, som den isländska litteraturen började bliva närmare bekant genom de handskriftsfynd, som gjordes på Island och som i allmänhet sändes till Danmark (t. ex. Codex regius av den äldre Eddan). Även åt Sverige förvärvades värdefulla isländska manuskript dels genom de inköp De la Gardie gjorde i Danmark, dels också genom en i svensk tjänst anställd islänning, som skickades till sin fäderneö att samla handskrifter. Såväl isländska som fornsvenska arbeten blevo också utgivna, bland andra Hervararsagan (se sid. 15), Vilkinasagan (om Didrik av Bern, se sid. 33), rimkrönikorna och flera gamla lagar. Antikvitetskollegiet hade sitt säte i Uppsala, men sedan De la Gardies maktställning upphört, flyttades det till Stockholm, där dess verksamhet av brist på understöd slutligen avstannade.

Den överspända och fantastiska riktning inom tidens språk- och fornforskning, som framträtt redan hos Johannes Magnus (se sid. 54) och till vilken sedan Stiernhielm slutit sig, i det de förklarat Sverige vara mänsklighetens vagga och svenskan alla språks gemensamma ursprung, fick sin siste store representant i **Olov Rudbeck** den äldre. Han föddes i Västerås 1630 och var son till den framstående biskopen Johannes Rudbeckius samt bars till dopet av ingen mindre än Gustav II Adolf. Redan tidigt visade han en nästan allsidig begåvning, och vid ankomsten till Uppsala slog han sig med synnerlig iver på naturvetenskaperna. Särskilt studerade han anatomi, som dittills varit helt och hållet försummad vid universitetet. Därunder gjorde han själv vid tjugutvå års ålder den märkliga upptäckten av de lymfatiska kärlen, vilken beredde honom europeisk ryktbarhet. På statens bekostnad fick han nu resa till Holland, där naturvetenskaperna då stodo högt i flor. Hans rykte gick från Holland vidare, och han fick anbud om förmånlig anställning

i Frankrike, men han ville ställa sina krafter uteslutande i fosterlandets tjänst. Efter ett år återkom han till Uppsala, där han med egna uppoffringar begynte anlägga en botanisk trädgård, som han med största omsorg vårdade och utvidgade under hela sitt liv. Där odlade han bl. a. potatis och tobaksplantor samt syrener, vilka utsändes till de kungliga lustslotten. År 1658 utnämndes han till professor i medicin. Han lyckades sedermera få till stånd en anatomisk lärosal, och även det första kemiska laboratoriet i vårt land anlades av honom. Såsom akademiens ständige »kurator» från och med 1663 tog han en noggrann vård om dess ekonomiska angelägenheter. Han hade dessutom många storartade planer. Han inrättade i Uppsala ett tekniskt läroverk i samband med en fabrik. Själv var han villig att utan ersättning undervisa i åkerbruk, trädgårdsskötsel, lantmäteri, mekanik, byggnadskonst, skeppsbyggeri, befästningskonst, kvarnbyggeri samt järn- och koppartillverkning. Företaget måste likväl upphöra av brist på understöd. För övrigt räckte hans förmåga till för snart sagt allt möjligt. Han byggde hängbroar, förbättrade orglar och urverk, anlade vattenledningar och vattenkonster, gjorde fyrverkeripjäser och kopparstick, var ypperlig tecknare och målare samt undervisade i mekanik, matematik och musik. Han spelade själv alla instrument och hade en utomordentlig sångröst. Så snart någon av den kungliga familjens medlemmar kom till Uppsala, blev han alltid tillkallad, och med sin musikaliska skicklighet, sin mångkunnighet och sitt muntra humör beredde han dem alltid synnerligt nöje. Kort sagt, det erkändes, att »allt som skulle göras, gjorde han i sta'n».

Efter hand hade han övergivit anatomien och i stället ägnat sig åt botaniken, vari han föreläste under 32 års tid. Ända till sin död var han sysselsatt med ett storartat botaniskt verk, *Campi Elysii eller Glysisvall*, som skulle omfatta avbildningar av alla då kända växter och varav också tvenne delar utkommo. Genom sin verksamhet inom botaniken framstår han som en föregångare till Linné.

Vad som emellertid gjorde Rudbeck mest berömd hos samtiden, är hans antikvariska forskningar, vilkas resultat blev det omfångsrika verket *Atland eller Manheim*, vanligen kallat »Atlantikan», varav fyra delar utkommo (1679—1702). Grundtanken i detta arbete är den, att Jafets ättlingar efter den babyloniska förbistringen kommo direkt till Norden (omkr. 2200 f. Kr.) och därifrån befolkade det övriga Europa. Ett dunkelt minne av denna utflyttning från Norden levde emellertid kvar hos de flesta folk i deras sagor. Ett sådant minne var t. ex. grekernas berättelse om Atlantis, ett stort kringflutet land, som skulle hava varit beläget i världshavet väster om Spanien men sedan sjunkit i djupet. Av detta sagoland lämnade den grekiske filosofen Platon en noggrann skildring. Detta Atlantis var enligt Rudbecks mening ej något annat än den Skandinaviska halvön, en tanke som han med uppbjudande av all sin fyndighet och hela sin förvånande lärdom söker bevisa. Norden var sålunda det äldsta kulturlandet. Där uppfanns t. ex. tideräkningen och skrivkonsten. »All fördold visdom och kunskap», säger han, »som de lärde någonsin uti hela Europa eller Asien och Egypten hava låtit i ljuset utgå, dem hava de allesammans bekommit av de yverborne nordiske.» Arbetet väckte ett oerhört uppseende och gjorde författarens namn frejdat, ehuru visserligen tvivel och kritik ganska snart yppade sig. Vad som emellertid gör Atlantikan i någon mån värdefull för vår tid är de många kulturhistoriska upplysningar den ger om samtida seder och bruk samt om författarens egna rön och erfarenheter. Stilen är frisk och åskådlig, ofta präglad av en viss burlesk humor. Jämte Stiernhielm är därför Rudbeck den mest karakteristiska representanten för stormaktstidens svenska prosa.

År 1702, då fjärde delen just höll på att tryckas, hemsöktes Uppsala av en förhärjande eldsvåda, som lade nästan hela staden i aska. Rudbeck, som främst deltog i räddningsarbetet, riktade sina ansträngningar på bevarande av ämbetslokalerna, vari han också lyckades. Däremot gingo hans

eget hus och alla hans dyrbara verk och samlingar förlorade, däribland en mängd tryckta delar av Campi Elysii, de tusentals graverade figurerna till dess fortsättning samt nästan hela upplagan av Atlantikans fjärde del, varav endast några få exemplar finnas bevarade. Rudbeck avled samma år, 72 år gammal.

Några år förut hade stora samlingar av urkunder gått förlorade, då Stockholms slott härjades av elden. Det gamla tornet Tre kronor sjönk i gruset. Snart föll även Sveriges stormaktsställning och med den de stolta drömmarna. En mera kritisk tid följde med nyktert verklighetssinne.[1]

[1] Samlade Vitterhetsarbeten av svenska författare från Stiernhielm till Dalin, utgivna av P. Hanselli I—XXII, 1856—1878. — B. E. Malmström, *Grunddragen av svenska Vitterhetens historia* I (Stiernhielm—Frihetstiden), 1866. — H. Schück och Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* I (till frihetstidens början), 2:a uppl., 1911. — Gunnar Castrén, *Stormaktstidens diktning*, 1907. — *Svenska litteraturens historia* under redaktion av O. Sylwan, I s. 195—327, Stormaktstidens litteratur av G. Castrén, 1919.

UPPLYSNINGSTIDEVARVET.

DE FRANSK-KLASSISKA OCH FRANSK-ENGELSKA SMAKRIKTNINGARNA.

Från omkring 1700 till 1800-talets början.

Den franska smakriktningen. Den s. k. upplysningen och den fransk-klassiska smaken äro från början fullkomligt skilda företeelser men vinna bägge insteg i Sverige ungefär på samma gång och utvecklas samtidigt. Den förra är en filosofisk och social, den senare en rent litterär rörelse. Den till tiden äldre av dessa är den fransk-klassiska smakriktningen, som har sitt namn därav, att den utbildades i Frankrike i anslutning till den klassiska litteraturen. Denna litterära smak, som utbredde sig till alla kulturländer, uppträdde från början såsom en opposition mot den föregående urartade renässansen (barocken, marinismen). Denna hade visserligen sökt göra dikten till konst, men den hade utmynnat i prålig överdrift eller obetydlig tillfällighetsdiktning. Den hade också i vissa fall varit tyngd av för mycken lärdom. Nu eftersträvade man i dikten framför allt en väl avvägd proportion mellan delarna och helheten, man ville bortskära alla onödiga och tyngande utväxter samt åstadkomma klarhet, reda och harmoni. Särskilt bemödade man sig att rensa dikten från det övermått av bilder och liknelser, som utmärkt 1600-talets poesi. Tankar, bilder och ord skulle vara

lika rena från vardagslivets »låghet» som från fantasiens »yra». Man berömde sig av att ånyo som mönster uppställa de gamla grekernas och romarnas litteratur till närmare efterföljd än förut, men i denna lade man framför allt märke till det avmätta och noggranna. Det blev i själva verket ej heller den grekiska utan den mindre ursprungliga romerska litteraturen, som utgjorde det egentliga mönstret. Regelbundenhet, stundom livlös korrekthet blev diktningens ledande grundsats.

Om lärdomen och vetenskapsmännen i mycket givit den föregående periodens litteratur sin prägel, så övergår ledningen nu i det stora hela till de förfinade världsmänniskorna. I Frankrike var dikten redan från nyare tidens början starkt påverkad av hovluften. Och denna dess karaktär utvecklas ännu mera under Richelieus och Ludvig XIV:s beskydd. Den blir en h o v d i k t, vars uppgift är att besjunga härskaren och försköna det sällskapsliv, till vilket han samlade sin omgivning. Litteraturen får en värdig och polerad form men lider ofta av torrhet och köld. Dikten blir ett slags vält a l i g h e t, vars prosaiska innehåll klädes i frasrika deklamationer. Även på det rent språkliga området hade renässansen framför allt eftersträvat rikedom och kraft. Den fransk-klassiska stilen åter är ytterst nogräknad i valet av ord, de kraftiga folkliga och karakteristiska uttrycken utmönstrades, språket blir i många avseenden fattigare och färglösare men som ersättning mindre konstlat, mera klart och enkelt. Dessa grundsatser sammanfattades i uttrycket »smaken», och efter dem verkställde den av Richelieu 1635 grundade *Franska akademien* sin granskning. Den blev den »goda smakens» förnämsta väktare. Den poetiska lagstiftaren under Ludvig XIV:s tid var Boileau (död 1711), vars diktverk *L'art poétique* framför allt fordrade »bon sens» (d. v. s. »vett» och förstånd) i poesien. En mängd regler uppställdes till noggrann efterrättelse, och endast vissa diktformer godkändes. Mot förkonstlingen yrkade han på naturlighet i framställningen, »men låt oss se», yttrade han, »huru de

stora författarna följt naturen, och taga dem till exempel, i synnerhet de romerska författarna från kejsar Augustus' tid, vilka hade klätt varje tanke i enkla och naturliga ord».

Såsom ett allmänt krav på litteraturen uppställdes ett didaktiskt syfte: den skulle vara gagnande och verka uppfostrande för den stora mängden av statens medborgare.

Lyriken blev å ena sidan högtidlig eller kallt reflekterande (ode, reflexionslyrik, lärodikt, satir); å andra sidan skulle den tjäna som förströelsemedel i salongerna, innehålla lekande skämt och kvicka anspelningar på sällskapslivets små händelser (petite poésie, poésies fugitives).

Inom de berättande diktarterna sökte den franska smaken i likhet med renässansen att skapa ett epos, som kunde tävla med eller överträffa antikens. En utveckling och förbättring av den episka dikten ansåg sig Voltaire (se nedan) hava gjort, då han i stället för antikens gudavärld i sitt epos *Henriaden* (om Henrik IV) använde personifierade egenskaper såsom drivande och handlande makter (Tvedräkten, Fanatismen, Kärleken m. fl.). Även det komiska eposet omhuldades. Dikter av sådant slag skrevos av Boileau och engelsmannen Pope (död 1744). Synnerligen värderades den kortare berättande dikten, den skämtsamma berättelsen och den sedelärande fabeln, som hade sin förnämsta representant i Lafontaine (död 1695). Såväl i lyrisk som episk diktning rådde fortfarande herdestilen.

Över ingen av den fransk-klassiska stilens diktarter härskade regeltvånget så starkt som över dramat, vilket likväl i Frankrike blev denna riktnings förnämsta skapelse. I sorgespelet uppträdde endast förnäma och högt uppsatta personer, som alla talade samma högtidliga språk i samma stela, välvårdade och frasrika alexandriner. Allt vardagligt liksom allt skämtsamt bannlystes fullständigt ur tragedien. Vidare skulle lagen om »de tre enheterna» iakttagas, som man, ehuru med orätt, trodde att de klassiska författarna

tillämpat. Dessa enheter voro *handlingens*, *rummets* och *tidens*. Handlingens enhet består däri, att i dramat en enda stor händelse utvecklas. Denna regel är i själva verket oumbärlig för all dramatik. Men så är ej förhållandet med lagen om rummets enhet, som föreskrev, att inga scenförändringar finge försiggå, ej heller med lagen om tidens enhet, som fordrade, att tiden för handlingen skulle begränsas till tjugufyra timmar. Dessa krav medförde naturligtvis ett hopande av personer och sammanträngande av händelser, som måste göra ett onaturligt intryck.

Lustspelet återigen var rent komiskt, och där hade en teckning av borgerliga personer sin rätta plats. Även det var underkastat enheternas lag. De största franska tragediförfattarna voro Corneille (död 1684) och Racine (död 1699). Inom komedien märkes den snillrike Molière (död 1673).

Versen skulle bestå uteslutande av tvåstaviga jamber med antingen fyra eller sex takter i varje versrad. Den sextaktiga alexandrinen borde användas i epos, drama och lärodikter, den fyrtaktiga versen i smärre och skämtsamma stycken.

I Frankrike stod den fransk-klassiska litteraturen i sin fullaste blomstring omkring 1670. Redan före denna tid hade den börjat utöva inflytande i övriga europeiska länder och blev slutligen så gott som allenahärskande överallt. Ehuru denna franska smak blev mera konsekvent genomförd hos oss än i något annat land utanför Frankrike, så är den dock ej ens i vår vitterhet alldeles ensidigt representerad.

Såväl i avseende på tankeinnehållet som den litterära formen råder under hela tidevarvet ett starkt inflytande från England. Även där hade visserligen de franska mönstren vunnit efterföljd, t. ex. hos en sådan diktare som Pope, »rimmets furste och den store förståndsskalden», men engelsmännens självständighet levde snart upp igen. Såväl från den franska smakens engelska representanter som sedan från mera ursprungliga och nationellt engelska diktare förmärkas

hos våra svenska författare under hela 1700-talet fortgående intryck, så som nedan skall på olika ställen framhållas.

Upplysningsidéerna. Sentimentaliteten. Då den fransk-klassiska smaken vann insteg i vårt land, eller åtminstone ej långt därefter, var den franska litteraturen redan genomträngd av upplysningsidéerna, som ville göra den vetenskapliga forskningens resultat kända för den stora allmänheten och särskilt vände sig mot den trångsinta och ofördragsamma ortodoxism, ledsagad av förföljelser och vidskepelse, som hade utmärkt 1600-talet.

I spetsen gick England. Newtons upptäckt av tyngdlagen fäste uppmärksamheten på det regelbundna i naturens förändringar och minskade tron på undret. Tänkaren John Locke (död 1704) hävdade förnuftets prövningsrätt i alla frågor. Vad förnuftet ej kunde fatta, förklarades för gammal vidskepelse. Den av Locke grundlagda filosofiska och religiösa läran, d e i s m e n, förnekade visserligen mycket av den härskande religionen, men deisterna antogo dock existensen av en Gud, som styr världen, ehuru ej genom omedelbart ingripande utan genom eviga och oföränderliga lagar. Den verkliga fromheten bestod för deisterna i välgörenhet och ett moraliskt levnadssätt, och de kämpade kraftigt för grundsatsen om samvetsfrihet och tolerans för andras religiösa uppfattning, även när dessa kommo i strid med den härskande kyrkans läror. Locke gick i spetsen också på det politiska och sociala livets områden. Även här yrkade han på bortskaffande av allt, vars berättigande förnuftet ej kunde förklara, såsom det absoluta konungadömet, bördsadeln, statskyrkan m. m. Upplysningens kamp för förbättrade samhällsförhållanden, för rättvisa och personlighetens frihet är det vackraste draget i dess strävanden. Stolta över de stora vetenskapliga upptäckterna, gjorde sig dock upplysningens representanter skyldiga till ett alltför ensidigt underskattande av förflutna tiders kulturarbete och glömde, att varje tid bör bedömas efter den grad av utveckling, vartill den hunnit (»historiskt betraktelsesätt»).

Någon större roll spelade likväl dessa idéer ej, förrän de omsatts på franska, som då var världsspråket, och populariserats av fransmännen, som alltid varit mästare i den konsten. Den, som framför andra skapar upplysningstidevarvets anda, är VOLTAIRE (1694—1778), såsom skriftställare mångsidig och talangfull, såsom diktare högt skattad av sin samtid, vars litterära smak han mer än någon annan bestämde. Hans litterära verksamhet omfattar alla den franska smakens diktformer, och han genomförde vissa smärre förändringar i dess teknik. Särskilt märkas hans dramer (såsom *Oedipe*, *Mahomet*), vilka mest behandla det offentliga livet, statens och kyrkans strider, och vidare hans satiriska berättelser på vers och prosanoveller (t. ex. *Candide*), utmärkta för blixtrande kvickhet men ock för dålig moral. Samtiden beundrade den korrekta och eleganta formen samt det »upplysta» innehållet, eftervärlden saknar i hans dikter sann inspiration och värderar ej den torra undervisande tonen. Voltaires historiska betydelse ligger också mindre i hans diktning såsom sådan än i hans arbete för upplysningsidéernas spridande och i hans kamp mot kyrkan, särskilt i den form, i vilken den framträdde i de katolska länderna. Såsom deist fasthöll Voltaire visserligen vid tron på en personlig Gud, vilken av förnuftet kunde fattas, samt antog själens odödlighet, men hans efterföljare, »encyklopedisterna» (så nämnda efter ett stort konversationslexikon, som de gemensamt utarbetade), bland vilka må framhållas DIDEROT (död 1784), förnekade även dessa läror samt utvecklade ateistiska och materialistiska åsikter.

Ehuru tiden sålunda med skäl kallas förståndsupplysningens tid, fanns dock även en riktning, vars representanter insågo ensidigheten i de nämnda åsikterna och hävdade hjärtats, känslans och naturens rätt. Såsom en av sina största litterära förtjänster betraktade sjuttonhundratalet sin »upptäckt» av naturen. Men vad man skildrade var ett slags hoplappat ideallandskap, som utgjorde en sammanfattning av alla slags tilltalande drag i naturen och som i verk-

ligheten närmast motsvarades av den engelska herrgårdsparken, vilken i motsats mot den stelare franska trädgårdskonsten sökte härma naturens frihet. Början med känslosamma naturbeskrivningar på vers (blankvers) hade gjorts i England av THOMPSON med diktcykeln *Årstiderna*. Sådana utförliga och detaljerade skildringar, s. k. »måleri i ord», hörde sedermera till tidevarvets mest omtyckta konstformer.

Den mest betydande företrädaren för känslans rätt blev JEAN JACQUES ROUSSEAU (1712—1778), som i viktiga avseenden bildade en fullständig motsats mot Voltaire. Vad som gör även Rousseau till en representant för upplysningstidevarvet, är hans angrepp på den bestående ordningen inom samhället. I sin kritik mot densamma gick han till och med mycket längre än Voltaire, i det han förklarade krig mot hela den härskande bildningen, ehuru av andra orsaker och med andra syften än Voltaire. Själv en folkets son — han hade bland annat varit betjänt och landstrykare — såg han allt förnämligast ur de lägre folkklassernas synpunkt. I stället för sin tids förfining predikade han naturens enkelhet, ja, han prisade i hänförda ordalag det vilda naturtillståndets företräden. Han ville göra mänskligheten fri och lycklig, men detta kunde ej ske i det moderna, starkt förkonstlade samhället, varför detta borde förintas jämte hela dess kultur. Människan skulle som vilden vara ett fritt och glatt naturbarn. Dessa tankar har han uttalat i sin första berömda skrift *Hava vetenskapernas och konsternas framsteg bidragit att fördärva eller förbättra sederna?* samt i *Contrat social*, vari han närmare utvecklar sin samhällslära, som den franska revolutionen sedermera utan framgång sökte genomföra. Sina åsikter i uppfostringsfrågor nedlade han i *Emile*, en blandning av roman och lärobok, där han framställer kravet på ett tillgodoseende av de ungas naturliga anlag som uppfostringens mål i motsats mot det starka tvång, som dåförtiden var den ledande grundsatsen. Det arbete, genom vilket han mest inverkade på den skönlitterära utvecklingen, är den i ett lidelsefullt språk skrivna kärleksromanen *La nouvelle*

Héloïse,[1] som gentemot det vanliga lätta »galanteriet» ställde den starka känslan men dessutom hävdar en djupare uppfattning av äktenskapet, än som vanligen var förhållandet i den franska litteraturen. Vi befinna oss här ej längre i salongerna eller i den franska trädgårdens snörräta alléer utan i den fria och obundna naturen, i Alpvärlden och skogsensligheten, som nu för första gången skildras i ett stort litterärt verk. Det är denna bok, som huvudsakligen uppammat det senare 1700-talets sentimentala anda, ja än mer, hela den moderna människans natursvärmeri. (Se vidare sid. 131).

Upplysningstidevarvets första skede. Den dalinska perioden. I Sverige hade redan under föregående tid vissa spår förmärkts av den franska smakriktningen. Samuel Triewald, »den svenske Boileau» (död 1743 såsom statsråd i holsteinsk tjänst), angrep i ett par dikter, särskilt i *Satir mot våra dumma poeter*, sin tids platta eller svulstiga poesi och dess andefattiga bröllops- och begravningsrimmare och kan därigenom sägas grundlägga den satiriska riktning inom poesien, som längre fram nådde sin höjdpunkt med Kellgren och Leopold. Redan Triewald var påverkad av upplysningsidéerna och den franska andan och yrkade, att förstånd bör vara diktens kärna. Denna åsikt om poesien kan även Andreas Rydelius (professor i Lund, biskop, död 1738) sägas hava hävdat. I sina filosofiska skrifter *Nödiga förnuftsövningar* (utgivna 1718—1722) försvarade han det sunda förståndet, »bon sens», »sens commun», och såsom lärare för flera av tidevarvets förnämsta kulturpersonligheter (Dalin, Linné) har han på deras utveckling haft stort inflytande. Om den franska smakens växande utbredning vittnar även översättningen till svenska av Boileaus verk, t. ex. »L'art poétique» 1721.

Tidens allmänna strävanden erhålla under frihetstiden

[1] »Den nya Héloïse». Namnet efter hjältinnan i en medeltida kärlekshistoria.

en synnerligen kraftig utveckling. Enväldets missbruk hade fört Sverige nära dess undergång, och införandet av det nya statsskicket hade väckt politiska intressen i vida kretsar. Stormaktsväldets fall och landets utarmade tillstånd medförde nödvändigheten att söka förbättra landets inre förhållanden, och man strävade oförtrutet såväl att upphjälpa dess ekonomi som att höja dess kultur. Upplysningstidevarvets kritiska och praktiska riktning fann sålunda i Sverige en väl beredd jordmån. Vetenskaperna, särskilt naturvetenskaperna, som kunde tjäna näringarna och industrien, odlades flitigt. Frihetstiden blir en vetenskaplig storhetstid, vars främsta namn är **Karl von Linné** (född 1707, professor i Uppsala, död 1778). Hans forskningar omfattade hela den levande naturen, men hans största förtjänster tillhöra botaniken, som egentligen först genom honom blev en vetenskap. Sina systematiska verk skrev han på latin, såsom *Systema naturæ* (1735), *Fundamenta botanica* (1736) m. fl. Men dessutom författade han på svenska åtskilliga program och tal samt i synnerhet beskrivningen av sina resor inom fäderneslandet, t. ex. *Västgötaresa* (1747), *Skånska resa* (1751), däri han framlägger sina skarpsynta iakttagelser över naturen, hushållningen och sederna. I dessa skildringar framstår han såsom en av tidens mera betydande prosastilister. Med sin skarpa blick för verkligheten förstår han att återgiva naturen i dess mest karakteristiska drag och är därför den förste store representanten i vår litteratur för en mera äkta och omedelbar naturskildring. Hans språk utmärker sig för en egendomlig blandning av 1600-talets kärnfullhet och naivitet med en sällsynt uttrycksfullhet, enkelhet och klarhet i framställningen. Inom fysiken arbetades med framgång i synnerhet av A. Celsius (professor i Uppsala, död 1744).

En framstående naturforskare, vilkens hela lärdom och skarpsinne först i våra dagar börjat bli mera bekanta, var också Emanuel Swedenborg (Jesper Svedbergs son, assessor i bergskollegium, död 1772). För sin samtid var han

mest känd genom de skrifter, i vilka han skildrar de uppenbarelser och samtal med andar, som han ansåg sig hava haft. I dessa verk, som voro författade på latin (t. ex. *De Cultu et Amore Dei*, som behandlar den bibliska berättelsen om skapelsen och paradiset, och *De Amore conjugali*, där han skildrar kärleken och äktenskapet), ville han tolka skriftens inre och andliga mening, som enligt hans åsikt ingen dittills förstått. Genom dessa skrifter blev han stiftare av en ny religiös sekt, som ännu har talrika anhängare, i synnerhet i England och Amerika.[1]

Såsom grundläggare av den moderna svenska språkforskningen märkes Johan Ihre (professor i Uppsala, död 1780), vars på latin avfattade svenska ordbok, *Glossarium Sviogothicum* (1769), var fullständigt epokgörande. På historieforskningens område framträdde utom Dalin (se nedan) Sven Lagerbring (professor i Lund, död 1787), vilken trädde i opposition mot den fantastiska historieskrivning, som varit rådande i vårt land alltsedan medeltidens slut.

Inom vitterheten var blomstringen visserligen ej så kraftig men dock betydande nog. Hovet och aristokratien ange tonen inom litteratur och konst. Liksom vetenskapsmannen ej längre borde vara en opraktisk och obelevad pedant utan en man med världsvana och erfarenhet, så var å andra sidan vitter bildning en förtjänst hos den förnäma och högt uppsatta personligheten. Den vittre statsmannen är under århundradet en vanlig företeelse. Flera av tidens politiska stormän voro sålunda författare, såsom Karl Gyllenborg, Karl Gustav Tessin, von Höpken, Creutz m. fl.

Olov von Dalin, den egentlige banbrytaren för den nya vitterheten, blev också framför andra den typiske representanten för frihetstidens litteratur. Han föddes 1708 i Halland, där fadern var präst, och kom redan vid tretton

[1] O. Levertin, *Karl v. Linné* (Svenskar 1), 1907. — E. Ribbing, *Karl von Linné, hans personlighet och livsgärning*, 1918. — M. Lamm, *Swedenborg*, 1915.

års ålder till Lund, där den nyssnämnde Rydelius blev hans lärare i humanistiska ämnen. Nitton år gammal lämnade Dalin akademien och erhöll plats som informator hos kammarrådet Rålamb i Stockholm (1727), varigenom han fick tillträde till huvudstadens finare sällskapskretsar. Hans umgänge kom sålunda att bestå av unga adelsmän, och i förening med dessa bildade han (1732) en orden *Avazu och Wallasis*, vars ende ofrälse medlem och ständige sekreterare han var. Samtidigt hade han inskrivit sig som extraordinarie i ett par ämbetsverk. Anledningen till Dalins ställning i nämnda ordenssällskap var, att han redan gjort sig känd som lycklig skald. Bland hans tidigaste poem märkes en satir, *Sagan om ängen*, vars versform, rimmad hexameter, ännu påminner om äldre svenska mönster. I Avazu och Wallasis, vars ändamål bland annat var högtidlighållandet av stormaktstidens minnen, uppträdde han med dikter till Karl XII:s ära och strödde både i och utom orden talrika smådikter kring sig.

Sin stora betydelse för vår kultur fick Dalin genom veckoskriften *Den Svenska Argus*, som han började utgiva i slutet av 1732. Mönstret för densamma var hämtat från England. Där hade efter det djupa sedliga förfall, som rådde under de sista Stuartarna, en bättre anda börjat göra sig gällande, och man arbetade på att höja nationens moraliska ståndpunkt. En yttring härav voro de s. k. moraliska veckoskrifterna, vilka grundades av Steele och Addison genom »The Tatler» och »The Spectator», som sedermera funno talrika efterföljare ej blott i England utan även på kontinenten. I Sverige hade visserligen redan 1730 en representant för dylika veckoskrifter framträtt i »Sedolärande Mercurius», som mest bestod av översättningar ur de engelska förebilderna, men någon större betydelse fick först Dalins Argus. I början slöt sig även Argus synnerligen nära till Tatler och Spectator, särskilt däri att den använder s. k. stående figurer, i vilkas mun Dalin lägger sina ord, varigenom hela tidskriftens innehåll skulle liksom bindas ihop till en

fortgående berättelse. Dessa personer äro en »hovbuss», herr Ehrenmenuett, en krigare, herr Hjärtskott, en lärd, herr Hjärnbrott, en advokat, herr Gyllenbalans, samt en köpman och representant för merkantilsystemet, herr Patriot, vilka alla jämte Argus själv eller »Frispråkaren» samtala över en mängd olika ämnen. Dessa personer förekomma dock endast i tidskriftens första årgång. De ämnen, som behandlades, voro dels av ekonomiskt eller politiskt, dels och oftare av moraliskt innehåll och gisslade tidens dårskaper och laster men alltid på ett roande sätt, stundom i sagostil, stundom i form av en allegorisk berättelse. I synnerhet äro sprätten (»Petit-maîtren») och den lärde men opraktiske pedanten ständiga föremål för skämt. I religiöst avseende uppträder Argus på ett försiktigt sätt mot tidens vidskepelse och såsom förkämpe för samvetsfriheten. Det engelska inflytandet visar sig även i förekomsten av den politiska sagan, en konstform, som utbildats i England och vars främste representant var Jonatan Swift. En sådan är »Sagan om riksens ständers uppkomst och tillstånd från äldsta tider».

Argus mottogs av samtiden med det största bifall. Man längtade efter den vanliga dagen för dess utgivande och läste den, »likasom då man går till bords med en hungrig mage». Tidningen fick sålunda en ganska stor krets av prenumeranter, men ännu betydelsefullare var, att numren gömdes och bundos till en bok, som sedan lästes om och om igen och gick ur hand i hand. Vid dess upphörande (i dec. 1734) sörjde man såsom över ett stort dödsfall. Argus utkom anonymt; ingen kände, vem dess utgivare var, men riksens ständer beslöto, att »han skulle med anständig befordran ihågkommas, när han sig uppenbarar». Då hemligheten sedermera blev känd, utnämndes också Dalin till kungl. bibliotekarie (1737). Argus bildar epok i den svenska litteraturen. I och med denna tidskrift skapade Dalin det moderna nysvenska litteratur- och rikssprâket. I så lätt och lekande dräkt hade ingen förut klätt sina tankar, först här voro 1600-talets ålderdomliga former och uttryckssätt full-

ständigt bortkastade och ersatta med ett språk, som närmar sig det vi ännu äga.

Dalins anseende som författare var med Argus stadfästat. Hans litterära verksamhet till och med 1742, efter vilket år hans tid började upptagas av andra värv än diktningens, omfattar en mängd vittra arbeten av olika slag.

Såsom lyriker är Dalin främst visdiktare i folklig stil. Bland hans alster i denna genre träffas små enkla skildringar av naturens skönhet, såsom *Vårvisa*, dryckesvisor, som förebåda Bellmans, flera dikter i medeltidsballadens form eller imiterande den svenska ringdansens konstlösa strofer, såsom »Skatan sitter på kyrkotorn». I sina balladvisor är Dalin en efterföljare av Dahlstierna, t. ex. i *Ängsövisan* (om godset Ängsö och dess förste ägare under medeltiden) och särskilt i sin *Kämpevisa* (den s. k. »Hattvisan», med omkvädet: »Men hatten är krönt med lager, seger och ära»), där han förlöjligar hattarnas uppträdande i kriget mot Ryssland 1743. Bland hans herdekväden spreds t. ex. »En Celadon gav fröjderop» genom s. k. skillingstryck och utbredde kännedomen om den melodi, på vilken sedermera den bekanta Sinclairsvisan flög kring land och rike. Även med lyrikens högtidligare former framträdde han t. ex. i *Ode över slaget vid Villmanstrand*. Reflexionsdikten är representerad bland annat i hans *Tankar över oväldigheten*, tillägnad Tessin såsom lantmarskalk vid 1738 års riksdag. Bland religiösa dikter märkes en parafras över *Fader vår*.

Såsom satiriker framträdde Dalin med *Aprilverk om vår härliga tid*, vari han ironiskt prisar den nya tiden på bekostnad av den gamla, vid vars hjälteära han alltjämt var mycket fästad.

Efter hemkomsten från en utrikes resa (1739—40) utgav han ett verk av större syftning, *Svenska friheten* (1742), ett didaktiskt epos i fyra sånger på alexandriner, vilket av samtiden ansågs vara hans kanske förnämsta diktverk och som erhöll ungefär samma betydelse för sin tid som Tegnérs »Svea» för början av 1800-talet. I de två första sångerna

håller frihetens gudinna för Ulrika Eleonora ett långt tal, som utgör en framställning i allmänna ordalag av Sveriges historia från äldsta tider till och med Karl XII. I de två andra sångerna skildras, delvis i form av en ond dröm, som plågar drottningen, Dalins egen tid och de faror, som kunde hota landets välfärd genom partisplitet. Dikten ställer sig ej avgjort på någon av de kämpande partiernas sida utan manar i allmänhet till enighet, dygd och fosterlandskärlek. Liksom Stiernhielms »Herkules» och Dahlstiernas »Kungaskald» utgöres även Dalins »epos» till största delen av långa anföranden. Dess förebild är i avseende på stilen Voltaires »Henriade».

Såsom prosaförfattare fortsatte Dalin i den ton, som han använt i Argus. I den kvicka satiren *Arngrim Bärsärks förträffliga tankar över ett fynd i jorden* skämtar han med de försök till forntidsforskning i rudbeckiansk anda, som då och då ännu gjordes i Sverige. I den allegoriska *Sagan om hästen* (1741) skildrar han under bilden av en häst och i äkta folklig berättarton det svenska folkets och dess konungars öden från Gustav Vasa till Karl XII:s död.

Såsom dramatisk författare uppträdde Dalin dels med en tragedi på alexandriner, *Brynilda*, dels med ett lustspel på prosa, *Den avundsjuke*. Ämnet i det förra stycket är hämtat från den gamla Sigurdssagan men har förlorat det mesta av originalets storslagna tragik och blivit uteslutande ett kärleksdrama efter Racines mönster. Liksom i allmänhet den franskklassiska smakens alster saknar framställningen all historisk färg, och reglerna om de tre enheterna iakttagas noggrant. Det senare arbetet är en fransk-klassisk sedekomedi, vari man kanske utan grund trott sig finna, att Dalin efterbildat den store danske lustspelsförfattaren Ludvig Holberg. Däremot är det säkert, att huvudpersonen i stycket, den avundsjuke Styrbjörn, har sin förebild i engelsmannen Steeles porträtt av en avundsjuk man i tidskriften Spectator.

Dalins vittra glansperiod, som varat tio år, avslutas

med »Svenska friheten». Hans tid togs sedan i anspråk av andra uppgifter. Efter en skrivelse av ständerna fick han i uppdrag att författa en svensk rikshistoria. *Svea rikes historia* utkom i tre delar (1747—61) och behandlar vårt lands öden till och med Karl IX:s död. Med lärdom och skarpsinne vänder sig här Dalin mot Rudbecks åsikter om det svenska väldets uråldrighet och utmönstrar en del, ehuru visserligen ej på långt när alla gamla fabler i våra äldre hävder. I stilistiskt avseende är hans verk framstående, och Geijer fäller det omdömet om detsamma, att nationen först genom Dalin erhöll en läsbar historia.

Genom Tessins inflytande blev Dalin från och med 1750 anställd som lärare för kronprins Gustav. Han blev snart en gunstling vid hovet och var städse färdig att låta sin diktkonst tagas i anspråk för dess förströelse. Han blev således ett slags hovskald hos Lovisa Ulrika. Han strödde omkring sig en mängd tillfällighetsdikter, små skämtsamma stycken och rim, gratulationsverser m. m. (»poésies fugitives»), obetydliga till innehållet men ofta behagliga och eleganta till formen. Efter Lafontaines mönster skrev han också för sin lärjunges räkning *Fabler* och *Sagor* (1752). Efter åtskilliga svängningar i politiskt avseende blev Dalin en ivrig anhängare av hovpartiet och invecklades i de stämplingar, som hovet och dess förtrogna företogo för att stärka konungamakten och som stävjades av 1755—56 års ständer. Dalin dömdes till böter och förvisning från hovet. Men sedermera befordrades han till kansliråd och (1763) till hovkansler, efter att hans förvisning från hovet upphört. Han dog kort därpå, 1763.

Ehuru Dalin var den, som bröt väg för den franska smaken i vårt land, är han dock ingen ensidig representant för densamma. Fastmera framträder denna smak hos Dalin i den form den fått i England. Intrycken av Pope, Addison och Swift äro i synnerhet före hans utrikes resa mera märkbara än från Voltaire. Men dessutom är det folkliga och nationellt svenska draget hos Dalin synnerligen framträ-

dande. Den gamla folkpoesiens former har han väl känt och på ett förträffligt sätt efterbildat, och i allmänhet utgör han som vissångare en förbindande länk mellan 1600-talets diktare å ena sidan och Bellman, Franzén m. fl. å den andra.

Dalins litterära program var visserligen begränsat därtill, att poesien borde vara »sunt förstånd i prydliga verser» samt förena det nyttiga med det nöjsamma (»utile dulci»). Boileaus l'Art poétique är hans litterära trosbekännelse. Detta har i hans större verk medfört en viss torrhet, men å andra sidan har han både i vers och i synnerhet i prosa utvecklat en stilistisk fulländning, som i hög grad fört det svenska skriftspråket framåt, på samma gång som hans moderna bildning var av stor betydelse för vår kulturs utveckling. För de spirande upplysningsidéerna med deras tro på det mänskliga förnuftets kraft att föra mänskligheten framåt var han den första betydande representanten i vårt land. Dalin var en sund och harmonisk människa med varmt sinne för det sköna och en stark och ärlig fosterlandskänsla.[1]

De vittra samfunden. Ett av de kraftigaste medlen till befordrande av en sund upplysning, språkets renande och smakens uppodling var enligt tidens mening inrättandet av privata sällskap, ordnar eller akademier, efter de exempel som givits i Italien (ursprungligen i Florens) och Frankrike under renässansen. I de egentliga renässansakademierna spelade damerna och sällskapslivet ännu en betydande roll. Detta är också till en del fallet i de första svenska inrättningarna av detta slag. År 1753 stiftades av drottning Lovisa Ulrika Sveriges första *vittra* akademi med Dalin som ständig sekreterare.[2] *Vitterhetsakademien* skulle sysselsätta sig med

[1] Olov von Dalins Vitterhetsarbeten I—VI, 1767. — Valda skrifter av Olov von Dalin, 1872. — *Then svänska Argus*, utg. av B. Hesselman och M. Lamm (i Svenska Vitterhetssamf.), 1910—1918. — K. Warburg, *Olov Dalin, hans liv och gärning* (Svenska akad. handl. LIX), 1884. — M. Lamm, *Olov Dalin, en litteraturhistorisk undersökning*, 1908.

[2] Såsom den första svenska akademien kan *Antikvitetskollegiet* betraktas. År 1710 hade av dåvarande bibliotekarien, sedermera profes-

allt vad fransmännen kallade »belles lettres», d. v. s. vältalighet, skaldekonst, historia, språkkunskap, antikviteter, musik, bildande konster m. m. Dess uppgift var bland annat att »frambringa en ren smak, ett städat tänke- och ett hyfsat skrivsätt». Den ville sålunda förena lärdom och smak, giva vetenskapen en lättfattlig och behaglig form och diktkonsten värdefullare innehåll. Akademien var ett enskilt sällskap, som sammanträdde i drottningens våning och vars utgifter av henne bestriddes. Dess verksamhet upphörde redan 1756 på grund av de politiska förhållandena och hovets förödmjukelse. Den återupplivades sedan (1773) men ombildades 1786 av Gustav III till en *Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademi*. Det var egentligen skaldekonsten och vältaligheten, som voro föremål för akademiens omsorger.

Poesien sökte akademien främja genom att utlysa litterära pristävlingar samt granska och belöna inlämnade tävlingsskrifter. Man fordrade en »förnuftig» poesi, präglad av konsekvent tankegång, grammatisk korrekthet och ett lämpligt »ordaval». Likväl var den franska smaken inom akademien ännu ej ensidigt förhärskande.[1]

Den akademiska vältaligheten utvecklades i inträdes- och högtidstal samt ä r e m i n n e n. Akademiens främsta talang på detta område var kanslipresidenten A. J. von Höpken (död 1789). Såsom talare märkes vidare under denna tid den i sin ordrika retoriska stil kanske ännu mera lysande om ock mindre kärnfulle kanslipresidenten Karl Gustav Tessin (död 1770), som dock ej var medlem av akademien, enär vid dess instiftande en brytning inträffat mellan honom och drottningen. Tessin var med sina konstnärliga intressen en av de största mecenater vårt land ägt. Ehuru fransk till hela sin bildning, nitälskade han för svenskt

sorn och ärkebiskopen Erik Benzelius stiftats *Vetenskapssocieteten* i Uppsala och 1739 genom A. J. von Höpken, Linné och Jonas Alström en *Vetenskapsakademi* i Stockholm för »de nyttiga vetenskaperna» (naturvetenskaperna, »sciences») men som också skulle beflita sig om »svenska språkets uppodlande».

[1] Georg Göthe, *De vittra samfunden före Svenska akademiens stiftelse*, 1875.

språk och svensk litteratur. Av skönlitterära alster har han utom sina tal även framträtt med fabler samt i synnerhet med »En gammal mans brev till en ung prins», vilka han skrev såsom uppfostrare för kronprins Gustav.

Hedvig Charlotta Nordenflycht. Samma år som Vitterhetsakademien stiftades under namn av »Tankebyggareorden» ett annat samfund med litterärt syfte, vars i poetiskt avseende mera betydande medlemmar voro yngre till åren än Dalin och framträdde, då dennes diktning börjat tystna eller ställt sig i de nöjeslystna hovcirklarnas tjänst. Den sammanhållande kraften i denna krets var Hedvig Charlotta Nordenflycht, född i Stockholm 1718, dotter till en tjänsteman av färsk adel. Hon visade tidigt anlag för studier och måste i början i smyg tillfredsställa sin kunskapstörst men erhöll sedan undervisning i hemmet. Hennes utveckling står i nära sammanhang med hennes livs händelser. Vid sexton års ålder blev hon enligt faderns på dödsbädden uttalade önskan men mot sin egen vilja förlovad med en ung mekaniker, Johan Tideman, som förut väglett den grubblande flickan i litterära och filosofiska studier. Som vän och lärare värderade hon honom, som fästman kunde han ej behaga henne, då han var missbildad och sjuklig. Efter tre år bortrycktes han också av sjukdomen, och fästmön skrev dikter till hans minne. Ett år därefter förlovade hon sig med prästen Jakob Fabricius. Hennes släkt lade under flera år hinder i vägen för deras förening, som dock slutligen kom till stånd (1741). Hennes lycka var stor, men kort, ty mannen dog efter blott sju månaders äktenskap, och den unga änkans sorg var så häftig, att hon själv lades på sjukbädden för en längre tid. Sedan hon tillfrisknat, ville hon draga sig undan världen och slog sig ned i ett litet torp på Lidingön utanför Stockholm. Här började hon nu på allvar ägna sig åt diktningen såsom en livsuppgift.

Redan som barn hade hon börjat skriva vers, och före sitt giftermål hade hon fått tillsammans ej så få rimmade

stycken, som till stor del utgjordes av bröllops- och begravningspoesi i 1600-talets stil. Nu skrev hon och utgav under titeln *Den sörjande turturduvan* (1743) en liten samling av nio elegier, känslosamma dikter, i vilka hon tolkar sin djupa sorg över mannens död. Efter ett års vistelse på landet måste hon för sin hälsas vårdande flytta till huvudstaden, och sedan hennes första diktsamling rönt ett välvilligt mottagande, fortsatte hon därstädes sin författarverksamhet. Utom en del andra arbeten, såsom ett lustspel, romaner m. m., av vilka mycket är förlorat, utgav hon (1744—1750) en poetisk årsskrift i fyra årgångar, *Kvinnligt Tankespel av en Herdinna i Norden*, vars innehåll delvis utgöres av tidigare alster men som också visar starkare inflytande av tidens tankar och försök att giva dikten ett rikare innehåll. Hennes världsåskådning hade genom bekantskap med Newtons och Lockes åsikter blivit vacklande, och hon sökte få sina tvivel skingrade genom korrespondens med flera av tidens ryktbara män, t. ex. Holberg. Dikter finnas sålunda, som återspegla slitningen i hennes själ mellan tro och vetande och innehålla moraliska, religiösa och filosofiska betraktelser (tankedikter, reflexionslyrik), men i det stora hela stå de, särskilt i formellt avseende, ännu under inflytande av 1600-talet med tillfällighetsverser i Runius' stil och med herdedikter (t. ex. *Dorillas kväde*) och idyller av en enkel och känslofull stämning.

Hon försökte sig även på större uppgifter. *Det frälsta Svea* i fem sånger (1746) är ett slags moraliserande och allegoriskt epos, påverkat av Dalins »Svenska friheten». Det skrevs för att tolka svenska folkets glädje över födelsen av en kronprins (Gustav III) och tillägnades riksens ständer, som sedermera tillerkände henne ett årligt statsanslag. Hennes ekonomiska ställning, som förut varit mycket brydsam, blev härigenom något bättre. Och härefter inträdde även hennes vittra alstring i ett annat skede, hennes egentliga franska period (1753—1763).

Det rykte, som »Herdinnan i Norden» förvärvat, gjorde

henne uppburen i vida kretsar. I det ovannämnda samfundet »Tankebyggarorden», som på samma gång var en vitter akademi och ett slags ordensgille, inträdde fru Nordenflycht under ordensnamnet »Uranie» och blev dess förnämsta vittra kraft. Bland de övriga medlemmarna märktes de två unga grevarna Creutz och Gyllenborg (»Medelväg» och »Trofast»), som i detta sällskap gjorde sina poetiska lärospån. Sällskapet utsände flera diktsamlingar under den gemensamma titeln *Våra försök* (1753—1755), som innehöllo lärodikter och reflexionslyrik av fru Nordenflycht, satirer av Gyllenborg och idylliska målningar av Creutz. Med dessa dikter gjorde författarna anspråk på att vara målsmän för den »nya tiden», vars »upplysning» skulle krossa vidskepelsen och mildra sederna. Bildningen skulle spridas även till kvinnan, som ej borde vara mannens »docka». Man klandrade det gammaldags »beskedliga» folket, som helst läste tyska och ej kände till »Voltaires kvicka verk», man strävade efter ett gediget och filosofiskt innehåll och sökte ge tankarna allvar och styrka i motsats mot den föregående tidens rimmade obetydligheter. Dessa »försök» voro dock ännu omogna och ledo av brister i framställningen.

De mera vittra medlemmarna av Tankebyggarorden föredrogo snart att i en trängre och mer förtrolig krets fortsätta sina litterära arbeten. Fru Nordenflychts hem blev nu den första s. k. »litterära salongen» i Sverige, bildad efter franska mönster. Huvudsakligen av fru Nordenflycht själv och hennes båda uppvaktande grevar omarbetades nu de forna försöken och utgåvos jämte nya dikter under titeln: *Vitterhetsarbeten utgivna av ett samhälle i Stockholm* (två samlingar, 1759, 1762). I avseende på språkets renhet och regelbunden versbehandling beteckna dessa ett stort steg i riktning mot den korrekta franska smaken. Alla de folkliga svenska drag, som ännu utmärkte Dalins diktning, äro här borta. Det är de bildade salongsmänniskornas smak, som här fått sitt litterära uttryck. Den förståndsupplysning, som ordensmedlemmarna först omfattat, hade de däremot

nu övergivit för att i stället omfatta Rousseaus naturevangelium.

Trots detta äro fru Nordenflychts bidrag till »Vitterhetsarbeten» för eftervärlden mindre tilltalande än hennes forna anspråkslösa men av omedelbar känsla fyllda visor. Torrhet och tyngd karakterisera hennes oden, t. ex. *Ode över Guds varelse* (»som i synnerhet gjort henne förtjänt av ett odödligt namn», enligt Gyllenborgs omdöme), liksom hennes lärodikter, t. ex. *Fruntimrets försvar*, en stridsskrift mot Rousseau, vari hon kämpar för kvinnans rätt att deltaga i det andliga arbetet. I sitt epos om tåget över Bält, *Försök till en karoliad*, söker hon härma Voltaires Henriade genom att använda ett mytologiskt maskineri dels av naturgudomligheter (Bore, Näcken), dels av personifierade egenskaper (Politiken, Tapperheten).

Slutet av hennes liv var olyckligt. Delvis till följd av ekonomiska förhållanden drog hon sig undan stockholmslivet och arrenderade ett litet under Skokloster hörande lantställe, där hon i ro ville framleva sina dagar och som hon kallade Lugnet. Ehuru hon var fyrtiotre år gammal, hade hon fattat en häftig kärlek till den tjugufemårige Johan Fischerström, en av hennes litterära umgängesvänner, som hade ett arrende under Sjö slott på Mälarstranden mitt emot Lugnet. Fru Nordenflycht trodde sig ha anledning att frukta en rival i ägarinnan av Sjö slott, grevinnan De la Gardie. En häftig scen föreföll mellan de bägge damerna, och den själsskakning, som därav följde, torde varit en medverkande orsak till den sjukdom, som lade skaldinnan i graven samma år, 1763. Enligt en annan berättelse skulle fru Nordenflycht sökt kasta sig i Mälaren och därigenom ådragit sig sjukdomen. Hennes sista kärlek hade emellertid kommit henne att ännu en gång anslå de gamla känslosträngarna i några personliga dikter.

Fru Nordenflycht är den första egentliga diktarinnan i Sveriges litteratur.[1] Hennes betydelse ligger i synnerhet

[1] Förut uppträdde visserligen Sofia Elisabet Brenner (död

däri, att hon lät sin diktning ledas av egna personliga upplevelser och känslor på ett mera direkt sätt, än förut varit vanligt. Såsom kulturpersonlighet följde hon med eller gick i spetsen för tidens utveckling samt visade ett livligt kunskapsbegär och oförskräckt sökande efter sanningen. I grunden hade hon alltid en idealistisk åskådning. För sitt köns frigörelse och andliga utveckling är hon väl den första svenska kvinna, som offentligen kämpat. Samtiden torde mest hava beundrat hennes »filosofi», d. v. s. det sätt på vilket hon i versifierad form behandlade abstrakta spörsmål.[1]

Creutz och Gyllenborg. Den Nordenflychtska kretsens upplösning blev 1763 fullständig, ej blott genom skaldinnans frånfälle utan även därigenom att de dittills oskiljaktiga vännerna Gustav Filip Creutz och Gustav Fredrik Gyllenborg detta år blevo genom yttre omständigheter skilda från varandra. Creutz var född i Finland 1731, samma år som Gyllenborg. Samtidigt kommo de till Stockholm, den förre från Åbo, den senare från Lunds universitet, varest Gyllenborg vid nitton års ålder blivit vald till universitetets »rector illustris», ett på den tiden ej så ovanligt fall av hyllning för börden. De anställdes samtidigt i ämbetsverken, kommo samtidigt in i Tankebyggarorden och blevo slutligen på samma gång kavaljerer vid hovet. Men därmed är också likheten slut. Creutz omfattade helt och hållet den franska upplysningsfilosofien och var icke i sin diktning oberörd av den lättfärdiga tidsandan. Gyllenborg ville vara en manligare natur, som berömde sig av att såsom »stoisk» filosof förakta världens flärd och ävlan. Till lynnet voro de sålunda ganska skiljaktiga, och i fråga om befordran på ämbetsmannavägen föllo deras lotter mycket olika. Creutz steg upp

---

1730), men denna »hedersgummas» rimmerier äga ingen litterär betydelse.

[1] J. Kruse, *Hedv. Charl. Nordenflycht, ett skaldinneporträtt från Sveriges rokokotid*, 1895. — J. Östergren, *Hedv. Ch. Nordenflycht* (Verdandis småskrifter 184), 1912. — H. Borelius, *Hedv. Ch. Nordenflycht* (Svenska kvinnor 2), 1921.

till rikets högsta värdigheter. Han skickades 1763 bort som minister till Spanien, kom därpå som ambassadör till Paris, varest han i sjutton år njöt av världsstadens förfining och där han förstod att göra sig omtyckt i alla kretsar. Av Gustav III hemkallades han 1783, utnämndes till riksråd och kanslipresident men dog redan 1785. Gyllenborg åter kom aldrig längre än till den jämförelsevis anspråkslösa befattningen av kansliråd. Utan kallelse för ämbetsmannavärven och det politiska livet levde han uteslutande upptagen av sin familj och sin diktning.

Creutz' skaldeverksamhet omfattade endast tio år av hans levnad och avbröts för alltid vid hans bortresa. Fin, vek och älskvärd som han själv var hans dikt. Ungdomskärleken, dess fröjder och sorger och naturens idylliska behag ha i Creutz sin sångare. För den anda, som inom de bildande konsterna skapat den s. k. rokokostilen, är han med sin luftiga, lätta och glada sorglöshet den typiske representanten inom den svenska litteraturen. Hans *Sommarkväde* är »vår första landskapsdikt, som utgjorde det beundrade mönstret för en lång tid framåt»; i denna dikt närmar han sig den s. k. beskrivande poesien, som trodde sig genom utförliga detaljskildringar kunna tävla med måleriet i åskådlighet och som därför ej kan frånkännas en viss grad av långsläpighet. Creutz' mest betydande alster är *Atis och Camilla*, som första gången offentliggjordes i ovan nämnda »Vitterhetsarbeten». Det är en herdedikt (idylliskt epos) i fem sånger om lejonjägaren Atis' och prästinnan Camillas kärleksöde. Ehuru Creutz i dessa scener från »Arkadien» begagnar den pastorala stilens sedvanliga motiv och ej helt och hållet lyckats övervinna dess förkonstling, har han dock mångenstädes givit dem en dittills hos oss ej uppnådd öm och enkel fägring. I fråga om versbehandling blev Atis och Camilla epokgörande. Dess alexandriner äro formellt fulländade, på samma gång strängt regelbundet byggda och utmärkta för ett sällsynt musikaliskt välljud.

Efter fru Nordenflychts död och Creutz' avresa till utlandet tystnade även Gyllenborgs lyra för en längre tid. Hans lyckligaste period är också den, som ligger före 1763. De dikter han skapat äga en sträng och manlig karaktär samt ett kraftigt och kärnfullt språk. Det högtidliga o d e t, l ä r o d i k t e n och s a t i r e n, i vilka han kan nedlägga sin filosofiska levnadsvishet och moralistens ädla allvar, äro bäst lämpade för hans skaldegåva. Som exempel kunna anföras de båda tankedikterna *Människans nöjen* och *Människans elände*, av vilka den förra skulle skildra den enkla naturmänniskans oskyldiga fröjder, varvid Gyllenborg närmast tänkte på sin egen ungdomstid, den senare de olyckor kulturen ådragit människan. I *Världsföraktaren* har han gisslat egoismen och njutningslystnaden samt »avmålat den allmänt rådande korruptionen i alla stånd», vilket också inbragte honom hovets nåd och Dalins bifall, som dittills ej kommit medlemmarna av den Nordenflychtska kretsen till del. Gyllenborgs grannaste dikt är hans *Ode till själens styrka* (1763), ett stycke högstämd talarkonst på vers, vari skalden uppställer grekernas och romarnas anda som exempel för samtiden, ett stycke, som hade en starkt lyftande inverkan och framför andra givit Gyllenborg rätt till namnet »Dygdens sångare». Inom den b e s k r i v a n d e p o e s i e n framträddde Gyllenborg med diktcykeln *Årstiderna*, varav särskilt märkes »Vinterkvädet» med dess målning av den äkta nordiska vintern, som därmed för första gången i vår litteratur blir föremål för en hänförd skildring.[1] I »Höstkvädet» märkes i synnerhet teckningen av den svenske bonden, där denne framträder i nytt ljus såsom landets upprätthållare och rikets styrka.

Efter Gustav III:s tronbestigning och sedan Vitterhetsakademien upplivats, vaknade även Gyllenborgs diktarhåg

[1] Gyllenborg är här påverkad av MONTESQUIEUS klimatlära, där han (såsom i *Esprit des Lois*) talar om »kylans stålsättande inverkan på folkkaraktären»; motsatsen mellan »Nordens kraftiga frihetsälskande befolkning och Söderns vekliga trälsläkte» blev ju sedermera ett synnerligen omtyckt ämne för den götiska skolans poetiska utläggningar.

till nytt liv. Nu skrev han efter Lafontaines mönster sina *Fabler*, visserligen i en moraliserande anda men berättade på ett ledigt och roande sätt. Han sökte också skapa ett stort nationellt epos och valde samma ämne som fru Nordenflycht. I *Tåget över Bält* uppträdde också på samma sätt som hos henne efter Voltaires exempel allegoriska personligheter, såsom Norden, Vinden, Vågen, Avundsanden, Vapenlyckan, o. s. v. Någon framgång fick detta arbete icke ens hos samtiden. Gyllenborg var verksam även på det dramatiska området och hörde till Gustav III:s många medarbetare.[1]

År 1795 utgav Gyllenborg en samling av sina och sin vän Creutz' poetiska arbeten under titeln *Vitterhetsarbeten av Creutz och Gyllenborg*. Gyllenborg dog först 1808, då redan en ny litterär riktning börjat framträda.

Politisk diktning. Frihetstidens politiska intresse bidrager även att prägla dess litteratur. Tvenne nya diktarter framträda därför under detta tidevarv, nämligen den politiska visan och den politiska sagan. Inom bägge dessa slag hava vi mött Dalins namn. En författare, som har sin enda betydelse genom sin alstring inom nämnda område, är Anders Odel (direktör, död 1773). Som tjuguett års student utsände han 1739 sin berömda *Sinclairsvisan* (»Hjältarnas samtal med den tappre . . . den 19 juni 1739 förrädeligen mördade svenske majoren . . . Malkolm Sinclair, uppå de ljuva Elyseiska fälten i de dödas rike, berättade av herden CelAdOn»), där författaren låter Sinclair i en annan värld sammanträffa med de svenska Karlarna och för dem skildra sitt öde. Den var skriven till en känd folkmelodi, som även använts av Dalin (bland annat i »En Celadon gav fröjderop») och spreds över hela landet

[1] Creutz', *Vitterhetsarbeten*, Helsingfors 1862. — F. M. Franzén *Minne över greve Gustav Filip Creutz* (Svenska akad. handl., XVI) 1836. — Oskar Levertin, *Svenska gestalter*, 2:a uppl. 1904 (karakteristiker bl. a. av Fru Nordenflycht, Creutz och Gyllenborg). — A. Hultin, *Gustav Filip Creutz*, Helsingf. 1913. — G. Castrén, *Gust. Filip Creutz*, Helsingf. 1917.

samt bidrog ganska mycket till att upptända den krigiska hänförelse, som medförde 1741 års krig med Ryssland.[1]

Dalins »Sagan om hästen» gav uppslag till en hel mängd försök av samma slag. Bland dessa blev Odels *Sagan om grötfatet* nästan lika allmänt omtyckt och läst som förebilden. Den handlade om riksens ständers öden från äldsta tider och framställer hur de olika samhällsklasserna kivas om gröten.

Politiska anspelningar och lärdomar plägade även framställas i romanens form. En berömd politisk roman, som under frihetstiden utkom i svensk översättning, var biskop Fénelons *Télémaque*, i uppfostringssyfte skriven för en fransk prins och sålunda även en pedagogisk roman. Delvis efter detta mönster sammanskrevo ett par av våra tidigare romanförfattare, av vilka den ene var J. H. Mörk (kyrkoherde, död 1763), romanen *Adalrik och Götilda*, en kärlekshistoria, som är förlagd till fornnordisk tid. Framställningen vimlar av underbara händelser och väldiga bragder. Då samtidens personer och politiska förhållanden under nordisk förklädnad på vissa ställen åsyftas, kan verket karakteriseras såsom en blandning av politisk och heroisk roman, vilken senare konstform var vanlig i Tyskland under 1600-talet men nu var föråldrad. Dessutom framträder i den svenska romanen som i dess franska förebild även ett pedagogiskt syfte.[2]

Frihetstidens teater. Till den franska smakens befästande bidrog även teatern. Redan under åren omkring 1700 hade en fransk trupp givit Corneille, Racine och Molière i Stora bollhuset. Genom uppmuntran och ekonomiskt bistånd av några höga herrar, bland andra Höpken och kanslipresidenten Karl Gyllenborg, och under ledning av en fransk skådespelare bildades nu av studenter och unga tjänstemän

[1] I. Fehr, *Frihetstidens politiska visa*, 1883.
[2] Fr. Böök, *Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809*, 1907.

en svensk teatertrupp, som ävenledes uppförde sina stycken i Bollhuset. »Kungliga svenska skådeplatsen» kallades den nya scen, som efter fyrtio års förlopp upplivade den gamla »Lejonkulans» traditioner. Den öppnades 1737 och fortfor att spela under åtskilliga år. Men snart blev det svenska sällskapet utträngt (1753) från Bollhuset av en fransk trupp och förde under frihetstidens sista år en mycket tynande tillvaro. Det var huvudsakligen franska stycken i översättningar och efterbildningar, som uppfördes. Inom lustspelet efterbildades även Holberg. Bland de dramatiska författarna märkes utom Dalin den ovannämnde Karl Gyllenborg (död 1746). Hans lustspel *Svenska sprätthöken* var det första svenska originalstycke, som på den nämnda scenen uppfördes. Det ger en satirisk skildring av en från Paris återkommen svensk snobb, som försöker lägga sig till med franska vanor men botas för sin vräkighet.[1]

Frihetstidens sista årtionde. Den Bellmanska perioden. Tiden efter 1763 var mera fattig på alster i den förfinade och regelrätta franska smaken. Dalin och fru Nordenflycht voro döda, Creutz och Gyllenborg hade tystnat, Vitterhetsakademien var stängd. De mera aristokratiskt sinnade hattarna, under vilkas beskydd den ovan skildrade litteraturen till stor del växt upp, fingo nu vika för mössorna, som ej voro så intresserade för vitterheten och vilkas ledare och politik saknade den patriotiska glans, som omgivit hattarnas styrande män. Visserligen bildades (1763) ett nytt litterärt sällskap, Utile Dulci, som under Gustav III:s dagar fick stort inflytande, men att börja med var dess litterära betydelse ringa. Mystiska ceremonier, ordensupptåg och musikaliska prestationer var vad som mest sysselsatte sällskapet. Vältaligheten, vars vårdande skulle vara en av ordens uppgifter, utövades egentligen blott i de »parentationer», som höllos vid sorgefester över framstående ordensbröder.

[1] K. Warburg, *Det svenska lustspelet under frihetstiden*, 1876.

Poesien befrämjades på vanligt sätt genom tävlingar och prisbelöningar. I första delen av de *Vitterhetsnöjen*, som utgåvos av sällskapet, träffas ej heller något enda mera framstående namn. I de senare delarna uppträda Oxenstierna och Kellgren. Den sistnämnde blev sällskapets »vittre direktör» och redigerade fjärde bandet av »Vitterhetsnöjen» (1781).

Den tillfälliga avmattningen inom den högtidligare tonarten motsvaras och uppväges mer än väl genom en rikare utveckling av den komiska och humoristiska genren, som förut varit mera sparsamt representerad. Händelsen gör, att denna börjar samtidigt med de mera borgerligt anlagda mössornas tillträde till regementet. Den rent nationella dikten, som anknyter sig till 1600-talets visdiktning, representeras av Bellman.

Karl Mikael Bellman föddes i Stockholm 1740 och var den äldste av en stor syskonskara. Han utgick ur en ansedd familj. Fadern, som härstammade från en på 1600-talet invandrad tysk borgare, var ämbetsman och erhöll slutligen lagmans titel. Huset var ursprungligen burget, men dels genom de många barnen och dels i följd av de allmänna finansiella svårigheter, som utmärkte frihetstidens sista årtionde, bragtes familjen i ekonomiskt trångmål. Karl Mikael erhöll emellertid en mycket vårdad undervisning i klassiska och moderna språk, litteratur och musik. I hemmet rådde en varmt religiös stämning, som även påverkade den äldste sonens känsliga sinne och som av honom bevarades livet igenom.

Efter faderns föredöme ingick han på ämbetsmannabanan och tjänstgjorde först en kort tid i riksbanken. Till följd av ett alltför glatt liv och obetänksamma förbindelser råkade han i svårigheter av sådan art, att han måste rymma till Norge från sina fordringsägare. Detta skedde under det genom så många andra händelser i vår litteraturhistoria minnesvärda året 1763. Sedan han inom kort satts i stånd att återvända, tjänstgjorde han i andra ämbetsverk, bland

annat i tullen. Gustav III, som klarare än de flesta av tidens ledande personer insåg det poetiska värdet i Bellmans alstring, använde sitt inflytande för att skaffa honom sekreterarplatsen vid ett statslotteri, det s. k. nummerlotteriet (1776). Han passade dock icke till sifferkarl utan nöjde sig med halva lönen och lät vanligen en annan sköta befattningen. Samtidigt hade han också erhållit titeln hovsekreterare, varmed förenades ett mindre anslag av konungen. Den sammanlagda inkomsten av dessa hans befattningar var dock ej betydande.

Kort efter sin utnämning gifte han sig och fick i sitt äktenskap flera barn. Något sinne för affärer hade han ej, hans inkomster voro små, och då han med sitt givmilda sinne ofta sökte hjälpa andra, blev kampen för det dagliga brödet synnerligen hård. Han tvangs då att för betalning skriva varjehanda tillfällighetsverser, vilket gjorde, att hans verkligt poetiska alstring under senare delen av hans liv avtog. Likväl äro några av hans allra vackraste dikter skrivna under hans sista tid.

Bellman började redan vid unga år sitt författarskap. Vid femton års ålder översatte han psalmer från tyskan, och under de följande åren skrev han egna dikter i religiös och moralisk anda. Han övergick därpå till satirer i Dalins stil och fick glädja sig åt dennes gillande. Denna första period i Bellmans skaldskap räcker till och med år 1761.

Under de följande åren framträder så småningom hans egendomliga begåvning. Han skriver liksom Dalin texter till gängse folkmelodier. Men under det att innehållet i Dalins visor merendels utgjordes av herdeskildringar i tidens stil, har Bellman vanligen kastat bort herdemaneret och målar livet verklighetstroget, sådant han ser det omkring sig. Som exempel kunna anföras *Annika* (»Fattig gumma med svavelstickor och flinta»), *Hårfrisören* (»Stackars Pelle, som måste krusa och kamma») samt framför allt den längre fram författade *Lantmannen* (»Vid ett torp i en skog»), en i sitt slag oöverträfflig lantlivsbild. Snart kommo också

dryckesvisor, särskilt med ämnen från gamla testamentet, såsom »Gubben Noak». Och alla de visor, som Bellman med flödande lätthet strödde omkring sig och som från början endast hade till avsikt att roa hans umgängesvänner, flögo snart land och rike omkring i avskrifter och skillingstryck.

Från och med 1767 är Bellman som skald fullt utvecklad. Vid denna tid har han fått idén till de två stora diktcykler, som han sedan fortfar att skriva på under större delen av sitt återstående liv, nämligen *Backi orden* samt *Fredmans epistlar.*

I det förra av dessa verk, som utgöres av en mängd dikter utan inbördes sammanhang samt av mycket olika längd och beskaffenhet, parodierar Bellman det ordensväsen, som florerade på hans tid, men framför allt de. s. k. statsordnarna (serafimer-, svärds- och nordstjärneordnarna) med ordenskapitel, utnämningar och riddarslag, såsom de då för tiden högtidlighöllos. Han låter nämligen det dåtida Stockholms värsta fyllbultar bilda en orden med ämbetsmän, riddare, härolder, ceremonier, parentationer o. s. v. Dessa dikter, i vilka han till stor del använt alexandrinens meter, hava likväl ej för eftervärlden samma intresse, som de hade för samtiden. Personerna äro i sin överdrivna dyrkan av Backi håvor ej mänskligt tecknade. Dock finnas även här berömda sånger, sådana som »Böljan sig mindre rör» och »Vem är, som ej vår broder minns?»

En helt annan anda möter oss i *Fredmans epistlar,* en samling episk-lyriska dikter, som var och en bildar ett helt för sig, utan annat samband med varandra än de återkommande personerna. Även här är det krogkundernas krets, som besjunges, men på ett sant humoristiskt sätt. Vi möta en skara sorglustiga figurer, vilkas förebilder voro verkliga, i Stockholm kända personer, ehuru de av skalden omdiktats.[1] Fredman, Mollberg, Movitz och Ulla Winblad m. fl. bilda

[1] Det är emellertid ej alltid samma personer, som åsyftas under samma namn.

en poetisk värld för sig; de taga dagen som den kommer, än i jublande vild yra, än sänkta i dyster sorg över sitt djupa elände. Dessa personer leva och röra sig på näringsställen och danslokaler men också i Stockholms idylliska omgivningar, vilka blivit lika förtrollande tecknade i gnistrande vinter som i sommarens mogna fullhet. Ett försonande drag hos epistlarna utom denna naturglädje utgör också den musikaliska anda, som genomströmmar hela verket. Nästan alla de tecknade personerna leva i sång och spel, äro virtuoser på ett eller flera instrument. Varje enskild epistel är dessutom ämnad att sjungas med ackompanjemang av olika slag.

Bellman var själv ej blott skald utan även tonkonstnär. Melodierna äro dock i allmänhet ej komponerade av honom utan lånade från olika håll men så ombildade efter dikternas anda och metriska form, att de sammansmält med dem till ett oupplösligt helt. Detta gäller ej blott om epistlarna utan även om flertalet av hans övriga dikter, som likaledes äro försedda med musik. Själv föredrog också skalden sina sånger med ojämförligt mästerskap, varvid han vanligen ackompanjerade sig med cittra, som han trakterade på ett virtuosmässigt sätt. Man får emellertid ej tro, att han improviserat sina dikter, såsom det ofta framställes. Han har tvärtom utarbetat dem med den yttersta omsorg.

År 1772 försökte skalden få en samling av sina dryckesvisor utgiven från trycket, och vid samma tid förbereddes en upplaga av de femtio epistlar, som då voro fullbordade, men dessa planer strandade. Först 1790 utkommo Fredmans epistlar, åttiotvå till antalet, försedda med en inledning av Kellgren, som förut ej vidare uppskattat Bellmans snille. De flesta voro visserligen diktade åren 1768—1777, men några av de allra vackraste, såsom n:r 82: »Vila vid denna källa», äro skrivna strax före samlingens utgivning.

Följande år, 1791, utgåvos *Fredmans sånger*. Dessa utgöra icke ett helt i samma bemärkelse som epistlarna utan innehålla dikter av olika slag. Till större delen äro de dryckesvisor, men dessutom finnas stycken ur Backi orden,

någon enstaka idyll, såsom »Opp, Amaryllis», naturmålningar, såsom »Fjäriln vingad syns på Haga» m. fl.

Bellman författade också flere s. k. divertissement, små tillfällighetsstycken i dramatisk form, avsedda som hyllning åt konungen eller andra högtställda gynnare. Det bästa av dessa är *Mantalsskrivningen* med utmärkta folklivsscener.

Mot slutet av sitt liv återgick skalden till religiös diktning och utgav *Sions högtid*, versifierade betraktelser över evangeliska texter. Flera samlingar av Bellmans efterlämnade dikter hava långt efter hans död (1795) utkommit under olika titlar.

I Bellmans diktning andas den mest brusande livslust, en allt omfattande glädje över livets rikedom och härlighet. Hos allt, även hos det lägsta och ringaste, förstår han upptäcka något skönt. Men härmed förmäler sig icke sällan en tröstlös förtvivlan över njutningens kortvarighet och en bitter känsla av jordlivets elände. Mitt i den ystraste fröjd träder förgängelsens spöke över tröskeln. Det är denna förening av motsatser, som Tegnér träffande betecknat som en »sorg i rosenrött» och som gör Bellman till en av världslitteraturens främsta humorister. Såväl till sin person och sitt leverne som till sin diktning sammanhänger Bellman mera med stormaktstidens vissångare, sådana som Lucidor och Runius, än med upplysningsperiodens filosofiska skriftställare. Vad han hämtat från sin egen tid, är den rokokodräkt han ibland använder: den smånätta herdekostymen, den graciösa sirligheten och dikternas utsmyckning med de antika mytologiska figurerna. För sin tids upplysningsarbete och för dess stora frågor i allmänhet hade Bellman föga sinne. »Jag är», säger han själv, »en herre av mycket liten djupsinnighet och frågar ej efter, om solen går eller jorden axlar sig. Vad jag kan bedyra är, att jag vill ingen varelse i naturen ont.»

Hans goda hjärta och stora hjälpsamhet, som sträckte sig vida över hans små tillgångar, äro av alla intygade.[1]

[1] Samlade skrifter av Karl Mikael Bellman, utgivna av Joh. Gabriel Carlén I—V (med levnadsteckning av utg.), 1861. —

Humoristiska småförfattare (»Bellmans fränder»). Det parodiska elementet, som hos Bellman är av underordnad betydelse, har sin förnämste representant i K. I. Hallman (kanslist, död 1800), vars första försök infaller under denna period. I *Korpral Ölbom* (1767) förvrängde han en av Creutz' dikter, och längre fram skrev han flera dramatiska parodier, t. ex. *Kasper och Dorotea* (för »Acis och Galatea», en 1773 uppförd »heroisk balett») och *Petis och Telée* (för »Thetis och Pelée», se sid. 116), vilkas förtjänst dock egentligen består i de lyckade bilder de giva av de lägre klassernas liv i huvudstaden. Av Hallman (möjligen i förening med G. M. Armfelt) äga vi också ett av den gustavianska teaterns bästa stycken, det täcka sångspelet *Tillfälle gör tjuven.*[1]

Även ett komiskt epos, där de högtidliga episka formerna begagnas för ett lågt och löjligt innehåll, såg dagen under denna tid, nämligen *Boråsiaden*, som handlade om ett bondeupplopp i Boråstrakten. Författaren var Olov Rudbeck, sonsonsson av den store Rudbeck (ämbetsman, död 1777).

Slutligen framträder under frihetstidens sista år med Jakob Wallenberg (kyrkoherde, död vid 32 års ålder 1778) en av våra yppersta prosahumorister och mest karakteristiskt svenska författare. Såsom skeppspräst på Ostindiska kompaniets fartyg »Finland» gjorde han flera färder, därav en under åren 1769—1771, som han beskriver i sin reseskildring *Min son på galejan.* Hans ovanligt lätta och lediga stil är bildad efter Dalins i dennes skämtsamma småstycken, och ehuru skildringarna stundom äro något för grovkorniga för vår tid, utmärka de sig för goda observationer, en lekande

Skrifter av Karl Mikael Bellman, ny samling, utg. av C. Eichhorn, 1877. — *Karl Mikael Bellmans skrifter utgivna av Bellmanssällskapet*, 1—2 (under utgivning), 1921—1922. — P. D. A. Atterbom, *Svenska siare och skalder*, 6, 1863. — G. Ljunggren, *Bellman och Fredmans epistlar*, 1869. — Nils Erdmann, *Karl Mikael Bellman, en kultur- och karaktärsbild*, 1899. — R. Steffen, *Anteckningar till Bellmansdiktens historia* (Samlaren), 1904, 1905. — R. Steffen, *Bellman och hans diktning*, 1908.

[1] Samlade skrifter av K. I. Hallman (med förord av utgivaren, Hanselli), 1853.

kvickhet på grundvalen av en sund livsåskådning, en sann men tolerant religiositet och ett varmt fosterländskt sinne.[1]

DEN GUSTAVIANSKA TIDEN.

Åren mellan 1772 och 1809 pläga kallas »det gustavianska tidevarvet». I litterärt avseende utgör det en direkt fortsättning av det föregående. Den brytning, som inträffade 1772, var av politisk och ej av kulturell natur. Inom litteraturens historia medföra åren efter Gustav III:s död nästan större förändringar än åren efter hans tronbestigning. Vi dela därför den gustavianska tiden i t v å skeden: Gustav III:s tid och Gustav IV Adolfs. Den förstnämnda utgör såväl den franska smakens och förståndsupplysningens som den sentimentala känslokultens glansperiod i vårt land. Därefter börjar den akademiska diktningen urarta till livlös formalism, medan å andra sidan vissa nya uppslag framkomma. Under Gustav III:s dagar fingo de vittra alstren en dittills ouppnådd formell elegans, på samma gång som det rationalistiska tänkesättet icke blott hunnit fullständigt genomsyra de högre samhällslagren utan även sträckt sig till själva prästerskapet, som hellre åberopade förnuftet än bibeln (neologien). Bristen på religion ersattes ned en ny vidskepelse, som frodades i ett ordensväsen, där man sysselsatte sig med guldmakeri, andeframkallning och dylikt. Däremot stodo vetenskaperna ej fullt på samma höga ståndpunkt som förut. Ännu levde och verkade Linné, Bergman och Lagerbring, men efter dessa stormäns bortgång är det endast en vetenskapsman, som kan ställas vid sidan av dem, nämligen kemisten K. V. Scheele (apotekare i Köping, död 1786). Grundligheten stod lägre i kurs än förfiningen. Denna utveckling har visserligen i någon mån sin förklaring

[1] J. Wallenberg, *Min son på galejan* (med inledande essay av Levertin), Svenska klassiker I, 1904.

i konungens egen karaktär, men dock ej uteslutande däri; den är en yttring av hela tidens lynne.

Gustav III är själv under sin regering medelpunkten för hela den svenska odlingen. Uppfostrad i den franska andan omfattade konungen den svenska vitterheten med det livligaste intresse och nitälskade varmt för utvecklingen av en nationell litteratur. Gustav III:s förtjänster i detta avseende äro flerfaldiga. Han samlade författarna omkring sig, uppmuntrade dem till fortsatt diktning och beredde dem genom ekonomiskt understöd tillfälle att uteslutande sysselsätta sig med litteraturen. Han instiftade Svenska akademien, skapade en svensk teater och uppträdde även själv som författare, i synnerhet inom den av honom företrädesvis omhuldade dramatiska riktningen.

Den gustavianska teatern. Sitt intresse för den svenska dramatiken visade konungen genom en av sina första regeringshandlingar: avskedandet av faderns franska trupp och inrättandet av en svensk *Kungl. operateater* i Bollhuset. Det var ett stort företag, för vilket krafter helt och hållet saknades. Det fanns ingen nationell kompositör, inga sångare, ingen orkester o. s. v. Men genom Gustavs outtröttliga ansträngningar kom allt på otroligt kort tid till stånd, och år 1773 gavs den första svenska operaföreställningen med *Thetis och Pelée*, vars text med ämne ur den antika mytologien författats efter konungens plan av J. Wellander (för sina litterära förtjänster av konungen utnämnd till rådman i Stockholm, död 1783). Behovet av en lämpligare skådeplats än Bollhuset medförde uppbyggandet av ett nytt operahus[1] vid Norrmalmstorg, *Kungl. Stora teatern*, som invigdes 1782 med uppförandet av operan *Kora och Alonzo* av G. J. Adlerbeth (se sidan 131) med musik av Naumann. Därnäst följde upprättandet av en svensk talscen, som i det restaurerade Bollhuset kom till stånd 1788 under namn av *Kungl.*

[1] Detta tjänstgjorde ända till 1891, då det gamla huset nedrevs, varefter det nuvarande uppbyggdes på samma plats.

svenska dramatiska teatern och försågs med stycken, framför allt av Gustav III själv.

Med 1780-talet tager Gustavs egentliga dramatiska författarskap sin början. Dels uppgjorde han planen för vissa stycken, som sedan utarbetades av andra, dels utförde han själv arbetet med undantag av möjligen förekommande partier på vers. Bland de förra märkes framför andra *Gustav Vasa*, som sattes på vers av Kellgren och med musik av Naumann uppfördes 1786 inför en hänförd publik. Stycket är ett sångspel i tre akter, d. v. s. väsentligen en talpjäs men med inlagd musik och operaliknande partier. Av Gustavs helt och hållet egna alster märkas flera historiska skådespel, såsom *Gustav Adolf och Ebba Brahe*, vari förekomma folklivsscener från Öland, vilka kanske bidragit till den popularitet stycket uppnådde, samt *Siri Brahe och Johan Gyllenstierna*, vars handling tilldrager sig år 1611. Det förstnämnda förvandlades till sångspel av Kellgren, det senare, som är Gustavs sista svensk-historiska stycke, uppfördes (1787) i den ursprungliga form det fått av konungen och vann en framgång jämförlig med Gustav Vasas.

Dessa och andra stycken skapades på det sätt, att själva gången av händelsen hämtades ur någon fransk teaterpjäs (t. ex. av Voltaire), vari svenska namn insattes, eller ock sammansmältes en händelse ur svenska historien med någon intrig från de utländska mönstren. I de flesta är det någon kärlekshistoria, varomkring skådespelet rör sig. Nästan överallt förekommer såsom huvudperson en monark. Vare sig denne heter Oden, Birger Jarl, Gustav Vasa eller Gustav II Adolf, tecknas han alltid ohistoriskt efter Gustav III:s och upplysningsperiodens ideal såsom en mild och upplyst självhärskare, som uppträder såsom en fader mot sina barn. Sin största förtjänst äga Gustav III:s stycken i den blick de visa för de teatraliska anordningarna och för det sceniskt verkningsfulla samt i den varmt fosterländska tonen. Han ville bjuda sitt folk »stora skådespel, fulla av lysande uppträden, klingande av stolta ord, vilka med sin stämning av

hänförd fosterlandskärlek skulle giva starka och levande erinringar om den svenska historiens data och dåd». Hans stycken kunna därför betraktas såsom led i hans strävan att ena den förut splittrade nationen. Stilen i dem är däremot något enformigt deklamatorisk.[1]

Det föredöme konungen gav blev anledning till dramatiska försök även av andra. Tragedier författades av Gyllenborg, Leopold, Adlerbeth m. fl. (se dessa författare), lustspel, och skådespel framför andra av Hallman (se sid. 114), Olov Kexel (teatersekreterare, död 1796) och Karl Envallsson (ämbetsman, död 1806). Kexel skrev några stycken, som utmärka sig för en kvick och ledig dialog, bland annat *Kapten Puff eller Storprataren*, som var en bearbetning av ett franskt original och med den store skådespelaren Lars Hjortsberg i huvudrollen länge levde på scenen, samt *Bergslagsfröken*, som skildrar dåtidens sällskapsliv. Envallsson skrev eller bearbetade omkring åttio pjäser, bland vilka den mest kända är *Kronofogdarna eller slåtterölet* (uppfört första gången 1787), som blivit ett verkligt nationellt lustspel och spelats ända fram till våra dagar.

Svenska akademien. Under förra delen av Gustav III:s regering funnos tvenne vittra samfund av betydenhet. Det ena var Utile Dulci (se sid. 108), i vilket de flesta av tidens mera bemärkta författare nu blevo medlemmar, framför andra Kellgren, med vars inträde i sällskapet 1778 detta nådde höjdpunkten av sitt inflytande. Det andra var Lovisa Ulrikas Vitterhetsakademi, som upplivats men som efter sin beskyddarinnas död 1782 återigen förde en tynande tillvaro. Gustav beslöt emellertid att själv stifta en akademi, närmast efter mönstret av den franska akademien, om vilken han tvenne gånger tagit personlig kännedom under sina besök i Frankrike. År 1786 stiftade han sålunda *Svenska*

[1] O. Levertin, *Teater och drama under Gustav III*, 1889; *Gustav III som dramatisk författare*, 1894. — B. von Beskow, *Om Gustav III såsom konung och människa*, 1860, 1861. — L. Stavenow, *Konung Gustav III*, 1901.

akademien, på samma gång som moderns Vitterhetsakademi ombildades till en *Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademi*, vilken sedermera uteslutande kommit att sysselsätta sig med fornforskningen.

Den svenska akademiens förnämsta ändamål skulle vara att »arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och höghet». För detta ändamål borde den utarbeta en svensk ordbok och en grammatik. Akademien borde också »upphöja och utsprida äran och minnet samt sjunga de stora mäns lov, som dels styrt, dels tjänat och frälsat fäderneslandet». Akademiens valspråk är »Snille och smak». Formerna för dess verksamhet blevo ungefär desamma som i Vitterhetsakademien. Tävlingsämnen utsattes i vältalighet och skaldekonst, och belöningar häri utdelades på akademiens högtidsdag, som årligen infaller den 20 december, årsdagen av Gusttav II Adolfs födelse. Antalet ledamöter bestämdes till aderton. Av dessa kallade konungen tretton, som sedan valde de fem återstående. Akademien utser sedermera nya medlemmar efter dem, som gå bort. Dess ledamöter utgöras enligt bestämmelserna dels av författare och lärde, dels av »vittre herrar», d. v. s. högtstående personer, som intressera sig för vitterheten och som genom sitt medlemskap borde höja vitterhetsidkarnas sociala anseende. Mellan dessa två grupper i akademien skulle ingen rangskillnad äga rum. Bland de första aderton märktes också tidens mest betydande litterära krafter, särskilt de som tillhörde den franska smakriktningen, såsom A. J. von Höpken, J. G. Oxenstierna, G. F. Gyllenborg, Elis Schröderheim, Nils von Rosenstein, G. J. Adlerbeth, J. H. Kellgren och K. G. Leopold. Man uppmuntrade också företrädesvis samma diktslag, som den franska akademien gillade, nämligen t a n k e d i k t e n och ä r e m i n n e t. I minnesteckningen gällde det ej som någon förtjänst att giva en historiskt sann och karakteristisk bild av den ifrågavarande personligheten, utan i stället framställde man med förkärlek konstrikt formade och frasrika betraktelser över allmänna ämnen, såsom uppfostran,

umgänge, vetenskap, dygd och last m. m. Formellt voro de klassiska talarna mönster, i synnerhet Cicero, och retorikens alla konstgrepp[1] användes i övermått. Den formstränga regelriktiga smaken och den förfinade hovtonen blevo i akademiens alstring de förhärskande dragen.[2]

Stiftaren själv tävlade okänd i akademien och var den förste, som erövrade stora priset i vältalighet med ett *Äreminne över Lennart Torstensson.* Utom den akademiska vältaligheten behärskade Gustav även den politiska. Ett prov härpå erbjuder hans tal till ständerna på rikssalen den 21 augusti 1772.

Den kanske mest utpräglade representanten för den akademiska vältaligheten blev Magnus Lehnberg (biskop i Linköping, död 1808), vars äreminnen över *Birger jarl* och över *Karl Gyllenhielm* ansågos i sitt slag oöverträffliga. Såsom predikant uppnådde han en popularitet, som före honom ingen ägt. I likhet med de av upplysningsfilosofien påverkade tyska teologerna (de s. k. neologerna) undvek han att beröra kristendomens dogmatiska innehåll och framställde lärans moraliska föreskrifter i ett stundom ljuvt rörande, alltid formfulländat språk. Såsom han själv säger, samlade han till kyrkan, »det fina vettet, den utsökta smaken, de odlade sederna, börden, rikedomen, ungdomen, fägringen, prakten, flyktigheten och fåfängan».

Som en mästerlig prosaförfattare i tidens stil räknas också akademiens förste sekreterare, Nils von Rosenstein[3] (statssekreterare), död 1824, vars skrift *Om upplysningen* ställer författaren bland de främsta representanterna för 1700-talets idéer.

---

[1] Dessa voro: utrop, frågor, klimax, antites och omskrivning (t. ex. »flodens svala folk» i stället för »fiskar», »ängens hopp» i stället för »gräs» o. s. v.).

[2] Gustav Ljunggren, *Svenska akademiens historia I—II*, 1886.

[3] Rosenstein var sekreterare till 1824; därefter kom Franzén till 1833, efterträdd av Beskow (till 1868). Under de följande 17 åren avlöste sekreterarna varandra i snabb följd. Från 1884 till 1912 innehades befattningen av C. D. av Wirsén, som efterträddes av A. Karlfeldt.

Utom det nationellt svenska elementet, vars ende store företrädare, Bellman, fortfarande levde och diktade, kunna vi i den gustavianska vitterheten urskilja tvenne huvudriktningar.

Den ena är den, som väsentligen representeras av Svenska akademiens första ledamöter och som är starkt påverkad av Voltaire. En kylig förståndsmässighet och ett skarpt kritiskt sinne äro utmärkande drag hos hithörande författare.

Den andra riktningen, vars mest betydande representanter stå utanför akademien och delvis träda i opposition mot densamma, är påverkad av Rousseau och hävdar fantasiens frihet samt känslans och naturens rätt.

Johan Henrik Kellgren står främst inom den förra riktningen. Han föddes i Västergötland 1751 och var son till en kyrkoherde. Sedan han studerat vid Skara gymnasium, kom han till Åbo universitet, där fadern hade förbindelser. Här blev han vid 21 års ålder filosofie magister och sedermera docent i latinsk vitterhet. För den tidens lärda men något torra universitetsliv hyste han dock föga intresse. Emellertid väcktes här hans håg för litteratur, och han studerade de latinska skalderna samt den moderna franska diktningen. I Åbo fanns ock ett vittert sällskap, Aurora, som var en utgrening av Utile Dulci, och i detta invaldes Kellgren, vars första dikter, som voro av moraliserande eller satiriskt innehåll, infördes i sällskapets organ »Åbo tidningar».

Hans håg stod till huvudstaden, dit han 1777 flyttade för att tillträda en informatorsplats hos generalen greve Meijerfelt. I dennes hus samlades Stockholms förnäma värld, och han fick nu lära känna de av franska seder och tänkesätt påverkade salongerna med deras eleganta men av sedlig slapphet präglade umgängesliv. Han kom i beröring med ryktbara skalder och världsmän samt gjorde även konungens personliga bekantskap. Allt detta utövade stort inflytande på hans karaktär och skaldegåva, som nu helt och hållet utvecklades i tidens anda. Det skalderykte han redan för-

värvat i Åbo ökade han snart i Stockholm genom dikter, som med sin formella fulländning förenade ett synnerligen »upplyst» innehåll. I en skämtsamt lekande och elegant form framlägger han sin åskådning i satiren *Mina löjen*, där han angriper den förnäma världens tomma stånd, prästernas hyckleri, de lärdes käbbel om struntsaker m. m. I *Våra villor* framställer han de franska encyklopedisternas lära, att egennytta och egenkärlek äro de yttersta drivfjädrarna till människornas alla handlingar (se sid. 87). Bägge dessa stycken och en del erotiska dikter tillhöra hans tre första år i Stockholm och ställde honom snart i främsta ledet inom huvudstadens vittra kretsar. I sällskapet Utile Dulci (se sid. 108) blev han den ledande kraften.

Då *Stockholmsposten* grundades (1778), blev Kellgren medarbetare i denna tidning och längre fram dess ägare och redaktör. Han lämnade sin informatorsplats, utnämndes till kungl. bibliotekarie och (1785) till konungens handsekreterare. Nu versifierade han flera av konungens utkast till operor och sångspel, såsom det ovan omtalade stycket *Gustav Vasa*, och skrev dessutom på egen hand en opera med ämne från den antika mytologien. Kellgrens dramatiska författarskap omfattar ett tämligen stort antal verk, däribland även några översättningar, men egentligen lämpade sig ej hans begåvning för dramatiken, utan det förtjänstfulla i hans arbeten ligger uteslutande i de lyriska partierna. Han tröttnade snart att utföra en annans idéer, och hans missnöje med konungens enväldiga styrelsesätt gjorde också sitt till, att han alltmer drog sig undan monarkens inflytande.

Sin satiriska diktning utvecklar Kellgren under den följande tiden till dess högsta fullkomning. Hans alster av detta slag framträder såsom frukter av en allvarlig övertygelse, en oförskräckt frihetskärlek och nitälskan för »sanning, rätt och vett». Sådana egenskaper karakterisera satirerna *Man äger ej snille för det man är galen* (1788) och *Ljusets fiender* (1792). Den förra är riktad mot den vidskepelse, som trots all upplysning härskade även i de högsta kretsar, mot

de hemliga ordenssällskapen och de mystiska och spiritistiska svärmerierna. Dikten försågs med anmärkningar, som ytterligare belyste förhållandena. Den senare satiren, som är en självständig bearbetning av en dikt av Wieland, publicerades på en tid, då upplysningens sak bragts i fara genom den franska revolutionens överdrifter. I Sverige hade Gustav III mördats, och Reuterholm stod i spetsen för regeringen. Under sådana förhållanden är det, som Kellgren vågar ett skarpt angrepp mot fienderna till upplysningstidevarvets strävanden, på vilkas rättmätighet han fortfarande trodde. Vidare må anföras *Dumboms leverne*, vari den självsäkra inskränktheten och snusförnuftigheten på ett roande sätt förlöjligas.

Den satiriska dikten är sprungen mera ur förståndet än ur känslan. Men att Kellgren ej heller saknade känsla, bevisas av hans r e n t l y r i s k a dikter, särskilt av dem, som han skrev mot slutet av sitt liv. Han hade börjat som en ensidig beundrare av den franska poesien, men även under sin tidigare period kunde han åstadkomma en så täck och oskyldig naturdikt som *Vårvisa*. Kellgrens åsikter om poesien undergingo mot slutet av hans liv en betydande förändring. I någon mån torde härtill hava bidragit den strid, som han förde med Thorild om diktningens former och uppgift (se nedan). Till sin nya uppfattning kom han dock även genom egna studier och en närmare kännedom om den engelska och samtida tyska litteraturen. Kellgren är den förste, som i någon mån införde Ossian (se nedan) i den svenska litteraturen, och hans senare diktning visar tydliga spår av bekantskap med den store engelske diktaren Milton. Hans vidgade vyer framträda i det företal, som han skrev till Fredmans epistlar och vari han framställer ungefär samma åsikter om snillets rätt att bryta nya banor, som förut förfäktats av Thorild. Även i avseende på rimmets nödvändighet för poesien ändrar han ståndpunkt. Då han förut ansett, att »svenskan till sin skaldkonst — behöver också rimmet — ty annars blir det prosa», så skriver han nu själv orimmad

vers. År 1789 hade han i parabeln *Dälden*, som åsyftade de politiska tilldragelserna vid riksdagen nämnda år, använt en fri efterbildning av klassiska versformer, i *Ode till sällheten* (1794), en översättning från danskan, använder han en av Horatius' strofer, och i dikten *Till Kristina* har han upptagit blankversen.

Samtidigt förändras hans livsåskådning, som vinner i djup och allvar. I sin *Kantat den 1 januari 1789* ger han ett storslaget uttryck av fosterländsk hänförelse inför den hotande faran från öster. Som ung hade han delat sin samtids ytliga uppfattning av religiösa och moraliska frågor, och han hade sjungit den sinnliga kärlekens lov. Nu finner han en djupare och renare glädje i en kärlek av mera andlig och ideal karaktär. Detta framträder dels i den ovannämnda dikten »Till Kristina», en hyllning åt hemmet och den familjelycka som skänkes av äktenskapet, dels i *Den nya skapelsen* (1790), en kärlekssång som i känslans innerlighet och språkets melodiska skönhet knappast har överträffats i vår litteratur. Och dock är det icke det erotiska motivet, som är huvudsaken, utan den nya ideala uppfattningen av verklighetens besjälade natur. Huru fullständigt Kellgrens åsikter förändrats, bevisas kanske bäst av ett för övrigt mindre lyckat poem, *Fredriks vålnad* (1793), en översättning från danskan. Det är en ballad i 1700-talets mening, d. v. s. en spökhistoria på vers, en diktform som han under en tidigare period minst av allt skulle velat göra sig skyldig till.

Som populär filosof och smakdomare utövade Kellgren en mycket betydande verksamhet i *Stockholmsposten*, vari han under en följd av år skrev lagar för den allmänna meningen i avseende på litterära frågor. Här uttalar han frihetsvänliga åsikter, angriper på ett kvickt och bitande sätt vidskepelse och lärdomsprål samt gisslar de i landsbygden uppträdande småpoeter, som städse strängade sina lyror på de officiella högtidsdagarna. Inemot år 1790 blir tidningens ton mera värdig och fördragsam än förut. Bland Kellgrens många prosauppsatser märkas *Kungörelse om*

Sällskapet Pro Sensu Communi (»Sunt förtsånd»), *Filosofen på landsvägen*, utgörande varjehanda tankar och betraktelser under en resa åt södra Sverige, samt dess fortsättning *Strödda reflexioner*.

Kellgren är den gustavianska tidens mest betydande litterära personlighet. På samma gång han var en skald, som gav uttryck åt tidevarvets lynne och även förebådade en ny anda inom diktningen, var han en bildningens och framåtskridandets målsman, en riddare utan fruktan och tadel för frihet och humanitet. Han avled 1795, ännu ej fullt fyrtiofyra år gammal.[1]

Karl Gustav av Leopold var den, som upptog arvet efter Kellgren såsom litterär härskare över samtiden. Han föddes i Stockholm 1756 och var son till en tullförvaltare Leopoldt, vilket namn sedermera förändrades till Leopold. Som student i Uppsala väckte han uppmärksamhet med ett *Ode över den 1 november år 1778* (kronprinsens födelse), som utsattes för Kellgrens kritik, vilket gav anledning till en rätt hetsig fejd i Stockholmsposten mellan de båda skalderna. Sedan Leopold tagit magistergraden i Greifswald, fick han 1785 en bibliotekstjänst i Uppsala. Samma år utgav han sina *Erotiska oden*, genom vilka hans skalderykte befästes. Kellgren räckte nu handen till försoning, och genom hans och några andra inflytelserika personers bemedling kom Leopold till Stockholm (1786) för att anställas hos konungen som handsekreterare. Han fick sin bostad på själva slottet och förstod också att förvärva sig Gustavs synnerliga bevågenhet, i synnerhet som han hade mycket mer av en smidig hovmans natur än Kellgren. Under sex års tid var han Gustavs nästan dagliga aftonsällskap, och hans umgänge

[1] JOHAN HENRIK KELLGRENS SAMLADE SKRIFTER I—III, 1796 (med levnadsteckn. av Rosenstein); 4:e uppl., 1860. — P. D. A. ATTERBOM, *Johan Henrik Kellgren* (Svenska siare och skalder VI: 2), 2:a uppl., 1863. — KARL VILH. BÖTTIGER, *Minne av Johan Henr. Kellgren* (Svenska akad. handl. XLV), 1870. — S. EK, *Om Kellgrens sista diktning* (Samlaren), 1910. — O. SYLWAN, *Johan Henrik Kellgren*, 1912.

blev för konungen så oumbärligt, att han till och med måste följa denne under det finska fälttåget.

Liksom förut Kellgren, så fick nu också Leopold deltaga i utarbetandet av Gustavs dramatiska arbeten. Så versifierade han operan *Frigga*, som med musik av Åhlström uppfördes 1787. Härigenom fördes han även till självständigt dramatiskt författarskap, vars resultat blev de två tragedierna *Oden eller asarnes utvandring* och *Virginia*. I det förra upptar han till poetisk behandling den i vissa äldre historiska arbeten förefintliga åsikten, att våra nordiska förfäder invandrat till Skandinavien från Mindre Asien, varifrån de skulle blivit bortträngda av Pompejus (i tragedien på franskt sätt benämnd Pompée). Men i Odens gestalt sökte Leopold i själva verket giva en bild av en »upplyst monark», närmast med Gustav III såsom mönster, och stycket saknar säkerligen icke direkta anspelningar på den samtida politiken. Det senare handlar om en bekant tilldragelse ur romerska historien. I båda arbetena följer författaren noggrant de franska reglerna för tragedien (se sid. 84), karaktärsteckningen är svag, framställningen i enlighet med tidens sed fullkomligt ohistorisk och stilen uppstyltad och deklamatorisk, närmast efter Voltaires mönster. Men av samtiden mottogos de med stort bifall, och säkerligen är det Leopolds dramatiska arbeten, som framför allt givit honom den ansedda ställning han intog under den närmast följande tiden.

Av Leopolds övriga diktning under hovperioden märkas reflekterande och filosofiska oden, såsom *Över begäret till ett odödligt namn*, vidare ett antal skaldebrev, av vilka de flesta äro riktade till Gustav III och innehålla tankar över dagens händelser och för konungen smickrande utgjutelser.

Efter Gustav III:s död lyckades Leopold i motsats mot de övriga gustavianerna att någorlunda bibehålla sig i de nya styresmännens, även Reuterholms, ynnest. Han utnämndes till kansliråd, adlades (1809) under namnet *av*

Leopold och erhöll (1818) av Karl XIV Johan statssekreterares titel och värdighet. Men trots dessa yttre utmärkelser hade tiderna med sina allvarliga händelser ej medfört synnerlig tillfredsställelse för en upplysningsidéernas anhängare sådan som Leopold. En stel och tråkig ton härskade vid Gustav IV Adolfs hov, och den forna glansen var borta. Leopolds diktning ger också uttryck åt en bitter uppfattning av livet och en djup missaktning för människorna och deras strävanden. En sådan grundstämning framträder t. ex. i satirerna *Vem har rätt?* (1795) och *Människolotten* (1815). För Leopold blir satiren en avspegling av människans dårskaper, medan den för Kellgren var ett vapen i upplysningens tjänst. Högst bland Leopolds filosoferande poem skattas vanligen det sublima stycket *Försynen* (1801). Den förnämsta lärodikt, som vårt språk äger, har Leopold skapat i *Predikaren* (1794), där han framlagt sin vishetslära, som utmynnar i upplysningstidevarvets krav på välgörenhet såsom huvudsaken i all dygd. Ännu en diktart, som Leopold bragte till fullkomning, var den satiriska och skämtsamma berättelsen på vers, vari han på ett underhållande sätt och i ett elegant språk förtäljer några tilldragelser, som ge anledning till roande anmärkningar och skalkaktigt skämt. Hit höra *Den vackra bedjerskan*, *Talismanen* samt framför allt *Eglé och Annette* (1800), en i läckra färger hållen karaktärs- och sedeskildring, där lyckan i ett idealiserat lantliv ställes som motsats mot tomheten i de förnäma kretsarnas lysande flärd.

Såsom prosaförfattare överträffar Leopold de flesta av sina samtida genom omfånget av sitt vetande och klarheten i sin framställning. Bland hans många filosofiska och kritiska skrifter märkes det *Tal om snille och smak*, varmed han tog inträde i Svenska akademien såsom en av dess första ledamöter. Tankarnas sanning, proportionernas rätta mått, ordning och klarhet äro enligt hans framställning snillets och smakens grundegenskaper. I tidevarvets kamp för upplysning deltog han bl. a. med en uppsats om *Äldre*

och nyare vidskepelse. Slutligen må nämnas en *Avhandling om svenska stavsättet,* vilken ända till mitten av 1800-talet i allmänhet gällde som rättstavningens norm. Åtskilliga av sina alster offentliggjorde han i tidningen »Extraposten», där han var medarbetare och som en kort tid var det ledande organet i vittra frågor, samt därefter i Adlersparres »Läsning i blandade ämnen». Med Thorild fortsatte Leopold den strid, som Kellgren börjat, och bemötte honom i en mängd skrifter både på vers och prosa (se sid. 136). En av Thorilds svulstiga beundrare förlöjligade han i sin *Sång till Per Enebom,* en dikt som på Sinclairsvisans melodi snart kom i var mans mun.

Från och med 1810 var Leopold föremål för häftiga angrepp från den nya skolan, som med stor hänsynslöshet kritiserade hela den smak, vars ende betydande och konsekvente representant han då var. På dessa anfall svarade han endast sällan. Mot nyromantikens oklara filosofi och dunkla eller förvridna poetiska uttryckssätt uppträdde han med ett enda utförligare alster: *Silvertonen eller Tasso i fosforisk översättning* (mot Atterbom), men för övrigt endast med sådana satiriska snärtar som *Mina nya rum.* Själv var han orubbligt övertygad om den franska smakens allenaberättigande. De nya riktningarna voro för honom endast obetydliga, snart övergående förvillelser, »en parentes i världshistorien». Karakteristisk är hans åsikt om folkvisorna: »Den, som prisar dessa gamla bondvisor, kan aldrig undgå de upplystes och framtidens föraktande dom.» Hans sista år voro hemsökta av olyckor. Så blev han 1821 fullständigt blind. »Den blinde siaren Tiresias-Leopold», såsom han av Tegnér hälsades, följde dock fortfarande med intresse händelsernas utveckling till sin död 1829.

Såsom karaktär hade han svagheter; han var den kyliga världsklokhetens representant, som sökte att under alla förhållanden först och främst rädda sig själv. Han ägde ej Kellgrens lyriska innerlighet och värmande övertygelse. Men en upphöjd ton, ett lekande behag, en skarp och träffande kvickhet, en sällsynt förmåga att stöpa sina tankar i

den kärnfulla sentensens varaktiga form — dessa egenskaper skola icke frånkännas honom. Av det yngre släkte, som växte upp kring honom, voro hans förtjänster som skald för lågt uppskattade.[1]

Bland de diktare av mindre betydelse, som det på vittra personligheter rika gustavianska skedet frambragte, böra framhållas J. G. Oxenstierna och G. J. Adlerbeth, vilka var på sitt sätt representerade vissa drag hos tiden.

Johan Gabriel Oxenstierna (G. F. Gyllenborgs systerson, född 1750, greve, kanslipresident och såsom sådan, ehuru blott till namnet, Gustav III:s utrikesminister, slutligen riksmarskalk, död 1818) är visserligen ingen stor skald, men han är den typiske företrädaren av den naturbeskrivande poesi, som intager ett så brett rum i 1700-talets litteratur. Denna poesi, som försökte att lämna en fullständig bild av naturen i alla dess detaljer (se sid. 105), hade haft representanter redan i Creutz och Gyllenborg, men hos Oxenstierna möta vi den i dess mest utbildade form. Hans största och mest berömda arbeten, *Skördarna* och *Dagens stunder*, äro av detta slag. Det förra, som är en dikt i nio sånger, vill skildra arbetet och livet på landet, visserligen med allmänna och ideala drag men dock med tydliga minnen från livet och naturen vid Oxenstiernas barndomshem, det anspråkslösa men idylliskt poetiska Skenäs i Vingåker, »den svenska sångens klassiska mark», såsom det kallats.[2] Det utgör en följd av tavlor utan annat sammanhang, än att de hänföra sig till den fortgående skörden. Utom de idylliska lantlivsscenerna träffas episoder ur det nordiska fornlivet och fosterländska känsloutbrott, som i vissa drag

[1] Karl Gustav av Leopolds Samlade skrifter I—III (2:a uppl.), 1814—1816; IV—VI, 1831—1833. — *Samlade skrifter av Leopold*, utg. av K. Fredlund (under utgivning i Sv. Vitterhetssamfundets publikationer), 1911—1917. — Bernh. v. Beskow, *Minne av K. G. av Leopold* (Svenska akad. handl. XXXV), 1862.

[2] Skenäs ägdes av Oxenstiernas morfader, riksrådet Johan Gyllenborg, och där bodde tidvis morbrodern G. F. Gyllenborg, som var Oxenstiernas egentlige uppfostrare. Där hade en gång Runius diktat och sedermera även Dalin och Creutz.

förebåda Tegnérs Svea; vidare resonerande partier, i synnerhet tidens ekonomiska läror. Natursvärmeriet hos Oxenstierna sammanhänger nämligen med de nu framträdande fysiokratiska idéerna om lantbrukets stora betydelse i motsats mot den föregående tidens överdrivna merkantila intressen. Bland de fyra sångerna i »Dagens stunder» må framhållas *Natten*, som blivit övervägande en tankedikt men likväl präglas av en mystisk och melankolisk stämning och ett högtidligt majestät, som förebådar en ny riktning inom vitterheten (nyromantiken). Dikten blev ej offentliggjord förr än 1805, tjugu år efter att den författats, varför den kom något efter sin tid, på vilken den sålunda ej utövat vidare inflytande.

Nutiden torde anse Oxenstierna mera tilltalande i den lättare genren. I den skämtsamma berättelsen *Disa* har han iklätt den gamla folksägnen en modern kostym, varigenom poemet får en på samma gång komisk och lekande prägel. Utom Dalin har ingen strött omkring sig en sådan mängd skämtsamma tillfällighetsrim (poésies fugitives) som Oxenstierna. Dessutom skrev han även skaldebrev och oden. Under sina sista år översatte han till svenska de berömda skaldeverken »Det förlorade paradiset» av Milton och »Det befriade Jerusalem» av Tasso.

Oxenstierna är en mild och vek natur med en viss förkärlek för det idylliska, som påminner om Creutz. Hans dikter hava ej sällan en glans och en prakt, som givit anledning till det omdömet, att före Tegnér ingen skalds sångmö var så präktigt utstyrd som Oxenstiernas. Till formen är han visserligen en fullödig akademiker, personifikationer och omskrivningar förekomma talrikare hos honom än hos någon annan av gustavianerna, hans bilder hava ständigt klassisk dräkt, men hans uppfattning och känslor närma honom till de mera romantiskt sinnade representanterna för den rousseauska riktningen.[1]

[1] Arbeten av Joh. Gabr. Oxenstierna I—IV, 1805—1815; V, 1826. — C. D. av Wirsén, *Minne av Joh. Gabr. Oxenstierna* (Svenska

Gudmund Jöran Adlerbeth (född 1751, friherre, riksantikvarie, statsråd, död 1818) är jämte Leopold tidens mest nämnvärde tragediförfattare. Utom det ovannämnda *Kora och Alonzo* (sid. 116) skrev han bland annat sorgespelet *Ingjald Illråda* och översatte ett par dramer av Racine och Voltaire. I dessa liksom i sina flesta övriga alster står han fullständigt på fransk-klassisk grund, men ett par drag antyda inflytande från annat håll. Under den gustavianska tiden hade man i allmänhet vid översättning av de klassiska författarnas dikter föredragit rimmad vers i enlighet med fransmännens sätt. Adlerbeth åter använder i sina tolkningar av Vergilius, Ovidius och Horatius stundom originalens orimmade versmått, varigenom han enligt Tegnérs uttryck »flyttade Roms sångargudar till Norden». Han översatte också, ehuru fullständigt i 1700-talets odestil, en isländsk skaldedikt och visar sig sålunda påverkad av det nyvaknade intresset för den nordiska forntiden. Med sin *Gravskrift över en bonde* ställer han sig bland dem (Gyllenborg, Oxenstierna, Thorild), som bidragit till utbildandet av den typ, som slutligen fick sitt fulländade uttryck i Geijers »Odalbonden».[1]

Den sentimentala riktningen. Det självständiga engelska lynnet hade endast med svårighet böjt sig under de lagar för vitterheten, som den fransk-klassiska smaken uppställt. Den franska smakens herravälde blev också av kortare varaktighet i England än annorstädes, och där vaknade den moderna naturkänslan först till liv. Engelsmännen hade aldrig fullständigt upphört att beundra sin store men från fransk synpunkt regellöse dramatiker Shakespeare; och under inflytandet av Miltons äktlyriska naturdikter och av hög religiös stämning uppburna epos uppstod under 1700-talets senare hälft i England en »förromantisk» skola, vars lyrik

akademiens handlingar LXI), 1885. — M. Lamm, *Joh. Gabr. Oxenstierna*, 1911.

[1] Gudm. Jöran Adlerbeth, Poetiska arbeten I—II, 3:e uppl. 1818.

utövat det största inflytande på poesiens nydaning i Europa. Bland dess representanter märkas EDWARD YOUNG, vars melankoliska *Natt-tankar* redan sysselsatte och påverkade Kellgren och Oxenstierna och sedermera fingo en mycket stor betydelse i vår litteratur. Redan vid mitten av 1700-talet utkommo i England verk, som försvarade den ursprungliga skaldebegåvningens rätt och framhävde de poetiska förtjänsterna i äldre tiders skapelser. År 1760 utgav MACPHERSON en bearbetning av den gamla keltiska folkdiktning, som levat kvar på folkets läppar till hans dagar. Dessa *Ossians sånger*, som de kallades efter en gammal irländsk »bard», väckte med sin mäktiga, dystra naturstämning, sin forntidsprägel och sin känslosamma ton hastigt den bildade världens hänförelse och fingo stort inflytande på litteraturens utveckling under senare delen av 1700-talet. Dessa dikter väckte intresset för vår egen nordiska forntid, som redan nu (såsom hos Oxenstierna) ställdes upp såsom idealet för dygd och mannakraft, till efterföljd för en förvekligad eftervärld. Gentemot den förnämt aristokratiska andan i den franska dikten framträdde också i England det borgerliga elementet med den sentimentala engelska familjeromanen, vars skapare var RICHARDSON (död 1761).

Denna anda var på det närmaste förknippad med de läror, som förkunnats av Rousseau (se sid. 88), vars obundna frihetsbegär, trånsjuka känslosvärmeri och starka hat till alla civilisationens former stodo i skarp motsats mot hela det franska lynnet.

I Tyskland representerades den känslosamma riktningen av KLOPSTOCK (död 1803), som i *Messias* skapade ett stort, av svärmisk kristendom präglat religiöst epos på hexameter, men som också började upptaga forngermanska ämnen till behandling och satte nordisk mytologi i stället för antik. Egentligen var det LESSING (död 1781), i övrigt den tyska upplysningens ädlaste förkämpe, som först avsiktligt och kraftigt motarbetade den franska smaken, särskilt inom dramatiken, vartill han föranleddes genom ett närmare

studium av den antika litteraturen och av Shakespeare. Dels av den store engelsmannen, dels av Rousseau påverkades de s. k. »Stürmer und Dränger», en krets av diktare som fordrade den mest obundna frihet för sin känsla och sina naturliga böjelser.[1] Till Sturm- und Drang-skalderna räknades även Schiller (död 1805) och Goethe (död 1832) i sina yngre dagar. I dramat *Die Räuber* gav Schiller uttryck åt sitt revolutionära trots mot samhällsordningen; i den sentimentala tonen skrev Goethe sin av samtiden högeligen beundrade roman *Werther*. Vid mognare år däremot, och sedan de fördjupat sig i den klassiska konsten, skapade de verk med strängt konstnärlig form, präglade av harmonisk skönhetskänsla, varigenom de förde den tyska litteraturen till dess höjdpunkt (den tyska klassiciteten).

Redan hos en och annan av de föregående svenska skalderna finner man ej så obetydliga spår av tysk och engelsk känslosamhet, t. ex. hos Kellgren i dennes senare diktning och i synnerhet hos Oxenstierna. Stundom träffas de utanför de ledande personligheternas krets. En samlare, utgivare av historiska aktstycken och otaliga tidskrifter och journaler som K. K. Gjörwell (vice bibliotekarie, död 1811) var tämligen oberörd av det rationalistiska tänkandet och den franska andan och lutade åt herrnhutarnas mystiska fromhet. Gentemot akademiens retoriska äreminnen, vilka han betecknade som »superficiella grannlåter», fordrade han en grundlig lärdom, fotad på allvarlig forskning. I sina tidskrifter intog han med förkärlek schweizaren Gessners prosaidyller, som ånyo i diktningen införde de förut avskaffade »fåren», på samma gång de likväl präglades av en mera borgerlig anda och förhärligade familjelivet och husligheten. Inflytande från denna nya idyllstil med dess känslofulla naturskildringar märkes hos flera av de sentimentala diktarna, såsom Thorild, Lidner och längre fram hos Franzén.

---

[1] Namnet efter ett drama »Sturm und Drang».

[2] T. Hasselqvist, *Ossian i den svenska dikten*, 1895. — A. Blanck, *Den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur*, 1911.

Tomas Thorild föddes i Bohuslän 1759 och var son till en länsman Thorén. Vid späda år förlorade han både mor och far och var sedan hänvisad till andras hjälpsamhet. Han gick i skola i Göteborg och kom därefter (1775) som ung student till Lund men måste någon tid avbryta sina studier för att taga plats som informator. Redan som gymnasist hade han gjort bekantskap med Svedenborgs läror, sedermera fördjupade han sig i Rousseau och svärmade även för Shakespeare, Ossian, Klopstock och Goethe. År 1781 lämnade han universitetet för att i Stockholm fresta sin lycka såsom författare. Under ett ytterst enkelt och indraget levnadssätt förtjänade han här sitt sparsamma uppehälle såsom privatlärare.

Sin litterära bana började han samma år han anlände till Stockholm, i det han tävlade i sällskapet Utile Dulci, bland annat med ett större skaldestycke, *Passionerna*, en filosofisk lärodikt på hexameter, som strävade efter höga tankar och starka känslor men ofta var deklamatorisk och formlös. Själv fäste han stora förhoppningar vid detsamma och blev därför i hög grad besviken, då han blott erhöll ett lägre pris. Sällskapet förklarade i sitt utlåtande, att det visserligen erkände författarens snille och livliga känsla men ogillade poemets »lika vådliga som onödiga nyhet» i formen, »stridande mot den i vitterheten allmänt godkända smaken». I en ganska hovsam skrivelse avsade sig då Thorild det honom tillerkända priset, på samma gång han förklarade, att han ej kunde gilla de lagar, efter vilka han blivit bedömd. Varje snille stiftade självt sina lagar och behövde ej följa för dess fria flykt tvingande föreskrifter. En skriftväxling utspann sig nu, i vilken Kellgren både i bunden och obunden form, såsom i *Angående påbudet om snöskottning* samt i *Nytt försök till orimmad vers*, parodierade Thorilds skrivsätt. I hög grad känslig för det löjets skimmer, som därigenom breddes över hans person, grep han då till sina grövsta vapen och överhöljde Kellgren med okvädinsord i *Straffsången eller nyaste försök till orimmad vers*. På ett dylikt anfall hade

Kellgren intet svar utan drog sig tillbaka i förnäm tystnad. Striden hade förts åren 1782—84 dels i Stockholmsposten, dels i en av Thorild utgiven veckotidning *Nya granskaren*, som dock snart upphörde.

För Thorild voro emellertid de skönlitterära intressena ej de enda, tvärtom umgicks han med omfattande reformatoriska planer i nästan alla riktningar. »Jag hade i livet», säger han, »blott en stor och oföränderlig tanke: att förklara hela naturen och reformera hela världen.» Under de närmaste åren är det också de samhälleliga frågorna, som upptaga hans intresse. I likhet med Rousseau ville Thorild omdana samtidens hela andliga liv, ej blott inom litteraturen utan framför allt i moral, religion och politik. På alla områden fordrade han utrymme för natur och känsla. Då tryckfriheten från och med 1780 blivit betydligt inskränkt, sökte Thorild i ett till konungen ställt *Memorial om det allmänna förståndets frihet* uppvisa nödvändigheten av tanke- och tryckfrihet. Men då hans strävan varken på detta eller andra områden kröntes med framgång, vaknade hos honom tanken att flytta till det fria, konstitutionella England, där han hoppades få mera gehör och ett större fält för sin reformatoriska verksamhet.

För att ej mottagas som en äventyrare beslöt han att i Uppsala förskaffa sig juris doktorsgrad och vistades åren 1787—88 vid universitetet, där han dock endast lyckades avlägga en lägre juridisk examen. Hans snille lät emellertid tala om sig, och Gustav III visade honom en smickrande uppmärksamhet genom att åhöra hans disputation över Montesquieu. Men Thorild försmådde att söka den framgång hos konungen, som han kanske nu kunnat vinna, och reste på hösten 1788 till England. Där vistades han till våren 1790, då han återvände till hemlandet utan att hava lyckats väcka något uppseende.

Han återupptog nu den litterära striden med Kellgren och utgav 1791—92 sitt snillrika verk: *Kritik över kritiker, med utkast till en lagstiftning i snillets värld.* I detta arbete

söker han uppdraga gränserna för den litterära kritiken, uppvisar dess ändamål och ledande grundsatser, yttrar sig om vissa diktformers värde samt gisslar slutligen det voltairska »grinet» och bristen på andlig upphöjdhet i samhällets tongivande kretsar. Kritiken var tillägnad »recensenten i Stockholmsposten», Kellgren, som klandras för sin onödiga kitslighet mot varjehanda obetydliga tillfällighetsrimmare i landsbygderna. Kellgren svarade på ett lugnt och värdigt sätt i Stockholmsposten men inlät sig ej i något utförligare bemötande. I hans ställe trädde nu Leopold, och mellan denne och Thorild utkämpades under de följande åren en bitter fejd, som även fördes in på det ekonomiska området, med anledning därav att Thorild utgivit en skrift om *Det enda nödvändiga för ett rikes finanser*. Bland Leopolds inlägg märkas *Brev till den store och märkvärdige författaren Th . . .* och *Den nya lagstiftningen i snillets värld något litet ifrågasatt.* På den sistnämnda skriften genmälde Thorild med *Svar på luntan emot lag och rätt i vitterheten eller A B C i vett och heder.* Striden avstannade genom Gustav III:s död.

Thorild hälsade med glädje Reuterholms maktställning, då denne tidigare visat sig som en anhängare av Rousseau och en vän av frisinnade idéer. Bland annat utgav Thorild nu, 1792, av trycket sitt ovan nämnda memorial och försåg det med en inledning, *Ärligheten*, som ansågs innehålla så revolutionära satser, att författaren trots Reuterholms beskydd häktades och åtalades samt dömdes till fyra års landsflykt 1793. Försedd med respenningar av regeringen tog han vägen över Danmark till Tyskland, följd av en ung kvinna, som sedan blev hans maka. Efter någon tid utnämndes han till bibliotekarie och professor i svenska språket och litteraturen i Greifswald, där han slutade sina dagar 1808.

Bland Thorilds senare arbeten märkes *Rätt eller alla samhällens eviga lag* (1794), som betecknar ett omslag i hans revolutionära uppfattning. Franska revolutionens skräckscener hade kommit honom att ändra mening i fråga om rättmätigheten av massans herravälde och Rousseaus lära

om »la volonté générale». I stället betonas den enskilda stora och snillrika människans rättigheter. Hans sista skrifter, som författades på tyska och latin, voro av filosofiskt innehåll. Även dikter finnas från hans senare år, såsom *Götamannasånger*, i vilka han sökte giva en poetisk tolkning av sina idéer om en patriarkalisk bondestat; de äro fyllda av stolt fosterlandskänsla och hållna i en enkel och kärv men folklig ton. Även till den nordiska forntidens och mytens område sträckte sig Thorilds intresse, ehuru han kände föga mer därom, än han inhämtat genom sina studier i Rudbecks Atlantika. I den till formen upprört dityrambiska *Harmen, sång från hedenhös*, besjunger han guden Tor, som göres till en representant för Thorilds egen förbittring över det förvända och orättfärdiga i den mänskliga tillvaron. Hans betydelse som skald är emellertid ej synnerligen stor. Som prosastilist åter är han en av våra främsta genom styrkan och djärvheten i sitt skrivsätt, som ofta övergår till våldsamhet. Han behärskar en omfångsrik skala: från det grovt humoristiska till det patetiska och sublima. Såsom tänkare är Thorild en av våra egendomligaste, självständigaste och mest betydande personligheter. I sin rationalism har han många beröringspunkter med de stora filosoferna Spinoza och Leibnitz. I synnerhet har han fått mycket av den förres panteistiska tankegång. Gud och världen äro samma sak, och naturlagarna äro »Guds förstånd» uttryckta i tingen. Världen är fullkomlig, dess innersta väsen är kraft och harmoni. Allt varande har sin del eller grad av fullkomlighet, det ofullkomliga och onda är endast vår inbillning. Hans tankar och hela hans personlighet hava inverkat ej obetydligt även på eftervärlden. I stället för »vettet» och »smaken», den lilla eleganta bagatellen, tidens förfinade och vekliga rokokomaner kom han med naturmänniskans uppbrusande rättframhet och med fordringar på kraft och värme, allvar och hänförelse.[1]

[1] Thomas Thorilds Samlade skrifter I—IV (med företal av utgivaren E. G. Geijer), 1819—1835; utgivna av P. Hanselli h. 1—4,

En originell prosaskriftställare, som även angrep tidens smak, fastän på ett helt annat område, var **K. A. Ehrensvärd** (son till skärgårdsflottans och Sveaborgs skapare; generalamiral, död 1800). I sin livsåskådning var han helt och hållet ett barn av encyklopediens tidevarv, men hans åsikter om konsten överensstämde med den uppfattning, som först framträtt i Tyskland med konsthistorikern WINKELMANN (död 1768). Han är sålunda fylld av beundran för de antika formernas lugna och harmoniska skönhet. Efter en färd till södra Europa utgav han sin *Resa till Italien*, där han prisar landets natur och invånarnas okonstlade behag, och *De fria konsters filosofi*, som mest består av flyktigt utkastade, lösa notiser i ofta nyckfulla och ytterst knapphändiga ordalag men med träffande infall, som delvis övergått till »bevingade ord». Ehrensvärds samtida och personlige vän bildhuggaren Sergel var också inspirerad av den klassiska forntidens konst och var den förste av alla moderna konstnärer, som skapade bildverk i antikens friskare och enklare anda.[1]

Bengt Lidner. Det som Thorild kämpade för inom poesien, blev åtminstone delvis förverkligat av BENGT LIDNER, som är den förste betydande skalden i tidens sentimentala anda. Han var född i Göteborg 1757. I likhet med sin landsman Thorild förlorade han tidigt sin far och vid fjorton års ålder även sin mor. Denna hade emellertid gift om sig, och efter hennes frånfälle ingick styvfadern nytt äktenskap, så att Lidner kom i den egendomliga ställningen att äga både styvfar och styvmor. Emellertid var detta hem ej alldeles obemedlat, och Lidner hade i ekonomiskt avseende en lyckligare ställning i sin ungdom än Thorild. Redan under sin skoltid visade han en gryende diktargåva, som blev

1873—74. — P. D. A. ATTERBOM, *Thorild* (Svenska siare och skalder IV—V, 2:a uppl.), 1862. — *Till Thomas Thorilds minne 1 okt. 1908* av Litteraturhistoriska seminariet i Lund, 1908. — A. KARITZ, *Tankelinjer hos Thorild*, 1913. — A. NILSSON, *Thomas Thorild*, 1915.

[1] K. WARBURG, *Karl Aug. Ehrensvärd*, 1893.

ännu tydligare under hans studietid i Lund, dit han kom vid sjutton års ålder och där han gjorde bekantskap med Thorild. Redan vid denna tid var hans liv mindre regelbundet, så att han snart måste lämna akademien. Han blev nu (1776) sänd till sjöss och medföljde skeppet »Finland», på vilket Wallenberg förut gjort sina resor. Då skeppet kom till Kap, lyckades han rymma och kom samma år tillbaka till hemlandet. Med andras understöd studerade han nu vid tyska universitet, varefter han (1779) slog sig ned i Stockholm, där han hoppades göra sig bemärkt av konungen.

Detta lyckades också. Kort efter sin ankomst utgav Lidner en samling *Fabler*, som tillägnades kronprinsen och av allmänheten mottogs tämligen gynnsamt. Gustav III beslöt att hjälpa honom och sände honom till utlandet för att studera den dramatiska konsten. Han kom först till Göttingen, som var en av huvudorterna för den rådande Sturm- und Drang-rörelsen. Hans levnadssätt var där som på andra ställen oefterrättligt, och han skickades därför till Paris, där han ställdes under ambassadören Creutz' uppsikt. Men även här gjorde han sig omöjlig. Han hemkallades 1782 och hade nu förverkat konungens beskydd. Han bosatte sig en tid på landet och hade också en informatorsplats men trivdes ej därmed utan slog sig ned i huvudstaden för att leva av sitt författarskap. Elis Schröderheim synes någon gång hava räckt honom en hjälpsam hand, liksom också Bellman och Thorild. Den senare skall hava översett hans dikter och berömde honom både i Stockholmsposten och i Nya Granskaren.

Att Lidners utländska studier ej varit alldeles utan frukt, bevisas av de dikter han nu under åren 1782—84 offentliggjorde, nämligen den redan i Paris utarbetade tragedien *Erik XIV*, operan *Medea* samt de två lyrisk-episka skaldestyckena *Spastaras död* och *Året 1783*. I de två dramatiska arbetena står Lidner i mycket kvar på den franska smakens ståndpunkt. Åtminstone gäller detta om Erik XIV, som helt igenom är skriven på regelriktiga alexandriner. I »Medea»

åter intager han en mera självständig hållning, och här möta vi de för Lidner karakteristiska känsloutbrotten och växlande rytmerna. »En enda rad, som är mäktig att pressa tårar», säger författaren i företalet, »är oändligt mera värd än alla regler i Aristoteles.» Av stor skönhet äro inlagda smärre dikter, som t. ex. »O yngling, om du hjärta har», som är vår första fosterländska hymn. Ursprungligare visar sig hans diktargåva i de två andra poemen, av vilka »Spastara» behandlar en händelse, som inträffat vid en jordbävning, vilken 1783 förstörde Messina, under det att »Året 1783» upprullar en följd av tavlor ur detta års historia. I dessa poem har Lidner mera lyckats lösgöra sig från den akademiska stilens långa beskrivningar och retoriska vältalighet. I synnerhet i Spastara avbrytes berättelsens gång oupphörligt av skaldens klagan över sina och andras lidanden och hans rop till Försynen, som han stundom trotsigt anklagar, stundom böjer sig för i känslan av sin ringhet. Liksom Medea kan sägas vara en tragedi om moderskärleken, så spelar denna känsla också en huvudroll i Spastara.

Dessa Lidners dikter bragte honom mycken berömmelse, och han hade till och med den för en svensk på hans tid exempellösa framgången att se översättningar gjorda till engelska, franska och tyska, men någon förbättring i hans levnadsförhållanden medförde de ej. Utan alla tillgångar tänkte han än att lämna fäderneslandet, än att taga värvning som simpel soldat. Samtidigt med att 1788 års krig pågick, begav han sig också över till Finland, där han reste omkring på herrgårdarna. Här fick han en beundrarinna i en fröken Jacquette Hastfehr, som också gifte sig med honom och icke blott under hans återstående liv visade honom en orubblig och hängiven kärlek utan även försvarade hans minne, sedan han var död. Lidner återvände (1789) med sin hustru till Stockholm, där han avled 1793. Året förut hade han efter Gustav III:s död erhållit titeln kungl. sekreterare och ett mindre anslag. Hans sista år voro tryckta av sjukdom och nöd. Till Lidners senare alstring höra bland annat

trenne större religiösa poem: det av Milton påverkade *Yttersta domen*, vars inledande strofer höra till det praktfullaste Lidner skrivit, *Jerusalems förstöring*, ett oratorium (d. v. s. ämnat som text till musik), samt *Messias i Getsemane*. Vid sidan av Bellman är Lidner den ende betydande skald under gustavianska tiden, som ägnat sig åt religiös diktning. Liksom i Bellmans föräldrahem så hade även i Lidners rått en fromhet av pietistisk karaktär, varav han tagit intryck för livet. Lidner intresserade sig till och med för tanken på en ny psalmbok.

Lidner hade en stor ehuru ensidig diktargåva, som troligen kunnat giva ännu rikare frukter. Ehuru han dog vid blott trettiosex års ålder, var hans alstring ganska omfattande. Många tilltänkta arbeten blevo aldrig fullbordade, dels på grund av hans eget vårdslösa liv. dels också till följd av ständiga ekonomiska svårigheter, som nedslogo hans mod och tvungo honom liksom Bellman till varjehanda betald tillfällighetsdiktning. Redan av själva titlarna på hans större poem framgår, att hans fantasi helst kretsar kring det fasansfulla och skräckinjagande. Det är livets smärta, lidandets bitterhet, tårarnas vällust, som i honom äga sin sångare. Men han saknar ej heller toner för de vekare känslorna, för medlidandets rörelser, andaktens högtidlighet och modershjärtats oföränderliga kärlek.[1]

DEN SENGUSTAVIANSKA TIDEN.

(*1792—1809.*)

Betydande voro de förluster, som den svenska litteraturen gjorde under 1790-talets förra hälft. På Gustav III:s

[1] Samlade skrifter av Bengt Lidner, 1:a upplagan 1788—1789; 2:a tillökade upp., 1796, 1800; 4:e uppl. utg. av P. A. Sondén, 8:e uppl. med levnadsteckning av Fredr. Sander, 1878. — F. M. Franzén, *Minne av Bengt Lidner* (Svenska akad. handl. XIX), 1841. — K. Warburg, *Bengt Lidner*, 1889.

* * *

B. E. Malmström, *Grunddragen av Svenska vitterhetens historia II—III* (Gustav III och hans tidevarv), 1867.

död 1792 följde 1793 Lidners och 1795 Bellmans och Kellgrens frånfälle. År 1793 hade dessutom Thorild blivit avlägsnad ur landet, vilket satte en gräns för hans inflytande på utvecklingen.

Den verklige regenten under åren efter 1792 var Reuterholm, en svuren fiende till gustavianerna, som nu avlägsnades från alla inflytelserika befattningar. Tidsförhållandena blevo ej gynnsamma för vittra värv. Styrelsen spårade överallt revolutionära stämplingar. Den tryckfrihetsförordning, som 1792 utfärdades, blev redan samma år inskränkt, och under den därpå följande tiden fingo tidningarna ej ens meddela underrättelser om vad som tilldrog sig i Frankrike. Till och med Svenska akademien ansågs farlig, och dess sammanträden förbjödos 1795. Den upplivades visserligen åter följande år, då Gustav IV Adolf själv övertog regeringen, men i övrigt blevo förhållandena ej bättre. Den unge konungen älskade ej tanke- och tryckfrihet och »hade en verklig avsky för böcker». År 1806 befallde han, att operaverksamheten skulle för alltid upphöra, och han ville till och med nedriva själva byggnaden.

De gamla gustavianerna samlade sig kring den 1790 ur rysk fångenskap hemkomne Georg Adlersparre (greve, generaldjutant vid statsvälvningen 1809, statsråd, landshövding, död 1835), i vars tidskrift *Läsning i blandade ämnen* (1797—1801) de allra flesta av dem uppträdde. Där förfäktades fortfarande och på ett moderat sätt upplysningens idéer; dock kommo även nya åsikter fram. I skönlitterärt avseende hade tidskriften jämförelsevis mindre betydelse.

De tyska och engelska strömningar, som från och med 1790 även ryckt de gustavianska skalderna med sig, blevo nu än starkare. Så t. ex. »rasar under 1790-talet en fullkomlig Youngfeber i vår litteratur» (om Young se ovan sid. 132). Vid universiteten började den nyare filosofien vinna insteg, särskilt Immanuel Kants (professor i Königsberg, död 1804). Mot 1700-talets tillförsikt till det enkla, vardagliga

förståndet riktade denne en skarpsinnig filosofisk undersökning av den mänskliga kunskapsförmågans gränser. I stället för 1700-talets lyckomoral och flacka dygdelära satte han lydnad mot pliktens bud, och mot dess estetiska uppfattning hävdade han, att det sköna ej skulle vara en slav under nyttan. Den mest betydande bland de svenska filosoferna i nämnda riktning var Benjamin Höijer (efter många motgångar i befordringsväg slutligen utnämnd till professor i Uppsala efter 1809 års statsvälvning, död 1812), som utövade stort inflytande på ungdomen. Sina uppsatser offentliggjorde han i den av G. A. Silverstolpe utgivna *Litteraturtidning* (1795—97), som fortsattes av *Journal för svensk litteratur*, vilka tidskrifter voro de yngre krafternas språkrör. I Silverstolpes hem samlades en krets av unga män (den s. k. »juntan»), vars medlemmar studerade tysk filosofi och svärmade för franska revolutionen. Till den slöt sig också Hans Järta (född friherre Hierta, avsade sig adelskapet vid 1800 års riksdag, statssekreterare, landshövding, slutligen riksarkivarie, död 1847), som under envåldstiden var en av de liberala idéernas förnämsta målsmän. Såsom författare i politiska och historiska ämnen var han en av tidens yppersta och har största delen i utarbetandet av 1809 års regeringsform. Under sin oppositionstid skrev han ock p o l i t i s k a v i s o r, som andas harm över förtrycket och varm frihetskärlek. Längre fram blev Järta en av de konservativa åsikternas främsta män.

En mera obetydlig roll spelade ett annat sällskap i Uppsala, kallat »Vitterhetens vänner», som stiftades 1803. Det utgjorde en förening, som hade till uppgift att utbilda medlemmarnas anlag för litterärt och kritiskt författarskap. Utan något utpräglat program studerade man modern tysk litteratur men slöt sig i allmänhet till den rådande smaken. Bland detta sällskaps stiftare befunno sig likväl ett par unga män, som inom kort skulle bliva ledare av en stor ny andlig rörelse, nämligen Hammarsköld och Livijn.

Inom skönlitteraturen visade sig det tyska inflytandet i

en utbredd kännedom ej blott om Schiller och Goethe utan även om hela den skara medelmåttiga författare, som följt dem i spåren. Den förres drama »Die Räuber» hade givit uppslag till en hel litteratur av eländiga rövarromaner och riddardramer. Goethes Werther hade å sin sida ökat smaken för det rörande och framkallat en massa känslosamma engelska och tyska romaner, som nu i original och översättningar rikligen flödade ut över landet. En representant för denna sjukligt gråtmilda riktning var K. J. Lindegren (död 1815), vilken som teaterförfattare var allmänhetens gunstling vid tiden för sekelskiftet.

Såsom mönster tjänade också den tyske idylldiktaren Voss, som fullständigt bortkastade det onaturliga herdemaneret och i stället besjöng det verkliga lantlivet. Hans inflytande kan spåras såväl hos fru Lenngren som hos Franzén. Tidens längtan till de enkla naturförhållandena framträder även i en vaknande smak för den naiva folkvisan. Redan vid 1700-talets mitt hade den första nyare samling av gamla folkvisor utgivits i England. Men den egentlige banbrytaren på detta område blev tysken Herder (död 1803), som mer än någon bidragit att öppna samtidens ögon för värdet av de rikedomar, som lågo förborgade i folkvisans skattkamrar.

De författare, som under 1700-talets slut gåvo någon glans åt den svenska vitterheten, voro framför andra de, som levde kvar från Gustav III:s dagar. Under slutet av århundradet framträdde Leopold med sina bästa alster, och det var nu, som fru Lenngrens diktning blev fullt utvecklad; men sedan dessa bägge efter sekelskiftet börjat tystna, inträda svenska litteraturens s. k. »järnår» (1800—1810), då det mesta, som producerades, utgjordes av själlösa efterapningar, huvudsakligen långrandiga lärodikter. Franzéns toner hade visserligen börjat höras redan 1793, men även han närmade sig alltmer den franskklassiska riktning, som nu överlevat sig själv, och Wallin började under denna period såsom akademiens läraktige ämnessven.

De diktarter, som i synnerhet karakterisera de förnämsta av tidens skalder, »de yngre gustavianerna», äro *lärodikten*, *barnidyllen* och *sällskapsvisan*, vilken sistnämnda prisade en måttfull och sansad levnadsglädje, samt i någon mån *spökballaden*. Mer eller mindre tydligt framträder den sengustavianska tidens lynne hos fru Lenngren, Franzén, Wallin och Valerius.

Anna Maria Lenngren. På gränsen mellan denna och föregående period står Anna Maria Lenngren, som visserligen uppträdde redan tidigt under Gustav III:s dagar och har mycket gemensamt med den akademiska smaken men vars bästa och för henne mest karakteristiska dikter sågo dagen först efter Gustav III:s död. Hon föddes i Uppsala 1755 och var dotter till dåvarande docenten, sedermera professor Malmstedt. Hon erhöll av sin fader en lärd uppfostran, så att hon till och med påstås ha hjälpt fadern med rättandet av studenternas latinska skrivövningar. Redan vid sjutton års ålder började hon ägna sig åt vittra värv. Hennes ungdomsdiktning gick helt och hållet i den akademiska stilen och utgjordes av tillfällighetsvers, epigrammer, en idyll i Creutz' tonart m. m. Snart fick hon också uppdrag från Stockholm att översätta operatexter, som vunno mycket bifall av allmänheten. En mera självständig och för författarinnan karakteristisk ton anslog hon i sin satir *Tekonseljen*, där hon gisslar bristen på högre andliga intressen hos sitt kön, vars tid upptages av skvaller, hushållsbekymmer och modebestyr. Såsom försvarare av kvinnans rätt till högre utbildning och intelligent arbete tycktes hon vilja träda i fru Nordenflychts spår. Men häri skedde inom kort en förändring.

Sin plan att bli författarinna syntes hon övergiva, då hon 1780 gifte sig med dåvarande sekreteraren K. P. Lenngren, Kellgrens medredaktör i Stockholmsposten. Hon satte nu sin stolthet i att bli en god husfru och värdinna, ingen skulle i henne ens få ana en författarinna. Offentligt fram-

trädde hon ej mera, men i smyg fortfor hon dock med sina litterära sysselsättningar, och hennes dikter inflöto bland annat i Stockholmsposten, ehuru rätt sparsamt under tiden före 1792. Från denna period härröra hennes sällskapsvisor, poetiskt skäligen obetydliga, såsom *Kom låt oss livets vällust smaka.*

Det är egentligen från 1792 som fru Lenngren utvecklar sig till den skaldinna, som blivit så kär för den svenska allmänheten. Det nämnda året blev Kellgren av sjuklighet hindrad från att deltaga i tidningsarbetet, och hennes penna behövdes då som ersättning. Huru väl fru Lenngren under de föregående åren dolt sin talang, bevisas därav, att man länge icke kunde gissa, från vem de täcka och lekande poemen i Stockholmsposten förskrevo sig. Glansperioden i fru Lenngrens författarskap inföll mellan 1795 och 1800. Från denna tid äro nästan alla hennes mera kända och populära dikter. Så småningom blev det också bekant, från vilket håll de kommo, och på Svenska akademiens högtidsdag 1797 uppläste Gyllenborg ett ode till hennes ära. Längre fram uppmanades hon av akademien att utgiva en samling av sina dikter, vilken uppmaning hon likväl ej efterkom. De utgåvos först efter hennes död. Vid tiden omkring 1800 upphörde fru Lenngren nästan helt och hållet med sitt författarskap. De sista sjutton åren av hennes liv, som voro tyngda av sorger och sjukdom, medförde endast några få och mindre betydande dikter. Hon dog 1817.

Fru Lenngrens skaldskap rör sig huvudsakligen på i d y l l e n s och s a t i r e n s område. I sina idyller har hon fullständigt och avsiktligt bortkastat herdemaneret, som hon förlöjligar, t. ex. i *Ett sätt att göra herdakväden.* I stället tecknas med naturliga och enkla färger hemmet och familjelivet på landet, såsom i *Den glada festen* med dess älskliga prästgårdsinteriör och *Eklog* (»Den 1 november 1796»), som mynnar ut i en hyllning till den 18-årige konungen, då han på sin födelsedag övertog regeringen. Vida talrikare äro dock hennes bilder av livet i Stockholm

inom de kretsar av borgare och ämbetsmän, där hon själv rörde sig. Denna hennes verklighetstrohet är det egentligt nya och moderna i hennes författarskap och gör henne, bredvid Bellman, till den säkerligen mest svenska av alla århundradets diktare. Bland hennes idyller märkas särskilt hennes barndomsskildringar, t. ex. *Pojkarne* och *De små på landet*. Även ålderdomen har hon målat på ett älskligt sätt i *Gumman*. En dikt, som står på gränsen mellan idyll och satir, är *Grevinnans besök*, där hon ger en skämtsam bild av prästgården med dess fjäsk för högadligheten. I sina mera rent satiriska dikter vänder sig fru Lenngren framför allt mot vissa samhällsklassers lyten, särskilt mot adelsstoltheten, såsom i *Fröken Juliana* och *Det högförnäma äkta paret*. I *Porträtterna* skämtar hon dels med andrygheten, dels med gamla människors fåfänga att vilja synas unga och sköna. Vissa dikter gyckla med andra personliga svagheter och utgöra små komiska bilder av folk ur medelklassen, t. ex. *Min salig man*, *Min salig hustru*, *Biografi* m. fl.

Sällan få fru Lenngrens dikter en anstrykning av l ä r o d i k t, såsom i *Några ord till min kära dotter, ifall jag hade någon* (1798), där hon tvärt emot sina tidigare åsikter varnar kvinnorna för att befatta sig med litterära sysselsättningar. Huruvida de framställda maningarna äro att fatta såsom ett exakt uttryck för hennes egna tankar, eller om hon på ett halvt ironiskt sätt uttrycker den allmänt rådande uppfattningen, därom hava meningarna varit delade, men det är intet tvivel om riktigheten av den förstnämnda åsikten. Av tidens sentimentalitet träffas ej många spår hos henne, i nämnvärd grad knappast mer än i *Den lilla tiggarflickan*, som även har ett moraliserande drag. Även i balladens form försökte hon sig men lyckades lika litet som Kellgren däri. Många av hennes dikter äro mer eller mindre fria efterbildningar av främmande, i synnerhet danska, original.

Grunddraget i fru Lenngrens lynne är klar förståndighet, godmodig skämtsamhet och enkel naturlighet. För det

känslosamma har hon ej mycket sinne och i synnerhet ej för kärleken, som hos henne är uteslutande skämtsamt behandlad. I dessa avseenden bildar hon den fullständigaste motsats till fru Nordenflycht, som hon i konstnärligt avseende vida överträffar. Som människa var hon god och välgörande, i sitt uppträdande blygsam och i sällskapslivet angenäm och underhållande. Hennes hem var en samlingsplats för tidens vittra snillen, så att man kunnat tala om »fru Lenngrens vittra salong» liksom om fru Nordenflychts.[1]

Under det fru Lenngren i det hela stod på den franska smakens ståndpunkt, så röjer sig däremot brytningen mellan nytt och gammalt synnerligen tydligt hos Franzén.

Frans Mikael Franzén var född i Uleåborg 1772. Av sin unga och älskliga moder torde han hava mottagit intryck, som blivit bestämmande för hela hans väsen. Såsom son till en handlande skulle han först ägna sig åt köpmansyrket, men då han icke passade för detsamma, fick han studera och var redan vid något över sjutton års ålder filosofie magister. Sedan han tillbragt ett läsår i Uppsala och där studerat filosofi, blev han (1792) utnämnd till docent i vältalighet vid Åbo universitet. Redan året därpå väckte han uppmärksamhet med sina första sånger, som av Kellgren infördes i Stockholmsposten. Bland dessa voro några av Franzéns mest kända och berömda alster, nämligen *Till en ung flicka* (»Unga flicka i din vår»), *Till Selma* (»Det var här vid denna källa») och *Människans anlete.* Denna sistnämnda sköna dikt, som på det närmaste anknyter sig till Kellgrens »Nya skapelsen», och vars stämning ytterst kan härledas från

[1] Skaldeförsök av Anna Maria Lenngren (utgivna av hennes make med företal av Rosenstein), 1819; utgivna av J. G. Carlén (med levnadsteckning av utgivaren), 1856; 11:e uppl. (praktuppl. med teckn. av Carl Larsson och levnadsteckn. av K. Warburg), 1884. — Samlade skrifter av A. M. Lenngren utgivna av Th. Hjelmqvist och K. Warburg (Svenska Vitterhetssamfundet), 1916—1921. — P. D. A. Atterbom, *Siare och Skalder* VI: 2, 2:a uppl. 1863. — K. Warburg, *A. M. Lenngren*, 2:a uppl. 1917. — A. Blanck, *A. M. Lenngren, poet och pennskaft*, 1922.

Milton, betecknar den nyvaknade tron på livets ideala makter och människosjälens gudomliga ursprung. Under de närmaste åren följde flera dikter, såsom *Till en yngling* (»Goda gosse, glaset töm») och *De små*. Även med fru Lenngren är Franzén i denna sin ungdomsdiktning i vissa avseenden befryndad genom sina idylliska bilder ur familjelivet och barndomens värld samt genom sina sällskapsvisor, som lovsjunga en glad och oskyldig levnadsnjutning. Men han skiljer sig från henne genom en större känslans friskhet, ett barnsligare behag och en starkare inspiration.

Efter en utländsk resa blev Franzén (1798) befordrad till professor i lärdomshistoria och längre fram i filosofi. Även hans vittra förtjänster medförde utmärkelser. Redan strax efter offentliggörandet av sina första sånger hade han av Svenska akademien erhållit en belöning, och 1797 vann han dess stora pris för en *Sång över Gustav Filip Creutz*, ehuru den enligt akademiens yttrande »stred mot alla godkända och genom alla åldrars sammanstämmande omdöme fastställda regler», varmed man syftade dels på dess versform, dels på dess bildrikedom och dess brist på allmänfilosofiska reflexioner. Dikten ger en framställning av skillnaden mellan den vilt barbariska och den harmoniskt klassiska poesien, för vilken senare Creutz göres till förste representant i Norden. Med sin bildprakt och sin metriska form betecknar dikten en ny stil, för vilken ej längre Horatii oden utan Pindaros[1] är mönster. De av akademien framställda anmärkningarna såväl som den personliga bekantskap Franzén stiftade med Leopold medförde emellertid en förändring i hans uppfattning av diktens uppgift och betydelse. Han tar intryck av den akademiska smaken och blir mera reflekterande och didaktisk. Åt de tvivel, som uppstego hos honom om poesiens uppgift och innersta väsen, ger han uttryck i det lilla poemet *Floden och bäcken* (1798). Från denna tid förskriver sig *Emeli eller en afton i Lappland*, en

[1] Pindaros, grekisk lyriker, död 441 f. Kr.

något långtrådig lärodiktande idyll på alexandriner. Fortfarande anslog han dock en eller annan gång sin tidigare tonart, såsom i *Glädjens ögonblick* (1803) och *Champagnevinet* (1807).

Det viktigaste skedet i Franzéns diktning var slut med år 1810. Hans betydelse som skald beror nästan uteslutande på hans tidigare lyrik, som karakteriseras av en skär stämning av öm oskuld, renhjärtad glädje, enkel och mild känsla samt en kristallklar form. Genom en mängd dikter, i synnerhet dem som sammanfattats under benämningen *Sånger ur hemmets värld*, har han mera än någon annan lyriker gjort sig förtjänt av benämningen »hemmets diktare». Någon tid efter Finlands förening med Ryssland flyttade han över till Sverige. Här utnämndes han till kyrkoherde i Kumla i Närke och befordrades sedan till Stockholm samt blev slutligen biskop i Härnösand. Han dog 1847, samma år som Geijer.

Från Franzéns senare period förskriva sig hans psalmer, som till större delen intogos i 1819 års psalmbok. De andas en varm religiositet och äro präglade av en glad och förhoppningsfull anda, som alstrats av vissheten om ljusets slutliga seger. Sådana äro adventpsalmen 53 (»Bereden väg för Herran»), påskpsalmen 102 (»Vad ljus över griften») och några aftonpsalmer, bl. a. 436 (»Din sol går bort men du blir när»). Dessutom författade han flera större episka dikter, såsom den omfångsrika *Svante Sture eller mötet vid Alvastra*, vidare lärodikter samt dramatiska arbeten, vilka samtliga i det hela äro misslyckade trots enskilda poetiska ställen. Vida större värde äga de av en religiös stämning genomandade sångerna om Fanny (»Selmas dotter»), som också förskriva sig från hans senare utvecklingsskede. Dessa förenade han med en del av sin ungdomslyrik (»Selmasångerna») till en diktcykel *Selma och Fanny*, som utgavs 1824. Även såsom prosaförfattare och talare intager Franzén ett framstående rum. Invald i Svenska akademien redan år 1808, författade han för dess

»Handlingar» en mängd minnesteckningar och tjänstgjorde efter Rosensteins död såsom dess sekreterare i tio år, till dess han övertog sitt biskopsstift.[1]

Johan Olov Wallin, vars diktning först under nästa litterära period får någon större betydelse, undergår en alldeles motsatt utveckling mot Franzén. Han föddes i stora Tuna i Dalarna år 1779 såsom den äldste bland många syskon, och hans fader, en fattig underofficer, hade tänkt att även sonen skulle ägna sig åt den militära banan. Men gossens sjuklighet lade hinder i vägen, och han fick därför studera för att med tiden bli präst. Hemmets medel förslogo ej långt, och hela sin ungdom fick han under mycket arbete och därtill med svag hälsa kämpa mot armod och försakelser. Sin skolgång i Falun och Västerås fick han oupphörligt avbryta för att undervisa andra men kom icke desto mindre med de mest glänsande betyg till Uppsala, där han (1803) blev filosofie magister. Samma år blev han för några omskrivningar av Horatius på modern svensk vers första gången uppmärksammad av Svenska akademien, vars »guldgosse» han under den följande tiden blev. Bland annat erhöll han 1805 ej mindre än tre belöningar, däribland stora priset för *Uppfostraren*, en lärodikt på alexandriner.

Under tiden måste Wallin fortfarande förtjäna sitt bröd som informator. Sedan han misslyckats i sin plan att bliva anställd vid universitetet, lät han (1806) prästviga sig. Hans litterära framgångar skaffade honom nu genast en plats som lärare i teologi vid Karlberg.[2] De närmaste åren voro enligt Wallins eget omdöme de gladaste i hans levnad. Från

---

[1] Samlade dikter av F. M. Franzén I—VII (med levnadsteckn. av A. A. Grafström), ny uppl. 1867—1869. — A. Beckman, *Om Franzén såsom lyrisk skald*, 1866. — *Minne av F. M. Franzén* (saml. av levnadsteckningar) utg. av S. A. Hollander, 1868. — Gustav Ljunggren, *Selma och Fanny av Franzén* (i Smärre skrifter III), 1881. — C. D. av Wirsén, *Minne av biskopen doktor Fr. M. Franzén* (Svenska akad. handl. 2), 1887.

[2] Karlberg var då ej krigsskola utan ett läroverk, avsett för blivande officerare.

denna tid förskriva sig några muntra sällskapsvisor, såsom *Ingen lager må kransa min hjässa*, samt hans *Dityramb* vid avtäckningen av Gustav III:s bildstod 1808, som inleder den mera regelriktiga *Sång över Gustav III*, varmed han samma år vann ett större pris av akademien. I dityramben höras för första gången i Wallins diktning toner av en friare gång och mäktigare klang, erinnrande om tonen i Tegnérs ungefär samtidiga, mera självständiga dikter.

Nu »kom lyckans tid, och glädjens var förbi». Wallin blev 1809 lektor vid Karlberg och teologie doktor. Samma år blev han även rikt gift. Till medlem av Svenska akademien valdes han vid ännu ej fyllda trettiotvå år. Så blev han kyrkoherde i Stockholm, domprost i Västerås, pastor primarius i Stockholm (1818), överhovpredikant samt slutligen ärkebiskop (1837). Även som innehavare av sistnämnda värdighet skötte han tills vidare samtidigt sina befattningar i huvudstaden. Hans krafter togos dessutom i anspråk på en mängd andra sätt. Han var medlem av nästan alla akademier i Stockholm, i vilka han ofta tjänstgjorde som ordförande och ständigt anlitades som högtidstalare. Ledamot i en mängd direktioner, kommittéer och välgörenhetsinrättningar, skötte han sina mångfaldiga bestyr med aldrig sviktande plikttrohet till sin död 1839. Också hyllar han arbetet och mödan mångenstädes både i sin världsliga och sin andliga diktning. Men under all yttre ära var hans sinne tungt. Ständigt hägrade för honom lyckan av en stilla verksamhet på landet i ett enkelt hem, men denna lycka blev honom ej beskärd, och döden kom för honom såsom befriaren, som gav honom den efterlängtade vilan och den ostörda friden (»Omhägna med nattliga friden — den trötte, o grav, i din gömma»). Förnämsta orsaken till hans tungsinthet var hans kroppsliga sjuklighet samt hans många ämbetsgöromål, som togo hans krafter så i anspråk, att han ej fick utveckla sina stora diktargåvor. Åt sin vemodiga uppfattning av jordelivet och sin längtan efter en annan och högre tillvaro har han givit ett gripande uttryck i *Hemsjukan*, antagligen ett

alster av hans mognare år. Hans sista och mäktigaste dikt är *Dödens ängel*, fullbordad först på dödsbädden, ett religiöst skaldestycke av dyster och storslagen skönhet, vari han på ett utomordentligt sätt tecknar förgängelsens nödvändighet, manar människan till en rättfärdig vandel och slutligen framställer förhoppningen om en kommande uppståndelse.

Sin största betydelse har Wallin genom sina psalmer och genom sitt arbete för tillkomsten av en ny svensk psalmbok. Behovet av en sådan hade länge varit erkänt. Redan under 1700-talet hade man ett par gånger gripit sig an med verket, liksom man under Gustav III:s tid också varit betänkt på att modernisera bibelöversättningen och gudstjänstordningen. De reformer, som då föreslogos, gingo emellertid helt och hållet i rationalismens och neologiens anda och ledde ej till några vidare resultat. De psalmer, som under denna tid sågo dagen, liknade oden eller moraliserande lärodikter, de voro fyllda av kalla reflexioner och hade i likhet med den övriga religiösa litteraturen i allmänhet ersatt troslärans satser med en tämligen flack »dygdelära». Från och med 1809 upptogs psalmboksarbetet med iver. År 1811 tillsattes härför en kommitté, i vilken utom de ännu levande gustavianska skalderna, såsom Oxenstierna, Adlerbeth och Leopold, även Franzén och Wallin hade plats. Denna kommitté utgav också ett »Förslag till förbättrade kyrkosånger», som dock utsattes för åtskilliga anmärkningar. Wallin beslöt då att med egna krafter gripa sig det stora verket an. Redan 1807—09 hade han utsänt ett par häften psalmer, varibland han även upptagit några sådana av sin vän finske prästen Mikael Choræus (en av de akademiska pristagarna, neologiens kanske mest utpräglade representant, död 1806). Dessa buro dock ännu spår av upplysningstidevarvets inflytande. Nya »provpsalmer» utarbetade Wallin tillsammans med Franzén 1812.[1] Det var sålunda efter grundlig förberedelse, som han (1816) kunde utsända ett *Förslag till svensk*

[1] Samma år utkommo också Geijers »Försök till psalmer» samt ett häfte psalmer av S. J. Hedborn.

psalmbok, vilket också efter någon bearbetning och ändring blev av Kungl. Maj:t stadfäst 1819.

Den svenska psalmboken av år 1819, som kanske är den yppersta sångbok någon kristen kyrka äger, upptog över 120 av Wallin nydiktade psalmer. Vidare innehöll den omkring 200 av honom verkställda översättningar och omarbetningar av gamla kyrkosånger, bland annat av de i gamla psalmboken upptagna alstren av 1500- och 1600-talets diktare. Dessutom funnos bidrag av nitton andra författare, bland vilka i synnerhet märkas Adlerbeth, Franzén, Samuel Ödmann (professor i Uppsala, död 1829), Geijer och Hedborn (se nedan); t. o. m. Leopold var representerad, med ps. 418 (»Att dig, o Gud, mitt offer bära»). Vida framför de andra stå Wallins egna psalmer, ej blott i antal utan även i värde. En klar och lättfattlig form förenar sig i dem med en högtidlig och upphöjd stämning, en manlig och kraftig prägel samt ett varmt religiöst innehåll, där det ej saknas sådana bibliska tankar och uttryck, som under rationalismens tider varit bannlysta (t. ex. »Guds lamm», »Guds vrede», »Kristi förtjänst» o. s. v.). De majestätiska tongångarna har han väl lärt i synnerhet av Davids psalmer. Särskilt lycklig är Wallin att giva poetisk gestalt åt tankarna på förgängelsen och längtan till det eviga och himmelska. Från ämnesvalets synpunkt finnes väl ingen kyrkohögtid och över huvud ingen del av en kristens liv från födelsen till graven, som ej är behandlad av honom. Av hans originalpsalmer må erinras om n:r 1 (»Upp, psaltare och harpa»), n:r 55 (»Var hälsad, sköna morgonstund»), som i melodi och versform sluter sig till en äldre julpsalm: »Så skön lyser then morgonstiern», n:r 131 (»Helige Ande, Sanningens Ande»), n:r 210 (»Vaka, själ, och bed») samt den underbart sköna n:r 481 (»Var är den vän, som överallt jag söker»). Bland översättningarna märkes i synnerhet n:r 492 (»Nu tystne de klagande ljuden»), som utgör en tolkning av en latinsk hymn (författad av spanjoren Prudentius, död 405). Wallin är över huvud taget en av de största psalmdiktare, som något land äger, och har gjort

sig väl förtjänt av det hedersnamn Tegnér givit honom: »Davidsharpan i Norden».

Med Wallin började också ett nytt skede för den andliga vältaligheten. Predikan hade före hans tid kännetecknats av sin brist på verkligt religiöst innehåll och utgjorts av torra moraliserande eller deklamatoriska vältalighetsprov och sentimentala känsloutgjutelser. Icke heller Wallin var under sin tidigare period fri från tidens vanliga fel, men en förändring inträdde, som särskilt blev märkbar från och med 1816. I sitt *Tal vid bibelsällskapets sammankomst* detta år uppträdde han med skärpa mot den förflutna tidens rationalistiska anda, dess otro och lättsinne, på samma gång som han likväl förkastade de nya mystiska och åt katolicismen lutande riktningar, som börjat framträda, liksom han ogillade de ungdomliga utfallen mot den äldre vitterhetens ännu kvarlevande representanter, vilka han fortfarande betraktade som sina andliga fäder i formellt avseende, ehuru han brutit med deras livsuppfattning. Läsningen av hans predikningar giva ej någon klar föreställning om den profetiskt bestraffande tonen, den upplyftande och skakande kraft, varmed han rörde sin samtid. Intrycket av hans tal berodde nämligen till stor del på det ojämförliga sätt, på vilket det framfördes. En väldigare tempelstämma än Wallins torde knappast hava funnits.[1]

I alla avseenden obetydligare än de ovannämnda författarna var **J. D. Valerius** (ämbetsman, död 1852). Även om honom gäller det, att hans bättre diktning tillhör tiden efter 1809. Före detta år skrev han oden och lärodikter i akademisk smak, såsom *Sanningen*, *Tålamodet*, *Kvinnan*

[1] J. O. Wallin, *Religionstal*, I—III, 1825—1831. *Predikningar*, I—III, 1840—1841. — Samlade vitterhetsarbeten av Johan Olov Wallin, I—II, 1847—1848; 5:e uppl. I—III, 1863—1864; ny uppl. (med levnadsteckn. av B. v. Beskow), 1878. — *Minne av J. O. Wallin* (samling av levnadsteckningar utg. av S. A. Hollander), 1865. — E. Liedgren, *J. O. Wallin*, 1912. — J. V. Beckman, *Den nya svenska psalmboken, framställd i försök till en svensk psalmhistoria*, 1845—1872. — E. Liedgren, *Den svenska psalmboken* (Sveriges kristl. studentrörelses skrifter) 2:a uppl. 1914. — E. N. Söderberg, *Den kristna psalmen*, 1916.

m. fl., som äro påverkade av Leopolds stil och vunno pris i akademiens tävlingar. Större poetisk förtjänst äga de *Visor och sångstycken*, som han började offentliggöra från och med 1809 och som med sin idylliska ton och sin varma fosterlandskänsla blevo mycket omtyckta, i synnerhet sedan de blivit satta i musik av O. Åhlström och J. C. F. Hæffner. Allmänt kända äro t. ex. *Vårvisa* (»Kom, sköna maj, och blicka») och *Skeppsfarten* (»Jag hälsar dig, fredliga flagga»). I likhet med de övriga yngre gustavianerna skrev han också sällskapsvisor. De bästa av hans sånger äro dock efterbildningar av främmande mönster. Både Valerius och under en tid även Wallin betraktades av den yngre diktarskolan som Leopolds trognaste lärjungar, och de blevo också framför andra utsatta för denna skolas häftiga anfall.[1]

[1] J. D. Valerius, *Visor och sångstycken*, ny uppl. (med levnadsteckn. av B. von Beskow) 1878.

* * *

Hellen Lindgren, *Vår vittra storhetstid* I (1730—1809), 1895—1896. — Gustav Ljunggren, *Svenska vitterhetens hävder efter Gustav III:s död* I—III (1792—1808), 1873—1881. — H. Schück och K. Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* II (1718—1809), 1897; 2:a uppl. 1912. — I. Hjertén, *Fabel och anekdot inom Sveriges 1700-tals litteratur*, 1910. — J. V. Johansson, *Den förromantiska balladen i Sverige* (Göteborgs högskolas årsskrift), 1912. — M. Lamm, *Upplysningstidens romantik* I—II, 1918. — O. Sylwan, *Sjuttonhundratalet* (i Svenska litteraturens historia), 1919.

NYROMANTIKEN.

Från 1809 till omkring 1840.

Nyromantikens karaktär. Såväl på det politiska som det litterära området börjar en ny tid för vårt land med året 1809. Konungens avsättning och den nya regeringsformens antagande gav åt folket en frihet, vars avsaknad hade medfört landets olyckor och hållit de andliga krafterna bundna. Dessa kunde nu åter göra sig gällande, i synnerhet sedan den nya tryckfrihetsförordningen givit envar rätt att i tryck få framställa sin mening utan i förväg lagda hinder. Med stora förluster av landområde köptes freden med Ryssland, men smärtan häröver blev också en sporre till nya ansträngningar för fosterlandets välfärd. På det rent litterära området följde en tid av den största livaktighet. Det är den svenska litteraturens guldålder, som inträder under det nya statsskickets första årtionden. Den svenska litteraturen följer att börja med i det stora hela de impulser, som gåvos utifrån genom den nyromantiska rörelsen.

Denna rörelse var under 1700-talets senare del grundligt förberedd. Mot den fransk-klassiska smakens form hade man mångenstäes kraftigt opponerat sig (sid. 131) liksom mot dess ursprungligen begränsade ämnesval. Man hade så småningom börjat värdera vissa former av äldre tiders kultur, om man också icke fullt förstod dem,

och känslan hade fått en allt större frihet att spegla sig i dikten. Men först när härtill kom en reaktion mot upplysningstidevarvets filosofiska och religiösa tänkesätt, uppstod nyromantiken. Själva namnet innebär en återgång till medeltiden. Med »romantik» förstås nämligen den kristna medeltidens världsåskådning med dess fasta tro på det underbara, dess kärlek till det fantastiska, dess ridderliga mannaideal, dess svärmiska kvinnodyrkan, korteligen en åskådning, vari det kritiska förståndet ständigt behärskas av känsla och fantasi.

Nyromantiken är sålunda en litterär riktning, som fordrade en större rättighet för diktaren att obunden av regler och föreskrifter låta den egna personligheten prägla skaldeverket och som krävde en kraftigare fantasi och en djupare känsla, än den fransk-klassiska smakriktningen velat tillstädja, men som dessutom önskade göra diktningen rikare genom en närmare anslutning till äldre tiders kultur, särskilt medeltidens mystiska världsåskådning.

I likhet med de av franska revolutionens överdrifter uppskakade reaktionära statsmännen voro de nyromantiska författarna den rationalistiska upplysningens fiender och betraktade med ovilja såväl politiska frihetssträvanden och sociala jämlikhetsidéer som allt fritänkeri. Det klara dagsljuset var dem motbjudande; de svärmade för skymningen och natten (»die mondbeglänzte Zaubernacht»). De sågo mänsklighetens räddning i en djupare religiös uppfattning, som hos dem alltid hade en prägel av mystik och var förenad med tro på underverket och det oförklarliga. Själva roten till religionens förfall sågo de mångenstädes i reformationens avfall från »den allena saliggörande kyrkan», och de kände därför en viss dragning till katolicismen.

Det sunda förståndets enkla filosofi (»sens commun») och dess råd och regler för livets vanliga behov underkändes

nu alldeles såsom krass nyttighetsdyrkan och vardaglig enformighet. Livets gåtor kunde ej förståndet lösa utan endast k ä n s l a n. I inspirationens ögonblick kunde man i ett slags a n i n g (intuition) närma sig de oändliga, sanningens och skönhetens ursprung, och känslans erfarenheter uttrycktes i obestämda och s v å r b e g r i p l i g a s p e k u l a t i v a t e r m e r. Det var särskilt den filosofi Schelling (professor i Jena, död 1854) skapat, som utgjorde grunden för nyromantikernas åskådning. Enligt dennes »naturfilosofi» utgjorde såväl naturföremålen som själslivets yttringar ett slags avspeglingar av världssjälen. (»Naturen är omedveten ande och anden medveten natur.») I nyromantikens diktning träffas också oupphörligt försök att poetiskt förklara naturföremålens andliga beskaffenhet (n a t u r s y m b o l i k).

Högre än upplysningstidevarvets kärlek till gagnande verksamhet satte nyromantiken drömmande sysslolöshet och fantasiens fria lekar. Bort från verkligheten trängtade romantikern till det okända och oändliga. Denna o ä n d l i g h e t s l ä n g t a n (symboliserad såsom »die blaue Blume», nyromantikens »blåa blomma») gav åt poesien en större innerlighet men också stundom en trånsjuk och osund karaktär. Borgaren, vardagsmänniskan (»filistern») var en djupt opoetisk varelse. Mänskligheten främsta företeelse var skalden-siaren, som i sin verksamhet i det skönas tjänst representerade gudomlighetens högsta uppenbarelseform. Poesien skulle sålunda varken ställas i nyttans tjänst eller utgöra blott ett behagligt tidsfördriv, utan den skulle vara livets hela kärna och största makt, som förde människan till högre rymder och »öppnade himmelens förlåt». Poesien och religionen skulle sålunda sammansmältas till en högre enhet.

Till ämnen för poetisk behandling tog nyromantiken gärna drömda sagovärldar eller längsedan förflutna tider och främmande länder, av vilka den strävade att giva kraftiga och levande bilder i egendomlig och karakteristisk belysning

(»lokalfärg») i motsats mot den fransk-klassiska smakens riktning mot det allmänmänskliga och abstrakta.

Nyromantikens förkärlek för gångna tider medförde den goda verkan, att dessa tider, deras historia och litteratur ställdes i en riktigare dager än förr. Upplysningstidevarvet hade överskattat sin egen bildning och undervärderat det förflutnas kulturarbete samt dettas representanter. I motsats häremot tillämpade nyromantiken sålunda ett verkligt historiskt betraktelsesätt. De gamla skaldernas verk, såväl grekernas som medeltidens och renässansens, fingo nu sitt värde erkänt utan alltför många förbehåll. Nyromantiken förstod också skönheten i den enkla folkdiktningen (sagan och folkvisan), och den svärmade till och med för produkterna av den persiska och indiska fantasien. En tysk nyromantiker Friedrich Schlegel (död 1829) kom genom sina studier i det fornindiska språket (sanskrit) och dess litteratur att giva uppslaget till den nyare jämförande språkforskningen, som blivit ett av de viktigaste medlen för bestämmande av folkens släktskapsförhållanden.

I stället för de fasta konturer och snävt tilltagna gränser för dikten, som den fransk-klassiska smaken uppdragit, eftersträvar nyromantiken medvetet en upplösning av alla fasta former. Poesiens innersta väsen var just det formlösa, obestämda och drömartade. Ehuru man motarbetade allt regeltvång, prövade man dock snart sagt alla dikt- och versslag med undantag av dem, som den akademiska stilen använt. Alexandrinen blev fullständigt bannlyst. Konstrika sydländska strofformer älskade man företrädesvis, såsom ottave rime, sonett, terzin, canzon o. s. v. I allmänhet tillhörde nyromantikens bästa alster den rena lyrikens område, men flitigt odlades prosaromanen och sagan, som med sin underbara värld gav fantasien obegränsat spelrum. Mindre ägnade sig dramat för ett nyromantiskt innehåll, ehuru i Tyskland och Frankrike flera betydande alster även i denna genre sågo dagen.

Hellre än till de egentliga sceniska skapelserna vände man sig till sagodramat (det romantiska sagospelet) med episk och lyrisk anläggning, ämnat att vara endast ett s. k. »läsdrama» och som i sig skulle liksom förena alla poesiens former.

Den ovan skildrade nyromantiken har sitt ursprung i Tyskland, där denna rörelse föddes under 1700-talets allra sista år. De svenska romantikerna kände också livligt sitt beroende av Tyskland, som ett par av dem t. o. m. betraktade som sitt andliga fädernesland. Det var också de, som för första gången betonade samhörigheten mellan de germanska folken. Intresset för tysk litteratur blev i Sverige så starkt, att ett storartat sammelverk »Bibliothek der deutschen Klassiker», omfattande de viktigaste bland Schillers, Goethes, Lessings och några här nedan nämnda skalders arbeten, kunde utgivas från Uppsala för svensk läsekrets. De äldsta nyromantikerna, vilkas åskådning hade en estetisk-filosofisk karaktär, anslutande sig till Schellings filosofi, voro Ludwig Tieck (död 1853), som skrev sagoartade romaner och fantastiska skådespel, ofta satiriserande »spetsborgerligheten»; von Hardenberg (psevdonymen »Novalis», död 1801), författare av en mystisk och filosofisk medeltidsroman (»Heinrich von Ofterdingen»), Wilhelm von Schlegel (död 1845, framstående översättare, bl. a. av Shakespeare) samt hans ovannämnde broder Friedrich. En mera nationellt historisk prägel äga de verk, som skapades av de yngre nyromantikerna, såsom A. von Arnim och Clemens Brentano, vilka bägge tillsammans utgåvo Tysklands första mera betydande folkvisesamling, *Des Knaben Wunderhorn*. I allmänhet visa dessa yngre författare också större förkärlek för det formlöst fantastiska och rysliga, såsom i synnerhet E. T. A. Hoffmann.

Bland andra länders nyromantiker må framhållas Walter Scott (död 1832) och lord Byron (död 1824) i England samt Victor Hugo (död 1885) i Frankrike. De två sistnämnda skilde sig dock i sin senare utveckling från nyro-

mantikerna i deras reaktionära syften och omfattade mycket radikala åsikter.

Fosforisterna och deras strid mot akademien. Den svenska nyromantiken ansluter sig i sina första strävanden ganska nära till den tyska. Den framträder ungefär samtidigt i två olika kretsar av författare, Stockholms- och Uppsalakretsarna, vilka ursprungligen voro oberoende av varandra, ehuru förbindelse mellan dem snart kom till stånd.

Lorenzo Hammarsköld (amanuens vid Kungl. biblioteket i Stockholm, död 1827) var huvudmannen i den förra gruppen. Efter studier i Uppsala, där han var en av de drivande krafterna i det ovan omtalade sällskapet »Vitterhetens vänner» (sid. 143), kom han till Stockholm, där han (1809) sammanträffade med ett par likasinnade unga män, som nyss avlagt sina examina i Lund, nämligen J. K. Askelöf (filos. magister, ämbetsman, tidningsredaktör, död 1848) och K. A. Agardh (professor i botanik i Lund 1812, slutligen biskop i Karlstad, död 1859). Dessa stiftade ett »Sällskap för det löjliga» (Pro joco), vari med tiden flera medlemmar invaldes, bland andra Hammarskölds kamrat från Uppsala K. Livijn (generaldirektör, död 1844). Hammarsköld sysselsatte sig år 1809 med förberedelserna till en vetenskaplig tidskrift, *Lyceum*, och utfärdade ett prospekt till densamma. Detta blev utsatt för en parodi av Wallin, påminnande om Kellgrens skämt med Thorild. Det första i och för sig obetydliga hugget i den långa strid, som skulle följa mellan akademister och nyromantiker, kom sålunda från de förras sida. Detta var dock endast en tillfällighet, ty redan förut hade Hammarsköld och hans vänner berett sig till anfall, och detta sattes nu i verket medelst utgivande av ett skämtsamt blad, *Polyfem* (1809—1812), vari den franska smaken och dess anhängare skulle nedgöras med löjets vapen. Tidningens redaktör blev Askelöf, och bidrag inflöto från de övriga medlemmarna i kretsen ävensom från Uppsala. Även Lyceum utkom men endast med ett par häften.

Viktigare blevo de publikationer, som utsändes från Uppsala.

Per Daniel Amadeus Atterbom, den svenska nyromantikens främsta personlighet, blev den, som i Uppsala trädde i spetsen för rörelsen. Han föddes 1790 i Östergötland, där fadern var komminister. Ovanligt tidigt utvecklad, tillbragte han sin tid i det idylliska hemmet under stillsamma drömmerier och oupphörlig läsning, bland annat av folkvisor och äventyr. Vid sex års ålder lärde han sig tyska, mest på egen hand, och åtta år gammal skrev han en roman. Som femtonåring kom han till Uppsala och hade redan då utbildat sig till en lärd på egen hand. Han invaldes i sällskapet »Vitterhetens vänner», där han höll ett omoget inträdestal, vars program »Jungfru Maria såsom poesiens symbol» likväl är betecknande. Då sällskapet snart upplöstes, stiftade Atterbom efter någon tid, 1807, ett nytt litterärt sällskap, som att börja med bar namnet »Musis amici» men något längre fram omdöptes till *Auroraförbundet.* Bland de första ledamöterna märkes dessutom Samuel Hedborn (soldatson från Östergötland, sedermera kyrkoherde, död 1849). Sällskapets djärva syfte »att åstadkomma en allmän revolution i den högre litteraturens alla grenar» blev i synnerhet framträdande, sedan det till ledamot förvärvat Vilhelm Fredrik Palmblad, östgöte som båda de föregående, student i Uppsala (1822 docent i historia, 1835 professor i grekiska, mångsidig skriftställare, i synnerhet framstående som geograf, död 1852). Palmblad var den energiske och praktiskt anlagde man, som sällskapet behövde för att kunna med kraft verka för sina åsikter bland allmänheten. Kunskapsrik, skarpsinnig och slagfärdig, blev han dessutom en synnerligen stridbar och farlig kämpe i den litterära fejden. Han inköpte (1810) det akademiska boktryckeriet, och därifrån utsändes nu sällskapets litterära tidskrifter. Den första var månadsskriften *Phosphoros* (ljusbringaren, morgonstjärnan), som i brandröda omslag utkom från och med 1810 till och med 1813 och efter vilken hela den nya skolan

fick namnet »fosforismen». Den var avsedd att innehålla dels alster av de unga skaldernas diktning, dels avhandlingar och uppsatser, som skulle klargöra den nya riktningens strävanden. Redan innan den upphörde, hade Palmblad börjat utgiva *Svensk litteraturtidning*, som med ett nummer i veckan utkom åren 1813—1824 och som blev fosforisternas främsta kritiska organ. Dessutom utgav Atterbom under åren 1812—1822 *Poetisk kalender*, som uteslutande hade till uppgift att framlägga den fosforistiska poesien för allmänheten.

De direkta anfallen mot den gamla smaken infördes under den första tiden mest i Polyfem, som sökte förlöjliga akademien, dess medlemmar och yngre pristagare under smädenamnet »tunguser». Så lästes där bland annat en av »Nils Nyberg» (d. v. s. Hammarsköld) författad satiriskt-humoristisk berättelse: *Prov på tungusernas vitterhet* (*ur sjökapten Baggfots manuskript*), vari skämtas med de »tungusiska storgenierna Amarulli och Struthio» (d. v. s. Valerius och Wallin), vidare ett stycke i dramatisk form av Atterbom: *Några scener ur tungusiska tragikomedien Rimmarbandet*, där särskilt Leopold begabbas under namnet »Polyhistrio». Men Polyfem hade också artiklar av allvarligt innehåll, som på ett sakligt sätt kritiserade den gamla skolan och redogjorde för de nya strömningarna. Den bästa av dessa uppsatser var författad av Askelöf. Dessutom utgav Hammarsköld 1810 en särskild skrift: *Kritiska brev rörande herr Kanslirådet K. G. av Leopolds samlade skrifter*, där Leopolds verksamhet granskades från alla synpunkter och underkastades en ensidig och stundom orättvis kritik.

Även i Svensk litteraturtidning förekommo angrepp på den akademiska riktningen. Där anmälde t. ex. Atterbom (1814 och 1815) Svenska akademiens handlingar, som han förklarade innehålla intet av värde med undantag av de bidrag Franzén lämnat. Hos fransmännen och deras efterapare gustavianerna fann han endast en tom livsuppfattning och en andefattig formalistisk talang. Denna granskning

föranledde en varning från myndigheternas sida. I förening med Palmblad skärskådade Atterbom 1816 Leopolds samlade skrifter och sökte bevisa, att denne författare saknade fantasi och innerlighet.

På dessa angrepp blevo den gamla skolans män icke svarslösa. Deras huvudorgan var den av bibliotekarien P. A. Wallmark (död 1858) utgivna *Journal för litteraturen och teatern* (1809—1813), som av myndigheterna indrogs 1813, varefter den ersattes av *Allmänna journalen*. Wallmark sökte påvisa den nya skolans ensidiga »tyskeri», dess böjelse för katolicism och försvar för religiös ofrihet, den schellingska filosofiens meningslöshet, den fosforistiska poesiens dunkel och svulst samt de unga författarnas uppblåsthet och självförgudning. Även Leopold deltog, ehuru sällan, i den vittra fejden. Hans bidrag voro de satiriskt skämtsamma dikterna: *Mina nya rum* och *Nya kolonien* samt en granskning: *Silvertonen eller Tasso i fosforisk översättning*, som riktade sig mot Atterbom. Även Valerius och andra deltogo i striden på den akademiska sidan.

Med år 1816 kan det första skedet av denna strid sägas vara avslutat. Atterbom, som 1815 blivit filosofie magister, företog i början av 1817 en resa till utlandet, vilken kom att vara nära två år. Han återvände mera mogen och självständig än förut, hans i grunden fridsamma natur började göra sig gällande, och han längtade efter försoning. Fosforisterna hade hittills icke varit väl sedda hos de styrande, men dessa började småningom komma underfund med att de unga oppositionsmännens syften ej voro samhällsomstörtande utan tvärtom i hög grad konservativa. Det kunde sålunda vara önskvärt, att deras krafter vunnes för regeringen, och förmodligen är detta förklaringen till att deras anförare, Atterbom, som vid hemkomsten utnämnts till docent i historia vid Uppsala universitet, anställdes som kronprins Oskars lärare i tyska språket (1819).

Men däremot hade Hammarskölds stridslust ej svalnat, och striden fortsattes mellan honom och Wallmark, som

dessutom i Journalen kom med elaka recensioner av Atterboms dikter. Man beslöt nu att göra ett stort huvudanfall mot hela den gamla skolan i allmänhet och i synnerhet mot dess vapendragare Wallmark, som skulle obarmhärtigt hudflängas i en stor satirisk dikt. En kommitté bildades för utarbetande av ett komiskt epos, vars första del utgavs 1820 under titeln *Markalls sömnlösa nätter* (första natten). Markall var det namn, varunder Wallmark redan tidigare blivit angripen i Polyfem, och den ifrågavarande dikten anger nu sitt syftemål vara att förströ den store tungusiske skalden och konstdomaren Markall under hans sömnlösa nätter. Den första nattens huvuddel, *Rimthussiaden*, är en hjältedikt i sex sånger på hexameter efter Homeros' mönster och skildrar »rimthussarnes» (gustavianernas) försök att storma Pinden och upphöja Polyhistrio (Leopold) på Apollos tron. Den slutar med att guden förvandlar Markall till en åsna. Anfall förekommo i densamma även på de s. k. »neutrerna», d. v. s. de författare, som ej avgjort ställt sig på någondera av de stridande parternas sida, i synnerhet Tegnér. Författaren av denna del var huvudsakligen Hammarsköld. Efter ett år kom andra natten, som bar titeln *Åsnan, romantisk hjältedikt, översatt från tungusiskan*, och som förtäljer, hur riddaren »Paw» (P. A. Wallmark) på den till åsna förvandlade Markall (likaledes Wallmark eller ock dennes tidning Journalen) upplever en mängd underbara tilldragelser. Formen var här strofisk och närmast avsedd att ansluta sig till Ariostos och Wielands episka dikter. Huvudförfattarna voro Livijn och K. F. Dahlgren, vilken hade slutit sig till fosforisterna i Uppsala och från 1814 var bosatt i Stockholm (död 1844 såsom kommunister därstädes). Dessutom biträdde P. A. Sondén (litteraturhistoriker, kommunister i Stockholm, död 1837), vilken även bidragit till första natten. I denna andra del gingo ej heller den nya skolans egna medlemmar fria från gycklet, som även träffade göterna och andra. Verket i sin helhet är den första stora litterära satir vårt språk äger. Kärnan av dess innehåll

utgöres av nyromantikernas vanliga anklagelser mot upplysningen för en kall och tvivelsjuk världsåskådning, för torr och tråkig förståndsdiktning, för ceremoniös hovton, bristande känsla för poesiens högre uppgifter m. m.

Stridens senare skede karakteriseras även genom Tegnérs deltagande i densamma. Från och med 1815 kommo de skarpaste huggen mot fosforisterna från honom. Det var särskilt deras ljusskygghet och reaktionära syften, som han ogillade (se härom vidare under Tegnér). Tegnérs dikter hade en eller annan gång varit utsatta för deras klander, men i det stora hela beundrade de hans poesi och sökte förlikning med honom. Atterbom införde i Poetisk kalender för 1821 några versifierade *Recensionsblommor*, bland annat över Tegnér, varefter följde ett *Fridsrop*, som manade till försoning, endräkt och aktning för varandras olika naturgåvor. Detta tilltalade Tegnér, som därefter ej vidare uppträdde. Man brukar säga, att den egentliga striden upphörde med året 1821, men även långt senare förekommo artiklar, som mer eller mindre stodo i samband med densamma. Ännu så sent som 1833 skrev Atterbom en lång stridsam kritik över Leopolds skrifter i *Svenska litteraturföreningens tidning* (1833—1838), som då utgjorde ett organ för nyromantikerna. Att emellertid den bittraste fejdetiden var slut med 1820-talets tidigare år, berodde på att såväl akademisterna som fosforisterna fingo en gemensam fiende i den anryckande borgerliga liberalismen.[1]

Fosforisternas diktning. Atterbom var den ende betydande skalden i den egentliga fosforistiska kretsen. Den

[1] K. V. Böttiger, *Aurora-förbundet i Uppsala, litteraturhistorisk skildring* (Svenska akad. handl. XLIX), 1874. — A. Fryxell, *Bidrag till Sveriges litteraturhistoria*, 1860—62. — B. Norling, *Nya skolan bedömd i litteraturhistorien*, 1880. — R. Hjärne, *Dagen före drabbningen eller Nya skolan och dess män* (1802—1810), 1882. — G. Frunck, *Bidrag till kännedom om Nya skolans förberedelser och första utveckling* (till år 1811), 1889. — B. E. Malmström, *Grunddragen av svenska vitterhetens historia* IV—V (Striden mellan gamla och nya skolan), 1868. — G. Ljunggren, *Svenska vitterhetens historia efter Gustav III:s död* IV—V 1809—1821), 1896.

romantiska stämningen hos honom hade visserligen blivit i hög grad stärkt genom hans bekantskap med den tyska litteraturen, i synnerhet med den fantastiska äventyrsdiktningen hos Tieck och den mystiska fromheten hos Novalis, vilka diktare han i många fall efterliknar, men denna stämning var dock hans eget egentliga temperament, som framkallats av hans barndomsintryck. Från första stund framträdde Atterbom såsom fullblodsromantiker i sina dikter i Phosphoros och Poetisk kalender. Bland Atterboms poetiska bidrag till Phosphoros märkas den *Prolog*, med vilken tidskriften inleddes och som äger många skönheter men också lider av åtskilligt dunkel, samt den *Epilog*, varmed samma tidskrift avslutades. I den förra skildrar skalden poesiens väsen och bebådar den svenska diktningens nya morgonrodnad. I den senare framställer han under bilden av tre tempel konstens trenne blomstringsperioder, den antika, den fornnordiska samt den moderna, vilken ännu höll på att skapas och vilken betecknades som ett nordiskt tempel på kristlig grund. Vida mera talrika och betydande voro de dikter Atterbom lät inflyta i Poetisk kalender. Redan i första årgången finna vi diktcykeln *Blommorna*, elva blomsterbilder (Rosen, Liljan, Nattviolen m. fl.), i vilka skalden, tillämpande Schellings filosofi, sökte tolka blommornas väsen och framställa dem såsom den skapande naturens ännu dunkla språk, vilket i människans själsliv fått ett fullkomligare uttryck. Dessa dikter äro framför allt karakteristiska för den unge Atterboms lyrik med dess lyriskt musikaliska grundton och dess stundom nog starka färgprakt, som kom hans motståndare att ge den namnet »karbunkelpoesi». Flera av »blommorna» äro svårförståeliga. Den ursprungliga samlingen tillökades längre fram betydligt, så att antalet slutligen i Atterboms samlade dikter från 1837—38 uppgick till nära 40. De senare »blommorna» äro i allmänhet till form som innehåll vida enklare och hållna i en flerstädes visartad ton, de äro stundom små idyller med en lantlig svensk prägel (Linblomman).

I Poetisk kalender för 1814 offentliggjorde Atterbom stycken av sagospelet *Fågel blå*, som sedermera sysselsatte honom under större delen av hans vittra bana men aldrig blev annat än ett fragment. Han har i detta verk till behandling upptagit en gammal folksaga, egentligen av österländskt ursprung. Handlingen försiggår på Cypern under tredje korståget, och vi föras sålunda in i medeltidens undervärld, sådan den tedde sig i nyromantikens fantasi, med ridderlighet, fromhet och smäktande kärlekslängtan. I svartkonstnären Deolätus har Atterbom tecknat en idealbild av skalden, närmast med författarens egna drag.

Atterboms största poetiska verk är sagospelet *Lycksalighetens ö*, varav första delen, innehållande två »äventyr», utkom 1824 och den andra delen med de tre återstående äventyren 1827, varefter det i sin nuvarande något omarbetade form utgavs 1854. Även till detta verk har han fått själva uppslaget från en ursprungligen från Frankrike till oss invandrad folksaga, som skalden läste i sin barndom. Denna har dock ej givit annat än de enklaste konturerna till ett omfångsrikt diktverk av allegorisk art, ehuru allegorien ingalunda är genomförd i detalj. Först och främst skulle det vara ett diktverk, skapat genom en fri lek av fantasien. Personerna skulle ej vara tomma abstraktioner utan levande och fullödiga människor. Men vidare skulle diktverket därjämte vara bärare av ett djupare innehåll: det skulle hävda moralens och framför allt religionens betydelse även för skönheten. Felicias rike var skönhetens och den förfinade njutningens drömda idealvärld, som ställdes i motsats mot Astolfs frostiga land, där verkligheten i karikerad form målades, snarast med tanke på upplysningstidens statsideal och det demokratiska statsskick, som förverkligats av franska republiken och Förenta staterna. Felicia själv är personifikationen av »det sköna», som icke får bindas vid denna sinnevärlden utan måste fattas såsom ägande ett gudomligt ursprung. Icke lycksalighet utan salighet är livets mål. Astolf, som i början uteslutande representerar

romantikens skönhetslängtan, finner sig i längden otillfredsställd med sitt njutningsliv och inser, att människans sanna bestämmelse är sedlig verksamhet. Något drama i egentlig mening är dikten ej, utan mera en berättelse i dialogens form och med en utpräglat lyrisk karaktär. Huvudversmåttet är »blankvers», d. v. s. femfotade orimmade jamber, men dessutom finnes en mångfald av metriska former, från den enkla folkvisans till de konstrika sydländska versslagen. Alla poesiens arter och uttrycksmedel skulle således här samverka till en enda stor helhet. Lycksalighetens ö har både de förtjänster och de fel man i allmänhet finner hos Atterboms diktning: en glödande och färgskimrande värld, detaljer av tjusande skönhet men också en alltför utdragen och överlastad, ej sällan enformig och tröttande framställning. Många av Atterboms vackraste och mest omtyckta lyriska dikter äro inlagda i verket, såsom *Jägarens sång* (»Ungmön i lunden på jaktnätet band»), *Vindarnas sånger*, *Svanvits sång* (»Stilla, o stilla!»), *Serenad* (»Hulda Rosa, fjäriln frågar»), *Astolfskvädet* (»Och dvärgarna hamra så flitigt i fjäll») m. fl.[1]

Som nyromantikerna i allmänhet hade Atterbom under sin diktnings tidigare skede en viss förkärlek för en »hesperisk» färgton. Men han hade också sinne för den mera nationella diktningen och prisade flera gånger äldre skalder, såsom Stiernhielm. I Poetisk kalender för år 1816 offentliggjorde han under titeln *Nordmansharpan* en liten samling svenska folkvisor, hämtade ur en gammal visbok från 1500-talet. Av dessa visor utgör hans diktcykel *Minnesångaren i Sverige* till största delen endast omskrivningar och förbättringar. Mera självständiga efterbildningar av folkvisor finnas flera i hans diktning. Så har han t. ex. i det nyssnämnda Astolfskvädet synnerligen väl träffat den nordiska medeltidsballadens karaktär. Till den fornnordiska skaldekonsten, som annars det Götiska förbundet gjorde till sin uppgift att framdraga, hänvisade även Atterbom så tidigt

[1] G. Ljunggren, *Det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö* (Ljunggren, Smärre Skrifter I), 1872.

som 1811 och efterliknade densamma i dikten *Skaldarmal*, vartill han fogade tämligen dunkla förklaringar över den nordiska mytologien.

Atterbom har slutligen utvecklat en betydande författarverksamhet på prosa. Utom större filosofiska arbeten, en mängd granskningar och uppsatser av kritiskt innehåll, som han införde i de ovannämnda tidskrifterna, har han riktat vår litteraturhistoria med en samling levnadsteckningar, *Svenska siare och skalder*, över mera betydande vittra personligheter från och med Stiernhielm till och med gustavianska tiden. De präglas av en fin och självfull uppfattning samt ett redligt bemödande att göra rättvisa åt olika riktningar, även om författaren med förkärlek dröjer vid bilderna av dem, för vilka han känner sympati, t. ex. Stiernhielm, Bellman, Lidner, Thorild ävensom Svedenborg, vilkens mystiska åskådning var så befryndad med den nyromantiska.

Atterboms större prosaverk äro författade i samband med utövningen av olika lärarekall vid Uppsala universitet. Han hade (1828) blivit utnämnd till professor i filosofi men övergick sedan till den nyinrättade professuren i estetik och modern litteratur. År 1839 blev han vald till ledamot av Svenska akademien, och därmed var försoningen mellan den gamla och nya skolan fullbordad. Atterbom dog 1855.

Atterboms storhet som diktare ligger inom det rent lyriska området. För den yttre verkligheten hade han föga sinne, den blev för honom endast en återspegling av hans egna själsstämningar. Orden i hans av stämningsrik innerlighet fyllda dikter verka mer genom sitt musikaliska välljud än genom sitt innehåll, som ofta är oklart. Det övernaturliga och mystiska spelar hos honom en större roll än hos någon annan av de svenska nyromantikerna, måhända med undantag av Stagnelius och Almqvist. Det trånsjuka drag, som man velat finna i hans tidigare poesi, blev med tiden allt mindre framträdande och ersattes av en oskyldig, klar och ren harmoni.[1]

[1] P. D. A. Atterbom, *Samlade dikter* I—II, 1837—1838; *Samlade dikter* I—VI, 1859—1863; *Samlade skrifter i obunden stil* I—VI, 1859—

Bredvid Atterbom intaga de övriga skalderna i den fosforistiska kretsen en jämförelsevis underordnad ställning och äro av honom mer eller mindre påverkade. Detta gäller om K. F. Dahlgrens äldre diktning av allegorisk och naturmytisk art. Längre fram frigjorde han sig från detta maner och blev en av våra märkligare humorister. Hans sinne för det skämtsamma och komiska togs också, som ovan visats, i anspråk under striden mot akademien. Under intrycket av den nyvaknade förståelsen av Bellman skrev han på blandad vers och prosa samlingen *Mollbergs epistlar*, som bland annat ger livliga tavlor av folklivet på Djurgården första maj. Likheterna med Bellman äro för övrigt icke stora; det huvudsakliga innehållet utgöres av fantastiska naturmålningar. Jämte det lätta jollrande skämtet är det de idylliska och enkla naturbilderna, vari Dahlgren lyckades bäst, såsom i *Vårsång på Valborgsmässoafton* (»Våren är kommen. På sina kransar») och *Vårbäcken*. Hans produktion är synnerligen omfångsrik och upptager även dramatiska försök, noveller, romaner m. m. Bland annat må nämnas den humoristiska berättelsen *Nahum Fredrik Bergströms krönika*, som delvis innehåller erinringar ur författarens eget liv. Förtjänsterna ligga här som oftast hos Dahlgren mera i detaljerna än i helheten, vilken lider av brist på plan och konstnärlig utarbetning, en viss »humoristisk oreda», som jämte den i hans lyrik förekommande lusten för betydelselösa naturljud utsattes för Runebergs mördande kritik. De flesta av sina vittra arbeten offentliggjorde han i en mängd av honom utgivna kalendrar, såsom *Opoetisk kalender för poetiskt folk* (1821—1822), vars titel anger en viss motsats

---

1864 (däribland »Svenska siare och skalder», 1:a uppl. utkom 1841—1855.) — J. H. Thomander, *Inträdestal över P. D. A. Atterbom* (Svenska akad. handl. XXIX), 1857. — Bernhard Risberg, *Tyska förebilder till dikter av Atterbom*, 1892. — F. Vetterlund, *Atterboms sagospel Fågel Blå* I, 1901. II. *Diktens senaste utarbetning*, 1902. — F. Vetterlund, *Studier och dikter*, 1901 (bl. a. uppsatser om Atterbom). — K. J. Samuelsson, *Fosforisternas ballader och romanser* (Göteb. högskolas årsskrift), 1912. — E. Grip, *P. D. A. Atterbom* (Sveriges kristl. studentrörelses folkskr.), 1916.

mot Poetisk kalender i Uppsala. Dahlgrens natur var i grunden alltför borgerligt och praktiskt anlagd, för att han i längden skulle kunna tilltalas av den nyromantiska mysticismen. Ett slags skilsmässa inträffade också mellan Dahlgren och en del andra Stockholmsfosforister å ena sidan och uppsaliensarna å den andra, och 1825 fingo de förra ett eget organ i den av Dahlgren utgivna moderata tidningen *Kometen*.

Dahlgren var under senare delen av sitt liv en medelpunkt för huvudstadens vittra sällskaplighet, vartill hans ständigt spelande och godmodiga gemyt gjorde honom särdeles skickad, och blev stiftare av flera i vår litteraturhistoria bekanta samfund, såsom Månhemsförbundet (1816), som hade ett med Götiska förbundet (se nedan) besläktat syfte, Bellmanska sällskapet m. fl.[1]

Starkt påverkad av Atterbom var nyromantikernas skaldinna Julia Nyberg (förut fru Asping, född Svärdström, död 1854), känd under psevdonymen Euphrosyne. Hon uppträdde i Poetisk kalender med lyriska dikter av varm känsla och skär fägring, i enkel och visartad form, såsom *Jungfrun i det gröna* och »*Vårvindar friska*». På Atterboms råd försökte hon sig också i större berättande former. Men symboliken och det filosofiska djupsinnet överstego hennes krafter, varför hon i dem misslyckades.[2]

På psalmdiktningens område hade skolan en betydande kraft i Hedborn. Sina första försök offentliggjorde han i Phosphoros. Sedermera (1812) utgav han två samlingar av psalmer, av vilka några kunna i sublim lyftning sägas tävla med Wallins, såsom de i 1819 års psalmbok intagna n:r 3 »Höga majestät! Vi alle» och nyårspsalmen n:r 407 »Än ett år uti sitt sköte». Utom religionen är det de oskuldsfulla barndomsminnena från ett enkelt hem på landet, som givit

[1] Samlade arbeten av Karl Fredrik Dahlgren (med levnadsteckn. av A. I. Arwidsson), I—IV, 1847. — Knut Fredlund, *Karl Fredrik Dahlgren, hans liv och diktning* I, 1903. — [2] Euphrosyne, *Samlade dikter* I—II, 1831—1832; *Nyare dikter* 1842. — E. F. V. Runnqvist, *Euphrosyne, en litteraturhistorisk studie* I, 1882.

stämning och värde åt Hedborns poesi. Också är hans förnämsta dikt en liten vaggvisa (»Ute blåser sommarvind»).[1]

Näst lyriken var romanen den diktform, som nyromantikerna mest älskade, och denna fick först med den nya skolans framträdande någon egentlig betydelse i vår litteratur. Den blomstring romandiktningen uppnådde är dock ej uteslutande den nya skolans förtjänst. Oberoende av denna hade F. Cederborgh (protokollssekreterare, bruksägare, död 1835) skapat en komisk roman på verklighetsskildringens grund i *Uno von Trasenberg* och *Ottar Tralling* (1809—1810), vilka i en lustig men stundom något grov form giva skildringar av svensk natur och de lägre klassernas liv.[2] Men då verkligheten enligt fosforisternas mening ej utan vidare fick avspeglas i dikten, blevo dessa romaner utsatta för deras häftiga angrepp. Skulle en komisk roman framföras, borde den grundas på en djupare filosofisk åsikt om världen och helst framställa verkligheten i en satirisk eller karikatyrartad form. Den borde helst vända sig till samhällets högre klasser och av dem lämna en idealiserad skildring. Men framför allt borde den fyllas av det äventyrliga och underbara. Den, som framför andra sökte skapa en fantastisk roman, var Palmblad, vilken i Poetisk kalender började en följd av noveller, som senare sammanarbetades till *Familjen Falkensvärd.* Händelsen utspelas här i de mest olika delar av världen, vilka av Palmblad såsom framstående geograf skildras med förkärlek och sakkunskap. I synnerhet älskar han Österlandet och Indien, dit vi även föras i romanerna *Amala* och *Holmen i sjön Dall.*[3] Den satiriska och humoristiska romanen representeras utom av Dahlgren i synnerhet av Livijn, vars humor dock har en mera mörk och bitter prägel. Hans

[1] S. J. Hedborns Samlade skrifter, utg. av Atterbom I—II, 1853. — E. N. Söderberg, *Sam. Joh. Hedborn, hans liv och diktning,* 1897. — [2] Valda skrifter av Fredrik Cederborgh (med levnadsteckn. av Arv. Ahnfelt), 1882. — Fr. Cederborgh, *Uno von Thrazenberg* (med en inledning av Fr. Böök), 1905. — [3] V. F. Palmblad, *Noveller* 1840—51; *Familjen Falkensvärd,* 1844—45. — P. D. A. Atterbom, *V. F. Palmblad. Minnesteckning,* 1853.

arbeten, varibland må nämnas romanen *Spader dame*, innehålla talrika anspelningar på de litterära fejderna och utfall mot olika riktningar.[1]

Synnerligen förtjänstfull och rent av grundläggande var den verksamhet, som den nya skolan utövade inom kritiken och litteraturhistorien. Den, som här bröt vägen, var framför allt Hammarsköld. Trots ensidigheter i omdömen och en synnerligen omild behandling av den gustavianska vitterhetens sista representanter kan man ej frånkänna honom en i det hela god och riktig uppfattning av vad som är värdefullt eller icke i litteraturen ävensom omfattande kunskaper och förmåga av historiskt betraktelsesätt. Hans förtjänster framträda framför allt i hans viktigaste arbete, *Svenska Vitterheten, historiskt kritiska anteckningar*, som utkommo 1818—1819 och sedermera omarbetades av Sondén. Detta verk är vår första egentliga litteraturhistoria. Sin uppskattning av den äldre svenska diktningen visade han ock genom att t. ex. utgiva en ny upplaga av Stiernhielm (1818). Det var också han, som först insåg Stagnelius' stora skaldebegåvning, anmälde dennes under en tid obeaktade dikter och efter skaldens död utgav en samlad upplaga av desamma.[2]

Erik Johan Stagnelius var en i avseende på sin världsåskådning typisk representant för den nyromantiska poesien, ehuru han ej tillhörde den fosforistiska kretsen eller deltog i de litterära striderna. Han var född på Öland 1793 och son till en kyrkoherde, som sedermera blev biskop i Kalmar. Han åtnjöt undervisning i hemmet och inhämtade delvis på egen hand och med stor lätthet omfattande kunskaper. Efter att hava blivit student i Lund kom han i början av 1812 till Uppsala och vistades där två år under juridiska studier, som avslutades med kansliexamen. Med

[1] Samlade skrifter av Klas Livijn, utgivna av A. I. Arwidsson I—II (med levnadsteckn.), 1850—1852. — J. Mortensen, *Klas Livijn*, 1913. — [2] Valda humoristiska och poetiska skrifter av L. Hammarsköld med levnadsteckn. av B. Norling, 1882.

den nya skolans män kom han i Uppsala ej i någon beröring alls. Under större delen av sin vistelse därstädes stod Stagnelius ännu i mycket på den gamla skolans ståndpunkt. Sina första lärospån som skald gjorde han sålunda i de gustavianska författarnas stil; framför allt har han tagit intryck av Oxenstierna och Lidner. Bland hans tidigare lyriska alster märkas i synnerhet kärleksdikter av starkt sinnlig natur och idyller i en yppig och praktfull stil. Om de tyska romantikerna tyckes han under Uppsalatiden ej erhållit någon närmare kännedom, men den romantiska stämningen växer snart nog fram hos honom ur hans egen själ. Ehuru han av naturen var en inåtvänd drömmare, greps han likväl av tidens stora händelser och slöt sig till dem, som väntade mänsklighetens lycka och frihet genom Napoleons störtande. I åtskilliga tidsdikter hyllade han »tyrannens» besegrare: Wellington och Karl Johan. Nu framträda också dikter, som giva uttryck åt en svärmisk fromhet såsom *Kristi födelsenatt* (1813) och *Vällustens förakt*, den senare i en invecklad italiensk versform (canzone), som han behandlade med överlägset mästerskap.

I avseende på poetisk åskådning står Stagnelius sedermera en tid (1814—1816) i stort beroende av Geijer, liksom han stilistiskt starkt påverkas av Tegnér. Frukter av den götiska stämningen blevo dels ett par längre berättande dikter *Blända* och *Gunlög*, dels några dramer med ämnen ur den nordiska forntiden, varibland *Sigurd Ring* och *Visbur*.

Blända, »romantisk skaldedikt» i fem sånger med strofisk vers, behandlar den bekanta folksägnen om Värendskvinnorna, delvis på ett ironiskt och komiskt sätt, som erinrar om den tyske skalden Wielands maner. Men fastän dikten, i synnerhet i de talrika biepisoderna, innehåller åtskilliga burleska scener, är dock författarens avsikt i grunden allvarlig.[1] Till *Gunlög* är ämnet hämtat från den nordiska myten

[1] Blända har brukat anses som en av S:s tidigaste dikter, men detta har av stilistiska skäl bestritts av Böök, som antar att den är en av de sista.

om skaldekonstens ursprung, vilken Stagnelius dock ej kände från Snorres Edda, utan endast från den korta och bristfälliga återgivningen i Dalins historia. Efter åtskilliga omarbetningar förblev dikten ofullbordad. Intryck från Ling (se nedan) äro märkbara, fastän dennes manliga kraft saknas, och i stället givas praktfulla och yppiga skildringar.

Den nordiska tonen är i dramerna mycket sannare och allvarligare än i de ovannämnda episka dikterna, men ännu mera äga de av antik anda och stil. Efter mönster av grekiska dramer har författaren i dessa stycken arbetat in körsånger i växlande rytmer, vilka i synnerhet i det förstnämnda arbetet äro fyllda av nordisk mytologi och t. ex. innehålla omskrivningar av Eddasångerna Voluspa och Havamal.

Året 1814, det sista, som Stagnelius tillbragte i Uppsala, hade medfört en för hans återstående liv avgörande kris. Han hade blivit medveten om sitt livs stora olycka: en organisk missbildning, som medförde svåra psykiska lidanden och var den innersta anledningen till det vanligen ensliga och tillbakadragna liv han förde. Från det fornnordiska idealet, för vilket hans natur aldrig riktigt passade, övergick han till en bestämt kristligt mystisk åskådning. Livets njutningar, om vilka han förut drömt och diktat, voro ej för honom. Han hade att vänta endast smärtor och försakelse, och något verkligt värde här i livet hade blott hoppet om det himmelska och längtan till det eviga. Åt dylika stämningar har han givit uttryck i sådana dikter som *Amanda*, sonetten *Lidande och tröst*, elegien »*Blommornas tid har flytt*» m. fl. Hans naturkänsla blir nu alltmer lik romantikernas och tar sig bl. a. uttryck i dikter, vilka röra sig kring folktrons mystiska naturväsen, såsom i *Natten*, *Fiskaren*, *Älvorna* och *Näcken*. Aldrig har det svenska språket klingat med ett så smältande välljud som i denna sistnämnda lilla romans.

Efter avslutade studier kom Stagnelius till Stockholm och blev inskriven som kanslist i ett ämbetsverk, där han

tjänstgjorde i åtta år till sin död, som inträffade 1823, innan han ännu fyllt trettio år. Ensam dog han, som han levat; vad man med någon säkerhet har sig bekant om hans liv, är endast föga. Även hans diktning var av samtiden obetydligt känd, i synnerhet som han själv endast offentliggjorde några få av sina arbeten och dessa i allmänhet utan angivande av författarens namn.

Inför allmänheten framträdde Stagnelius först 1817 med den anonymt utgivna episka dikten *Vladimir den store*, som också visar sig som ett fullmoget alster. Ämnet är taget ur den ryska medeltidshistorien, ehuru det blivit på ett fritt sätt omgestaltat. Dikten rör sig om ryssarnas övergång till kristendomen, vartill de föranleddes av sin furste, som blivit förälskad i en kristen prinsessa. Det är sålunda kristendomens segrande makt, som förhärligas, och såsom dennas förnämsta bärare prisas det heliga Ryssland, vars storhet förutsäges och på vars roll som folkens räddare i striden mot Napoleon anspelas i en del syner och uppenbarelser. Dikten har den klassiska hjältediktens versform, hexametern, och mera välljudande och formfulländad har denna aldrig framträtt på svenskt tungomål, ehuru andra diktare (Tegnér och Runeberg) i densamma kunnat inlägga större manlig fasthet. Det antika eposets hedniska gudamaskineri är efter exempel av den franske romantikern Chateaubriand ersatt av en kristen mytologisk apparat, i det himmelens och avgrundens makter genom syner och drömmar ingripa i händelsernas gång.

Av största betydelse för Stagnelius' poetiska alstring blev hans bekantskap med Schellings filosofi, varmed han sökte sammansmälta gnosticismens läror (se kyrkohistorien). Från gnosticismen hämtade Stagnelius alla de egendomliga termer, som förekomma i hans diktsamling *Liljor i Saron*, utgiven i tvenne häften 1821—22.

De tankar, som utgöra grunden för dessa dikter, äro följande. Från gudomen utstråla gudomliga krafter, änglar, »æoner», som bilda den rena änglahimlen, »Pleroma»,

vars medelpunkt är Kristus. En av dessa æoner var »Akamot», den lidelsefulla trånaden eller »materiens idé», som kastades ut i tomhetens rymd och blev moder till »Demiurgen», världsskaparen, världsfursten, den siste och svagaste av æonerna. Bland de högsta änglarna var människosjälen, »Psyke» eller »Anima». Lockad av jordens skönhet avföll människosjälen från Gud och blev världsfurstens fånge. Världsfursten uppenbarar sig hos människan i hennes egna självviska begär. Genom synden avlägsnar sig människan alltmera från Gud och blir allt djupare fängslad i materiens bojor. Men såväl människan själv som hela naturvärlden, vilken är ett fängelse för fallna andar, längtar efter försoning. Genom religionen och konsten närmar sig människan till Gud, och den fullständiga frälsningen beredes genom Kristi offerdöd. I den allena saliggörande kyrkan får såväl religion som skönhetssinne sitt bästa uttryck.

Dikterna i samlingen Liljor i Saron giva alltså i sin mystiska klädnad uttryck åt en överjordisk längtan efter en bättre och renare tillvaro. Med övermäktig styrka hade sinnlighetens lockelser ofta hemsökt skalden själv, och han hade mer än en gång målat dem med glödande färger. Djupt och smärtsamt kände han sig fängslad vid sinnevärlden, och slitningen mellan jordiskt och himmelskt utgör ett av de egendomligaste dragen i hela hans diktning, vari man ej sällan andas en sjuklig och kvalmig luft. Detta gäller också om Liljor i Saron, som dessutom är svårfattlig till följd av det gnostiska innehållet och den för oinvigda främmande terminologien. Karakteristiska stycken äro *Suckarnas mystär* samt den *Dialog*, i vilken Animas fångenskap hos Världsfursten och trängtan efter förlossning tar sig ett av sina mest högromantiska uttryck. Vidare märkes den storslagna, grubbeltyngda *Kyrkogården*, där skalden låter en ljusets ängel stiga ned och skingra tvivlets mörker. Av lättfattligare natur är *Floden* och i synnerhet den sköna dikten *Flyttfåglarna*.

Andra häftet av Liljor i Saron upptog också en »dra-

matisk skaldedikt», *Martyrerna*, vars ämne är hämtat från historien om förföljelsen av de kristna under Septimius Severus (193—211). Det är en religiös dikt, vars mål är kristendomens förhärligande. I martyren Perpetuas överjordiska gestalt tecknar skalden på ett gripande sätt den extatiska fromhet, som rådde i den första kristna församlingen. Språket är upphöjt och mycket enklare än i skaldens tidigare skapelser. Detta stycke samt det 1823 utgivna sorgespelet *Backanterna eller fanatismen* beteckna också den höjdpunkt, till vilken Stagnelius hann i sin diktning. I det senare har skalden upptagit ett ämne ur den grekiska mytologien, nämligen hur sångaren Orfeus dödades av de rasande kvinnliga backanterna. Det visar alltigenom en synnerligen grundlig kännedom av den klassiska kulturen. Behandlingen är gjord i den grekiska tragediens stil, och körsångerna utgöra därför en betydande del av den ej synnerligen omfångsrika dikten. Det antika ämnet har Stagnelius likväl gjort till en bärare av författarens egna kristna idéer. I detsamma utkämpas den strid mellan jordiskt och himmelskt, som är grunddraget i hela hans personlighet.

Stagnelius är en av de ursprungligaste diktare den svenska litteraturen äger. Den filosofiska spekulation, varpå hans diktning vilar, och som ytterst stammar från den grekiska tänkaren Platon och sedermera utvecklats av nyplatonismen och gnosticismen, har fått en personlig färg av hans livserfarenheter. I företalet till Backanterna har han yttrat, att ifrågavarande dikt »är endast skriven för verkligt bildade läsare» och att den stora allmänheten ej skulle komma att njuta av de poetiska skönheter, som stycket möjligtvis kunde innehålla. Dessa hans egna ord kunna tillämpas på nästan hela hans diktning. Populär i egentlig mening kan den aldrig bli. Därtill har den för mycket av det metafysiska grubblet. Allt är ej heller för den litterärt bildade lika tilltalande. Möjligen hade Stagnelius kunnat utveckla sig till en ännu mera betydande dik-

tare än han blev. Särskilt i betraktande av hans korta levnad är hans diktning både ovanligt omfångsrik och i avseende på använda diktformer mångsidig. Egentligen var han dock lyriker. De gestalter han tecknar i sina episka och dramatiska arbeten hava trots skaldens onekligen kraftiga fantasi mer eller mindre hans egna drag. Häri var han ensidig såsom Lidner, om vilken han i mer än ett hänseende påminner.

I formellt avseende har han få likar inom vår litteratur, och särskilt är hans språk, såsom redan nämnts, av enastående melodisk fägring. Möjligen kan man stundom finna det något överlastat av romantiskt klingande ordbildningar.[1]

GÖTISKA FÖRBUNDET.

DEN FORNNORDISKA RENÄSSANSEN.

Det har ovan påpekats, att den egentliga nyromantiken, sådan den framträdde i fosforisternas kretsar, stod under tyskt inflytande. En mera nordisk och fosterländsk karaktär fick den diktning, som utgick från medlemmarna i Götiska förbundet. Intresset för forntiden hade grundlagts redan under 1700-talet och hade fått sitt kraftigaste och egendomligaste uttryck i Rousseaus framhållande av naturtillståndets företräden framför civilisationen. Att denna riktning nu fick ökad styrka och under den följande tiden hos oss nådde sin höjdpunkt, beror på de politiska världshändelserna och de olyckliga följder dessa hade för Sverige.

[1] E. J. Stagnelii Samlade skrifter, utgivna av L. Hammarsköld (med företal av utg.), 1:a uppl. 1824—1826; 3:e ytterligare översedda och tillökta uppl. (med biografiska underrättelser och Hammarskölds »Kors på Stagnelii grav») I—III, 1836. — *Samlade skrifter av E. J. Stagnelius utgivna av* Fr. Böök I—V (Svenska Vitterhetssamfundet), 1911—1915. — K. V. Böttiger, *Minne av Erik Joh. Stagnelius* (Svenska akad. handl. XLVIII), 1872. — J. B. Simonsson, E. J. Stagnelius I, 1909. — Fr. Böök, *Studier i Stagnelii ungdomslyrik* (Skrifter utgivna av Sv. Litteratursällsk. 23), 1911.

Napoleons försök att skapa ett världsvälde och därmed utplåna alla historiska traditioner och nationella statsbildningar väckte ej blott furstarna utan slutligen själva folken till strid för sin borgerliga frihet och sitt politiska oberoende. Det är nu, som nationalitetsprincipen på fullt allvar framträder i historien, d. v. s. grundsatsen att folk med samma härstamning, språk och kultur borde bilda självständiga och enhetliga stater. Det blev en allmän strävan hos folken att framhålla sina egendomliga kraktärsdrag, att genom forskningar i sin äldsta historia sprida ljus över sitt ursprung och därigenom stärka den fosterländska självkänslan. Sinnet för det folkegna hade utvecklats även inom det rent nyromantiska lägret, ehuru dess diktare framlade och i poesien tolkade ej uteslutande sitt eget folks nationella drag utan även andras.

I Norden kom den nationella väckelsen delvis som en följd av de av Napoleons politik framkallade tilldragelserna. Slaget på Köpenhamns redd 1801, då engelsmännen tvungo danskarna att skilja sig från sina bundsförvanter i den väpnade neutraliteten, medförde i vårt södra grannland en stegring av den fosterländska hänförelsen, vars poetiska tolk blev Adam Oehlenschläger (professor i estetik, död 1850). Kort därefter började han till behandling upptaga ämnen ur den nordiska forntidens historia och mytologi och utgav 1807 sina *Nordiske Digte*. Redan förut hade man dock med iver forskat i den gamla isländska litteraturen, i Eddan och sagorna, samt även någon gång upptagit fornnordiska ämnen. Säkert har Oehlenschläger vid val av dessa ämnen påverkats av tyskarnas exempel. Så hade Klopstock redan vid 1700-talets mitt vänt sig till den germanska fornvärlden och den nordiska poesien, och Herder hade i slutet av århundradet framhållit den rikedom på poetiska motiv, som Eddan och de nordiska sagorna erbjödo.

För Sveriges del hade det ryska övervåldet under 1808—09 samma verkan som det engelska mot Danmark. Med

förtvivlan såg sig nationen stå vid undergångens brant, och alla fosterländska hjärtan kände sig manade till arbete för landets räddning, särskilt genom väckande av det nationella sinnet och erinringen om förfädrens hjältebragder under gångna storhetstider. Att främja en sådan fosterländsk väckelse var det Götiska förbundets ändamål.

Detta förbund framgick ur det vänskapliga umgänget mellan några unga ämbetsmän i Stockholm, vilka voro barndoms- och studiekamrater. De flesta voro värmlänningar, liksom de flesta fosforisterna östgötar. Medlemmarna kallade sig »göter» och sina sammankomster »stämmor», och var och en antog ett fornnordiskt namn, som brukades inom förbundet. Man eftersträvade ett hurtigt och manligt väsen, t. ex. hälsade varandra med ett handslag och ett »hej». De nämnda bruken bibehöllos, då förbundet senare erhöll en fast organisation. Dennas egentlige upphovsman var Jakob Adlerbeth (expeditionssekreterare, död 1844, son av Gudmund Jöran A.), som jämte Geijer var en av de elva »stamgöterna» och som blev förbundets ständige sekreterare. Han blev ock dess medelpunkt och såg i verksamheten inom detsamma sitt egentliga livsmål. I februari 1811 antogs såväl stiftelseurkund som stadgar, i vilka det hette, att Götiska förbundets ändamål skulle vara att uppliva »de gamla göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne». Götens väsen skulle vara enkelt och självförsakelse och nit för fosterlandet hans plikt. Till forskning i »de gamla göters sagor och hävder» skulle varje förbundsbroder vara förpliktad.

Förbundet ville ej vara något litterärt sällskap, och vid inval av nya ledamöter fäste man sig mera vid karaktären och sinnelaget än vid vittra eller vetenskapliga förtjänster. Medan konstnären varit fosforisternas ideal, var hjälten göternas. De förra sökte i livet framför allt skönheten, de senare äran. Dikten var för dem endast ett av de medel de ville använda för vinnande av sitt patriotiska syfte att skapa en sträng och kraftfull manlighet samt

uppamma kärlek till fosterlandet och forntiden. Till poetisk behandling borde man därför företrädesvis välja ämnen ur den hedniska guda- och sagovärlden, »asaläran». Något annat litterärt program än detta hade förbundet icke; beträffande formen fick var och en följa sin egen smak. Somliga lutade i detta avseende åt fosforismen, andra åt det akademiska hållet, men åtminstone i början voro dragen av 1700-talet vida övervägande.

De fornnordiska ämnena voro visserligen ej något nytt i den svenska litteraturen. Även under 1700-talet möta vi sådana från Dalin (»Brynilda») till Leopold (»Oden») och Adlerbeth (»Ingjald Illråda»). Men förut var det i själva verket endast namnen och några rent yttre drag, som voro nordiska; historisk uppfattning saknades däremot fullständigt. Mera verklig forntidsstämning träffas dock här och där, såsom i synnerhet hos Oxenstierna, som i viss mån redan har ett »götiskt» program, samt hos Thorild. Nu återigen framträdde i hela sin styrka fordringarna på hednalivets verkliga anda. Tack vare de stora skalder, som verkade i förbundets syfte, framför allt Geijer och Tegnér, blev dess insats i vår litteratur av ojämförligt stor betydelse. Andra diktare, som tillhörde förbundet, voro Nicander och Beskow (se nedan) samt A. A. Afzelius (kyrkoherde, död 1871). Såsom skald är denne mest känd för sitt något för granna och känslosamma poem *Näckens polska* samt för sin utmärkta psalm »Dig skall min själ sitt offer bära». För den götiska rörelsen var han ivrigt verksam, bl. a. genom översättning av den äldre Eddan och av isländska sagor, genom samlandet och utgivandet av *Svenska folkvisor* (1814—16 med inledning av Geijer) samt slutligen genom sin stora historiska anekdotsamling *Svenska folkets sagohävder.*

Det var Geijer, som först väckte förslaget att genom en tidskrift verka för utbredandet av förbundets syften. En sådan utkom också från och med 1811 under titeln *Iduna, en skrift för den nordiska fornålderns älskare.* Den

utkom under åren 1811—24, till en början med två häften om året men längre fram alltmera sällan. Den innehöll översättningar och omskrivningar ur Eddan, uppsatser om den nordiska sagan och mytologien, berättelser om fornfynd samt slutligen Geijers och Tegnérs bästa och för det svenska folket käraste dikter, i synnerhet sådana som behandla fornnordiska ämnen.

Mycket viktigt blev ock det inflytande förbundet utövade på den konstnärliga utvecklingen i vårt land. Flera konstnärer tillhörde göternas krets, och ännu flera voro de, som, ehuru ej inskrivna i förbundet, likväl på grund av dess väckelse gjorde den nordiska mytologiens gestalter till föremål för sina framställningar i tavlor och bildstoder och därigenom sökte åstadkomma en nationell konst. Särdeles verksam för detta ändamål var Ling, som på förbundets uppdrag åren 1814—17 höll talrikt besökta föreläsningar över »de nordiska myternas användande i skön konst». Bland andra, som med iver omfattade Lings åsikter, var Bengt Fogelberg, vars förnämsta skapelser äro de tre kolossalstatyerna Oden, Tor och Balder.

De konstnärliga frågorna gåvo emellertid anledning till någon splittring inom förbundet. Geijer hade i en uppsats, *Betraktelser i avseende på de nordiska myternas användning i skön konst*, intagen i Iduna år 1817, ansett sig böra framställa några varningar för överdrifter i detta avseende, vilket framkallade Lings missnöje och föranledde hans utträde ur förbundet. Dess verksamhet fortsattes väl ännu några år, men från och med 1825 avtogo stämmornas antal för att slutligen under 1830-talet alldeles upphöra. Någon formlig upplösning ville Adlerbeth ej höra talas om, så länge han levde, och den inträffade först efter hans död 1844.[1]

Per Henrik Ling var den mest götiske av alla förbundets medlemmar, han var »ett götiskt förbund på egen

[1] R. Hjärne, *Götiska förbundet och dess huvudmän*, 1878.

hand» och hade redan före dess stiftande gripits av den götiska andan. Han var prästson från Småland och född 1776. Tidigt fader- och moderlös hade han en glädjefattig ungdom, som bidrog att utveckla det kärva, hårda och slutna draget i hans lynne. Han kom till Växjö gymnasium men förvisades därifrån på grund av en allvarlig förseelse. Sedermera inskrevs han vid universitetet i Lund, men hans studier här avbrötos snart, säkerligen på grund av bristande medel. Om den följande tiden i hans liv känner man föga. Efter att tidtals hava varit informator, student i Uppsala och tjänsteman i Stockholm beslöt han att flytta till Köpenhamn, dit han anlände 1799 och där han studerade främmande språk, vari han vann så stor färdighet, att han skrev dikter på flera olika språk och till och med utgav ett lustspel på danska. Säkerligen förtjänade han också sitt uppehälle på språklektioner. De tilldragelser i Danmark, som utövade ett avgörande inflytande på Oehlenschläger, fick även Ling bevittna, och liksom denne greps han av de fornnordiska idéerna samt studerade Eddan och Nordens mytologi. Redan under sin vistelse i Stockholm hade han börjat skriva för teatern och till och med haft för avsikt att göra detta till sitt egentliga levnadskall. Nu fattade han det beslutet att i en följd av dramer behandla Sveriges hela historia samt fullbordade sorgespelet *Eyliv den götiske*, som handlar om en bohuslänsk höfding och dennes strid med Olov den helige. I formellt avseende står detta misslyckade verk på den franska smakens grund, och dess versmått är alexandrinen.

Under sin vistelse i Köpenhamn fick Ling uppslaget till den verksamhet, som skulle göra honom till en av den svenska odlingens stormän. Han tog nämligen lektioner i fäktning för en fransman, som öppnat en fäktskola, och besökte ett nyinrättat gymnastiskt institut, det första i sitt slag i Norden. Genom sin förvärvade färdighet i fäktkonsten fann han medel till utkomst i fäderneslandet. År 1804 reste han över till Lund, där han sökte och erhöll

fäktmästarsysslan vid universitetet. Här började han nu att arbeta för införande av gymnastik vid den svenska undervisningen samt på allvar sysselsätta sig med ett nytt gymnastiskt system och grundligt studera den mänskliga kroppens anatomi och rörelser för att av gymnastiken göra ej blott ett nöje utan ett uppfostringsmedel. Och samtidigt härmed planlade han stora poetiska arbeten, som skulle uppliva förfädernas guda- och hjältevärld. Det gemensamma målet för hans verksamhet inom dessa bägge områden var en pånyttfödelse av svensk mannakraft och skaldekonst. Såsom diktare framträdde Ling först år 1810, bland annat med ett idylliskt herdespel *Kärleken*, som ännu ej visar några spår av den blivande Lingska kraftpoesien men däremot utmärker sig för en vek känslosamhet och delvis melodiös skönhet (såsom i den mycket omtyckta romansen »Stunden bortilar men icke min smärta»). Samtidigt insände han till tidskriften Lyceum den allegoriska dikten *Gylfe* (»Bakom fjällets skäggiga topp»), som gav uttryck åt hans smärta över Finlands förlust. Det var det första provet på hans nya stil, i vilken den fornnordiska diktens våldsamma styrka förenade sig med Ossians vemodigt dystra naturstämning. Den enda större dikt, som Ling fullbordade under sin vistelse i Lund, var sorgespelet *Agne* (1812), vars ämne är hämtat från Ynglingasagan. Det strävar efter tidsfärg och forntidsstämning och är Lings bästa drama, ehuru det lider av samma fel som hans övriga, nämligen framför allt brist på levande karaktärsteckning.

År 1813 flyttade Ling till Stockholm, där han erhöll plats som fäktmästare på Karlberg. Han inrättade nu också en gymnastisk undervisningsanstalt, G y m n a s t i s k a c e n t r a l i n s t i t u t e t, och började utveckla och tillämpa sitt nya system på ifrågavarande område. Det nya i Lings tanke var att i stället för de dittills vanliga, mera akrobatiskt anlagda övningarna söka nå en allsidig och harmonisk utbildning av kroppens alla delar medelst väl avvägda rörelser. Denna grundtanke utveck-

lade han sedan på olika sätt i skol- och sjukgymnastiken, för vilka han utarbetade fullständiga vetenskapliga system.

I Götiska förbundet, där Ling nu tog inträde, var han ej någon synnerligen verksam medlem, och, som ovan nämnts, lämnade han det snart. Samtiden visade sig uppskatta Lings verk. Han erhöll professors titel och invaldes i Svenska akademien. Han dog 1839.

Det är först under Lings Stockholmstid, som hans flesta och omfångsrikaste dikter framlades för allmänheten. Hans planer voro gigantiska och gingo ut på ingenting mindre, än att han skulle bliva på en gång Nordens Homeros och dess Shakespeare. Det lilla poemet Gylfe (1810) hade redan i Lund efterföljts av ett stort allegoriskt epos med samma namn. Det senare utkom med femton sånger (1814) men var likväl ej därmed avslutat. Det sökte giva en bildlig framställning av Sverige, sådant det framträdde i naturen, i sagan och historien, särskilt under 1800-talets första del. Den genomförda allegorien och den ständiga krafttonen med dess »rytanden» gjorde dikten synnerligen enformig. Den kan också enligt Geijers utsago betecknas som ett »ofantligt poetiskt misstag, genomdrivet med ohjälplig hårdnackenhet». Ännu ofantligare till anläggning och omfång var Lings stora nationalepos *Asarne*, som förelåg i trettio sånger 1833. Ämnet är den gamla föreställningen om våra nordiska förfäders invandring från Asien och besittningstagande av de skandinaviska länderna. Dikten skulle utgöra en totalbild av Nordens hela guda- och hjälteliv, innehålla hela vårt vetande om forntiden, hämtat ur flera källor, i synnerhet Eddorna, Snorre Sturluson och Saxo. Någon allegorisering förekommer här ej, och de tecknade personerna äro mildare och mänskligare, men de äro varandra alltför lika för att intressera, och trots enstaka lyriska partier, i synnerhet naturskildringar, av stor skönhet, måste Lings jätteverk betraktas såsom i sin helhet förfelat. Till sin form var Asarne i vissa avseenden byggt

som en regelbunden fransk-klassisk hjältedikt, ehuru versen ej var alexandriner. Även sina dramatiska planer fullföljde Ling i en hel rad av arbeten, som äro ännu mera glömda än hans epos.

Det fanns hos Ling ämne till en betydande lyrisk diktare. Hans vilda kraft kan vara gripande, men i grunden är det kanske de vekare tonerna, som han bäst anslår. Hans diktnings misslyckande berodde på att han eftersträvade en sak, som var omöjlig: det nordiska forntidslivets återuppväckande. Hans gymnastik åter blev ett svenskt storverk, och såsom den »svenska gymnastikens fader» har han förvärvat världsrykte.[1]

Erik Gustav Geijer föddes 1783 på Ransäters bruk i Värmland, där fadern var bruksägare. Hans släkt är ursprungligen tysk, invandrade i början av 1600-talet till Sverige och har sedermera mest varit bosatt i Värmland, där dess medlemmar idkat bergshantering och bruksrörelse. Av sin natursköna hembygd med dess friska ungdomsliv mottog han intryck, som han aldrig glömde. Från Karlstads skola kom han till universitetet i Uppsala, där han inskrevs som student 1799. Här rönte han stort inflytande av filosofen Benjamin Höijer, vilken han enligt eget vittnesbörd hade att tacka för »hela sin vetenskapliga bildning». Vid tjugu års ålder (1803) vann Geijer Svenska akademiens stora pris för ett *Äreminne över Sten Sture d. ä.*, som röjer någon påverkan av Schillers historiska och filosofiska skrifter men egentligen är en efterhärmning efter Lehnberg. Trots denna framgång var han mycket osäker om sin egentliga kallelse. De gamla föreställningarna började undanträngas av nya tankar, som jäste i tiden. Filosofi och historia blevo de förnämsta föremålen för hans

[1] Per Henrik Lings Samlade arbeten, I—III (med levnadsteckning av Beskow), 1859—1866. — K. A. Westerblad, *Per Henrik Ling, en levnadsteckning och några synpunkter*, 1904. — Till Per Henrik Lings minne (fyra uppsatser om Ling; Lunds univ. årsskrift), 1913.

studier, och han kände sig synnerligen tilltalad av det tyska tänkandet, varmed han genom Höijers föreläsningar blev bekant. Han blev filosofie magister men kunde tills vidare ej erhålla någon plats vid universitetet utan vistades i Stockholm som tjänsteman i riksarkivet och som informator. I denna sistnämnda egenskap fick Geijer åren 1809—10 följa sin lärjunge på en resa till England, vilken ej blev utan inflytande på hans utveckling. Bekantskap med det självständiga och praktiska engelska lynnet utvecklade den unge drömmarens verklighetssinne, och han fylldes av beundran för de fasta grunddragen i Englands samhällsskick.

När Geijer återkom till fäderneslandet (1810), var han utnämnd till docent i historia. Nu först började hans egentliga författaregenskaper att framträda under intrycket av de politiska tilldragelserna och den av fosforisterna började litterära striden. I en skrift *Om inbillningsgåvans betydelse vid uppfostran*, varmed han för andra gången vann akademiens stora pris, angrep han i själva verket upplysningstidevarvets bildning och betonade känslans och fantasiens rätt. Under de följande åren utvecklade han en storartad alstring både i bunden och obunden form. Ännu bestämdare än i den nyss anförda skriften vände sig Geijer mot upplysningsfilosofien och dess ytliga uppfattning av de religiösa frågorna i en broschyr *Om falsk och sann upplysning med avseende på religionen* (1811), vari han visar sig påverkad av Schelling och de nyromantiska idéerna i allmänhet.

Samma år stiftades Götiska förbundet, och tidskriften Iduna började utkomma. Hela det första häftet hade Geijer författat, och av dess innehåll märkas särskilt hans nordiska dikter. Bland dessa står *Manhem* formellt på gränsen till lärodikt i akademisk stil, men med sitt lovprisande av de gamla nordbornas dygder utgör det i avseende på innehållet det Götiska förbundets program, satt på vers. *Den siste kämpen* och *Den siste skalden* erbjuda

till tanke och form likartade bilder från brytningstiden mellan hedendomen och kristendomen. Motsvarigheter mot varandra bilda också de två mästerliga dikterna *Vikingen* och *Odalbonden*, som tillsammans teckna det svenska folklynnets grunddrag. I den förra personifieras den oroliga äventyrslusten och vandringshågen, det idealistiska ungdomssinnet och den storvulna bragdlystnaden, i den senare det strävsamma arbetet, den lugna kraften och kärleken till torvan, i ena fallet med havet, i det andra med hembygdens natur som bakgrund. I så enkel och manlig form hade forntiden dittills aldrig framträtt i svensk dikt. Geijers bild av vikingalivet blev för lång framtid bestående och är väl än i dag den allmännast omfattade. Om också dess historiska riktighet ej är obestridlig, så är dess poetiska fullödighet så mycket större. I Vikingen andas vi havsluft för första gången i vår litteratur. Trots sin ställning inom Götiska förbundet har Geijer aldrig behandlat de fornnordiska myterna, för vilka han, såsom ovan framhållits, t. o. m. ansåg sig behöva varna.

Platsen som Idunas främste skald avstod Geijer sedermera åt Tegnér, men de följande häftena av tidskriften innehöllo dock åtskilliga dikter även av den förre, såsom *Karl XII* (på terziner) och *Bergsmannen*, bägge från 1811, *Skål* 1814 (»Jag vet ett land») och *Sång på Karl XII:s minnesfest 1818* (»Viken, tidens flyktiga minnen»). I allmänhet äga dessa dikter liksom åtskilliga andra från samma tid en mera nyromantisk klang än de första.

Även till Poetisk kalender lämnade Geijer bidrag, bland vilka må ihågkommas *Den lille kolargossen* (1814), vari folktron om de trolska naturväsendena upptages till behandling på ett sätt, som påminner om folkvisan. I sin förening av dyster skogsstämning och fast religiös tillförsikt är det ett av hans bästa stycken. Åt sin religiösa känsla gav han omedelbara uttryck i det lilla häfte psalmer, som han utsände 1812 och av vilka flera upptogos i 1819 års psalmbok. Med 1820 kan den egentliga diktartiden i Geijers

liv sägas vara avslutad. Då han under sina senare år någon gång skrev vers, var det av tillfälliga anledningar eller för att i en eller annan av äkta känsla buren strof giva uttryck åt personliga stämningar, såsom i dikten *På nyårsdagen 1838*. Om sina dikter har han själv yttrat, »att de voro stycken av en skald, som aldrig varit det helt». Geijer var också en lycklig tonsättare och har till såväl egna som andras texter skrivit melodier, som med rätta blivit allmänt älskade.

År 1817 blev Geijer professor i historia, som därefter alltmer blev föremålet för hans arbete. Sin historiska uppfattning utvecklade han i en del avhandlingar och smärre skrifter, såsom i *Feodalism och republikanism*, vari han kämpar för bibehållande av gammaldags patriarkaliska samhällsförhållanden, ja till och med uppenbarar en viss förkärlek för medeltidens idéer och försvarar bl. a. ärftlig adel, ståndsrepresentation och skråförfattningar. Med de konservativa åsikter han förfäktade blev han en chef för den s. k. »historiska skolan», som framför allt ville bevara sambandet med det förflutna och fäderneärvda. Med *Svea rikes hävder*, som utkom 1825, framträdde Geijers storhet på historieskrivningens område i hela sin mognad. Detta arbete utgör egentligen endast en väldig inledning till den svenska historien och karakteriserar den svenska naturen och det svenska folklynnet, tecknar den nordiska sagoåldern samt lämnar en kritisk granskning av källorna till vårt vetande om forntiden. Det slutar, just där »historien motvilligt löser sig ur sagans famn». Arbetet var för brett anlagt för att på forskningens dåvarande ståndpunkt kunna efter samma plan fullföljas.

Efter något förminskad skala tecknade Geijer därefter *Svenska folkets historia*, som utkom med tre delar (1832—36). Detta hans största historiska verk lämnar en framställning av fosterlandets öden från äldsta tider till och med Kristinas tronavsägelse. Geijer är vår förste store p r a g m a t i s k e historieskrivare, även häri en lärjunge av Höijer.

Han spanar efter sakernas sammanhang och rätta mening, kärnan i händelserna eller, såsom han själv uttrycker sig, efter »vad som sker i det, som synes ske». Han intresserar sig mest för personligheterna, i synnerhet de ledande personerna, konungarna (»Sveriges historia är dess konungars») och deras förhållande till folket. Hans stil är icke alltid lättläst, trots att språket har en genomgående enkel och manlig klang, fritt som det är från allt frasmakeri. Men han är stundom så kortfattad, att han kan bli dunkel. Han sammanpressar ej sällan sina tankar i meningar, som hava något av ordspråkets kärnfulla kraft i sig. Många av hans slagord äro kända av varje bildad svensk (t. ex. hans bekanta yttrande om Kalmarunionen, att det är »en händelse, som ser ut som en tanke»).

Geijers verksamhet blev, med de många intressen han hade, splittrad. Han gjorde studier till fortsättning av sin historia men publicerade för de följande tiderna endast kortare uppsatser. Under sina yngra år hade han varit tveksam mellan valet av historia och filosofi och känt sig nästan mera dragen till den senare vetenskapen. Hans viktigaste filosofiska avhandling, *Thorild, tillika en filosofisk och ofilosofisk bekännelse* (1820), hävdar, ehuru på ett något oklart sätt, personlighetens betydelse, vari han såg kristendomens innersta väsende. Redan här vände sig Geijer i viss mån bort från den romantiska filosofien och försvarade erfarenheten och det av romantikerna ringaktade »sunda förnuftet». Skriften ådrog författaren ett åtal för bristande renlärighet, vari han likväl frikändes. Hans växande kärlek för verkligheten fick sitt förnämsta uttryck i hans år 1834 utgivna *Minnen* med dess mästerliga skildringar från hembygden, ungdomsåren och de utländska resorna. De nio sista åren av hans liv (1838—1847) förde honom dels i viss mån tillbaka till filosofien och poesien, dels till ett livligare deltagande i de politiska och samhälleliga frågor, som vid denna tid stodo på dagordningen. Hans åskådning hade i viktiga avseenden blivit en annan än förr. Hans

vidgade blick för den mänskliga personlighetens rättigheter och för de filantropiska strävandena hade vunnit den forna reaktionären för liberalismen. I tidens sociala och konstitutionella utveckling såg han ett uttryck för Guds egen vilja. Fortsatta historiska studier, hade, som han säger, fört honom från »den historiska skolan». Detta blev uppenbart för allmänheten från och med 1838, då Geijer offentliggjorde sitt så kallade »avfall».

I sin tidskrift *Litteraturbladet* (1838—39) framställde han sina nya liberala åsikter och kritiserade bland annat i uppseendeväckande ordalag sin gamle vän Atterbom, som fortfarande stod kvar på den konservativa sidan. Tidskriften ägnade sig huvudsakligen åt frågorna om förbättrad fattigvård, undervisningens ombildning i modernare riktning samt fyrståndsrepresentationens avskaffande och ersättande med enkammarsystem och allmän rösträtt. Sina grundsatser sökte han dessutom ytterligare klargöra genom sina *Föreläsningar över människans historia* (1841—42), som blevo det bästa uttrycket för hans personlighetsfilosofi. Hösten 1844 höll han tre föreläsningar om *Vår tids inre samhällsförhållanden*, som bland annat gåvo uttryck åt en viss ovilja mot adeln, i vars mellanställning mellan konungen och folket han såg ett för landet skadligt missförhållande. Detta medförde ett svar från Anders Fryxell (kyrkoherde i Värmland, titulärprofessor, död 1881), som 1823 börjat utgiva sina populära *Berättelser ur svenska historien* och som kände sig träffad av några av Geijers yttranden. Fryxells skrift *Om aristokratfördömandet i svenska historien* framkallade motskrifter både av Geijer själv och andra.

Geijer hade blivit erbjuden både biskops- och landshövdingeämbeten men avslagit bäggedera av kärlek till sitt historiska värv. Från sitt professorsämbete tog han avsked 1846. Saknad av den akademiska ungdomen, lämnade han Uppsala och bosatte sig i Stockholm, där han dog 1847. — Få personer hava haft så stort inflytande på

den svenska kulturen som Geijer. Den personlighetsfilosofi han framställde har efter honom djupare och allsidigare utvecklats av andra svenska tänkare. Geijers historieskrivning gav uppslag åt många håll, och hans dikter hava blivit svenska folkets nationalegendom. Själv var han en sökande ande, som aldrig nöjde sig med en gång vunna resultat utan under hela sitt liv befann sig i en ständig och oavbruten utveckling.[1]

Esaias Tegnér föddes på Kyrkerud i By socken i Värmland 1782. På både fädernet och mödernet härstammade han från svenska bönder. Fadern, som var komminister, befordrades sedermera till kyrkoherde i Millesvik. Bägge de nämnda socknarna ligga på det i Vänern utskjutande »Näset», en bland Värmlands av naturen minst gynnade trakter, en flack, karg och fattig bygd. Det blev ej heller härifrån han hämtade sina varaktigare ungdomsintryck. Fadern dog 1792, och för Esaias, som var yngste sonen, fanns ej medel till studier, utan han sändes som skrivbiträde till kronobefallningsmannen Branting på Högvalta i Frykeruds socken nordväst om Karlstad. Hans läslust var redan nu stor, och bland hans första och käraste böcker märkes rudbeckianen Björners *Nordiska kämpadater*, en år 1737 utgiven samling isländska sagor. Gossens stora anlag blevo snart bemärkta av Branting, som ställde om, att han fick konma till en kapten Löwenhielm på Malma. Där var Esaias' äldste bror, Lars Gustav, informator, och under dennes ledning fick han nu vid tretton års ålder börja

[1] E. G. Geijers Samlade skrifter I—XIII (med levnadsteckning av *Knut Geijer*), 1849—1854. — E. G. Geijers Samlade skrifter (mindre uppl.) I—VIII, med levnadsteckning av *J. Hellstenius*, 1873—1875. — S. A. Hollander, *Minne av E. G. Geijer*, 1869 (Samling av tal och levnadsteckningar). — Nils Erdmann, *E. G. Geijer. En minnesteckning*, 1897. — Lydia Wahlström, *E. G. Geijer. En levnadsteckning*, 1907. — Hilma Borelius, *E. G. Geijer. Åren före avfallet*, 1909. — C. D. Marcus, *Geijers lyrik*, 1909. — Lotten Dahlgren, *Ransäter*, 1905 (4:e uppl. 1912). — A. Blanck, *Geijer i England*, 1914. — E. Grip, *E. G. Geijer* (Sveriges kristl. studentrörelses folkskr.), 1915.

studera på allvar. Efter något mera än ett års vistelse på nyssnämnda ställe bytte brodern plats, och Esaias fick följa honom till brukspatron Myhrman på Rämens bruk vid gränsen till Dalarna. Han studerade nu med största iver och framgång de stora grekiska och romerska författarna ävensom den franska vitterheten, vilken var väl företrädd i principalens boksamling. Upptagen av sina böcker, älskade han ensamheten men drogs stundom ut med den talrika ungdomsskaran till det ystra och härdande friluftslivet.

Genom Brantings och Myhrmans understöd bereddes honom tillfälle att fortsätta sina studier vid universitetet, och han kom vid sjutton års ålder (1799) till Lund, där han efter tre år blev filosofie magister och kort därpå docent i estetik. Även som student hade han visat sig som en inbunden yngling, som föga deltagit i kamratlivet. Han tog nu kännedom om den samtidiga tyska filosofien, och ehuru han aldrig tillerkände den filosofiska spekulationen något större värde, fick dock hans livsåskådning en mera manlig prägel genom Kants stränga pliktlära, liksom han i sin uppfattning av konsten och naturen påverkades av Schelling. Emellertid hade han gjort resor till Rämen, vilka bidrogo att stärka en tidigare vaknad böjelse för hans leksyster Anna Myhrman. Hon blev också några år därefter hans maka, sedan han 1806 fått en avlönad befattning vid universitetet.

Redan vid denna tid hade Tegnér börjat bli känd såsom diktare. Hans första försök gingo i den stil, som var den vanliga under den sengustavianska perioden, och ägde reflexionslyrikens och lärodiktens form. Den första dikt han lät trycka, *Elegi vid en broders* (Lars Gustavs) *död*, hade (1803) skaffat honom ett pris av Vitterhetssamhället i Göteborg, som nästa år belönade hans poem *Den vise*. Denna dikt förhärligade visserligen 1700-talets stoiska dygdeideal men dock med drag, som visa hän på Kants pliktbegrepp. Kraftigare framträder Tegnérs egen stil i den

av känsla och bildrikedom präglade sången *Till min hembygd* (1804). Till Svenska akademien insände han också tävlingsskrifter men lyckades tills vidare ej erhålla någon nämnvärd uppmuntran. Det inflytande från de tyska skalderna, som utmärker den sengustavianska tiden, gör sig från och med 1805 märkbart även hos Tegnér. Särskilt visar han sig vara starkt påverkad av Schillers form och ideala uppfattning, t. ex. i sådana dikter som *England och Frankrike* (1806) och *Det eviga* (1810), ja vissa dikter från denna tid äro rent av imitationer efter Schiller. Ett betydande inflytande rönte Tegnér också av Ling, som från och med 1805 var bosatt i Lund och där tillhörde Tegnérs umgänge. Ling var den, som först fäste hans uppmärksamhet vid det hos danskarna nyväckta intresset för nordiska ämnen, och Oehlenschlägers dikter gjorde på Tegnér ett djupt intryck, som upplivade minnet av hans egen ungdomsläsning i »Kämpadaterna».

Det var fosterlandets olyckor, som slutligen kommo Tegnérs egendomliga diktarbegåvning att framträda med sitt första betydande uttryck, *Krigssång för det skånska lantvärnet* (1808). Den fria metriska kompositionen med dess växlande rytmer brusar av kraft och hänförelse. »Denna krigiska dityramb», säger en minnestecknare, »ljöd som en stormklocka genom alla fosterländska bröst.» Det hopp om seger, som han däri uttalade, gäckades, och sin sorg häröver gav han uttryck i den av flammande fosterlandskärlek fyllda dikten *Svea*, som erhöll Svenska akademiens stora pris 1811. Första delen av detta poem är en straffdikt på alexandriner och står i formellt hänseende ännu på den akademiska smakens ståndpunkt. Till innehållet utgör det ett troget uttryck för Götiska förbundets tankar och erbjuder slående likheter såväl med Geijers Manhem, vilket nyss förut offentliggjorts i Iduna, som med åtskilliga uttryck och verser hos Oxenstierna. I slutet av Svea kastar skalden den hävdvunna formen, och i dityrambiskt inspirerade strofer skildrar han en framtidssyn,

där de fornnordiska bilderna utgöra en klädnad för det svenska folkets dåvarande känslor och förhoppningar. I den ursprungliga avfattningen hade dikten med sina föga förtäckta uppmaningar till krig mot Ryssland en bestämdare politisk syftning, än vad den fick i den senare omarbetningen med dess fredliga arbetsprogram. Brytningen av formen i Svea betecknar också en avgjord vändning i Tegnérs hela diktning, vars första period därmed är avslutad. Till den akademiska stilen hade han nu för alltid sagt farväl.

Ett nytt skede i Tegnérs liv vid universitetet börjar 1812, då han blev professor i grekiska. Därmed följde ett pastorat som »prebende», och han fick sålunda samtidigt inträda i det andliga ståndet. Hans egentliga syssla var likväl professuren, som han skötte med stort nit. De följande tolv åren utgöra de rikaste i hans liv, och hans diktning utvecklade sig nu till sin fulla höjd. Han blev, likaledes 1812, invald i Götiska förbundet, och från och med detta år lämnade han åt Iduna sina skönaste sånger, som delvis också insändes till de s. k. »neutrernas» organ, Stockholmsposten. Han deltog en tid på allvar i förbundets arbeten och såg i anslutning till dess program den rätta medelvägen mellan akademiens franska och fosforisternas tyska bildning. Bland hans smärre poem i den götiska stilen märkas *Asatiden* (1813) och *Vafthrudnismal* (1817), det senare en omdiktning av en av Eddans sånger. I *Skidbladner* och i *Jätten* är visserligen kostymen hämtad ur den götiska mytologien, men denna kläder tankeinnehåll av annan beskaffenhet. Tegnérs smärre nordiska dikter blevo ej många; i stället ville han i ett större verk framställa en poetisk bild av det gamla hjältelivet, såsom Oehlenschläger förut gjort i *Helge*. Uppslaget till *Fritiofs saga*, ett romantiskt epos i 24 sånger, fick Tegnér i en prosaberättelse med samma namn (se sid. 16), som han läst i Björners nämnda »Kämpadater». De yttre händelsernas grunddrag såväl som en del enskildheter äro hämtade därifrån, men kring den gamla sagan såsom medelpunkt samlade

han så många egendomliga drag som möjligt från det forna nordmannalivet. Dessa lånade han dels ur andra isländska sagor, dels ur Eddan. Den fornnordiska versformen begagnade han endast i en av sångerna, nämligen Rings drapa, där den är genomförd på ett mycket regelbundet och konstnärligt sätt. Fritiofs saga utgör likväl ej någon historiskt tillförlitlig bild av vikingatiden, varunder händelsen tänktes tilldraga sig, och en sådan var det ej ens Tegnérs avsikt att skänka. En ren och sund luft skulle man i denna dikt andas, en skarp och frisk vind skulle blåsa genom densamma, men forntidens alltför bitande kyla borde mildras och göras mera tilltalande för samtiden. Redan i källan för Tegnérs verk röja sig möjligen spår av medeltidsromantik, och dessa blevo i hans omdiktning ännu tydligare. Kärleken och ej vikingalivet gjordes till huvudsak. Fritiof framstår visserligen som en representant för nordiskt och särskilt svenskt lynne genom växlingen mellan glatt och trotsigt hjältemod och tungsint melankoli, men han förenar därmed nyromantikens svärmiska längtan och drömmande känslosamhet. Och just detta var det, som samtiden och eftervärlden förstodo. Men ett annat syfte än det götisktromantiska har för diktaren stått i förgrunden. Hans huvudsakliga intresse har varit att lägga fram en poetisk tolkning av sin åsikt i försoningsläran och visa, att redan den gamla asareligionen hade en sådan lära, som han låter Baldersprästen framställa i diktens slutsång. Fritiofs saga blev en nationaldikt, läst och älskad i alla samhällskretsar. Från den stund den förelåg för den svenska allmänheten var Tegnér den självskrivne hövdingen i diktens rike. De nio sista sångerna offentliggjordes i Iduna åren 1820 och 1822; i sin helhet utkom diktverket 1825. Tegnérs namn gick ut över världen med detta arbete, som översattes på nästan alla europeiska språk och på de stora kulturspråken i flera olika översättningar.[1]

[1] Gustav Ljunggren, *Tegnérs Fritiofs Saga* (i »Smärre skrifter» II), 1879.

Till de götiska dikterna sluta sig sådana, i vilka Tegnér tecknat bilder ur senare tidevarv i den svenska historien. Även här är det hjältegestalterna, som han älskar, framför allt den karolinska tidens. Utom hans sång om *Karl XII* på dennes minnesfest 1818 märkes den versifierade berättelsen *Axel* (1822), inledd av en härlig tillägnan »Till Leopold». I Axel begagnar Tegnér samma poetiska form, som förut utbildats av Scott och Byron, av vilkas stil den även i övrigt rönt något inflytande. Förtjänsterna i dikten ligga mindre i händelsernas utveckling än i den flödande lyrik, vari den blivit klädd. Ingenstädes är Tegnérs bildrikedom så stor som här. Från medeltiden hämtade Tegnér ämnet till det i samma form som »Axel» skrivna poemet *Gerda* om en ung nordisk kämpes kärlek till en jättes dotter. Det påbörjades under vistelsen i Lund och fullbordades under skaldens senare år men fick aldrig den form, att det kunnat i sin helhet utgivas. Dess »prolog» är dikten om *Jätten Finn.*

Jämte den nordiska fornvärlden är det hans egen samtids liv, som framför allt gör Tegnérs fantasi fruktbar. I motsats till fosforisterna, som helst dvaldes i den rena fantasiens blåa rymder, var han en verklighetsmänniska, som gärna inspirerades av dagens frågor, såväl vardagslivets små händelser som de stora politiska tilldragelserna. Till sin åskådning var han vid denna tid liberal. Den heliga alliansens anda var honom förhatlig, varemot han med sin för allt stort och kraftigt mottagliga själ beundrade Napoleon. Denne besjunger han i några av sina t i d s d i k t e r, såsom i *Hjälten* (1813) och i *Den vaknande örnen* (1815), vilken senare var föranledd av Napoleons återkomst från Elba. Sin sorg och sin harm över den slutliga utgången av kampen och över tidens tendenser tolkar han i *Nyåret 1816.* Freden i Kiel föranledde honom till den varma hälsningen till Norge genom dikten *Nore* (1814). Denna underkastades en omild granskning av Hammarsköld, vilket blev den omedelbara anledningen till Tegnérs upp-

trädande mot den nya skolan. Han svarade med den av honom själv aldrig offentliggjorda satiren *Hammarspik*, en efterbildning av Leopolds sång till Per Enebom, med samma versform och melodi som denna.

Tegnérs strid med fosforisterna beror dock ej på detta mera personliga mellanhavande med Hammarsköld. Anledningarna lågo djupare. Den nya skolans män hade från början sökt närma sig Tegnér och erhålla bidrag av honom för sina tidskrifter, men Tegnér hade undvikit att träda i förbindelse med dem. Han erkände visserligen den poetiska förtjänsten i flera av Atterboms dikter, men skolans tendens var honom motbjudande, och de hetsiga anfallen på akademien kunde han ej gilla, liksom han i allmänhet ägde mindre utpräglat sinne för litterär kritik, en av fosforisternas förtjänstfullare egenskaper. Tegnér hade uppfostrats i upplysningstidevarvets rationalistiska tänkesätt och lärt sig beundra gustavianerna och Leopold. Han omfattade visserligen ej längre den fransk-klassiska smaken, men kärleken till det förståndsklara ägde han kvar och kunde därför ännu mindre gilla den tyska nyromantikens världsåskådning, dess mystik och den metafysiska dunkelheten i dess filosofi. Ehuru Tegnér sålunda ej tillhörde någon av de stridande skolorna, kände han sig dock mest böjd för att bekämpa den nya och hade till och med planer på en tidskrift, där både »neutrer» och akademiker skulle förena sig mot fosforisterna, ehuruväl dessa planer aldrig kommo till utförande.

Sina anfall mot fosforismen började Tegnér 1815. I Lunds veckoblad lästes detta år ett litet kvickt epigram, *Metalliteten*, riktat mot några dunkla uttryck hos Atterbom, och samma år drog han i ett gravkväde över brodern *Elov Tegnér* i härnad mot den litterära riktning, som ville frambesvärja medeltidens olycksaliga vålnad. Detta kväde blev ej tryckt förr än efter Tegnérs död, men vad han här sade i vers, uttryckte han längre fram nästan ord för ord på prosa i sitt glänsande *Tal vid reformationsjubelfesten 1817*,

vari han för övrigt blottade svagheterna även hos 1700-talet med dess förståndsdespotism och trånga nyttighetsdyrkan. Talet blev också kritiserat från bägge sidorna, men missnöjet i det akademiska lägret var likväl icke större, än att Tegnér 1818 invaldes i Svenska akademien, där han tog sitt inträde med ett tal över företrädaren Oxenstierna.

Det sista skarpa hugget mot nyromantiken utdelade Tegnér i sin *Epilog vid magisterpromotionen* i *Lund 1820*, däri han också utvecklar sin egen åsikt om diktningens väsen som ett uttryck av klar och harmonisk livsglädje samt hos de unga filosofie magistrar, till vilka han talade, inskärpte ljusets och sanningens grundsatser. Atterbom svarade härpå ganska lyckligt i sina »Recensionsblommor» (sid. 167). Hans därpå följande »Fridsrop» gjorde emellertid Tegnér försonligt stämd, varefter striden från dennes sida var avslutad.

Tegnérs starka förkärlek för klarhet i dikt och vetande var en följd ej blott av hans tidigare beundran för fransmännen utan kanske i än högre grad av hans förtrolighet med den grekiska litteraturen. Hans efterbildningar och översättningar från klassikerna äro visserligen mycket få, och när han använder antika versformer, ombildar han dem stundom med rim i modern stil (t. ex. aristofaniska anapester i »Vikingabalken»), men hans skönhetskärlek och hans för den mänskliga storheten öppna sinne äro till sin anda besläktade med grekernas.

Kraftigare är den indirekta inverkan från antiken, som han mottagit genom Schiller och Goethe, vilka även de genom klassiska studier vunnit sin harmoniska konstnärlighet (nyhumanismen). Efterbildningar av Schiller ävensom enskilda drag såväl från honom som från Goethe träffa vi stundom även under den andra perioden i Tegnérs diktning. Till poemet *Floden* (1817) har han fått uppslaget från Goethe. Om dennes och Voss' episkt lugna idyller påminner också inledningen till den på hexameter skrivna större dikten *Nattvardsbarnen* (1820; första raden är en

direkt översättning från Goethe), vars huvuddel är det tal till barnen, vari den gamle vördnadsvärde prästen i sin lantkyrka förkunnar samma milda salighetslära, som Baldersprästen framställer i Fritiofs saga.

Dikter av bestämd nyromantisk läggning finnas också hos Tegnér. Så är *Sång till solen* (1817) fylld av den för fosforisterna betecknande natursymboliken, och deras trånande melankoli återfinnes utom i vissa av Fritiofsromanserna även i *Stjärnsången* (1817). Men detta är undantag. Sin innersta uppfattning av poesien och dess ursprung såsom ett uttryck av hälsa, styrka och harmoni ger han en härlig tolkning i *Sången* (1819), som så att säga är denna periods centrala dikt. Den uppenbarar en åskådning, för vilken inga sorger och lidanden äro tänkbara och som fattar livet såsom en oavbrutet strålande hjältebana.

Men från livets sorger skulle ej heller Tegnérs solljusa ande skonas. Hans glada lynne undergrävdes bland annat av ekonomiska bekymmer och ännu mer av en tilltagande kroppslig och andlig sjuklighet, vartill han torde haft ärvda anlag. Hans lidelsefulla natur slets mellan ytterlig uppsluppenhet och dystert svårmod. Härtill kom slutligen utbytet av hans verksamhet som universitetslärare mot en annan, för vilken han ej i alla avseenden passade, i det han 1824 utnämndes till biskop i Växjö. Han var visserligen en protestantisk natur, men till någon verklig teolog hade han ej utbildat sig, och han kände sig föga kallad till prästämbetets utövande. Den stämning dessa omständigheter födde hos honom tog sig uttryck i poemet *Mjältsjukan* (1825), som med sin djupa livsleda är ett av de mest tungsinta stycken i vår litteratur.

Från och med Tegnérs avflyttning till Växjö (1826) inträder hans diktning i sitt sista skede, som utmärkes av förminskad produktivitet. Det kall han åtagit sig ville han samvetsgrant sköta, och hans tid upptogs av teologiska studier och ämbetsgöromål av skiftande beskaffenhet. I hög grad besvärad kände han sig av riksdagarna, i vilka

han såsom biskop var skyldig att deltaga. Härigenom indrogs han också i de politiska stridigheterna, vilket föga lämpade sig för hans natur och bidrog att förbittra hans sinne. Hans forna liberala åskådning undergick mot slutet av hans liv en betydande förändring. I synnerhet såg han med ovilja den häftiga oppositionen mot Karl XIV Johan. Dennes anslutning till Ryssland hade han visserligen ogillat, men han beundrade konungens hjältestorhet och ville skona hans ålderdom. Särskilt från år 1834 blev Tegnérs strid mot »rabulismen» och de ledande pressorganen synnerligen bitter. Då Agardh detta år tog sitt inträde i Svenska akademien, hälsade honom Tegnér med en dikt, vari han gjorde häftiga anfall mot liberalismen och de demokratiska rörelserna. Under de följande åren upprepar han vid olika tillfällen sina anklagelser och vänder sig till och med mot arbetet för folkupplysningens befrämjande. De liberala tidningarna blevo icke svarslösa, och det ena som det andra gjorde, att Tegnérs popularitet hos en del av allmänheten något minskades.

Tegnérs poetiska alstring under hans biskopstid omfattar väsentligen tillfällighetsdikter, i synnerhet gravkväden (t. ex. över Leopold och över Wallin) samt tal på vers. Bland de senare märkes hans *Prolog vid magisterpromotionen i Lund 1829*. Till denna akt hade Oehlenschläger inbjudits, och Tegnér begagnade tillfället att även på Oehlenschlägers huvud sätta en lagerkrans. Denna handling beledsagades dels av några hyllningsord, riktade till »skaldernas Adam», den danske gästen, vilken Tegnér med ädel blygsamhet hälsade som »den nordiske sångarkungen», dels av några tankar om de skandinaviska folkens förbrödring. Tegnérs ord vunno anklang i hela Norden, och »skaldemötet i Lunds domkyrka» fick därigenom en historisk betydelse. Det blev utgångspunkten för de följande årtiondenas skandinavism. Det förnämsta av Tegnérs festtal på vers är hans sång *Vid Svenska akademiens femtiåra minneshögtid* (1836), »ett underverk av poetisk

stil i den ädlaste vältalighets tjänst», vari han förhärligade den gustavianska tiden och på ett oefterhärmligt fint och träffande sätt karakteriserade dess kultur samt mest framstående personligheter och diktare.

Som talare intager Tegnér ett av de främsta rummen i vår vitterhet. Den akademiska vältalighetens abstrakta uttryckssätt och deklamatoriska fraser äro hos honom ersatta av ett språk, som glänser av blixtrande infall och där tankarna uttryckas i på en gång djupsinniga och klara bilder, som hämtats från alla livets, naturens och vetandets områden. Utom de ovan nämnda talen vid jubelfesten 1817 och hans inträdestal i Svenska akademien må framhållas hans tal *Vid offentliga föreläsningarnas slut* (1824). Såsom biskop talade han vid prästvigningar, kyrkoinvigningar, prästmöten m. m. samt höll i synnerhet talrika och berömda skoltal vid årsexamina i Växjö och Jönköping.

Om möjligt ännu mera fängslande äro Tegnérs brev till hans samtida. Med stor öppenhet ger han här luft åt stundens stämningar och uttalar snillrika tankar om dagens händelser, om litterära, politiska och religiösa frågor, varför de lämna de rikaste upplysningar om den store skaldens innersta själsliv. Särskilt talrika och betydande äro breven till von Brinkman (friherre, envoyé, vitterhetsidkare, död 1847) samt till Adlerbeth och v. Beskow.

För sin vacklande hälsa sökte Tegnér förgäves bot genom upprepade badresor. Hans tungsinthet blev med varje år svårare och bröt slutligen ut i vansinne (1840). Han fördes till en vårdanstalt i Slesvig, där han återställdes, så att han efter några månader kunde återtaga sitt ämbete. Under tillfrisknandet skrev han sin sista mera betydande dikt, *Kronbruden*, en idyll på hexameter, skildrande ett bondbröllop i Värend och med en inlagd hyllning till Kellgren. Hans kraft var emellertid bruten; han avled den 2 november 1846, sörjd av det svenska folket, för vars andliga utveckling han varit av så stor betydelse.

Tegnér verkade lika mycket genom sin personlighet

som genom sin diktning. Visserligen saknade han icke fel. Fri, öppen och glad, kunde han stundom förefalla vårdslös i sitt uppträdande liksom i sina yttranden, men på djupet bodde allvar. Han var en beundrare av allt stort och kraftigt, han hyllade hjälten och snillet, bragderna och ridderligheten. Under en reaktionär och skuggrädd tid var han en oförfärad kämpe för frihet och upplysning. Vad han sagt om Kellgren, att denne »verkade som nationalvett», gäller ock om Tegnér själv.

Ingen diktare har fört det svenska namnet så vida bland andra nationer som Tegnér. Hans skaldegåva var stor och ursprunglig. Visserligen hade han lärt av många bland världslitteraturens mästare, men det guld han mottagit har han stämplat med sin egen prägel. Stark och äkta är hans lyriska hänförelse. Det är väsentligen två egenskaper, som utmärka hans poetiska stil: dess rikedom på glänsande bilder och på klart formade sentenser. Denna stil är i sitt innersta närmast en utveckling av 1700-talets retorik under inflytande av en mera modern åskådning samt en djärvare och starkare fantasi. I avseende på rytmernas växlande mångfald och rikedom hade dittills ingen svensk skald utom Bellman kunnat mäta sig med Tegnér.[1]

Bland det Götiska förbundets medlemmar märkas vidare Nicander och Beskow, som kunna räknas såsom Tegnérs närmaste efterföljare.

---

[1] Esaias Tegnérs Samlade skrifter I—VII (utgivna av Böttiger med levnadsteckn. av utg.), 1847—1850. — Esaias Tegnérs Samlade skrifter I—VII jubelfestupplaga (med litteraturhänvisningar, anmärkningar och förklaringar), 1882—1885. — Esaias Tegnér, Samlade skrifter, ny kritisk upplaga, utgiven av E. Wrangel och F. Böök, 1921—1923. — Georg Brandes, *Esaias Tegnér*. En litteraturpsykologisk Studie, Köpenh. 1878 (i svensk översättning av O. A. Stridsberg, 1878). — Nils Erdmann, *Esaias Tegnér, en porträttstudie*, 1896. — E. Schwarz, *Esaias Tegnérs ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar* (Sv. human. förb. skrifter 7), 1903. — E. Wrangel, *Brinkman och Tegnér*, 1906. — E. Wrangel, *Tegnérs kärlekssaga*, 1916. — J. Mjöberg, *Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning*, 1911. — A. Nilsson och B. Möller, *Tegnérs filoso-*

Karl August Nicander (filos. magister, tjänsteman, död 1839 vid fyrtio års ålder) väckte tidigt stora förhoppningar, i synnerhet med sitt sorgespel *Runesvärdet*, som han utgav, innan han ännu fyllt 22 år. Dess förtjänster ligga dock mer på det lyriska än det dramatiska området. Detta arbete följdes snart av lyriska och episka dikter. Sedan han invalts i Götiska förbundet, införde han i dess tidskrift Iduna en samling av 16 dikter, *Runor av Norna Gest*, som alla behandla nordiska ämnen.[1] Mest bekanta äro »Kungshatt» och »Erik Vasas runa». En med dessa runor likartad dikt är *Gyllenhielm*. Den manliga ton, som utmärkte de mera framstående bland göterna, saknas dock hos Nicander. Hans lynne och diktning var av en mera vek och smäktande läggning, varför han även var gärna sedd i det fosforistiska lägret. Med förkärlek vände han sig ock sedermera till sydländska ämnen, såsom i romanscykeln *Konung Enzio* (»den siste Hohenstaufen»). Genom understöd av kronprins Oskar och Svenska akademien bereddes honom tillfälle till en utländsk resa, som utsträcktes till Rom. Tjusad av Söderns liv och dess rika konst förlängde han sin vistelse långt över den bestämda tiden, mottog flera gånger understöd för hemresa men kunde ej slita sig lös i tid, och det var med stora svårigheter, som han lyckades återkomma till fäderneslandet. Nicander är den första representanten i vår vitterhet för den senare så vanliga turistpoesien om Italien. Sina intryck bearbetade han sedermera till färgrika bilder i samlingen *Hesperider*, varibland märkas noveller på prosa och bland de versifierade styckena en samling formfulländade sonetter. Sina senare år levde han i stort betryck, beroende dels på en hjärtsjukdom, dels ock på dålig ekonomi. Nicanders dikter sakna djupare per-

fiska och estetiska skrifter, 1913. — C. Santesson, *Tegnérs reflexionsdiktning* 1801—1805, 1913. — M. Lamm, *Försoningstanken i Fritiofs saga* (Samlaren), 1916. — F. Böök, *Esaias Tegnér 1*, 1917.

[1] *Norna Gest* var Nicanders namn inom förbundet. Nicanders »Runor» hava namn efter de 16 typerna i den yngre runraden, så att t. ex. dikten »Kungshatt» betecknas med runan för bokstaven k.

sonlig karaktär men utmärka sig för ett ädelt och klangfullt språk samt en ren och mild, ofta idyllisk ton. Hans diktning har ett visst sydländskt tycke. Sånger av mycken skönhet äro t. ex. *Vågen* (»Mitt liv är en våg») och *Aftonen* (»Välkommen, välkommen, du klara»).[1]

Bernhard von Beskow (son av en till Stockholm inflyttad pommersk affärsman, adlad och baroniserad, överstekammarjunkare, död 1868) blev samtidigt med Nicander invald i Götiska förbundet, vars syfte tilltalade hans för den svenska äran och storheten nitälskande sinne. Under inflytande av Tegnérs stil diktade han bland annat ett i retorisk anda hållet skaldestycke, *Sveriges anor*, som erhöll Svenska akademiens stora pris men grymt kritiserades av Runeberg. Utom Tegnér utgjorde även Leopold hans förebild, varför man betecknat honom som »en efterboren gustavian». Mera betydande än Beskows lyrik är hans dramatiska författarskap, vari han närmast ansluter sig till Schillers stil. I en följd av historiska dramer förhärligade han Sveriges stora minnen. Främst står *Torkel Knutsson*, där huvudpersonen tecknas såsom en av sin samtid misskänd banbrytare för nya idéer, samt *Birger och hans ätt*. Språket är i dessa stycken enkelt och värdigt.

En framstående plats intar Beskow som prosaförfattare. Tidigt invald i Svenska akademien, blev han efter Franzén dess sekreterare (från och med 1834) och kvarstod i denna befattning till sin död. Under denna långa tid riktade han akademiens handlingar med en stor mängd av minnesteckningar över historiska och litterära personer. Dessa utmärka sig för en elegant form men äro väl ensidigt berömmande och närma sig i någon mån akademiens tradionella »äreminnen». Beskow författade även politiska uppsatser och broschyrer, i vilka han försvarade Karl XIV Johans politik och på ett ofta fyndigt och kvickt sätt an-

---

[1] Samlade arbeten av Karl Aug. Nicander I—III (med levnadsteckning av G. H. Mellin), 3:e uppl. 1862. — C. D. av Wirsén, *Minne av skalden K. A. Nicander* (Svenska akad. handl. 7), 1902.

grep den liberala rörelsen och dess märkesmän. Såsom en av Beskows vackraste egenskaper må framhållas, att han var en betydande mecenat. Många voro de skalder och konstnärer, både äldre och yngre, som mottogo hjälp av honom.[1]

Brytningen inom nyromantiken. I den svenska vitterheten härskade nyromantikens anda under 1820- och 1830-talen, men redan under början av det förra årtiondet visade sig dock tecken till avfall från dess grundsatser. Vissa diktare, som räknats till den nyromantiska riktningen, började i estetiskt och politiskt avseende hylla en annan uppfattning än den som nyromantiken ursprungligen gjort gällande, i det att de närmade sig verkligheten och gjorde dikten till bärare av nya liberala eller radikala idéer. Denna förändring av åsikter, som i det övriga Europa representeras av Byron, Victor Hugo och Heine och som kan betecknas som en »brytning» inom nyromantiken, spåras även hos oss. Geijers förändring av ståndpunkt har ovan omnämnts. Andra »avfällingar» voro »Vitalis» och Almqvist.

Erik Sjöberg (son av en arbetare och en prästdotter, filosofie magister, död vid 34 års ålder 1828) är såsom skald mest känd under namnet »Vitalis» (av honom själv tolkat som om det komme av orden »vita», *liv*, och »lis», *strid*), vilket han antog efter namnet på den dag, då han lämnade sina första vittra alster till tryckning.

Redan från den tid han var skolgosse måste han förvärva sitt uppehälle genom eget arbete, och då han med ömtålig självkänsla avvisade andras hjälp (han avsade sig ett understöd, som han en tid uppburit från kronprins Oskar), blev kampen för det dagliga brödet synnerligen hård. Sina studier i Uppsala fick han flera gånger avbryta

[1] Bernh. von Beskow, *Vitterhetsförsök* I—II, 1818, 1819; *Dramatiska studier* I—III, 1836—38. — C. D. af Wirsén, *Minne av Bernh. v. Beskow* (Svenska akad. handl. 11, 12), 1897, 1898.

för att mottaga plats som informator. Hans av naturen svaga hälsa undergrävdes också hastigt genom de försakelser han underkastade sig. Av livets skönhet och glädje hade han fått litet nog, och många av hans dikter bära också vittne härom. Fosforisterna sökte få honom in i sin krets; han umgicks också en tid hos dem, och tvenne diktsamlingar utgåvos även på Palmblads förlag, men snart följde en brytning med Palmblad, vartill bristande överensstämmelse i åsikter torde varit djupaste orsaken. Vitalis var nämligen till sin åskådning avgjort liberal, och av denna anledning ansåg han sig t. ex. böra vägra att lämna bidrag till den av Järta utgivna konservativa tidskriften »Odalmannen». Från och med år 1821 angrep Vitalis nyromantikerna i sina dikter, och mellan honom och Palmblad utspann sig en strid, som varade under flera år.

Man har i Vitalis diktning funnit tre grunddrag, det sentimentala, det ironiska och det humoristiska. De stycken, som bäras av den förstnämnda stämningen, äro de minst betydande. Kraftigare framträder Vitalis' begåvning i de ironiska sångerna, som skildra de gäckade förhoppningarna och visa ett bittert förakt för livets gyckelbilder. En sådan dikt är *Enslingens sång i den stora öknen* (1819). Jämte det romantiska svärmeriet, hans längtan efter skönhetens överjordiska urhem, fanns ock hos honom en sanningskärlek, ett verklighetssinne och en kärv manlighet, som i viss mån erinra om Geijer, vilken också högt skattade Vitalis och efter hans död utgav hans samlade skrifter. Även av Tegnér har Vitalis tagit intryck, t. ex. i den av varm fosterlandskänsla genomandade dikten *Sverige*. Sin största ursprunglighet äger Vitalis i de humoristiska och komiskt satiriska dikter, i vilka han gisslar och förlöjligar det småaktiga, lumpna och förvända, i synnerhet lärdomshögfärden och skaldefåfängan. Av sådan natur är hans poem *Promotionen 1824*, där humorn stundom blir något mörk och skarp. Gärna förlöjligade han »skalderna» och deras opraktiska drömmerier, i synnerhet fosforisternas romantiska

trånsjuka, deras helgondyrkan och svärmeri för medeltidens riddarväsende. Detta framträder till en del i hans *Komiska fantasier*, elva poem av tämligen harmlös karaktär, i vilka han som metrisk form upptagit medeltidens knittelvers. Även med göternas ensidiga vurmeri för det fornnordiska skämtar Vitalis, t. ex. i sina två *Runor* (»Fornforskaren» och »Nordens gudar»), vilka äro tänkta närmast såsom en parodi på hans ungdomsvän och skaldebroder Nicanders »Runor».[1]

Om också bakslaget mot nyromantikens ensidigt estetiska världsåskådning redan framträder hos Vitalis, så visar sig den nya skolans upplösning under vida intressantare form hos Almqvist.

Karl Jonas Love Almqvist föddes i Stockholm 1793. Hans fader, som var lantbrukare med titeln krigskommissarie, hade ett par mil norr om huvudstaden en egendom Antuna, som var diktarens egentliga barndomshem. Modern var en dotter till bibliotekarien Gjörwell (sid. 133). Av moderns herrnhutiska fromhet och hennes svärmiska sinnelag, som närts under läsning av Rousseau, mottog sonen djupa intryck. Under sin ungdomstid genomgick han religiösa kriser med svåra själsstrider. Han var tidigt utvecklad och inskrevs redan vid femton års ålder som student i Uppsala, där han (1815) promoverades till filosofie magister samtidigt med Atterbom och Palmblad. Samma år inskrevs han som tjänsteman vid kungl. kansliet, där han hade den jämnårige Stagnelius till kamrat.

En mängd oklara idéer och stridiga intryck jäste i hans själ. Redan under sina ungdomsår hade han roat sig med att göra vers, som helt och hållet präglades av 1700-talets form och tankar. Hos Rousseau insöp han hat mot stadslivet och de konventionella samhällsformerna. Starka

[1] SAMLADE DIKTER AV VITALIS (med företal av GEIJER), 1828; ny upplaga (med levnadsteckning av K. A. FORSELIUS), 1873. — K. L. ÖSTERGREN, *Om Vitalis, hans liv och diktning*, 1869.

intryck har han fått av Thorild och av Swedenborg, vilken senare i synnerhet kan sägas hava varit hans andlige lärofader. Han var också under flera år en framskjuten medlem av ett Swedenborgskt trossamfund i Stockholm. Till sist har han också kraftigt påverkats av den götiska skolan, särskilt av Ling och Geijer, samt av den tyska nyromantiken. Såsom ledamot och ordförande i det av K. F. Dahlgren stiftade Manhemsförbundet utarbetade han ett fantastiskt förslag till dess omorganisation, vars syfte kan sammanfattas i orden »Himlen och Sverige». Då det sedermera trycktes, utsattes det för tämligen allmänt åtlöje. Bland Almqvists dikter från denna tidigare period till och med 1823 märkas några symboliska sagor i nyromantisk ton, såsom *Guldfågel i paradis* samt *Murnis*, som långt senare utgavs under titeln *De dödas sagor*, skildringar från andevärlden, vari tecknas ett slags äktenskapligt paradis efter Swedenborgs grundritning och där för första gången möta oss de för Almqvist egendomliga kvinnokaraktärer, som bruka benämnas »Murnider». Under denna tid skrevs också *Amorina*, ett av vår litteraturs egendomligaste verk. Det höll på att tryckas 1822, men tryckningen inställdes på grund av ingripande från författarens farbroder, biskop Almqvist. I omarbetad form utkom det sedermera 1839. Det är ett mellanting mellan roman och drama. Formen är till större delen dialogisk, men här och där äro kortare berättande partier inlagda. Upphöjda och komiska scener omväxla. Innehållet utgöres av synnerligen äventyrliga och förskräckliga tilldragelser, som utspelas i Stockholms omgivningar. Huvudpersonen Henrika, kallad Amorina, »den förryckta fröken» från Danderyd, »Kristi brud», helgon och martyr, personifierar närmast Almqvists egen mystiska åskådning. Som motsats mot henne framträder representanten för det sataniska: upprorsmannen, mördaren och geniet Johannes, Henrikas halvbror. Det omfångsrika verket, i vilket Almqvists världsåskådning i sina grunddrag framträder, är en krigsförklaring mot hela det konventio-

nella samhällslivet; särskilt rör det sig om frågorna om ärftliga själsanlag, om viljans frihet, om ansvar och tillräknelighet. Det är, som han själv säger, »en vass värjudd på mänsklighetens ömtåligaste nerv». Amorina bildar avslutningen på Almqvists ungdomsdiktning.

De missräkningar, som Almqvist erfarit, särskilt genom den inställda utgivningen av Amorina, medförde beslutet att draga sig från huvudstadslivet. Han hade under tiden blivit ordinarie tjänsteman men tog nu avsked från sin befattning och flyttade (1824) till Värmland för att där leva såsom »idealiserad bonde». Han kallade sig »dannemannen Love Carlsson», köpte en liten lägenhet, som han skulle bruka med egna händer, medan han likväl ville ägna en större del av sin tid åt studier och diktning. Samtidigt gifte han sig med en bondflicka. Men detta försök, i enlighet med Rousseaus läror, att förena kroppsarbete och ett enkelt naturliv med den högsta och mest förfinade själsverksamhet misslyckades helt naturligt. Han kunde ej livnära sig och sin familj och flyttade efter två år tillbaka till Stockholm. Att börja med måste han söka förtjäna sitt uppehälle med kartritning och notskrivning, till dess han på grund av sin utomordentliga begåvning erhöll anställning vid den nyss inrättade Nya elementarskolan, vars rektor han blev (1829). Han fick dessutom i uppdrag att utarbeta läroböcker »i alla ämnen», och några sådana kommo också ut, av vilka särskilt hans svenska rättstavningslära hade stor framgång.

Nu begynner Almqvists glansperiod, som utmärkes av en påfallande frändskap med både fransk, tysk och engelsk nyromantik (Hugo, Tieck, Hoffmann, Walter Scott m. fl.). År 1833 utsände han den året förut tryckta första delen av ett stort litterärt samlingsverk under titeln *Törnrosens bok*[1] (duodesupplagan, 14 delar 1832—1851). Det var

[1] Fullständiga titeln är »Fria fantasier, vilka betraktade såsom ett helt av herr Hugo Löwenstjerna stundom kallades Törnrosens bok, stundom En irrande Hind».

författarens mening, att detta skulle innehålla nära nog allt vad han skrivit eller ämnade skriva: romaner, noveller, episka och lyriska dikter, musikstycken, estetiska och politiska avhandlingar m. m. I alla dessa alster skulle en inre enhet råda, och vart och ett skulle på sitt sätt uppenbara samma grundåskådning. Verket sammanhölls även av en yttre enhet, en så kallad »ram». Denna består däri, att författaren låter de olika sakerna föredragas inom en krets av förnäma, oberoende och konstnärligt intresserade människor på ett jaktslott i Närke hos hovmarskalken Hugo Löwenstjerna, som lever i avskildhet från världen tillsammans med sin familj. Dennas medlemmar dikta och uppläsa sina vittra produkter under samvaron om aftnarna. Till deras krets sluter sig också en man, Rikard Furumo, som varit vida omkring i världen och till sist slagit sig ned på en liten gård i jaktslottets närhet. Denne man är sällskapets egentlige skald och de vittra aftoncirklarnas medelpunkt. Det är detta, som berättas i själva inledningen till Törnrosens bok, novellen *Jaktslottet*.

Av olika anledningar, såsom önskan att kunna ägna mera tid åt sitt författarskap och hoppet om någon förbättring i sin dåliga ekonomi, sökte Almqvist en förändring av verksamhet. Han avlade prästexamen och blev prästvigd (1837). Året därpå sökte han ett professorsämbete i Lund, vilket han dock ej erhöll. Från denna tid, ungefär samtidigt med Geijers avfall, kan man iakttaga en viss förändring i Almqvists författarskap. Förut hade de rent estetiska och romantiska dragen varit vida övervägande. Nu framträda med större skärpa vissa radikala idéer och samhällsreformatoriska syften, på samma gång han i en del arbeten närmar sig verklighetsskildringen. En demokratisk grundton framträder t. ex. i hans skrift *Svenska fattigdomens betydelse* (i Törnrosens bok), vari han bland annat ger en förträfflig karakteristik av det svenska folklynnet. Han börjar också (1839) att skriva i de liberala tidningarna Aftonbladet och Dagligt Allehanda, som förut skarpt tadlat

honom. Nu utgav han (1839) sitt verk Amorina, som likväl ej rönte någon större uppmärksamhet. Däremot väcktes en storm av ovilja mot tendensnovellen *Det går an* (1839), som angrep äktenskapets kyrkliga och borgerliga former. I andra skrifter gick han ännu längre och vände sig mot statskyrkans bekännelse, medan han dock alltjämt fortfor att anse sig som en verklig kristen. Almqvist tvangs att taga avsked från sin rektorsbefattning och blev såsom präst varnad av Uppsala domkapitel, med vilket han kom i en strid, som med förhör och svaromål drog ut i flera år.

Samtidigt utvecklade han en synnerligen omfångsrik litterär verksamhet. År 1839 och 1840 utgav han en samling folkskrifter, bland vilka finnas några av hans bästa och mest kända alster, såsom hans betraktelse över *Arbetets ära* samt folklivsskildringarna *Grimstahamns nybygge* och *Ladugårdsarrendet*. Vidare utsände han flera större romaner, såsom *Amalia Hillner*, *Gabriële Mimanso* och *Tre fruar i Småland* (samtliga 1840—43). Dessutom påbörjade han en ny serie av Törnrosens bok (imperialoktavupplagan, tre band 1839—50). Inledningen är densamma som i den föregående serien men innehållet för övrigt olika och utgöres till stor del av äldre alster, som först därmed blevo offentliggjorda.

Almqvists ekonomiska ställning blev emellertid allt sämre. Hans personliga levnadsvanor voro visserligen enkla — han var särskilt en av våra första ivriga nykterhetsvänner. Men han hade ingen hand med penningar och hade dessutom en obetvinglig reslust samt företog oupphörliga färder, i synnerhet inom Sverige, vars natur och folkliv han grundligt lärde känna, men även utrikes. Han var för övrigt hänvisad till inkomsterna av sin penna samt av medarbetarskapet i Aftonbladet. Genom inflytelserika vänners bemedling blev han (1846) utnämnd till regementspastor; men denna syssla medförde endast en mycket obetydlig avlöning. Trots ett oerhört arbete invecklades han sålunda i allt större svårigheter. Han kom

i procentares händer, övergavs av sina flesta forna vänner och utsattes för oupphörliga litterära anfall. Han såg slutligen ingen annan utväg än att avvika från fäderneslandet (1851). Efter hans avresa från Stockholm utspriddes om honom varjehanda fula rykten, bland andra även det, att han skulle gjort sig skyldig till giftmordförsök, en beskyllning som dock aldrig bevisats och efter all rimlighet är grundlös. Färden gick till Nordamerika, där han under antagna namn uppehöll sig flera år såsom språklärare och tidningsman. Hösten 1865 återvände han till Europa och slog sig ned i Bremen, där han avled följande år, ensam och okänd. Ända till det sista sysslade han med studier och författarskap. En del av hans papper skola genom ett missöde hava gått förlorade i Amerika, andra äro ännu outgivna.

Ingen svensk författare med undantag av Strindberg i vår tid har utövat en på samma gång så omfattande och så mångsidig litterär verksamhet som Almqvist. Överblickar man hela raden av hans arbeten, finner man däribland snart sagt alla litteraturens grenar representerade, från läroböcker i de mest skilda ämnen och vetenskapliga avhandlingar till vitterhetens alla arter. Mest betydande torde Almqvist vara såsom novellist och romanförfattare. Såsom sådan utmärker han sig för outtömlig fantasirikedom och förträfflig karaktärsteckning liksom för väl träffad tids- och lokalfärg, vilka egenskaper framträda även i hans övriga diktning. Vissa av hans noveller äro av en romantisk, stundom i högsta grad fantastisk och bisarr natur, såsom *Drottningens juvelsmycke* (Törnrosens bok, duodesuppl., band 4), vars huvudperson, dansösen »Azouras Lazuli Tintomara», är en mycket besynnerlig varelse, som varken är man eller kvinna; handlingen försiggår i Stockholm under Gustav III:s och början av Gustav IV:s regering. Andra, såsom *Grimstahamns nybygge*, *Skällnora kvarn* och i synnerhet *Kapellet*, äro enkla, sunda och folkliga. Folklivsteckningar sådana som dessa (»byhistorier»,

»bondenoveller») voro de första i sitt slag i den svenska litteraturen och äro ännu i dag knappast överträffade. Skär, lekande och humoristisk är den i brevstil skrivna *Araminta May* (liksom de två sistnämnda intagen i Törnrosens bok). Almqvists större romaner, som i allmänhet förskriva sig från hans senare tid, torde lida av en något för utdragen längd, varjämte de ofta hava ett tendentiöst syfte.

Även såsom författare av episka dikter i bunden form står Almqvist högt. Av sådana äga vi *Arturs jakt*, med ämne från medeltidens romantiska värld, samt *Schems-el-Nihar* (båda i imperialoktavupplagan av Törnrosens bok), en nubisk saga, bägge beundrade för sin starka lokalfärg.

För dramatisk diktning hade Almqvist med sin stora människokännedom helt visst mycket goda förutsättningar. Likväl har han ej skrivit något stycke, som i egentlig mening lämpar sig för scenen, ehuru många av hans bästa dikter hava dramatisk form. Bland dessa kunna nämnas *Signora Luna*, som av Atterbom prisades som »den Almqvistska poesiens fagraste dotter» samt *Ramido Marinesco*, som fick en beundrande tolkning av Runeberg. I båda har författaren eftersträvat sydländsk lokalfärg, i det förra från Italien, i det senare från Spanien. Såväl dessa som *Svangrottan på Ipsara*, ett lyriskt romantiskt sagospel, äga betydande poetiska skönheter. I *Isidoros av Tadmor* mötas vi av ett hänfört jubel över att kristendomen kommit till världen. I dess fortsättning *Marjam* bespottar Almqvist den kristna dogmatiken. Bägge dessa stycken tillsammans vilja upphöja den första kristendomens enkla lära, sådan den förkunnades av de tolv apostlarna, varemot Paulus och över huvud allt, som ej går tillbaka till Jesu egen person, förhånas.

Såsom lyriker är Almqvist mindre betydande. Lyriska stämningar och utbrott av hög skönhet träffa vi överallt i hans poetiska verk, men egentliga lyriska dikter i

strängare mening, bundna av rim och meter, finna vi endast få. Nämnas må hans egendomliga *Songes* (»drömmar»), ord och toner, små formlösa musikdikter, genomandade av salvelsefull fromhet och extatisk dödslängtan. Almqvists diktarpersonlighet står ganska ensam i den svenska litteraturen. Denna äger mycken »lyrisk klang på silvervågor» men har knappast någon poetisk »uppfinnare» som kan mäta sig med honom och som skapat en sådan rik värld av märkliga eller fantastiska figurer i livets och diktens alla upptänkliga situationer.

Som ovan anmärkts, ville Almqvist vara ej blott diktare utan även reformator. Hela sitt liv igenom strävade han härför men ursprungligen i en svärmiskt mystisk och estetisk anda. Alltmer sökte han (särskilt från 1839) föra sina drömmar över på verklighetens område. Han skrev talrika uppsatser i undervisningsärenden, i frågan om brottsligas behandling, i representations-, kvinno- och nykterhetsfrågorna. I vissa fall hava av honom föreslagna åtgärder sedermera verkligen blivit genomförda. Men framför allt var det äktenskapets former, som han trodde sig kallad att omstöpa. Hans utförligaste och mest omstörtande verk av socialpolitisk beskaffenhet är *Europeiska missnöjets grunder*, som offentliggjordes året före hans avresa från fosterlandet.

Stilen i Almqvists diktning är ytterst skiftande, och alla samtidens riktningar hava satt märken däri. Han hade under hela sitt liv en bestämd förkärlek för det sentimentala och borgerligt rörande liksom för skräck- och rövarromantiken, sensations- och intrigromanen. Men under allt detta finnes en enhetlig tanke- och känslovärld av starkt personlig natur. Denna inre enhet, av vilken Almqvist ansåg att alla hans arbeten, till och med läroböckerna, genomträngdes, var en religiöst estetisk grundåskådning, som han betecknade som sitt »törnrosliv». Jordelivets olyckor, skildrade i konsten, äro »törnena»; det saliga försjunkandet

i »det hela», i gudomen, och uppfattandet av världsalltet såsom ett stort konstverk — detta är »rosen» i hans törnrosliv. Trots allt vad vi kunna tycka, är dock världen framsprungen ur en evig kärlek och skönhet. Denna ogrumlade uppfattning av tillvaron hade människan före syndafallet, men nu måste hon lära sig den genom konsten och poesien. Häri äga vi ett medel att närma oss himmeln. I detta avseende är Almqvist sålunda en fullt konsekvent nyromantiker (jämför sid. 159). Konsten är visserligen ej det i och för sig högsta, den är blott ett övergångsstadium. Varje människa skall ha poesien inom sig själv, vara som en dikt, en sång, äga Guds, skönhetens och kärlekens bud i sitt hjärta. När detta inträffat, blir all konst överflödig.

I likhet med nyromantikens mest betydande målsmän fattar Almqvist sålunda sin poetiska kallelse tillika som en religiös kallelse. Ett nytt släkte ville han skapa. Liv, rörelse, känsla, salig hänryckning ville han föra in i världen. Av instinkt och ej genom yttre bud borde människan handla, och då handlade hon också rätt och skönt. Vår känsla skulle i allt vara vår ledare. Högre än den konventionella moralens och sedvänjornas föreskrifter stode våra känslostämningar, de vore Guds röst i människan, till vilken hon endast hade att lyssna för att alltid handla rätt. Många av de människor Almqvist tecknat äro sådana fullständiga instinkt- och känslomänniskor, särskilt hans kvinnor, t. ex. Amorina och Tintomara.

I allt det brokigt växlande och till utseendet ofta bisarra och nyckfulla i Almqvists författarskap äro dessa principer med stor konsekvens genomförda. Hans konstnärliga valspråk: »Så jag målar, ty så roar mig att måla», har den innebörden, att han icke godkände några andra regler för dikten än sin inspiration. Att han i sin känsla hörde Guds röst, därom hade han fanatikerns glödande trosvisshet. Bredvid Birgitta och Swedenborg, om vilka han även

i speciella drag erinrar, är Almqvist den svenska litteraturens tredje märklige mystiker.[1]

---

[1] Valda skrifter av C. J. L. Almqvist, ordnade och utgivna av A. Th. Lysander I—IV, 1874—1875. — C. J. L. Almqvist, Valda skrifter, ny upplaga, utgiven av Ruben G:son Berg, 1902—05. — C. J. L. Almqvist, Törnrosens bok, Första fullständiga uppl. med inledningar och anmärkningar. Under red. av Fr. Böök utg. av O. Holmberg, J. Mjöberg, E. Olson och A. Werin, 1921. — Arvid Ahnfelt, *C. J. L. Almqvist, hans liv och verksamhet*, 1876. — A. Th. Lysander, *C. J. L. Almqvist. Karaktärs- och levnadsteckning*, 1878. — A. H. Bergholm, *Studier över C. J. L. Almqvist.* Helsingfors 1902. — J. Mortensen, *C. J. L. Almqvist* (Svenskar), 1907. — E. Almquist, *C. J. L. Almquist, studier över personligheten*, 1914. — M. Lamm, *Studier i Almqvists ungdomsdiktning* (Samlaren), 1915. — O. Holmberg, *C. J. L. Almqvist*, 1922. — A. Werin, *C. J. L. Almqvist, realisten och liberalen*, 1923.

* * *

H. Schück och K. Warburg, *Illustrerad Svensk litteraturhistoria*, 2:a uppl. II (1718—1809), 1911—1912; III (1809—1840), 1913; — Vald. Vedel, *Svensk Romantik.* En udsigt over Udviklingen fra den gustavianske Rokoko til den borgerlige Liberalisme. Köbenh. 1894. — F. Böök, *Den romantiska tidsåldern i svensk litteratur.* 1919 (separattryck ur *Svenska litteraturens historia* under red. av O. Sylwan).

DEN BORGERLIGA LIBERALISMEN.

VERKLIGHETS- OCH TENDENSDIKTNINGEN.

Från omkring 1830 till omkring 1865.

Pressväldet och de borgerliga rörelserna. Statsvälvningen av 1809 hade för Sverige medfört ett nytt och friare statsskick, men brytningen med enväldet hade varit nästan för plötslig, för att de nya grundlagarnas anda på en gång skulle kunnat genomtränga nationens medvetande. Dessutom var tidens lynne reaktionärt. Efter 1815 härskade i Europa den heliga alliansens grundsatser, och av dessa märktes också spår i vårt land. De förnämsta andliga krafterna hade med enstaka undantag, såsom Tegnér, ställt sig i dessa idéers tjänst och med kraft försvarat de gamla samhällsformerna såsom de bästa möjliga. Tiden omkring 1815 var sålunda även i Sverige reformfientlig. Men de frihetsrörelser, som omkring 1820 utbröto i olika delar av världen, hade också något inflytande på den politiska stämningen i vårt land. Liberala åskådningar började göra sig gällande och närdes av den nu framträdande liberala pressen. Banbrytaren för denna var i Sverige Johan Johansson (fil. magister, död 1860), som utgav tidningen Argus (1820—36), »den liberala pressens fostrare». Här granskades regeringens handlingar och förfäktades nyare grundsatser inom det politiska och sociala livet.

Julirevolutionen i Frankrike (1830), som bröt den redan förut något rubbade heliga alliansen, lät de förut dolda eller undertryckta frihetssträvandena komma till utbrott överallt i Europa. Det var i synnerhet de borgerliga klasserna, som strävade att stärka sitt inflytande inom samhället och som krävde likställighet med aristokratien, utvidgad rösträtt, tidsenligare representation, humanare fattigvårdslagstiftning, tryckfrihet, folkskoleundervisning m. m. Det förnämsta organet för alla dessa reformkrav blev i vårt land tidningen *Aftonbladet*, som från och med december 1830 började utgivas av Lars Johan Hierta (född 1801, filosofie magister, jur. kandidat, tjänsteman i bergskollegiet, bokförläggare, affärsman, död 1872). Aftonbladets framträdande bildar epok i det svenska tidningsväsendets historia. Det var i själva verket den första tidning i vår tids mening, som vi ägt, och det gjorde för första gången pressen till en makt i samhället. Dess program gick måhända något längre i liberal riktning, än Argus gjort, men det var ej på denna grund det erhöll sin stora spridning utan genom sin påpasslighet att behandla dagens frågor, sin fyndighet, lättlästhet och kvickhet, varigenom det också snart tvang sin äldre liberala samtida att upphöra.

Med oavlåtlig uppmärksamhet följde Hierta alla det offentliga livets företeelser, som av honom berördes i nästa alla riktningar och ständigt i en reformvänlig anda. Kraftigt och ihärdigt fullföljde han sin kritik av regeringens handlingar, trots alla de hinder den så kallade »indragningsmakten» sökte ställa för tidningens utgivande. Stridssättet var visserligen icke alltid tadelfritt, men häri gjorde sig även Hiertas motståndare skyldiga till lika stora fel. Aftonbladets talangfullaste motståndare i pressen var det konservativa huvudorganet *Svenska Minerva*, som utgavs av förre redaktören av Polyfem, J. K. Askelöf (sid. 162).[1]

[1] Harald Wieselgren, *Lars Johan Hierta, Biografisk studie*, 1880—1881.

En av Hiertas största förtjänster som tidningsutgivare var den, att han ständigt förstod att förvärva talangfulla medarbetare. De skarpaste och smidigaste pennor, som kunde uppletas, stodo sålunda till Aftonbladets förfogande. Vi hava ovan sett, att Almqvist inträdde i tidningens redaktion. Vidare må nämnas H. B. Palmær (lärare vid Karolinska institutet, boktryckare i Linköping, död 1854), O. P. Sturzen-Becker (se sid. 239), M. J. Crusenstolpe (se sid. 231) samt Anders Lindeberg (kapten, litteratör, död 1849). Palmær är en av Sveriges kvickaste och mest bitande satiriker. Stort uppseende väckte hans i Aftonbladet införda artiklar om Tegnér, i vilka han på ett ganska hänsynslöst sätt angrep denne både som politiker och diktare. Satiriska uppsatser av Palmær hava långt efter hans död samlats och utgivits under titeln *Eldbränder och gnistor*.[1] Även Lindeberg tillvann sig en viss uppmärksamhet genom politiska skrifter, i vilka han skarpt klandrade Karl Johans regeringssystem. Han författade dessutom åtskilliga skaldestycken och tragedier av tämligen underderhaltig beskaffenhet. Mest bekant blev han i svenska teaterns historia och därmed förknippade omständigheter. Han var en varm älskare av den dramatiska konsten och arbetade ivrigt på upprättandet av en ny teater i Stockholm. Då han rönte motstånd från regeringen, utgav han en skrift, vilken ansågs så brottslig, att Lindeberg dömdes till döden (1834). Han vägrade begära nåd men inbegreps i en allmän politisk amnesti och lössläpptes. »Nya teatern» kom sedermera (1842) till stånd och invigdes med uppförandet av Lings sorgespel »Agne».

Under det att litteraturen förut haft en övervägande estetisk karaktär, är det de politiska förhållandena och reformrörelserna, som framför allt trycka sin prägel på den här ifrågavarande periodens vitterhet. Litteraturen närmar sig åter verkligheten, den blir organ för praktiska

[1] Utgivna av A. Ahnfelt 1876. — H. B. Palmær, *Skrifter i urval*, utgivna av R. G:son Berg (För skola och hem 11), 1900.

syften, s. k. tendensdiktning. Den föregående tiden var den rena poesiens, i synnerhet lyrikens guldålder, tiden omkring 1800-talets mitt är framför allt prosans period. En sådan mängd av framstående prosastilister som då har knappast vår litteratur, vare sig förr eller senare, haft att uppvisa. I synnerhet blomstrade roman- och novelldiktningen. Den föregående epokens förnämsta diktare voro att söka bland de lärda yrkenas, universitetens och kyrkans högsta målsmän; nu träffas de flesta författarna bland tidningsmännen.

Denna tendensdiktningens och verklighetsskildringens period kan sägas omfatta ungefär trettio år. Den började, medan den nyromantiska litteraturen ännu stod i sitt högsta flor. En sådan författare som Almqvist hör till bägge epokerna. Först efter 1830 offentliggör han sina arbeten, men dessa voro dock till stor del skrivna förut. Vad han senare (efter 1839) författat har, såsom ovan påpekats, tendensdiktningens karakteristiska egenskaper.

ROMAN- OCH NOVELLDIKTNINGEN.

Fredrika Bremer blev banbrytaren på verklighetsskildringens område. Hon föddes i Finland 1801 men kom snart till Sverige, där hennes föräldrar bosatte sig 1804. Fadern, som var brukspatron med en betydande förmögenhet, inköpte det historiskt berömda herresätet Årsta i Södertörn, vilket blev Fredrikas egentliga barndomshem och där hon tillbragte en stor del av sitt liv. Hon erhöll en synnerligen vårdad uppfostran och fick undervisning i alla de ämnen en ung dam då för tiden kunde inhämta, såsom språk, ritning, målning, musik, komposition m. m. Det instängda och stillasittande liv hon måste föra var henne en stor plåga. Även sällskapslivet var henne motbjudande, och hon kände sig tafatt och bortkommen. Hon längtade till nyttig verksamhet, hon ville bli framstående

och ryktbar. Hennes grubblande sinne fann att börja med någon tillfredsställelse i den välgörenhet hon utövade mot fädernegodsets underlydande. Det var också för att erhålla ytterligare medel till sådana ändamål, som hon började taga sina talanger i anspråk. Sedan hon en tid målat och avyttrat miniatyrporträtt, uppstod den tanken hos henne att utgiva i tryck något av det hon under de föregående åren skrivit och som ursprungligen endast haft till syfte att ge uttryck åt hennes känslor och fantasiliv. Så utkom 1828 anonymt en liten samling skisser och noveller under titeln *Teckningar utur vardagslivet*, inledda av en »billet till Publiken», som till dess »överseende mildhet rekommenderar såväl denna lilla bok som dess lilla författarinna»; de fortsattes sedermera (1830—31) med ytterligare ett par häften under samma titel. Dessa innehöllo huvudsakligen hennes första längre berättelse, *Familjen H.*, som också var det första mera karakteristiska alstret av hennes penna och med vilken hon vann den läsande allmänhetens beundran.

Under de följande åren kommo »Nya teckningar ur vardagslivet» med romanerna *Presidentens döttrar* (1834), *Grannarne* (1837), *Hemmet* (1839) m. fl. I synnerhet må »Grannarne» framhållas såsom Fredrika Bremers i konstnärligt avseende mest fulländade verk. Det är en roman i brevstil, skildrande livet i en liten småländsk stad och dess omgivningar och innehållande förträffliga karaktärsteckningar; i synnerhet märkes den gamla myndiga generalskan Mansfeldt (»Ma chère mère»), en av de ypperligaste gestalter, som någonsin tecknats i svensk romanlitteratur.

Verklighetsskildringen var väl ej helt okänd i den svenska litteraturen före Fredrika Bremers tid, men den hade ej spelat någon mera betydande roll. Några inhemska mönster hade hon sålunda ej. Snarare har hon sina förebilder i den engelska borgerliga romanen, som sålunda nu omplanterades på svensk mark. På ett enkelt, oskuldsfullt och behagligt sätt skildrar Fredrika Bremer

vardagslivet och tecknar väl träffade bilder av människor sådana de vanligen äro; särskilt framställer hon mästerliga tavlor av det svenska hemmet och dess familjeliv. Framförallt är skildringen av syskonkretsen hennes favoritmotiv. Tonen är visserligen stundom något känslosam och överspänd men ofta också roande och humoristisk.

Vid den tid då Fredrika Bremer var fyrtio år gammal, tycktes hennes konstnärliga skaparkraft bliva något mindre. Hon förlorade i någon mån lusten för diktningen såsom sådan. Hon fick andra intressen, greps av tidens stora frågor, dess sociala och religiösa rörelser. Med anledning av en på 1840-talet utbruten strid om ett religionshistoriskt arbete över Jesu liv framlade hon i *Morgonväkter* sin religiösa trosbekännelse, vari hon i allmänhet slöt sig till den statskyrkliga uppfattningen men dock gjorde vissa medgivanden åt rationalismen samt i allmänhet förfäktade toleransens idé. I England och Amerika, där författarinnan redan börjat få en alltmer vidgad läsekrets, blev denna bok bättre mottagen än i Sverige. Fredrika Bremer erhöll inbjudning till dessa länder och begav sig dit 1849. I Amerika vistades hon två år och genomreste landet från den ena ändan till den andra, såg och studerade alla samhällsklasser och institutioner och blev överallt väl emottagen. Vad hon upplevde, skildrade hon i brev till sin syster, och dessa brev utgav hon efter hemkomsten (1851) i bokform under titeln *Hemmen i Nya världen*, som översattes till en mängd främmande språk och gjorde författarinnan så känd utomlands, som endast få svenskar varit.

Resan hade emellertid riktat hennes ande med nya synpunkter. Mera än någonsin längtade hon till arbete i samhällets tjänst. Gång på gång uppträdde hon till förmån för välgörande inrättningar, såsom asyler för ålderstigna, skolor för dövstumma barn, arbetarbostäder m. m. Men framför allt var det kvinnans ställning i samhället, som sysselsatte henne. Hon hade i Amerika bevittnat kvinnornas kamp för utvidgade borgerliga rättigheter, och för

dessa idéer, den s. k. »kvinnoemancipationen», blev hon nu en ivrig förkämpe. Kvinnan borde i likhet med mannen hava rätt till vetenskaplig utbildning vid universiteten, kunna bli läkare, lärare, sjukskötare, äga att deltaga i samhälleliga angelägenheter och först och främst förklaras myndig vid tjugufem års ålder.

För alla dessa krav uppträdde Fredrika Bremer i romanen *Hertha eller en själs historia* (1856), vars hjältinna representerade Fredrika Bremer själv och vari hon uttalade sin smärta över att den intelligenta och arbetsdugliga kvinnan försmäktade av brist på användning för sina krafter. Om författarinnan redan i de senare av »Teckningarna» på vissa ställen uppoffrat konsten för syftemålet, så är Hertha uteslutande en tendensroman, som i litterärt avseende ingalunda kan mäta sig med hennes föregående arbeten. Boken väckte ett ofantligt uppseende och utsattes för mycken både berättigad och oberättigad kritik. Bland annat fann man det oanständigt och upprörande, att Hertha själv var sköterska för sin trolovade under hans sjukdom. Själv satte Fredrika Bremer denna bok högst av alla sina arbeten och ångrade den aldrig, ehuru den förstörde hennes konstnärsrykte.

År 1856 företog Fredrika Bremer ånyo en långresa, som varade i fem år och under vilken hon besökte de flesta av Europas länder ävensom Palestina. Hon hemsände från Rom berättelsen *Fader och dotter*, som var hennes sista novellistiska arbete och skulle bilda ett motstycke till Hertha. Efter hemkomsten utgav hon en reseskildring, *Livet i gamla världen*, i sex band. Hon dog på Årsta 1865.

Fyra tilldragelser fick Fredrika Bremer uppleva, över vilka hon i hög grad gladdes: slaveriets upphävande i Förenta staterna, bestämmandet av tjugufem år såsom myndighetsålder för den ogifta kvinnan (vid 1858 års riksdag), inrättandet av ett seminarium för utbildandet av lärarinnor samt representationsreformens genomförande. Mycket av vad hon kämpat för fick hon sålunda själv se genomfört,

och annat har sedan blivit verklighet. Fredrika Bremer är icke blott en av de ryktbaraste utan även en av de mest betydande svenska kvinnor, som funnits. I rent litterärt avseende har hon förtjänsten av att första gången hava framfört den borgerliga familjeromanen. Som romanförfattarinna hade hon, ännu medan hon levde, lyckliga medtävlarinnor, men som skapande andlig kraft är hon dem vida överlägsen.[1]

De båda damer, som bruka ställas vid sidan av Fredrika Bremer, äro **Sofia von Knorring** (dotter till översten och hovmarskalken Zelow, gift med översten friherre von Knorring; död 1848) och Emilie Flygare-Carlén. Den förra, som tillhörde de aristokratiska kretsarna, var en fint uppfostrad dam, innehavarinna av 16 anor och icke mindre än »24 särskilda sällskapstalanger». Hon tecknade med förkärlek och sakkunskap de högre samhällsklasserna, i synnerhet salongslivet med dess kurtis och flärdfulla nöjen. Kärleken är hennes huvudintresse, men hur passionerad den än må vara, tillåtes den aldrig bryta vare sig mot äktenskapets religiösa helgd eller mot de konventionella ståndsfördomarna. Hennes skildringar utmärka sig för en skarp, ej sällan satirisk uppfattning och ett verklighetstroget framställningssätt. Stilen är frisk och pikant, stundom elegant men ganska ojämn. Hennes första arbete, *Kusinerna* (1834), hade mycken framgång, men de följande, såsom *Vännerna*, *Kvinnorna*, *Illusionerna* m. fl., blevo ej fullt lika väl emottagna. I *Torparen och hans omgivning* (1843)[2] vände hon sig till lantfolkets liv, som skildras med oförfärad sanningskärlek. För de moderna idéerna hade fru Knorring inga sympatier; hon hade en

[1] Fredrika Bremer, *Samlade skrifter i urval* I—VI, 1869—1872. — Fredrika Bremer, *Självbiografiska anteckningar, brev och efterlämnade skrifter* (utgivna av systern Charlotte), 1868. — S. L—d Adlersparre och Sigrid Leijonhufvud, *Fredrika Bremer. Biografisk studie* 1—2, 1896. — K. R. Nyblom, *Minne av Fredrika Bremer* (Svenska akad. handl.), 1902. — J. Mortensen, *Fredrika Bremer*, 1902.

[2] Ny upplaga med inledning av J. Mortensen (Svenska klassiker 3), 1906.

bestämd motvilja såväl mot kvinnoemancipationen som mot borttagandet av skrankorna mellan stånden. Författarinnan, som aldrig utsatte sitt namn på sina romaner, gick i litteraturen under psevdonymen »Författarinnan till Kusinerna».

Emilie Flygare-Carlén (dotter till en sjökapten Smith i Strömstad, gift med provinsialläkaren Flygare och efter dennes död med skriftställaren J. G. Carlén; död 1892) nådde, ehuru hennes litterära förtjänster icke torde vara mycket större än fru Knorrings, likväl en långt större popularitet. Hennes rykte spred sig också vida utanför Sveriges gränser, i det att hennes arbeten översattes till de flesta europeiska språk. Då hon vid trettio års ålder började skriva romaner, hade hon ej obetydlig livserfarenhet, och det var hennes mening att återgiva verkligheten, sådan hon funnit den. Tio år efter Fredrika Bremers framträdande utsände fru Carlén sin första skildring, *Valdemar Klein*, en salongs- och kärleksroman. Den mottogs väl, och under en följd av år kommo nu från den produktiva författarinnans hand minst en, stundom två romaner årligen i samma stil som den första. Från barndomen förtrogen med västkusten och dess folkliv, började hon emellertid snart återgiva vad hon så väl kände. Fru Carléns första skärgårdsroman, vari hon beträdde ett dittills inom litteraturen okänt område, var *Rosen på Tistelön* (1842), en tragisk brottmåls- och smugglarhistoria, och på den följde bland annat *Paul Värning*, *Enslingen på Johannisskäret* samt efter flera års tystnad *Ett köpmanshus i skärgården* (1859), vilka äro hennes mest betydande arbeten. Dessa romaner äga förtjänsten av en livlig och fängslande handling, många väl tecknade figurer ur kustbefolkningens och den bohuslänska medelklassens kretsar samt en frisk och kraftig havsstämning. Men med dessa verklighetsdrag har hon blandat en hel del ingredienser från dåtidens rövar- och skräckromaner: mystiska händelser och gåtor, rysliga bovar, hemska fängelsetorn m. m. I olikhet med Fredrika Bre-

mer hade fru Carlén i allmänhet ej något samhällsreformatoriskt syftemål med sina böcker, ehuru hon hörde till de liberala kretsarna i huvudstaden. Det är endast ett av hennes omkring femtio arbeten, som kan sägas ha någon bestämdare tendens, nämligen *En natt vid Bullarsjön* (1847), som utgör ett skarpt angrepp på läseriet. Dessutom finnas åtskilliga hugg mot adelshögfärden, vilket med nödvändighet hörde till denna tids »sant demokratiska anda».[1]

De nämnda författarinnorna och de många damer, som blevo deras närmaste efterföljare inom romandiktningens område, hava i konstnärligt avseende i allmänhet lyckats bäst, då de målat familjelivet och de husliga dygderna och då de sökt framställa människohjärtats fröjder och smärtor på ett enkelt och verklighetstroget sätt. Av de manliga novellisterna hava återigen de haft mest att betyda, vilkas romaner varit av historisk, politisk eller social natur.

En av tidens mest typiska författare var **K. A. Wetterbergh** (fältläkare, död 1889), som under psevdonymen »Onkel Adam» blivit känd och älskad i synnerhet genom sin barntidning Linnea (1862—1872). Han uppträdde i början av 1840-talet med en del småberättelser ur medelklassens liv, vilka samlades under titeln *Genremålningar av Onkel Adam* (1842). I dessa skildrade hans livets vardagligheter på ett lekande och småroligt sätt, i en hjärtlig ton och en ren anda. Även då han blottar lyten och svagheter i samhällslivet, är hans satir i de första arbetena kärleksfull och försonande. För de mindre lyckligt lottade i samhället visar han ett medlidsamt hjärta. Ett lyckligt ämne fann han i det svenska småstadslivet, som han målade i sina berättelser från »Skråköping». Redan tre år efter sitt framträdande räknades han såsom »en av våra mest värderade prosaister». Onkel Adams mest produktiva

[1] Emilie Flygare-Carlén, *Samlade romaner* I—XXXI, 1869—75. — Birger Schöldström, *Emilie Flygare-Carlén, levnadsteckning*, (Särtryck ur »Efterskörd» av Em. Flygare-Carlén), 1888. — H. Svanberg, *Emilie Flygare-Carlén, en studie*, 1912. — Maria Holmström, *Emilie Flygare-Carlén*, 1918.

tid omfattar åren 1845—1855. Hans alstring blev under dessa år så omfångsrik, att han rent av tävlade med de kvinnliga novellisterna. Han började nu också ställa större anspråk på sitt författarskap. Han nöjde sig ej längre med att vara verklighetsskildrare utan lät sin konst träda i det sociala reformarbetets tjänst, varigenom han ansåg att den skulle intaga en högre ståndpunkt. Något tidigare än Fredrika Bremer, nämligen redan i mitten av 1840-talet, gör han den avgjorda svängningen mot tendensdikten. På det skarpaste sätt framträder tendensen i hans omfångsrika roman *Penningar och arbete* (1847), som behandlar en mängd frågor av för samhället djupt ingripande betydelse, såsom förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare, fängelseväsendet, brännvinsmissbruket m. m. Onkel Adam var de moderna idéerna mycket hängiven, men hans framställning av orsakerna till missförhållandena i samhället är icke så litet ensidigt. Hela rättvisan får alltid stå på den demokratiska sidan och hela orättvisan på den andra. I konstnärligt avseende stå också hans tendensromaner på en lägre ståndpunkt än de tidigare verklighetsskildringarna. Den forna friskheten och livsglädjen har försvunnit, och de uppträdande personerna äro ej verkligt levande varelser utan blott typiska representanter för en eller annan idé. Men genom alla hans arbeten lyser en nästan svärmisk människokärlek och en sunt religiös livsuppfattning.[1]

Ett slags tendensförfattare, ehuru icke i socialt utan i politiskt syfte, är också **M. J. Crusenstolpe** (assessor i Svea hovrätt, sedermera uteslutande skriftställare, död 1865). I många avseenden rikt utrustad av naturen, gjorde han sig snart bemärkt och blev hastigt befordrad på ämbetsmannabanan. Under riksdagen 1828—1830 uppträdde han på riddarhuset som oppositionsman. Snart kom han i beröring med konungen och lät locka sig att utgiva en

[1] H. A. Wetterbergh, Samlade skrifter I—X, 1869—74. — A. Flodman, *Kritiska studier* (bl. a. karakteristiker av Fredr. Bremer, Onkel Adam och Blanche), 1872.

konservativ tidning, som skulle erhålla pekuniärt understöd av regeringen. Tidningen fick dock föga uppmuntran från allmänhetens sida, och snart upphörde även regeringens penningbidrag, varefter den ej längre kunde fortfara. Gäckad i sina förhoppningar och ekonomiskt ruinerad, bröt nu Crusenstolpe med Karl Johan, vars argaste fiende han under hela sitt liv fortfor att vara. Därpå började han utgiva en mängd skrifter, som behandlade tidens politiska förhållanden och personligheter, varibland må nämnas *Skildringar ur det inre av dagens historia* (1834). Åren 1838—64 utgav Crusenstolpe *Ställningar och förhållanden, behandlade i brev*, som först utkommo då och då i lösa häften men längre fram bildade en periodisk månadsskrift. I ett av dessa brev hade han sagt, att konseljen gjort sig skyldig till sabbatsbrott. Han blev därför anklagad såsom majestätsförbrytare (1838) och dömdes till tre års fängelse, vilket han avtjänade på Vaxholms fästning. Det sken av politisk martyr, som därigenom gavs honom, ökade hans popularitet som författare.

Crusenstolpe fick i fängelset obehindrat fortsätta sin verksamhet som skriftställare och utsände därifrån sin första historiskt politiska roman, *Morianen eller Holsteingottorpska huset i Sverige* (1840—44), som följdes av *Karl Johan och Svenskarna* m. fl. Dessa arbeten innehålla en romantiserad framställning av den svenska historien under de perioder, som titlarna angiva. Dikt och verklighet äro där på ett förvillande sätt sammanblandade, och de historiska personligheterna äro tecknade på ett partiskt och vanställande sätt. Oaktat författaren i fråga om vissa förhållanden hade en ganska intim kännedom, hänvisar till urkunder och ofta försäkrar, att hans berättelse är »historisk», är den icke desto mindre synnerligen opålitlig. Icke heller äro Crusenstolpes skildringar utmärkta för konstnärlig komposition eller djupare uppfattning, men däremot äro de fyllda av pikanta och uddigt berättade anekdoter, varjämte stilen äger en viss elegans av oratorisk

art, erinrande om det akademiska äreminnet. Hans förtjänster i fråga om prosans behandling voro i hans samtids ögon så stora, att skalden Braun en gång kallar honom »Sveriges störste prosaist».[1]

Såsom representant för den historiska romanen kan slutligen nämnas G. H. Mellin (kyrkoherde i Lunds stift, död 1876), en av de flitigaste och mest omtyckta författare på sin tid. Bland hans många historiska noveller kunna nämnas *Blomman på Kinnekulle*, *Anna Reibnitz* m. fl., i vilka han eftersträvade historisk kostym i skildringen av förflutna tider. Bland hans övriga talrika arbeten kunna framhållas skildringar av *Den skandinaviska Nordens folkliv och natur*. Han skrev även vers (ex. »Snabba äro livets stunder») och utgav åtskilliga poetiska kalendrar, såsom *Vinterblommor* (1832—56), till vilka nästan alla samtida författare lämnade bidrag. I allmänhet var han under sin komministertid i Stockholm en bemärkt man i det litterära livet.

Dramatik. Den glänsande utveckling, som kännetecknat den lyriska och episka diktningen under 1800-talets förra hälft, hade icke sträckt sig till den dramatiska. Såsom ovan nämnts, hade den teatraliska verksamheten under Gustav IV Adolf fört ett tynande liv; särskilt hade operan alldeles upphört, och själva byggnaden användes till sjukhus i avvaktan på dess anbefallda nedrivande. Det var naturligtvis förenat med stora svårigheter att återupprätta den. Efter riksdagen i Örebro 1810 gavs ånyo en representation på operan genom dåvarande överståthållaren och vitterhetsidkaren Skjöldebrands försorg. Genom polisen måste han låta uppspana och samla den skingrade kören och baletten o. s. v. Det var det gamla välkända stycket »Gustav Vasa», som då uppfördes. Sedan den dramatiska teaterns lokal 1825 brunnit, måste de kung-

[1] Arvid Ahnfelt, *M. J. Crusenstolpe* I—II, 1880—1881.

liga teatrarna, till stort men för sin verksamhet, bägge giva sina föreställningar i operahuset. År 1842 öppnades av Lindeberg »Nya teatern» (se sid. 223), och denna hade sedermera växlande innehavare, tills den slutligen (1863) inköptes för den kungl teaterns räkning, varigenom en ny från operan skild *Kungl. dramatisk teater* kom till stånd.

De pjäser, som gåvos, voro för det mesta översättningar eller efterbildningar av utländska mönster. Några svenska original av mera betydande litterärt värde sågo däremot ej dagen. De stycken i dramatisk form, som skrivits av Stagnelius, Nicander, Almqvist m. fl., voro icke lämpade för scenen utan blott läsdramer. Ett visst uppsving i den inhemska teaterdiktningen inträffade emellertid kort före århundradets mitt.

Tidens mest representative teaterförfattare var **August Blanche** (avlade juridisk examen i Uppsala, tjänsteman, sedan uteslutande skriftställare och politiker, död 1868). Efter att hava misslyckats som tidningsredaktör vann han stora framgångar med sitt skönlitterära författarskap. År 1843 uppfördes på Nya teatern hans vådevill (talpjäs med kupletter) *Positivhataren*, varmed han kan sägas hava återupplivat den svenska lustspelsdiktningen, vilken legat så gott som fullständigt nere från Gustav III:s död. Stycket mottogs med bifall, och under den följande tiden gåvos på teatrarna varje år flera nya stycken av Blanche, bland vilka märkas de synnerligen bekanta *Magister Bläckstadius*, *Hittebarnet*, *Ett resande teatersällskap* m. fl. Dessa stycken karakteriseras av gott humör och noggrann kännedom om scenens fordringar. De framförde på tiljan tidens småborgare, källarmästare, pigor, gardister och gesäller och buro alltigenom en synnerligen demokratisk prägel. Man berömde också deras väl träffade stockholmska lokalton, ehuru knappast med rätta, ty de allra flesta av Blanches stycken äro efterbildningar och delvis ordagranna översättningar av utländska original. Vissa typer äro dock mera självständiga skapelser, isynnerhet

teaterdirektören Sjövall i Ett resande teatersällskap, vilket stycke tack vare denna figur blivit det säkerligen populäraste lustspel, den svenska repertoaren äger. Mindre lyckades Blanche på det allvarliga dramats område. Hans skådespel *Läkaren*, som uppfördes på Kungl. teatern (1845), väckte likväl jubel bland åskådarna, som därmed fingo se den borgerliga vardagligheten även på den scen, som dittills endast uppfört stycken med klingande historiska och romantiska namn.

Blanche var även romanförfattare. Såsom sådan är han representant för sensationsromanen, vilken lägger an på att väcka läsarens nyfikenhet genom spännande händelser, nedriga intriger och hårresande brott, med ett eller annat inslag av tidens sociala idéer. Stilen är skruvad och bombastisk. Hans närmaste förebilder på detta område voro fransmännen Eugène Sue och Alexander Dumas. Vida bättre har Blanche lyckats i den nästan oöverskådliga rad av småberättelser och skisser, *Bilder ur verkligheten*, som han skrivit och som omfattar flera samlingar, såsom »Hyrkuskens berättelser», »En prästmans anteckningar» m. fl. I dessa är han en utpräglad verklighetsdiktare. Ja, dessa små bilder äro snarare anteckningar om verkliga tilldragelser än egentliga fantasiskapelser, de äro ett slags mellanting mellan anekdoter och noveller.[1]

Det nyvaknade intresset för dramat visar sig även hos andra författare. År 1846 framträdde tvenne originalstycken, som var på sitt sätt voro av en viss betydelse. Det ena var sorgespelet *Erik XIV* av Joh. Börjesson (kyrkoherde, död 1866), »den siste fosforisten», vilken vid seklets begynnelse lämnat bidrag till Poetisk kalender och som nu efter tjugusex års tystnad framträdde som dramatisk författare i en av Shakespeare påverkad stil. Vad som särskilt intresserade publiken, då stycket gick över scenen, var framställningen av den viljekraftige uppkom-

[1] August Blanches Samlade arbeten, 2:a uppl., 1876—1877. — Nils Erdmann, *August Blanche och hans samtid*, 1892.

lingen Göran Persson, i vars adelshat man fann vissa anknytningar till dagens aktuella frågor. Stycket utmärkte sig för en god karaktärsteckning och klingande vers, varför det intar en framstående plats i vår på dramatik så fattiga litteratur. Bland hans senare dramatiska arbeten märkes *Solen sjunker, Gustav I:s sista dagar* (1856).[1]

Är Börjessons drama numera förgätet, så är dess årsbarn så mycket mera känt. Det var **F. A. Dahlgrens** (kansliråd, död 1895) *Värmlänningarne*, »sorglustigt tal-, sång- och dansspel i 2 avdelningar och 6 indelningar». Trots påfallande svagheter i litterärt avseende har detta folkskådespel en viss enkel friskhet, som gjort det till det mest populära av alla svenska arbeten för scenen. Det har uppförts många hundra gånger och tyckes leva med ännu nästan oförminskad kraft. Dahlgren har också författat de kända *Viser på varmlandske tongmåle* (1875—76), som äga en synnerligen äkta folkton. Han blev med dessa ej blott den förste författare vi haft på landsmål utan kanske ock hittills den förnämste på sitt område. Bland hans efterföljare kan erinras om Aug. Bondeson och Fröding.[2]

Lyrisk diktning. Det övervägande intresse, som prosan tilldrager sig vid århundradets mitt, beror ej blott på att den representerades av framstående skriftställare, utan även därpå att versen var i det hela svagt företrädd. De lyriska diktarna voro visserligen ej få, men det stora flertalet saknade i allmänhet större djup och originalitet. En av tidens litterära granskare, K. A. Hagberg (professor i Lund, död 1864), som själv var skald och på ett beundransvärt sätt översatte Shakespeares dramatiska arbeten till svenska, klagade under 1840-talet upprepade gånger över den dåvarande lyriska diktningens betydelse-

[1] Johan Börjessons Valda skrifter (utg. av L. Dietrichson med levnadsteckn. av N. Arfvidsson), 1873.

[2] E. G. Lilljebjörn, *Ögonkast på svensk litteratur*, 1910.

löshet. »Man måste», säger han, »känna en oövervinnelig motvilja för det känslopjunk och klingklang, som röjer sig i de flesta 'blommor', 'kransar', 'minnen', 'pärlor' och vad de nu allt heta, som växa, bindas, svärma och trilla kring den svenska parnassen.» Och liknande yttranden, som eftervärlden i det stora hela måste instämma uti, fällas även av andra. Det är dock egentligen om fosforisternas och Tegnérs efterhärmare, som de anförda omdömena gälla. Även frånsett de nya och gripande toner, som kommo från Finland, sökte vissa svenska diktare att i versens form gjuta tidens tankar och därigenom åstadkomma annat än imitationer. Det bör dessutom ej förglömmas, att just från denna tid förskriver sig en mängd av de mest sjungna dikter vår litteratur äger, varpå åtskilliga exempel i det följande skola anföras. Man kan indela de lyriska diktarna i tre grupper: sentimentala skalder (nyromantisk efterklang), politiska skalder och humoristiska skalder.

Till den första gruppen kunna räknas Böttiger, Malmström och Nybom. **Karl Vilhelm Böttiger** (professor i Uppsala, död 1878) sammanhängde i sin diktning föga med den tid, under vilken han levde och verkade. Han framträdde redan 1830, vid tjugutre års ålder, med en samling formfulländade dikter, *Ungdomsminnen från sångens stunder*, av en mild och vemodig, vanligen alltför känslosam ton. I hans senare diktsamlingar visar sig dock stundom en friskare känsla, varjämte språkbehandlingen är ännu mera fulländad. Böttigers diktning omfattar idylliska, patriotiska, religiösa och i synnerhet elegiskt erotiska dikter. Bland de sistnämnda ihågkommer man *I avskedets stund* (»Tänk någon gång på den vars hjärta gömmer») samt *Fantasi* (»Jord och himmel jag glömmer natt och dag»). Till Böttigers mest kända sånger höra också de båda som manskvartetter ofta sjungna *Kväll och frid* (»Stilla skuggor», skriven till musik av Geijer) och *Hymn den 6 november* (»Hjältar som bedjen»). Dessutom märkas sonettcykeln *Kungarne* samt en mängd tillfällighetsdikter och poetiska

tolkningar av främmande skalder. Såsom författare i obunden stil intager Böttiger en framstående ställning, särskilt genom sina glänsande minnesteckningar (t. ex. över sin svärfader Tegnér).[1]

Vill man i Böttiger se en skald, som med nyromantikernas trånande känslosvärmeri förenade Tegnérs klara form, så måste det också gälla om Malmström. **Bernhard Elis Malmström** (professor i Uppsala, död 1865) var visserligen en av de unga, som löpte till storms mot fosforismen i Uppsala, och såsom professor gav han längre fram en ganska ensidig litteraturhistorisk framställning av den nya skolan och dess strid med akademien. Han försvarade också verklighetens och realismens berättigande i konsten, men icke desto mindre visa de flesta dragen i hans eget skaldskap, att han var en ofrivillig lärjunge till dem han anfallit. Malmströms dikter, som började offentliggöras mot slutet av 1830-talet, äro icke synnerligen talrika, och ibland dem är det egentligen endast några få, som gjort författaren avhållen av allmänheten, framför andra den berömda romansen *Vi suckar det så tungt uti skogen?* I denna dikt återfinna vi den nyromantiska skolans sätt att betrakta naturen, varigenom Malmström avgjort skiljer sig från sin samtida Runeberg, som han för övrigt djupt beundrade. Den nyromantiska melankolien och trånaden behärskar Malmströms på elegisk vers (distika) skrivna poem *Angelika*, som belönades med Svenska akademiens stora pris 1840. Bland hans övriga dikter märkas en enstaka dryckesvisa (»Vinet fradgar, ögat glimmar») samt *Sång för Södermanlands nation* (»Känner du landet, det härliga, rika») Det mest framträdande draget i hans vers är det musikaliska välljudet. Ehuru han var liberal till sina åsikter och slöt sig till Geijer efter dennes avfall, står hans diktning nästan lika främmande för samtidens sociala och politiska strä-

[1] Karl Vilhelm Böttigers Samlade skrifter I—VI, 1856—1881. — C. D. av Wirsén, *Inträdestal över K. V. Böttiger* (Svenska akad. handl. LVI), 1880. — E. G. Lilljebjörn, *Små litteraturbilder*, 1913.

vanden som Böttigers. Den enda anknytning vi finna till dessa utgöres av dikten *Till de danska studenterna på gamla Uppsala högar*, där Malmström framträder såsom en av skandinavismens skalder.[1]

Såsom en mera typisk representant för denna rörelse och i synnerhet för studentlivet kunna vi betrakta Malmströms samtida i Uppsala **Johan Nybom** (student, litteratör, död 1889). Bägge uppträdde de i den av K. J. Lenström utgivna litterära tidningen *Eos*, som 1839—1840 var ett organ för de yngre litterära krafterna i Uppsala och som även betraktades som Almqvists speciella språkrör. Nybom utsände 1838 ett par längre dikter, som snart följdes av åtskilliga mindre, och han blev mycket hastigt populär. Hans diktning utmärkes av ett ungdomligt och romantiskt svärmeri och ett praktfullt och klingande språk. I vissa dikter erinrar han om Lidner men äger ej dennes mörka och kraftfulla högtidlighet. Nybom ägde känsla men saknade djup, hans sentimentalitet förefaller stundom falsk, och man har svårt att tro på dess allvar. Ett för Nybom betecknande stycke är *Niagara* (»Jag stod på Niagaras öde strand»). Bättre och fullare ljuda hans toner i de dikter, som framkallats av studentmötena och de skandinaviska rörelserna, t. ex. i hans vid utbrottet av det dansk-tyska kriget 1848 skrivna poem *Så säga Sveriges studenter* (»Om alla strängar på den svenska luta»). En av Nyboms mest bekanta studentsånger är hans *Fansång* (»Stå stark, du ljusets riddarvakt»), till vilken Wennerberg satt musik. Någon politisk diktare för övrigt är Nybom icke.[2]

Knappast mer än två bland denna periods lyriska skalder kunna sägas ge uttryck åt tidens politiska tankar, nämligen Sturzen-Becker och Strandberg. **O. P. Sturzen-Becker** (fil. doktor, medarbetare i Aftonbladet, utgivare

[1] B. E. Malmström, Dikter (9:e uppl. med levnadsteckn. av Elov Tegnér), 1897. — B. E. Malmströms samlade skrifter, I—VIII (utg. av K. F. Bergstedt), 1866—1869. — A. Kullberg, *Inträdestal över B. E. Malmström* (Svenska akad. handl. XLI), 1867.

[2] J. Nybom, Samlade dikter I—II, 1844—48 (4:e uppl. 1880).

av Öresundsposten i Hälsingborg, död 1869), känd under psevdonymen »Orvar Odd», var en synnerligen mångsidig skriftställare. I diktsamlingen *Min fattiga sångmö* besjöng han samtidens frihetsrörelser i Europa och dess representativa personligheter. Han var också en av de ivrigaste och outtröttligaste förkämparna för skandinavismen och verkade för sina idéer både i sitt fosterland och i Danmark, där han under flera år uppehöll sig. Hans dikter hava vanligen en berättande prägel och utgöra små tavlor ur livet, i vilka han låter sig inspireras av sin medkänsla för de betryckta och vanlottade av samhällets medlemmar. En viss inverkan från Heine såväl i stil som tankegångar är omisskännlig. Längre fram blev det episka draget allt mer förhärskande i hans diktning. Samlingen *Brunt och rosenrött* utgöres helt och hållet av små rimmade noveller från olika länder och tider. En hel roman på vers i växlande rytmer skapade han i *Grevinnan Gruffiakin*, en romanesk och bisarr historia, som utspelas i den allra högsta Stockholmssocieteten under Karl XIV Johans dagar, en sensationsroman med starka intryck av Byrons maner men med förträffliga bilder av livet och naturen i Stockholms Djurgård. I versifikatoriskt avseende var Sturzen-Becker i viss mån en nydanare genom den mera fria, avsiktligt oregelbundna rytmen i sina dikter, ett behandlingssätt, som förts till fulländning av långt senare skalder. Sin största betydelse äger Orvar Odd som prosaförfattare. Såsom »kåsör» i den franska stilen intager han säkerligen första rummet i vår litteratur. Såsom sådan utmärker han sig för lekande och elegant stil och överlägsen kvickhet. Dessa egenskaper träffas framför allt i hans litteraturhistoriska utkast och memoarer *Grupper och personnager*, som giva roande teckningar av bemärkta personligheter bland hans samtids svenska författare.[1]

[1] Valda skrifter av O. P. Sturzen-Becker (utg. av V. Sturzen-Becker, med en levnadsteckning av G. Ljunggren), I—III, 1880—82. — R. Sturzen-Becker, *O. P. Sturzen-Becker, hans liv och gärningar*, 1912. — O. Sylwan, *O. P. Sturzen-Becker*, 1919.

K. V. A. Strandberg (psevdon. »Talis Qvalis», prästson från Södermanland, redaktör, död 1877) var, då han först uppträdde som skald, påverkad av Tegnér, men sedan han gripits av tidens liberala anda, fick hans diktning en självständigare hållning. Under sin studenttid i Lund gav han i ett par dikter (från 1839—40) uttryck åt sin förtrytelse över regeringens reaktionära politik och gjorde till och med ett bittert anfall på Tegnér, emedan denne icke längre var de liberala idéernas målsman. Strandberg påverkades särskilt av de samtidiga politiska frihetsskalderna i Tyskland, vilkas sånger han tolkade på svenska. I synnerhet visar sig inflytandet av G. Herwegh i Strandbergs första diktsamling, *Sånger i pansar* (1845), vari träffas hans *Hymn* (»Ur svenska hjärtans djup en gång»), en hyllning till Oskar I vid dennes tronbestigning såsom ett uttryck av liberalernas förhoppningar om denne konung, samt den dikt, *Vaticinium* (»Finland, så ville jag ropa»), med vilken han på studentmötet i Lund 1845 utbragte en av glödande harm mot Ryssland genomandad skål för Finland. År 1848 står Strandberg vid sidan av Nybom, men med större djup och allvar, såsom den skandinaviske stridsbarden, som manar svenskarna till kamp vid den danske broderns sida. Denna stämning jämte de känslor och tankar, som väckts av februarirevolutionen i Frankrike, prägla sonettsamlingen *Vilda rosor* (1848). I vissa politiska frågor ändrade han därefter mening, och den allmänna frihetskärleken övergick till en mera bestämd svenskhet. Den i hans yngre dagar stundom lidelsefulla tonen är i senare dikter dämpad utan att därför hava förlorat i värme. Bland dessa märkas åtskilliga bilder ur vårt lands historia (t. ex. *Likbrasan*) och folkliv (*De små nattvardsbarnen*). I ett manligt och formfulländat språk, vari han närmar sig Runebergs stil, har Talis Qvalis tolkat frimodiga och folkliga tankar, såsom i dikten *Vårt fria ord* (1856) till försvar för tryckfriheten, och även givit gripande uttryck åt känslor av mera privat

och personlig karaktär, såsom i den till hans hustru riktade dikten *Helgmålsklämtningen* och *Tack för god vakt!* (hans sista dikt 1877), vari han gör upp sin räkning med livet. Såsom tolkare av utländska skalder är han en av våra främsta. I synnerhet må framhållas hans översättningar av Byron.[1]

Till de humoristiska skalderna kunna räknas Wennerberg och v. Braun. **Gunnar Wennerberg** (docent, lektor, ecklesiastikminister, landshövding, död 1901) har förvärvat sig plats i litteraturen förnämligast genom sin duettsamling *Gluntarne* (1847—1850), som i ord och ton skildrar studentlivet i Uppsala vid 1800-talets mitt. De tvenne akademiska medborgare, som äro duetternas handlande personligheter, hava med sitt dagdrivarliv, sin sorglöshet och sitt natursvärmeri ett visst tycke med Bellmans figurer. Liksom hos Bellman hava också hos Wennerberg text och musik sammansmält till en oskiljaktig enhet, varför man kallat honom »återupplivaren av den humoristiska musikaliska sångdikten». Wennerberg har också blivit mycket uppskattad för sina högstämda fosterländska manskvartetter, bland vilka må nämnas de allbekanta *Hör oss, Svea* och *Frihetshymn* (»O Gud, som styrer folkens öden»).[2]

Som borgerlighetens lyriska diktare framför andra kan von Braun betraktas. **Vilhelm von Braun** (löjtnant, död 1860), som från och med 1837 utsände flera häften dikter och en mängd poetiska kalendrar på vers och prosa (*Kalle, Karolina, Borup* m. fl.), utmärker sig för en mycket uppsluppen, ofta till och med cynisk skämtsamhet. Braun framträdde, då den sentimentala dikten hade nått sin höjdpunkt genom Böttiger, och han tog till en av sina

[1] Samlade vitterhetsarbeten av K. V. A. Strandberg I—V (med förord av Ljunggren), 1877—1878. — Viktor Rydberg, *Inträdestal över K. V. A. Strandberg* (Svenska akad. handl. LIII), 1878 (även i Rydbergs saml. skrifter). — P. Hallström, *K. V. A. Strandberg, en levnadsteckning*, 1915.

[2] Samlade skrifter av Gunnar Wennerberg, I—IV, 1881—85. — Kl. Annerstedt, *Inträdestal över Gunnar Wennerberg* (Svenska akad. handl. 17), 1903.

främsta uppgifter att gyckla med känslosamheten i tidens diktning. Men trots grovkornigheten och självsvåldet bodde i djupet av hans själ mera allvar, än ytan förrådde. Han var en demokrat med brinnande övertygelse och levande rättskänsla; utan förskoning gisslade han mänskliga dårskaper och samhällets missförhållanden. Likväl hade han även ett ömt och känslofullt hjärta, som bar på ett lidande, vilket med åren blev allt tyngre. Liksom för Tegnér, då denne stod på höjden av sin kraft, var också för Braun »hälsan höjdpunkten av all poesi», men icke desto mindre föllo de bägge offer för en djup och svår melankoli. Braun är just därför, åtminstone under mognare år, en verklig humorist, att skämtet flödar över en botten av mörkt allvar. Bland hans bättre dikter märkas *Mitt konterfej*, *Mannen*, *Hjälten* och *Kvinnoögat*.

Johan Ludvig Runeberg. Utanför den ovannämnda grupperingen, även därför att han politiskt sett tillhörde ett annat land, står den store diktaren under verklighetsskildringens tid, Johan Ludvig Runeberg, som förstod att av verkligheten skapa en mäktig och gripande poesi och därigenom bildar den litterära höjdpunkten under denna period. Han föddes den 5 februari 1804 i Jakobstad i Österbotten, sålunda såsom svensk medborgare, och »svensk var han även med hänsyn till härkomst, uppfostran, sed och bildning». Fadern, som var sjökapten, härstammade från en gammal allmogesläkt, som tagit namn efter hemorten Runneby i Jämtland, och vars ättlingar sedan blevo präster och ämbetsmän. Från det tämligen obemedlade hemmet kom han vid åtta års ålder till en farbroder i Uleåborg, där han gick i skola. Efter farbroderns död sändes han till Vasa, där han bedrev sina studier åren 1815—1822. Från att ursprungligen hava varit ett sjukligt barn växte han upp till en kraftig gosse, känd för sitt muntra lynne och sina ystra pojkstreck.

På hösten 1822 kom Runeberg till Åbo universitet, men

som hans fader nu var död, stod han snart utan alla medel till studiernas fortsättande och antog därför under de följande åren informatorsplatser i socknarna Saarijärvi och Ruovesi i Tavastland, själva hjärtat av Finland. Här, i de stora skogarna, bland de slingrande ändlösa vattnen, lärde han under jakter och fiskefärder känna det finska folk, vars store sångare han skulle bliva. Här mottog han också en väckelse av annan art genom de krigsminnen från 1808 och 1809, som meddelades honom dels av hans principal kapten Enehjelm och dels av den gamle underofficeren Pelander, som långt senare blev typen för fänrik Stål.

I början av 1826 befann sig Runeberg åter i Åbo, där han påföljande år tog magistergraden. Fortfarande fick han försörja sig med privatundervisning och akademiska konditioner, bland annat hos ärkebiskop Tengström, med vilkens brorsdotter, den poetiskt begåvade Fredrika Tengström, han sedermera blev gift. Det var under vistelsen hos Tengström, som det blev klart för Runeberg, att dikten var hans egentliga livsuppgift. Sedan staden Åbo hemsökts av en förhärjande eldsvåda, förlades universitetet till Helsingfors, och här blev nu Runeberg docent i romerska litteraturen 1830. Denna befattning gav honom dock inga inkomster, utan han måste förtjäna sitt uppehälle på annat sätt, bl. a. som lärare i en privatskola.

Samma år utsände han sitt första häfte *Dikter*. Detta innehöll åtskilliga lyriska poem, som voro skrivna under de föregående åren och i vilka märkas intryck från den svenska litteraturen, från Tegnér, Stagnelius och i synnerhet från Franzén. Vad som mest tilldrog sig kritikens uppmärksamhet i Runebergs första samling, var kanske *Svartsjukans nätter*, en större dikt på blankvers, delvis i form av monologer, där en förskjuten älskare i lidelsefulla uttryck klagar över sitt öde. Ehuru denna sentimentala dikt alldeles icke var något sant uttryck för Runebergs egen natur, blev den prisad just på den grund, att man här fann likhet med den poesi, som var den allmänt härskande.

Däremot förstod man mindre vad som var det betydande i Runebergs första dikthäfte, den lyriska diktcykeln *Idyll och epigram*, där man bland annat finner den lilla verklighetsteckningen av »Bonden Pavo», som börjar raden av Runebergs skildringar av Finlands strävsamma och då för tiden förnöjsamma folk. Huvudinnehållet i »Idyll och epigram» utgöres av korta dikter, där kärleken framställes i sammanträngda livsbilder med en innerlighet och enkelhet i uttrycket, som stod i den starkaste motsats mot det romantiska svärmeri, vilket annars härskade i den svenska lyriken. Vad som lett Runeberg fram till denna för honom egendomliga stil, var bekantskapen med de *Serviska folksånger*, som han kort efteråt utgav i översättning (dock ej från serbiska språket utan från tyskan). I dessa lärde han känna ett folk, som i mycket liknade hans eget finska, och fann den dämpade men äkta känsla, som överensstämde med hans egen. Möjligen har Runeberg också tagit något intryck av den finska folkpoesi, som samlats, bearbetats och under titlarna *Kanteletar* och *Kalevala* utgivits av Elias Lönnrot.[1] Bland de övriga dikterna i första samlingen märkas isynnerhet *Svanen* och *Flyttfåglarne*.

Hur ovant och främmande Runebergs diktning verkade vid dess första framträdande, bevisas därav, att då han 1831 tävlade i Svenska akademien med den härliga dikt, där han första gången behandlar ett ämne ur Finlands krigshistoria, *Graven i Perho*, om bonden Hanes sex söner och deras strid och död för fosterlandet, blev denna belönad endast med mindre priset. Den intogs sedermera i andra delen av hans *Dikter*, som utkom 1833 och som

[1] »Kanteletar», d. v. s. »kantelemön» (den finska sånggudinnan), så kallad efter ett finskt stränginstrument »kantele», utgöres av lyriska dikter. De utgåvos i sin helhet först 1840, men redan 1829 hade några häften börjat utkomma. »Kalevala» utgör en sammanställning av finska folkdikter av mytologiskt innehåll, som sålunda bilda ett större epos. Det utkom 1835 och 1849 och i svensk översättning av M. A. Castrén 1841 och av K. Collan 1864—68. Med dessa verk grundlades en självständig finsk litteratur. — K. B. Viklund, *Om Kalevala* (Heimdals småskrifter) 1900.

dessutom innehöll fortsättningen av »Idyll och epigram». I denna samling nådde Runeberg höjdpunkten av sin lyriska diktkonst. Bland de enskilda dikterna märkes *Bondgossen* (»Jag huggit, tills min kraft förgått»), Ännu en tredje del lyriska dikter utgavs 1843.

Redan i de första lyriska dikterna funnos stycken, som tydde på en avgjord begåvning för den berättande genren. Denna framträder fullmogen i den stora episka dikten *Älgskyttarne*, som utgavs 1832. Ämnet hade föresvävat skalden ända sedan hans ynglingaår, men i den form dikten slutligen fick påbörjades den efter vistelsen i Tavastland. »År 1826», säger Runeberg, »började jag Älgskyttarne med varma minnen av de ödsligt sköna nejder, de enkla, grovt tillhuggna men allvarliga och innerliga människor, bland vilka jag de tvenne föregående åren levat.» Detta Runebergs första poetiska storverk ger en följd av karakteristiska tavlor ur den finska allmogens liv, genomandade av den varmaste medkänsla för även den ringaste varelse men utan att därför breda någon falsk förgyllning över verkligheten. Formen är bildad efter antikens epos, närmast efter Homeros. Versmåttet är således hexameter, framställningen är lugn och bred med stående epitet och utförda liknelser. Ett bättre idylliskt epos än detta har världslitteraturen knappast sett i modern tid, men trots sina beundransvärda egenskaper väckte det ej något vidare uppseende hos samtiden. Dess kraftiga realism var alldeles för ny för att ej verka fattig för en allmänhet, som vant sig vid Atterboms färgskimrande drömvärldar och Tegnérs glänsande bildprakt.

De rådande riktningarna inom den svenska vitterheten blevo också utsatta för Runebergs kritik. Han hade i Helsingfors övertagit redaktionen av en tidning, Helsingfors Morgonblad, och i denna skrev han under åren 1832—33 bl. a. en serie artiklar, *Blick på Sveriges nu gällande poetiska litteratur*, vari han på ett synnerligen häftigt och delvis orättvist sätt angrep både fosforister och göter, bland andra

Tegnér och dennes efterhärmare. Han klandrade bristen på verklighetssinne i den samtida litteraturen, vari han fann mera fraser än poesi, och framhöll, att den osminkade sanningen borde gälla för konsten likaväl som för vetenskapen.

Den dikt, med vilken Runeberg för första gången lyckades tillvinna sig ett livligare erkännande, var *Hanna* (1836), en idyll på hexameter, vari skalden skildrar den finska medelklassens liv i bilder från en prästgård vid midsommartiden, med den sjuttonåriga prästdotterns förlovning som huvudhändelse. Ännu en tavla av det finska hemlivet gav Runeberg i den tredje av sina episka dikter på hexameter, *Julkvällen* (1841), där händelsen tilldrager sig på en herrgård och där fosterlandskänslan framträder på ett starkare och mera direkt sätt än förut, särskilt genom införandet av krigarminnena och den gamle soldaten Pistols gestalt. Det fosterländska i dessa episka dikter består ej i en bestämt uttalad högstämd patriotisk syftning eller något avsiktligt förhärligande av forna minnen utan i en innerlig uppfattning av natur och människor, sådana de voro.

Samma år som »Julkvällen» utkom också *Nadeschda*, en poetisk berättelse i växlande orimmade versformer och med en mera romantisk prägel än Runebergs föregående alster. Här behandlas på ett älskligt och känsligt sätt en rysk folksägen om en händelse från Katarina II:s tid. Det mest storslagna av Runebergs episka arbeten är *Kung Fjalar* (1844), på orimmad strofisk vers, i metriskt och språkligt avseende ett underverk av fulländning. Den fritt uppfunna handlingen rör sig inom det fornnordiska vikingalivet, och härmed förmäla sig bilder och stämningar från den keltiska sagan, som öppnats för den läsande allmänheten genom Ossians sånger. Med ledning av dessa har Runeberg på ett lyckligt sätt karakteriserat kelternas hjältevärld, liksom han, ehuru utan imitation av fornnordiskt ordasätt eller versbyggnad, likväl förstått att ge

sin dikt nordisk färg genom språkets kärva kraft.[1] Slutligen ingår som ett tredje grunddrag i denna dikt en från den antika diktningen härstammande tragisk uppfattning av människan i förhållande till det gudomliga. I Kung Fjalars väldiga gestalt tecknas människoviljan i dess tilltro till sig själv, dess trotsiga förhävelse, dess slutliga förödmjukelse och känsla av egen ringhet inför de högre makter, som hava människans öde i sin hand. Ehuru »Kung Fjalar» är en berättande dikt, är hela dess inre poetiska tankegång närmast dramatisk.

Kort efter dess utgivande började Runeberg också att utarbeta ett drama med samma grundtanke som »Kung Fjalar», nämligen människans fåfänga kamp mot högre makter. Detta drama var *Kungarne på Salamis*, som dock ej fullbordades och utgavs förrän 1863. Det behandlar ett av Runeberg själv uppfunnet forngrekiskt ämne och har sin utgångspunkt i ett stycke av Sofokles († 406 f. Kr.) om Ajas' död. Dennes son Eurysakes återtager från inkräktaren Leiokritos sitt fädernerike Salamis. Även i avseende på formen sluter det sig till de antika och grekiska tragedierna. Det är skrivet på samma slags versform som dessa, nämligen senarer (sexfotad jambisk vers); de antika körerna motsvaras i Runebergs drama av det uppträdande »folkets» deltagande i handlingen. Såsom »ett dramatiskt lärospån» betraktade Runeberg själv detta stycke, och i sceniskt avseende äger det utan tvivel vissa svagheter, men av antikens liv och tänkesätt lämnar det en storslagen tavla, och det äger många detaljer av betydande skönhet.

Vid fyrtio års ålder hade Runeberg sålunda utgivit tre diktsamlingar och en rad episka dikter, som satte honom i främsta rummet bland de svenska skalder, som försökt

---

[1] Ossians sånger, sådana de utgåvos av Macpherson på engelska, voro skrivna på prosa (se Steffen, *Englands litteratur* s. 228), men några föregivna gäliska (keltiska) original hava stundom uppfattats som vers. På svensk vers tolkades dessa gäliska dikter av N. Arfwidsson. En äldre svensk prosaöversättning var verkställd redan under 1700-talet.

sig i denna genre. Han hade emellertid lämnat universitetet, då han 1837 blivit utnämnd till lektor i latin vid Borgå gymnasium. I denna egenskap var han skyldig att inträda i det andliga ståndet, och han blev också följande år prästvigd, ehuru han ej hade några befattningar som präst. Sitt lektorat i latin utbytte han sedan mot lektorat i grekiska. Som lärare var han på en gång sträng och kärleksfull. Hans liv var enkelt och lugnt. Om somrarna bodde han över trettio år å rad på Kroksnäs, ett anspråkslöst lantställe i närheten av Borgå, där han levde ett friskt och hurtigt liv under ständigt umgänge med naturen, varmed han blev synnerligen förtrogen under oupphörliga jakt- och fisketurer. Det var under detta sitt sommarliv han samlade de naturintryck, som sedermera under vintrarna fingo poetisk form i hans diktning. Många och stora utmärkelser kommo honom till del. Från 1839 åtnjöt han en kejserlig livstidspension. Samma år erhöll han utan tävlan Svenska akademiens stora guldmedalj på förslag av den av honom så skarpt kritiserade Beskow. Han erhöll (1844) professorstitel m. m. Och likväl hade han ej ännu utfört sitt livs mest oförgängliga storverk.

En skald för hela folket blev Runeberg först med *Fänrik Ståls sägner*. Den yttre anledningen till verkets uppkomst skall hava varit en bokförläggares plan att utge ett porträttgalleri över personerna från 1808—09 års krig. Till detta anmodades Runeberg att skriva några biografier. Efterkommande uppmaningen skrev då Runeberg (1846) »Otto von Fieandt», den förste av »fänrikarne», såsom han benämnde de olika dikterna i samlingen. Det beramade verket kom visserligen ej till stånd, men Runeberg fullföljde likväl det givna uppslaget. Han erinrade sig de berättelser han hört under sin informatorstid i Saarijärvi och Ruovesi, andra skildringar lämnades honom från olika håll, och dessutom hade han att tillgå en (1842) av Montgomery utgiven historia över finska kriget. Med de efter 1846 författade sångerna förenade Runeberg de förut publice-

rade dikterna »Molnets broder» och »Den döende krigaren», vilka voro mer än tio år gamla, då de övriga Fänrik Ståls sägner nedskrevos. Den sammanhållande länken i diktens krans, »Fänrik Stål», skapades huvudsakligen genom minnet av den gamle underofficeren, med vilken Runeberg gjort bekantskap under sin informatorstid. Så utkommo 1848 de sjutton dikter, vilka bildade första samlingen av Fänrik Ståls sägner,[1] som sålunda var årsbarn med de stora revolutionära och nationella rörelserna i Europa. Även Finland hade samma år erhållit en massa förordningar och påbud, genom vilka den vaknande nationalandan skulle motverkas, men denna lyckades likväl taga sig uttryck, särskilt genom Runebergs »Vårt land», som just 1848 kan sägas hava blivit Finlands nationalsång, ehuru den var färdig och känd flera år förut.

Tolv år, ända till 1860, dröjde det, innan andra delen av sägnerna, till antalet lika många som i första delen, såg ljuset. Ett rikligt material hade stått skalden till buds i de från alla håll till honom insända berättelserna från kriget. Men Runeberg var ytterst noggrann och omsorgsfull vid val av nya ämnen för att ej göra sig skyldig till återupprepning av situationer eller personligheter, som redan förut tecknats. I sin helhet giva dessa dikter en allsidig bild av den finsk-svenska striden mot den ryske inkräktaren. På ett levande och för varje person karakteristiskt sätt framställes för oss en följd av ofta humoristiskt uppfattade gestalter ur den kämpande härens alla grader, från generalerna till männen i ledet, trosskusken och marketenterskan. Det är icke det äventyrliga och glänsande i de krigiska bragderna, som förhärligas i och för sig, utan pliktuppfyllelsen, uppoffringen, ståndaktigheten och det orubbliga modet hos ett folk, som kämpar för sin frihet, sitt hem och sitt land. Och det är fosterlandskärleken, som adlar även den ringaste av männen i Fänrik Ståls

[1] Den adertonde, nämligen »Sveaborg», har senare införts.

sägner och trots deras svagheter eller komiska sidor giver dem en rörande och allvarlig höghet.

Under den tid, som förflutit mellan utgivandet av första och andra delen av sägnerna, hade Runeberg varit upptagen av religiös diktning. Han hade utsetts till ledamot i en kommitté, som skulle omarbeta 1695 års psalmbok, och framlade inom densamma ett av honom själv utarbetat förslag. Detta blev visserligen ej antaget, men många av Runebergs egna psalmer och bearbetningar intogos i den nya psalmbok för Finland, som sedermera blivit stadfäst. Även om Runebergs religiösa poesi icke alltid framsprungit ur hans innersta i lika hög grad, som förhållandet var med Wallin, så giva dock hans psalmer uttryck åt en varm och innerlig gudstro i en frimodig anda och ett av enkel skönhet präglat språk.

I Sverige hade Runeberg med tiden förvärvat allt större erkännande. Man hade vid olika tillfällen tänkt bereda honom en plats i Svenska akademien, men planen hade av politiska hänsyn fått förfalla. År 1851 gjorde Runeberg en resa till Sverige, där han blev mottagen med stor hänförelse. Hans hopp att få träffa den av honom så högt beundrade Almqvist gick ej i uppfyllelse, enär denne kort förut avvikit från fosterlandet. Åtskilliga bevis på hans landsmäns kärlek och tacksamhet kommo honom fortfarande till del. Så fick han från 1857 beständig ledighet från sitt lektorsämbete med hela lönen i behåll, och samtidigt verkställdes till hans förmån en nationalsubskription, som inbragte omkring 50,000 kr. Hans poetiska verksamhet var efter utgivandet av andra delen av sägnerna föga omfattande. Han utsände 1862 den lilla komedien *Kan ej* och följande år det ovan omtalade sorgespelet »Kungarne på Salamis», varmed hans diktning var avslutad. Runeberg träffades 1863 av ett slaganfall, som för alltid bröt hans krafter. Mer än tretton år levde han därefter, bunden vid sjukrummet. Då han dog, den 6 maj 1877,

sörjdes han av tvenne folk, och högtidliga sorgefester höllos såväl i Finland som i Sverige.

Runeberg är en verklighetsdiktare i detta ords bästa bemärkelse. Utan att göra sig skyldig till någon själlös och mekanisk efterhärmning av verkligheten ser han och återgiver i sin dikt naturen och människorna på en gång troget och kärleksfullt. Han älskar livet och gläder sig åt den skönhet det äger men försöker ej att måla det ännu skönare. Allt levande omfattar han med en stor och vidhjärtad sympati, som särskilt vänder sig mot det finska hemmet och folket. »Han har lyssnat till susningen i sitt hemlands mörka skogar», säger en finsk minnestecknare, »han har vandrat på dess ödsliga moar, han har sett sommarsol och vinternatt spegla sig i dess tusen sjöar, han har trätt in i bondens pörte, följt honom på jakten, i fiskarbåten, i hans dagliga sysslor. Och vad han erfarit, har han i evärdliga bilder framställt.» Det sätt, på vilket Runeberg tecknat naturen, skiljer honom på ett avgjort sätt från nyromantikerna. Dessa gjorde naturen till uttryck för andliga egenskaper och idéer och inlade i densamma sina egna tankar och känslor. Av denna natursymbolik finnes hos Runeberg endast få spår. Han tar bort själsegenskaperna ur naturen, som får vara vad den är, leva sitt eget liv och ej skaldens. Han framställer sålunda naturen på ett slående sätt i dess enkelhet men förlorar sig ej i långa, tröttande beskrivningar utan ger sammanträngda skildringar av liv och rörelse. En skarp blick ägde han också för det egendomliga i människors lynnen och karaktärer, som han förstår att på ett levande sätt åskådliggöra.

En sund och harmonisk världsåskådning präglar såväl hans personlighet som hans diktning. Även Runebergs liv hade väl sina upprörda ögonblick, men i det hela företer det bilden av ett »monumentalt lugn». Jorden är hos honom ingen jämmerdal, även om nöd, lidanden och sorger hemsöka henne. Med manligt mod och obrutet hopp bäras livets prövningar under fast förtröstan till högre makters

ledning. Flärdlös som hans personlighet var hans poetiska stil. Av antikens diktning hade Runeberg lärt måttfullheten och begränsningen samt versbyggnadens lugna regelbundenhet. Den orimmade versen har ingen svensk diktare behandlat med så stort konstnärskap som han. Hans största egenskaper äro natursanningen, känslans renhet och det fulländade sätt, varpå han framställt det enkla.[1]

Bland de författare i Finland, vilka efter Runeberg skrivit på svenska språket, har i synnerhet **Zakarias Topelius** (född i Uleåborg, son av en läkare; redaktör, professor i historia i Helsingfors, död 1898) blivit värderad även i vårt land. Sin första samling dikter utgav han 1845 under titeln *Ljungblommor*, varav flera delar sedermera utkommit. Såväl dessa som hans senare diktsamlingar *Nya blad* (1870) och *Ljung* (1889) utmärka sig för en levande kärlek till det finska fosterlandet och dess folk, en varm religiositet samt en frisk och livlig känsla. Hans ton är öm och innerlig, stundom med det dämpat vemodiga drag, som är karakteristiskt för den finska sångmön. Bland hans alster märkas dikter i svensk folkton, med mer eller mindre utpräglad anslutning till folkvisans teknik, t. ex. *Fågelns Visa*, *Rose-Marie*, och vidare i finsk runostil (orimmade trokéer), t. ex. *Kantele*. Ofta använder Topelius utom rim även assonans, t. ex. i *Vintervisa* och *På Roines strand*. I det hela är Topelius en avgjord romantiker. Romantikens naturuppfattning präglar fullständigt hans *Vinter-*

---

[1] Johan Ludvig Runebergs Samlade arbeten I—VIII, Normalupplaga (med C. G. Estlanders avhandling om *Runebergs skaldskap*), Helsingfors 1902. — J. E. Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg*, Helsingfors 1880—1898. — Eliel Vest, *Johan Ludvig Runeberg*, Helsingfors 1902. — Werner Söderhjelm, *Johan Ludvig Runeberg* I—II (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland LXI, LXXVII), Helsingfors 1904, 1906. — R. Berg och I. Hjertén, *J. L. Runebergs Fänrik Ståls sägner*, 1913. — S. Belfrage, *J. L. Runeberg i sin religiösa utveckling*. 1917. — E. Spjut, *J. L. Runeberg* (Bibl. Sveriges vår, 18), 1917.

gatan. Sitt folks förhoppningar om framtiden tolkade han i dikten *Islossningen i Uleå älv*, där naturföreteelsen är en bild av den befrielse Finland förbidade. Såsom prosaförfattare har han vunnit framgång genom romancykeln *Fältskärns berättelser*, en rad av spännande skildringar ur Finlands och Sveriges historia. Även som dramatiker har han försökt sig, t. ex. med skådespelet *Regina v. Emmeritz*. I motsats mot Runeberg kände sig Topelius dragen till de s. k. fennomanska strävandena, vilka hava till syfte att utplåna svensk kultur och svenskt språk i Finland. Sin största betydelse har Topelius som författare för barnavärlden, för vilken han blivit kär som ingen annan. För denna har han utgivit *Läsning för barn* samt åtskilliga läseböcker.[1]

---

[1] Zakarias Topelius, Samlade skrifter 1—34, 1897—1907. — V. Vasenius, *Z. Topelius, hans liv och skaldegärning*, Stockh. 1912. — E. Spjut, *Zachris Topelius* (Bibl. Sveriges vår, 16) 1919.

O. P. Sturzen-Becker, *Grupper och personnager från i går*, 1861. — Cecilia Bååth-Holmberg, *»Friheten sångarätt» i Sverige på 1840-talet*, 1889. — Otto Sylwan, *Svensk litteratur vid adertonhundratalets mitt* (1830—1860), 1903. — Johan Mortensen, *Från Aftonbladet till Röda rummet. Strömningar i svensk litteratur 1830—1879*, 1905. — H. Schück och Karl Warburg, *Ill. svensk litteraturhistoria* IV (från slutet av 1830-talet), 1914—1916. — O. Sylwan, *Liberalismens tidsålder* (*Svenska litteraturens historia* under red. av O. Sylwan), 1919.

1800-TALETS SENARE SKEDEN.

IDEALISTISKA OCH NATURALISTISKA RIKTNINGAR.

Efter en jämförelsevis intresselös period ungefär från 1850-talets början antager litteraturen vid mitten av 1860-talet återigen ett nytt utseende. Många av de liberala och demokratiska reformer man arbetat för voro nu genomförda. Av särskild betydelse var den utjämning mellan samhällsklasserna, som blev en följd av ståndsrepresentationens upphävande 1865. Andra åter av tidens rörelser hade misslyckats, såsom skandinavismen, vilken avfördes från dagordningen, då den ej visade sig bestå provet vid Danmarks krig mot Preussen och Österrike 1863—64. De idéer, som dittills givit diktningen liv, kunde sålunda ej längre inspirera densamma. De författare, som tillhöra den föregående epoken, voro antingen döda eller hade, såsom Runeberg, upphört att vara verksamma vid 1860-talets begynnelse, då ett nytt diktarsläkte uppstår.

Stort inflytande på den dåvarande odlingen utövades av Kristoffer Jakob Boström (professor i Uppsala, död 1866), som från och med 1840-talets början hade hållit föreläsningar, i vilka han utvecklade ett självständigt filosofiskt system i idealistisk riktning. Den personlighetsfilosofi, till vilken ansatser finnas hos Geijer, är av Boström på ett

djupsinnigt sätt utförd. I fråga om filosofiens ställning till religionens trossatser framställde Boström tankar, som riktade sig mot den härskande ortodoxa uppfattningen och blevo grund för offentliga meningsutbyten vid olika tillfällen. Religiösa och filosofiska frågor drogo sålunda under 1860- och 1870-talen till sig det intresse, som förut i så hög grad ägnats politiken. Boströms spekulativa system och hans ytterst konservativa åsikter inom statsläran ha ej blott haft inflytande på de tänkare och vetenskapsmän, som blevo hans närmaste lärjungar, utan torde också hava påverkat 1860- och 1870-talens diktare.

Dessa läto sig i allmänhet ej inspireras av samhällsfrågorna utan vände sig till tolkningen av sitt eget hjärtas rörelser eller till mera rent ideala och filosofiska rymder. Deras idealistiska livsåskådning var i allmänhet grundad på den kristna kyrkans tro och lära eller åtminstone i huvudsak präglad av kristendomens anda. Stort inflytande på dessa skalder har Runeberg utövat, vilkens okonstlade enkelhet de sökte att tillägna sig, under det de bortkastade den högtravande stil, som utmärkte Tegnérs efterbildare. Av Runebergs oförfärade realism finner man dock så gott som inga drag hos dem, liksom de i allmänhet ej heller tecknade de lägre folkklassernas liv. Till innehåll och tankegång äro deras dikter mera besläktade med Böttigers och nyromantikernas. De nämnda egenskaperna framträda hos några skriftställare, vilka såsom studenter i Uppsala 1860 hade bildat ett vittert samfund, »Namnlösa sällskapet». Detta hade satt som sitt mål att »utbilda och rena den poetiska förmågan samt bereda tillfälle till utbyte av åsikter i estetiska frågor». Sällskapet utgav tvenne samlingar: *Sånger och berättelser av nio signaturer* (1863) samt *Sånger och berättelser av sju signaturer* (1865).

Bland »signaturpoeterna» må framhållas Edvard Bäckström (tjänsteman, redaktör, död 1886), vars lyrik utmärkes för innerlighet och finhet i känslan samt ett musikaliskt och konstnärligt språk. Fulländade äro hans *Elegier*

(1877); bland hans dikter med historiska motiv framstår i synnerhet *Herr Stens visa.* Han var även dramatisk författare. Vidare märkas bland signaturerna K. L. Östergren (»Fjalar», docent, adjunkt, död 1881), som kanske mera än de andra visar inflytande från Runeberg; C. R. Nyblom (professor i estetik, död 1907), som utgivit åtskilliga diktsamlingar och på ett förtjänstfullt sätt tolkat utländska skaldeverk; Pontus Wikner (lektor i Uppsala, professor i filosofi i Kristiania, död 1888), som utom filosofiska skrifter även författat noveller, vittnande om författarens varmhjärtade och ädla personlighet, samt Snoilsky och Wirsén.

Karl Snoilsky, f. i Stockholm 1841, var den siste medlemmen av en ätt, som blivit grevlig under frihetstiden och ursprungligen härstammade från en österrikisk protestant, vilken under 30-åriga kriget gått i svensk tjänst. Genom modern, född Banér, ledde han åter sina anor från flera av Sveriges mest frejdade ätter. Efter universitetsstudier i Uppsala inträdde han på den diplomatiska banan och vistades under flera år vid beskickningar i utlandet. Redan vid tjugu års ålder (1861) utgav han under psevdonymen »Sven Tröst» ett häfte *Smådikter,* vari han såsom frihetssångare och skandinav närmast framträder såsom en lärjunge av Talis Qvalis och Orvar Odd. Därpå följde *Orkidéer* (1862) och *Italienska bilder* (i Signaturernas kalender 1865). Stycken ur dessa samlingar förenades tillika med åtskilliga senare tillkomna sånger till den första större samlingen *Dikter* (1869), som dels innehåller av kraftig frihetskänsla fyllda sånger till de folk, danskar och polacker, som nyss förut kämpat mot övermäktiga fiender, dels i skönhetsmättade strofer prisar Söderns yppiga natur och glada livsnjutning (t. ex. *Inledningssång:* »Jag bringar druvor, jag bringar rosor»). Med sin djärva sinnlighet ställa sig dessa dikter i stark motsats mot de övriga Signaturernas filosofiska idealism. En ny sida av sitt väsen uppenbarade Snoilsky därpå i sina 1871 utgivna *Sonetter,* i formellt avseende bland

de yppersta på vårt språk. Han framträder här som den förnämt tillbakadragne aristokraten, vars blick på livet är kylig och tvivelsjuk (t. ex. *Noli me tangere:* »Jag torgför ej mitt hjärtas lust och kval»).

År 1879 lämnade Snoilsky plötsligen Sverige på ett uppseendeväckande sätt och var sedan under flera år bosatt i utlandet. De personliga förhållandena och inre strider, som föranlett hans avresa, gåvo emellertid ny färg och värme åt hans diktning. Han började intressera sig för tidens sociala frågor och tolkade sin medkänsla för samhällets betryckta klasser i sådana stycken som *I porslinsfabriken*, *Den tjänande brodern* och *Afrodite och sliparen*. Men i synnerhet väckte den långa frånvaron från fosterlandet hans hemkänsla till liv, och lika eldigt, som han förut besjungit Södern, lika varmt diktar han nu om den svenska fosterjorden och dess folk, t. ex. i *Sveriges karta* och *Folkets Sångmö*. I sin samling *Dikter* (1881) offentliggjorde han de första av sina *Svenska bilder*, vilka såsom särskild samling utkommo första gången 1886 och längre fram ytterligare tillökades. Här har Snoilsky målat en följd av ståtliga tavlor för den svenska historiens riddarsal, såsom *Vita frun*, *Herr Jans likfärd*, *Stenbocks kurir* m. fl., bland vilka visserligen ej heller saknas skildringar av de djupa leden (t. ex. *På Värnamo marknad*). Över en tidrymd av tre århundraden sträcka sig dessa ädelt formade bilder, som behandla historiska personligheter av alla slag och varibland träffas scener såväl från freden som från kriget, såväl från politikens som från vetenskapens och konstens områden.

Sedan Snoilsky år 1890 utnämnts till överbibliotekarie vid Kungl. biblioteket, var han under sitt återstående liv bosatt i fosterlandet. Medlem av Svenska akademien var han sedan 1876. Han dog år 1903. Snoilsky har blivit kallad vår litteraturs »siste klassiker». Hans klara och eleganta form erinrar med sin utmejslade plastiska måttfullhet om gustavianernas, liksom han också med sin blandning av götisk kraft och sydländsk prakt har beröringspunkter med

Tegnér. Ursprungligen liberal till sin åskådning och med alltid öppet sinne för tidens stora frågor önskade han helst giva dikten »den enkla form, som tusenden förstå». Kanske var han därför en allt för behärskad konstnär. Varken i de sociala dikterna eller i de vers, där han tolkar sina mest upprörda känslor, glömma vi någonsin den finbildade världsmannen.[1]

Karl David av Wirsén (fil. d:r, Svenska akademiens ständige sekreterare under åren 1884—1912, död 1912) uppträdde som skald något senare än de övriga medlemmarna i kretsen och utgav sin tidigaste samling *Dikter* först 1876. Därefter blev han emellertid de följande årtiondenas alsterrikaste sångare. Bland hans många diktsamlingar märkas *Nya dikter* (1880), *Under furor och cypresser* (1896), *Visor, romanser och ballader* (1899) m. fl. I Wirséns visartade och melodiska lyrik äro de religiösa och idylliska dragen förhärskande. Ett par av hans diktsamlingar, t. ex. *Andliga sånger* (1898), äro helt ägnade åt psalmen. Dessutom har hans dikt en högtsyftande fosterländsk prägel och framställer bilder ur historien. Särskilt har Wirsén vid olika tillfällen framträtt med praktfulla festkväden. Han har också varit en synnerligen verksam och energisk ehuru ensidig kritiker och minnestecknare. Mot den tilltagande otron och de samhällsupplösande tendenserna förde han en obeveklig strid.

Med de föregående diktarna i släkt är A. T. Gellerstedt (överintendent, död 1914). Med sina diktsamlingar *Dikter* (1871, 1881), *Eftersommar* (1891) och *Gamla visor* (1900) har han vunnit allmänt erkännande såsom en poetisk miniatyrmålare, vars ordknappa visor »om fågelsång, om himmel klar, om blida ting och små» hava en förtjusande friskhet och ursprunglighet.

---

[1] Karl Snoilsky, Samlade dikter I—V, 1903—1904. — H. Hjärne, *Inträdestal över Karl Snoilsky* (Svenska akad. handlingar 18), 1904. — K. Warburg, *Karl Snoilsky*, 1905. — *Karl Snoilsky och hans vänner;* ur skaldens brevväxling 1—2, 1917, 1918. — I. Neander, *Karl Snoilsky* (Bibl. Sveriges vår) 1921.

Såsom den främste representanten för den idealistiska diktningen märkes en författare, som ej tillhörde den ovannämnda kretsen, nämligen **Viktor Rydberg.** Han föddes i Jönköping 1828 i ett ringa hem, som genom hans moders död upplöstes, varefter barnen måste skiljas åt och omhändertagas av främmande människor. Han studerade under många svårigheter och umbäranden vid läroverken i Jönköping och Växjö och sedan vid Lunds universitet. Till följd av bristande medel måste han avbryta studierna och lyckades icke avlägga någon akademisk examen. Som tjuguårig student greps han av tidens händelser (1848 års revolutioner), och politiskt frisinnad förblev han under hela sitt liv. Av redaktör S. A. Hedlund, som blev hans vän och stöd för livet, fick han år 1855 anställning såsom medarbetare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, som han tillhörde i mer än två årtionden. För denna författade han artiklar av olikartat innehåll samt noveller och romaner, som intogos i följetongsavdelningen och sedermera utkommo i bokform. Romanerna *Fribytaren på Östersjön* (1857), en sjörövarehistoria från häxprocessernas tid, *Singoalla* (1858) och *Den siste atenaren* (1859) äro väl ej vad man brukar beteckna som »historiska» men äga dock alla en historisk bakgrund. De två sistnämnda representera var sin sida av Rydbergs väsen: den förra hans dragning mot den svärmiska romantiken, den senare hans kärlek till antikens klara och lugna konstnärlighet. »Singoalla» är en av mystisk naturpoesi genomvävd berättelse från Magnus Erikssons och digerdödens tid, med de djupa smålandsskogarna som bakgrund, och behandlar i en vemodig och innerlig anda en riddarsons kärlek till en zigenarflicka. »Den siste atenaren», som skildrar trosstriderna under brytningstiden mellan hedendom och kristendom i den antika världen, anses som ett av vår litteraturs klassiska verk. I filosofen Krysanteus och dennes dotter Hermione har Rydberg velat teckna den ädla mänsklighet, som var hans eget ideal. Avsikten med verket var att utgöra ett inlägg i striden för

tros- och samvetsfriheten, och Rydberg betecknade det själv som »ett spjut, slungat mot de fientliga lederna i krigarens lovliga avsikt att såra och döda». Långt senare (1891) offentliggjorde Rydberg ännu en historisk roman, *Vapensmeden*, som framställer bilder från reformationstiden i Sverige med Jönköpingstrakten till skådeplats. Här har författaren i den råe ivraren magister Lars givit en motbjudande bild av religiös ofördragsamhet; i motsats mot denne står hans fader vapensmeden Gudmund såsom den sympatiske representanten för fin bildning och mognad livserfarenhet. Grundtanken i såväl »Vapensmeden» som »Den siste atenaren», vilka kunna betecknas såsom ett slags tendensromaner, är skildringen av striden mellan humanitet och dogmatik. Historisk kostym har Rydberg föga eftersträvat utan snarast velat giva uttryck åt sina egna ideala syften.

Under 1860-talet ägnade sig Rydberg huvudsakligen åt religions- och kulturhistoriska forskningar. Genom sitt verk *Bibelns lära om Kristus* (1862) väckte han första gången större uppmärksamhet i vidare kretsar och förvärvade sig en ansedd ställning som målsman för den fria forskningen. Ungefär samtidigt tolkade han på ett vackert sätt första delen av Goethes *Faust*. Efter en resa till Italien utgav han *Romerska sägner om Paulus och Petrus* (1874) samt *Romerska dagar* (1876—77), vilket senare arbete innehåller huvudsakligen konsthistoriska utkast och skildringar.

I sina prosaverk hade Rydberg här och där inlagt stycken på vers och även annorstädes offentliggjort dikter, som likväl ej fullt visat, vilken betydande skald gömde sig i honom. Detta började bliva klart i synnerhet från och med år 1877, då han skapade sin tankedigra *Kantat* vid Uppsala universitets 400-års jubelfest. Under bilden av Israels barns ökenvandring tecknas här mänsklighetens strävan fram mot det hägrande okända målet. En samling *Dikter* utkom 1882, och denna följdes av ännu en 1891. Av dessas innehåll märkas *Dexippos*, en hänförd hyllning till ungdomssinnet såsom bärare av trosviss entusiasm och själv-

uppoffring gentemot de äldres tvivelsjuka och egoism, *Snöfrid*, likaledes en dikt om »gosselynnet», *Barndomspoesien*, som är byggd på en gammal vaggvisa och utgör en gensaga mot fantasilösheten och den torra vardagsprosan i vårt liv, samt *Träsnittet i psalmboken*, som innehåller ungdomsminnen från fädernestaden Jönköping, genomandade av hjärtevarm religiositet. Bland de mera tankedigra styckena framstå *Prometeus och Ahasverus*, en utförlig dialog mellan den antike titanen och »den vandrande juden», av vilka den förre representerar rätten och idealismen, den senare makten och materialismen; samt *Vadan och Varthän* och *Grubblaren*, som i storslagna, delvis svårmodiga tankeföljder avspegla strider i diktarens själ mellan tro och vetande, hopp och misströstan under försöken att nå »det evigas ankargrund».

År 1884 kallades Rydberg till professor i kulturhistoria vid högskolan i Stockholm. Här ägnade han flera år åt forskningar i nordisk mytologi och gav en populär sammanfattning därav i *Fädernas gudasaga*, som är mera nyskapande dikt än vetenskap. Kärleken till den nordiska forntiden har han tagit i arv av den götiska skolan, ofta röra sig hans dikter med motiv ur fornvärlden, och beteckningen av honom själv som »nygot» var honom icke främmande.

Rydberg blev av sin samtid allmänt och högt uppskattad, och den plats han fick har han behållit. Bland bevisen på erkännande må nämnas, att han blev hedersdoktor vid både Uppsala och Lunds universitet samt medlem av en mängd lärda och vittra samfund, varibland av Svenska akademien (1877). Slutet av sitt liv tillbragte han under lugna och lyckliga förhållanden. Han dog i sitt hem på Djursholm 1895.

Rydbergs lyrik är nästan uteslutande tankediktning. Han är en »siare», som i upphöjda ordalag tolkar sina syner och sina djupsinniga reflexioner över mänsklighetens stora spörsmål. Grubblet över tillvaron, »gåtan som icke låter gissa sig», är ett ständigt återkommande huvudmotiv. »Vadan och varthän?» skulle kunna sättas som motto över hela

hans författarskap. Andra grunddrag däri äro nitälskan för forskningens frihet, ädel harm över det lumpna och låga samt tilltro till ungdomens idealitet, vari han älskade att se en avspegling av sin egen. För den frambrytande naturalismen hade han inga sympatier. Även han kan taga som ämne för sin dikt tidens lyten och sociala missförhållanden. I *Den nya Grottesången*, vartill uppslaget hämtats från en fornnordisk myt, behandlad i en Eddasång, gisslar han med glödande harm vårt samhälles brutala mammonsdyrkan. Men i det hela har han en ljus och förhoppningsfull syn på mänskligheten, åt vars evighetslängtan och evighetshopp han i profetiska syner ger ett mäktigt uttryck. Vad han förkunnar är en harmonisk förening av hellenisk skönhet och kristlig mildhet. Hans konstnärliga form äger både i vers och prosa en klar och fulländad skönhet. I språkligt avseende ivrar han särskilt för utrensning ur språket av de många främmande låneorden (»purism»), ett strävande vari han kanske gick något långt. Genom föreningen av idealistisk livsuppfattning, klassisk form samt romantiska och götiska stämningar och sympatier är Rydberg Tegnérs moderne arvtagare i svensk vitterhet.[1]

Naturalismen. Mot slutet av 1870-talet framträdde i litteraturen en riktning, som plägar betecknas än såsom r e a l i s m, än såsom n a t u r a l i s m. Grunddraget hos densamma var strävan efter större verklighetstrohet. Dikten skulle återge livet i obeslöjad nakenhet, utan någon konstnärlig sovring av materialet. I avseende på livsåskådning ställde man sig på den naturvetenskapliga grund, vars främsta namn är Darwin, men som samtidigt även framställdes i ett filosofiskt system av Herbert Spencer

[1] Viktor Rydberg, Skrifter I—XIV, 1896—1899. — K. Warburg, *Viktor Rydberg, en levnadsteckning* I—II, 1900 (supplement till Rydbergs skrifter); i förkortad omarbetn. 1913. — F. Vetterlund, *Studier och dikter*, 1901. — J. A. Eklund, *Några grundtankar i V. Rydbergs dikter*, 1893. — Lisa Lundh, *Viktor Rydberg* (Svenskar), 1918. — Fanny Ekenstierna, *Viktor Rydberg* (Bibl. Sveriges vår) 1922.

(död 1903) i dennes »utvecklingslära». För den moderna naturalismen torde de haft en liknande betydelse, som Newton hade för 1700-talets rationalism. En tredje engelsman, som på tidens tänkesätt utövade ett stort inflytande, var John Stuart Mill (död 1873), som varit den mest framstående representanten för nyttighetsprincipernas förhärskande ställning vid bedömande av samhällsfrågorna (»största möjliga lycka för största möjliga antal människor»). Denna världsåskådning har sålunda beröringspunkter med den materialistiska uppfattning av världen såsom en blint verkande mekanism, som 1700-talets upplysning fordom velat göra gällande. Till en sådan ensidighet gjorde sig dock ingen av de nämnda vetenskapsmännen skyldig.

Bland rent skönlitterära personligheter, som diskuterades eller beundrades och mer eller mindre bidrogo att giva litteraturen dess karakteristiska form, märkas den naturalistiske romanförfattaren fransmannen Émile Zola (död 1902), vidare radikalismens banerförare i Danmark Georg Brandes (professor i litteraturhistoria i Köpenhamn) samt norrmännen Björnstjerne Björnson (död 1901) och Henrik Ibsen (död 1906), vilka båda bl. a. författade dramer, som »satte problem under debatt».

Då naturalismen framför allt ansåg, att den borde blotta samhällslivets skuggsidor, och gärna ville förneka eller förringa de ideella faktorerna inom detsamma, fick dikten stundom en mörk och tröstlös karaktär. De bestående förhållandena i stat, religion och litteratur och dessas officiella representanter utsattes för våldsam kritik, vilket framkallade mycken rörelse både för och emot och åtskilliga bittra strider. Icke desto mindre fick även den naturalistiska diktningen ej sällan en mera konstnärlig prägel, än dess program utlovade, och dess bilder ägde en kraftig om ock brutal teckning. På djupet av dess strävanden bodde ock en uppriktig avsikt att befrämja rätt och sanning.

August Strindberg föddes 1849 i Stockholm, där fadern var affärsman. Familjen leder sitt ursprung från norrländska bönder. Efter avlagd studentexamen kom Strindberg till Uppsala men saknade medel att uppehålla sig där. Han prövade nu flera olika levnadsställningar, bl. a. såsom folkskollärare och skådespelare. Som han kommit i beröring med teatern, försökte han sig som författare för scenen och fick också ett par små stycken uppförda. De ansågos lovande, och Strindberg erhöll av konung Karl XV ett stipendium för att kunna fortsätta sin avbrutna akademiska bana. Emellertid hade han ingen lust för examensstudier och lämnade åter Uppsala. Nu följde en tid av slitningar och bekymmer, under försök med varjehanda yrken och sysselsättningar, bl. a. var Strindberg under flera år anställd som amanuens vid Kungl. biblioteket. Slutligen slog han sig ned som författare i Stockholm.

Sin egentliga diktarbana började Strindberg 1872 med skådespelet *Mäster Olov*, först avfattat på prosa och sedan omarbetat på knittelvers, varigenom det blev så gott som ett nytt stycke. Den i prosadramat starkt revolutionära tonen har i versdramat betydligt mildrats. Styckets huvudperson, Olaus Petri, framställes här såsom en person, som ej kunnat genomföra sina stora avsikter, prutat med sin övertygelse och böjt sig för andras vilja och makt. Det är sålunda ej den historiske reformatorn, som tecknas, utan Strindbergs egna tvivel och själsstrider, vacklandet mellan handlingskraft och resignation, som han klätt i reformationstidens dräkt. Stycket erbjöds åt K. Teatern, som dock ej antog detsamma. Icke heller då det utkom av trycket (1878), erhöll det av kritiken något vidare gynnsamt mottagande. I våra dagar är versdramat ett av vår skådebanas få »klassiska» stycken. Förbittrad över sina motgångar skrev nu Strindberg sin satiriska samhällsroman *Röda rummet* (1879) med ämne ur konstnärs- och författarkretsarna i Stockholm. Det var Strindbergs första egentliga naturalis-

tiska arbete och innehöll en bitter och hänsynslös men av skarp blick och humoristisk uppfattning präglad kritik av samhällets missförhållanden. I den både socialt och litterärt tämligen stillastående atmosfären åstadkom det en betydande rörelse och skapade, kan man säga, med ens hela det litterära skede, som betecknas såsom »80-talet». Samtidigt blev även Mäster Olov uppfört på scenen och därigenom känt för en större allmänhet.[1] Strindberg var en berömd man.

Sin kritik av samhället fortsatte Strindberg, bl. a. med pamfletten *Det nya riket* (1882), vari han gav en elakt satirisk framställning av ställningar och förhållanden i fäderneslandet, fylld av skandalösa personliga utfall, men ofta kvick och dräpande. Såsom »smädare av tidens gudar» framträdde han också i sina till formen knaggliga, till innehållet trotsigt utmanande och satiriska *Dikter* (1883). Något lyckligare voro hans lyriska ansatser i den på knittelvers skrivna längre dikten *Sömngångarnätter* (1884), en serie betraktelser över livets gåtor, konst och vetande, tro och tvivel, vilkas huvudmening är avsvärjandet av tron på det sköna och framhållandet av det nyttiga och prosaiska.

År 1883 lämnade Strindberg Sverige och slog sig med hustru och barn ned utomlands, där han under många år förde ett kringflackande liv. Härunder utvecklade han emellertid en storartad produktivitet. Bland hans i konstnärligt hänseende mera betydande alster på prosa från de följande åren märkes novellsamlingen *Svenska öden och äventyr* (1882—91), en följd av bilder ur Svenska historiens olika tidevarv, vilka dock i mångt och mycket utgöra omklädnader för hans egna ständigt skiftande idéer. Under vistelsen i Bayern (1887) skrev han skärgårdsromanen *Hemsöborna*, där han övergivit den äldre bonderomanens förfinade stil och gav mera naturalistiskt betonade skildringar av folk och natur i Stockholms skärgård. Ungefär samma

[1] Prosadramat uppfördes 1881, versdramat första gången 1890.

egenskaper utmärka berättelserna *Skärkarlsliv* (1888). En oerhörd uppståndelse förorsakades av novellsamlingen *Giftas* (1884), som blev belagd med kvarstad och åtalad för religiös irrlärighet, varifrån dock förf. frikändes. Den fråga, som Strindberg i dessa äktenskapshistorier ville belysa, var »kvinnosakskvinnornas» fordringar på jämlikhet med mannen, mot vilka Strindberg uppträdde, ehuru på ett i mycket oresonligt sätt. I de sociala spörsmålen sökte han alltmer fördjupa sig, och i novellsamlingen *Utopier i verkligheten* (1885) står han på socialistisk ståndpunkt och fantiserar efter Rousseaus grundtanke om ett nytt idealsamhälle, som skall förverkligas genom återvändande till naturen. Inom dramatiken fortsatte Strindberg bl. a. med äktenskapsdramat *Fadern* (1887), som till formen är mästerligt men i avseende på innehållet utgör ett av hans många våldsamma utfall mot kvinnokönet.

I åtskilliga smärre »naturalistiska nutidsdramer» och »kvinnohatstragedier» fullföljdes och varierades samma ämne. Kort före år 1890 märkes en börjande förändring i Strindbergs åsikter. Han hade tröttnat på »världsförbättrarbråket». Känslig för allt nytt, som rörde sig i tiden, hade han gjort bekantskap med den tyske tänkaren Nietsches idéer om »övermänniskan» och hennes rättigheter, som ej begränsades av de för vanliga vardagsmänniskor gällande lagar och föreskrifter. Sådana tankar spåras bl. a. i romanen *I havsbandet* (1890), där Strindberg i skildringen av en dylik övermänniskas strid med sin omgivning bryter med sina forna »folkliga» åsikter och hyllar intelligensaristokratiska idéer. Nu följde många år av sjukliga själsstrider. Från sin hustru, som spelat en mycket stor roll i hans liv och hans författarskap, lät han skilja sig. Han övergav diktningen och sysslade med naturvetenskapliga experiment, varvid han slog in på medeltidens fantastiska metoder och ville »göra guld» m. m. Samtidigt studerade han Swedenborg och den franska »ockultistiska» litteraturen. Ur den svåra andliga krisen gick han fram med en ny åt

mysticism lutande kristen och bibeltrogen uppfattning. Han bröt nu staven över hela sitt förflutna liv och även över dem, som följt honom i hans forna uppfattning.

Sedan Strindberg (1896) återvänt till Sverige, återvann han en viss grad av sinnesjämvikt, och en ny tid av oerhörd alstringskraft följde. De redan förut med *Tjänstekvinnans son* (I—III, 1886—87) påbörjade självbiografiska arbetena fortsattes nu med *Inferno* (1897) och *Legender*, ett slags sjukdomsjournaler, som lämna inblick i hans under de närmast föregående åren i hög grad skakade själsliv. I ett flertal dramer gav han yttryck åt sina nya stämningar och trosbekännelser, som särskilt röra sig om den hämnande rättvisan och om de onda handlingarnas följder (»allt går igen»). Med demonisk kraft tecknas den onda viljan, förbrytelsen och samvetskvalet, t. ex. i trilogien *Till Damaskus* (1898), vartill såsom en fortsättning senare lagts *Drömspelet*, vilka sålunda tillsammans bilda en dramatisk cykel, vars grundtanke synes vara, att brott och skuldkänsla icke kräva straff utan redan i sig själva äro ett straff. Samma grundstämning framträder i *Vid högre rätt, två dramer* 1899, (»Advent» och »Brott och Brott»), vilka i sin fantastik göra ett stundom ohyggligt intryck. Konstnärligt står dock ett sådant stycke som »Brott och Brott» i jämnhöjd med om icke över vad Strindberg någonsin skrivit. Vidare märkes en stor cykel av dramer ur svenska historien från medeltiden till Gustav III. Först kommo *Folkungasagan*, *Gustav Vasa* och *Erik XIV* (alla tre 1899), av vilka åtminstone Gustav Vasa är ett betydande alster. Sina historiska figurer behandlar Strindberg godtyckligt; hans personligheter ha alltför många drag av hans eget oroliga lynne. Av historia finnes sålunda i hans stycken föga mer än namnen. Under sista tiden av sitt liv återgick Strindberg till sina förra demokratiska åsikter i sociala och politiska frågor, men däremot fortfor han att stå fast vid sin religiösa övertygelse. En stridens man var han ännu i det sista och strödde kring sig starkt polemiska artiklar, bl. a. i litterära frågor (striden med

Heidenstam), vilka ännu en gång kommo vågorna att gå högt kring honom. På sin 63-årsdag i januari 1912 mottog han en storartad hyllning av sina beundrare, isynnerhet medelst ett av Stockholms arbetarkommun föranstaltat fackeltåg. Han dog kort därpå i Stockholm 1912.

Utan tvivel har Strindberg varit en av de väldigaste krafter, som vår litteratur haft att uppvisa. Redan kvantiteten av hans verk torde vida övergå alla andra svenska författares. Och även om man bortser från hans groteska vetenskapliga fantasterier, är också hans mångsidighet beaktansvärd, för så vitt det angår de uppfattade och återgivna scenernas mångfaldiga natur, växlande från den karakteristiska skärgårdstavlan eller småborgerliga idyllen till »Infernos» andliga mardrömmar, eller från historiska genrebilder ur alla århundraden till »Drömspelets» skräcksyner. Ensidig åter är Strindberg så till vida, att hans författarskap är snart sagt en enda fortgående självbekännelse, och detta ej blott i hans direkt självbiografiska arbeten utan även i de mera fritt uppfunna. Alltid har han byggt direkt på vad han upplevat, alltid har han lagt fram sitt innersta, även när det varit dåligt, alltid har han varit ärlig i sin bekännelse, hur ofta den än växlat. Hans åsikter hava undergått en oavbruten följd av förändringar, från den ena ytterligheten till den andra, och alla tidens vindar hava blåst genom hans själ. Framför allt har han velat vara frågaren, anklagaren, världsstormaren: hela hans liv har varit en följd av anklagelser mot andra och mot honom själv, och härvid har han visserligen ej sparat sig någon hänsynslöshet.

I den litterära utvecklingen har Strindberg haft förtjänsten att hava gjort slut på romantikens bleka och blodfattiga efterklang. Det rent konstnärliga har visserligen för honom betytt litet eller intet. Han har åtminstone under vissa utvecklingsperloder, särskilt den rent naturalistiska, föraktat konsten och velat vara sanningskämpen och reformatorn. Men likväl är det uteslutande såsom konstnär han haft sin betydelse, ehuru man måste beklaga bristen på

konstnärlig samvetsgrannhet. Han är en av den svenska litteraturens främste romanförfattare och ej blott dess främste utan hittills dess ende store dramatiker.[1] Hans språkliga mästerskap är i sitt sjudande liv och sin handgripliga saklighet oomtvistat.

På roman- och novelldiktningen verkade naturalismen trots sin ensidighet i det stora hela taget välgörande. Sitt största värde har denna konstform, när den tecknar samtidens kultur och därigenom åt eftervärlden bevarar sådana intima bilder av livet, som annars kanske skulle gå förlorade. Som representanter för naturalismens novellistik må i synnerhet nämnas Anne Charlotte Leffler, Viktoria Benedictsson och Gustav av Geijerstam.

Anne Charlotte Leffler (gift Edgren, sedan hertiginna di Cajanello, död 1892) gjorde under intryck av Ibsen sina första nämnvärda lärospån på dramatikens område med några stycken, som mest rörde sig om striden hos en ung kvinna mellan kallelsen och de sociala hänsynen. De uppfördes på scenen utan angivande av författarnamn. År 1882 avkastade hon sin anonymitet med en samling berättelser *Ur livet*, som med sina realistiska skildringar ur det förnäma sällskapslivet väckte stort uppseende. Författarinnan blev t. o. m. medelpunkten i en »litterär salong». »Ur livet» blev sedan den gemensamma titeln för alla hennes följande novellistiska arbeten (det sista i Efterlämnade skrifter 1893). Sin dramatiska alstring fortsatte hon med *Sanna kvinnor* (1883) och *Hur man gör gott* (1885), bägge med skarpt framträdande tendens. Det var i synnerhet kvinnans krav på full jämlikhet med mannen, varför författarinnan

[1] *Aug. Strindbergs Samlade skrifter.* 55 band 1912—1920; med anmärkningar av J. Landquist. — *En bok om Strindberg* av Fröding, Brandes, Drachmann m. fl. (tolv författare), 1894. — H. Esswein, *Aug. Strindberg*, öv., 1909. — R. Zetterlund, *Bibliografiska anteckningar om A. Strindberg*, 1913. — P. Lindberg, *Tillkomsten av Strindbergs Mäster Olov* (Stockh. högsk. litt. hist. semin.), 1915. — N. Erdmann, *Aug. Strindberg*, 1920. — E. Hedén, *Strindberg, liv och diktning*, 1921.

stundom på ett något för kärvt sätt gjorde sig till förkämpe (»kvinnosakskvinna»). Där tendensen ej får överhand, utmärker hon sig för träffsäker uppfattning och teckning, i synnerhet av medelklassen i dess betryck och svagheter. Hennes ironi är bitande i ett sådant stycke som enaktspjäsen *En räddande ängel*. Men hon äger också varm humor, såsom i berättelsen *Gusten får pastorat*.[1]

Viktoria Benedictsson (f. Bruzelius, död 1888) utgav under signaturen »Ernst Ahlgren» två samlingar berättelser: *Från Skåne* (1884) och *Folkliv och småberättelser* (1887), som i en frisk och humoristisk ton skildrade natur och folk i hennes hembygd, särskilt arbetar- och bondelivet. Kraft och fart i framställningen, en lycklig karaktärsteckning och en i det hela levnadsfrisk uppfattning utmärka även äktenskapsromanerna *Pengar* (1885) och *Fru Marianne* (1887), där hon på grundvalen av egna erfarenheter och med omutlig sanningskärlek visserligen kräver större frihet för kvinnans personlighet men i det hela försvarar äktenskapet såsom institution. Hennes författarskap står i en viss egendomlig motsats mot hennes i grunden lidelsefulla och sönderslitna personlighet, som bildar en så stark kontrast mot fru Lefflers mera kyliga temperament. Hemsökt av långa och svåra kroppsliga lidanden, berövade sig författarinnan slutligen själv livet. Efter hennes död utgåvos av romanförfattaren Axel Lundegård (f. 1861) ett par av hennes senare arbeten, vilka uppenbara en äkta kvinnlig vekhet men därjämte också tilltagande missmod över livets börda.[2]

Gustav av Geijerstam (skriftställare, död 1909) framträdde först som tolk för den samtida ungdomens strävanden i böcker, som voro fyllda av en tung, ofta bitter stämning. Sådana voro novellsamlingen *Gråkallt* (1882) och romanen *Erik Grane* (1885), vilken skildrade Uppsalalivet på 1880-talet med dess brytningar mellan det gamla och det nya.

---

[1] Ellen Key, *Anne Charlotte Leffler. Några biografiska meddelanden*, 1893.

[2] Ellen Key, *Ernst Ahlgren, några biografiska meddelanden*, 1889.

Geijerstam blev sedermera en av våra allra alsterrikaste författare, vars noveller, romaner och dramatiska arbeten i snabb följd efterträdde varandra. I denna myckenhet må framhållas hans allmogeberättelser *Fattigt folk* (två samlingar, 1884 och 1889) och *Det yttersta skäret*, vilken senare på ett både friskt och vackert sätt skildrar kustnaturen och den kärnfulla fiskarbefolkningens liv. Det är i dessa och andra folklivsskildringar, som Geijerstam har sin egentliga styrka såsom berättare. I sina teaterstycken, som uppförts med framgång, har Geijerstam givit uttryck åt en mera uppsluppen stämning, såsom i det farsartade *Svärfar* och *Aldrig i livet* samt allmogepjäsen *Per Olsson och hans käring* m. fl.

I sina arbeten från och med *Medusas huvud* (1895) påverkades Geijerstam av 1890-talets nya strömningar och vände sig till ingående själsskildringar och till framställningar av mer eller mindre gåtfulla eller abnorma karaktärer, såsom i romanen *Vilse i livet*, vidare till det äktenskapliga samlivet såväl i dess vardaglighet som i dess mera upprörda ögonblick (*Boken om lillebror*) m. m., vilket gjort, att han stundom erhållit benämningen »hemmets diktare».

Tor Hedberg (f. 1862, skriftställare, chef för dramatiska teatern 1910—1922, medlem av Svenska akademien 1922) har i sin litterära produktion, som tog sin början 1884 med berättelsen *Högre uppgifter*, visat en bestämd förkärlek för psykologiska analyser av karaktärer och själsstämningar. Däremot har han aldrig framträtt såsom någon egentlig samhällsförbättrare. Bland hans romaner och smärre berättelser kunna nämnas *Judas* (1886, sedermera dramatiserad 1895), ett försök att förklara den förrädiske apostelns själstillstånd, och *På Torpa gård* (1888), en äktenskapshistoria väsentligen i realismens anda. Mera betydande är Hedberg som dramatiker, ehuru han stundom kan anklagas för att något för mycket hava gått i Ibsens fotspår. Ett större idédrama på blandad vers och prosa är det djuptänkta *Gerhard Grim* (1897). Bland hans lustspel må framhållas

Guld och gröna skogar. Sin mest avgjorda framgång hos en större allmänhet har Hedberg hittills vunnit med det mycket förtjänstfulla politiska skådespelet *Johan Ulfstierna* (1907), vars händelse fått sitt uppslag från Finland under det ryska förtryckets dagar. Även i hans senare dramatiska alster, *Perseus och vidundret* samt *Tesevs konungen* (1921), är det tidens stora frågor, som behandlas, ehuru symboliskt och i den antika sagans dräkt. Som lyriker har Hedberg framträtt med *Dikter* (1896), *Sånger och sagor* samt *Hemmets sånger* (1922), varjämte han flitigt verkat som kritiker.

Att naturalismen, för så vitt den sökte följa sitt program, icke skulle kunna alstra någon lyrik, som stod i jämnhöjd med dess romandiktning, är självklart. Såsom lyriker märkas dock **A. U. Bååth** (fil. d:r, museiintendent, död 1912) och **Ola Hansson** (skriftställare, f. 1860), bägge skåningar. De hava båda lyckats bäst i naturbilder och stämningar från den skånska slätten och i små bilder av folklivet, genomandade av sympati för de betryckta och förbisedda. Bååths första diktsamling utkom samma år som »Röda rummet» (1879) och inledde sålunda naturalismen i vår litteratur med en lyrik, som bar en något godmodigt vardaglig prägel och satte innehållets riktighet framför det artistiska utförandet och den lyriska stämningen. Till formen äro dessa verser de knaggligaste och mest omusikaliska, som finnas i vår nyare diktning. Det drag i det skånska lynnet, som här fått sitt uttryck, är framför allt det sävliga och flegmatiska. Ola Hansson, som framträdde något senare än Bååth, är även genuint skånsk i sin naturell, ehuru han representarar en motsatt ytterlighet. Avgjord verklighetsdiktare är han egentligen endast i sin första samling *Dikter* (1884), som bar vittne om ett nervöst och pessimistiskt temperament. Dessa drag framträdde ännu starkare i *Notturno* (1885) med dess drömmande, ångestfyllda nattstämningar. I novellerna *Sensitiva amorosa* (1887),

som blivit mycket olika bedömda, har Ola Hansson skildrat det instinktiva, omedvetna, oförklarliga och sjukligt ömtåliga i kärlekslivet. Hans utveckling har sedermera åtskilliga drag, som erinra om Strindberg. Han bröt öppet med naturalismens världsåskådning och hånade alla demokratiska och humanitära strävanden. I prosaskisserna *Ung Ofegs visor* (1892) gav han under starka intryck av Nietzsche sin hyllning åt övermänniskoidealet, hängav sig sedermera åt mystiska grubblerier, prövade t. o. m. på en smula katolicism och svärmade under längre tids vistelse i Tyskland för »pan-germanska» världshärskartankar. En del av hans arbeten äro också ursprungligen skrivna på tyska. I *Nya visor* (1907) återvände han slutligen till de demokratiska idéerna. Han har också skrivit åtskilliga självbiografiska romaner, såsom *Resan hem* (1895) och *Rustgården* (1910) m. fl.[1]

Romantiserande diktare (»nittiotalet»). De diktare, som gåvo prägel åt 1890-talet, uppträdde i allmänhet på ett vida mindre stridslystet sätt både mot samhället och mot den äldre generation, från vilken de i litterärt avseende skilde sig. Ett par av dem, Heidenstam och Levertin, utgåvo dock ströskrifter, *Renässans* (1889) och *Pepitas bröllop* (1890), den förra av Heidenstam, den senare av H. och Levertin gemensamt, vilkas uttryckliga syfte var en brytning med och en kritik av naturalismens brist på konstnärlighet och livsglädje. Konsten skulle vara till för sin egen skull och ej bindas av socialreformatoriska syften, fantasien skulle åter fylla dikten med färg och glans och lyfta den ur vardagslivets gråa enahanda. Man opponerade sig mot pessimismen, nyttighetsmoralen och den demokratiska jämnstrukenheten men ej mot naturalismens radikala idéer i övrigt, sålunda varken mot dess politik eller dess religiösa tvivel. Hos den äldre generationens män mötte

[1] Ola Hansson, *Samlade skrifter*, 1—23, 1919—1922. — *D. Sprengel*, De nya poeterna (1880-talet), 1902.

icke detta program något vidare motstånd. Först åren 1910 och 1911 uppväcktes en livlig pressfejd av Strindberg, som i åtskilliga tidningsartiklar, samlade i broschyrform under titeln *Tal till svenska nationen*, gjorde ett våldsamt anfall på de två nämnda författarnas litterära verksamhet. Den böjelse för mysticism och det koketteri för katolicismen, som en och annan av naturalismens »trötta män» vid avfallet från sina forna grundsatser lade i dagen, blev i vårt land alldeles ej av den styrka som flerstädes i det övriga Europa, liksom de svenska diktarna endast i ringa grad smittades av den blaserade eller tillgjorda likgiltighet för alla sociala och politiska frågor, som framträdde hos de s. k. »dekadenterna» eller »symbolisterna» utomlands. 1880-talet brukar klandras för sina kosmopolitiska teorier; i själva verket var det dock alltid svenskt liv och svensk natur, som voro föremål för dess skildringar. Med 1890-talets män var det i början delvis annorlunda. Flera av dess författare voro, praktiskt taget, mera kosmopolitiska och hämtade sina diktartankar från åtskilliga främmande tider och länder, tills även de alltmer gåvo sina alster en klarare nationell färg och syftning.

Sådant är förhållandet med **Verner von Heidenstam** (skriftställare, f. 1859 på Olshammar i Närke vid Vättern, medlem av Svenska akademien 1912). Under sin ungdom försökte han först utbilda sig till målare och vistades under många år i sydligare luftstreck. Efter hemkomsten framträdde han 1888 med diktsamlingen *Vallfart och vandringsår*, där han i klingande rytmer och färgrika bilder prisar forntiden och det sagorika Österlandet för dess obekymrade vila och njutning av ögonblickets fröjder i motsats mot den moderna kulturens oroliga strävan och brist på harmonisk livsglädje. Man kan i nästan alla dessa dikter spåra syftet att angripa de härskande tankeriktningarna, och den kostym, vari dessa angrepp klädas, synes till stor del hämtad från den bekanta sagosamlingen »Tusen och en natt». Samma uppfattning genomgår hans reseskisser *Från Col di Tenda till*

Blocksberg och den i det hela realistiska turistromanen *Endymion* (1889) med dess bilder från det dåvarande Palestina. Åtminstone under denna första del av sin författarbana har Heidenstam ansett fantasien vara människans viktigaste själsförmögenhet och utvecklingen av skönhetssinnet hennes angelägnaste omsorg. Likväl funnos redan i första diktsamlingen drag av ett annat lynne, särskilt i avdelningen »Ensamhetens tankar». I det något dunkla verket *Hans Alienus* (1892), delvis en fantastisk allegori på prosa med partier på vers, märkes begynnelsen till en ändrad åskådning. Hjälten i berättelsen är visserligen fylld av författarens egen skönhetsdyrkan och avsky för det vardagliga men går under i sina försök att bilda sig själv efter hedniska forntidsideal. Den epikureiska syftning, som karakteriserade »Vandringsårens skald», har därefter också mestadels försvunnit i den samling *Dikter*, som utgavs 1895, varmed han vann den uppväxande generationens hjärtan och där man, särskilt i cykeln »Tiveden» med dess ödemarksromantik, möter en utpräglad känsla för hembygden. Häråt har han givit ett storslaget och ädelt format uttryck även i dikten *Gunnar från Lidarände* (»För mig finns ingen väg från hemmets dörr»). I senare novellistiska arbeten, *S:t Göran och draken* (1900) och *Skogen susar* (1904), är Heidenstams nya ideal uttryckt i en genom självuppoffring och entusiasm vunnen manlighet. Hans hembygdskänsla var till en början kärlek till naturen, han »längtade marken och stenarna». Den har sedermera utvecklat sig i riktning mot det historiskt nationella och tagit sig uttryck i en rad prosaverk, som röra sig kring Sveriges hävder och forntidssaga. Bland dessa märkes hans hittills populäraste skapelse *Karolinerna* (1897—98), en samling kortare berättelser om Karl XII, hans krigare och i synnerhet om det svenska folk, som med så självuppoffrande mannamod och trofast uthållighet bar sina svåra lidanden; vidare *Heliga Birgittas pilgrimsfärd* (1901), med utmärkta skildringar av nejderna kring Vättern, samt slutligen *Folkungaträdet*, ett stort anlagt verk, varav

två delar utkommit (»Folke Filbyter» 1905 och »Bjälboarvet» 1907), av vilka den första är en fri fantasiskapelse om Folkungaättens mytiske grundläggare i hednatid, den andra för oss fram till riddartidens inbrott och verkliga historiska personligheter. I *Svenskarna och deras hövdingar* (1908, 1910) har han sökt skapa en historisk läsebok för folkskolan och lämnat en följd av brokiga bilder, sträckande sig ända från stenåldern och fram till våra dagar. Bland hans snillrika essayer märkas *Svenskarnas lynne* samt *Klassicitet och germanism*, vari han ger intressanta betraktelser över olika folkkaraktärer och värdesätter vår egen svenska kultur, som han finner utgöra en förening av germansk anda och klassisk form. Detta kan, trots vissa bisarrerier, i egentligaste mening sägas om hans egen stil.

Även till dagens händelser hava någon gång Heidenstams intressen sträckt sig. Så har han vid flera tillfällen uppträtt som talare vid större fester och möten, och ofta har han lagt sitt ord i vågskålen, såsom i den storslagna politiskt patriotiska dikten *Ett folk* (1902), som skrevs i anledning av rösträttsfrågan. Denna dikt är intagen i hans senaste lyriska samling *Nya dikter* (1915), där den forna livsglädjen efterträtts av en annalkande ålderdoms tungsinta eller resignerade stämningar. I sina huvudarbeten är Heidenstam i grunden en arvtagare av det aristokratiska 1700-talet, samt av Tegnér och Snoilsky, av vilka han ärvt kärleken till glansen, äran, modet och ridderligheten, i viss mån även rationalismen och njutningslystnaden. Han har under de år, då han ej vistats utomlands, varit bosatt dels på sitt fädernegods Olshammar, dels i Stockholm och på Naddö nära Vadstena. År 1916 erhöll han Nobelpriset i litteratur.[1]

Oskar Levertin (f. 1862, professor i litteraturhistoria i Stockholm, död 1906) utgav i början på 1880-talet ett par novellsamlingar, i vilka han sökte anpassa sig efter den

[1] J. Landqvist, *Verner von Heidenstam* (Svenskar) 1909.

då härskande realistiska stilen. Något självständigare kynne fick hans litterära produktion först sedan han (1890) förenat sig med Heidenstam i fordringarna på en ny, mera fantasirik konst. Nu utkom hans diktsamling *Legender och visor* (1891), följd av ytterligare två samlingar (1894 och 1901) samt diktcykeln *Kung Salomo och Morolf* (1905).

I anslutning till judiska motiv eller kristna medeltidslegender ge dessa dikter uttryck åt lidelsefulla stämningar av andakt, kärlek, tungsint dödslängtan eller resignerat vemod. De äro klädda i granna färger, i synnerhet de tidigare kanske för granna, och äga en mättad dunkel glöd. (»Min dikt är svart med purpurröda sömmar.») Hans många dikter med medeltidsämnen, såsom »Monika» (Augustini moder), »En gammal nyårsvisa», »Den heliga familjen» m.fl., erinra i stil och anda om de alster av litterär och konstproduktion, som skapats i England av den s. k. prerafaelitiska skolan, vars grundläggare var tänkaren och kritikern Ruskin. Ämnena för Levertins dikter äro dock stundom alltför litterära för att kunna tilltala en större allmänhet, han diktar ej om livet utan om andra dikter, och man finner stundom mindre av omedelbar lyrisk flykt än av poetisk reflexion. Denna egenskap har däremot givit Levertins mogna prosaverk, i synnerhet hans litteraturhistoriska, konsthistoriska och kritiska arbeten, en så mycket fullare konstnärlig prägel. Bland hans senare noveller märkas *Rokokonoveller* (1899), artistiskt fulländade teckningar ur 1700-talets liv, varav förf. var en grundlig kännare, och *Magistrarne i Österås* (1900), där han ger en följd av stämningsrika tavlor från en liten svensk lärdomsstad vid Mälaren i dess forntid, utveckling och nutid. Bland Levertins litteraturhistoriska verk må särskilt framhållas *Från Gustav III:s dagar* (1897), *Diktare och drömmare* (1898) och *Svenska gestalter* (1903). Såsom kritiker har Levertin haft få likar i vår litteraturhistoria, knappast någon överman. För svensk kultur och svenskt språk var han trots sin främmande börd full av den varmaste hänförelse. Sysselsatt bl. a. med

en stor skildring av Linné, bortrycktes han mitt i ett verksamt liv till stor förlust för vår kultur.[1]

Selma Lagerlöf (f. i Fryksdalen i Värmland 1858, först utbildad till lärarinna, efter 1895 uteslutande författarinna, medlem av Svenska akademien 1914) anslog med *Gösta Berlings saga* (1891) en starkt ursprunglig och självständig ton. Hennes ämne, en krans av halvt underbara släktsägner om majorskan på Ekeby, hennes kavaljerer och det gamla herrgårdslivet kring »Lövens» (d. v. s. Frykens) stränder, sammanfogade till ett helt, ägde en verkligt episk bredd, medan stilen återigen utmärkte sig för en egendomlig patetisk lyrik. Den värmländska tradition, som givit Selma Lagerlöf hennes ämne, sträckte sig icke till romanens detaljer. Ett sådant Ekeby och en sådan majorska, som däri skildras, hava aldrig funnits, och modellen till Gösta Berling utgjordes av två olika personer, som av författarinnans fantasi sammansmälts och ombildats. Att Gösta Berlings saga sålunda är ett verk av en diktares inspiration förminskar ej dess litterära värde. Romanen väckte visserligen genast stor uppmärksamhet, men till någon större framgång tycktes det knappast arta sig. För att fullborda arbetet hade författarinnan tagit sig tjänstledighet från sin lärarinnebefattning men blev nu starkt betänkt på att återtaga sin verksamhet i skolan. Framgången blev dock snart avgjord, särskilt genom den uppmärksamhet som vanns i grannländerna, och Selma Lagerlöf räddades åt dikten. Gösta Berlings saga räknas numera bland världslitteraturens mästerverk. Hennes nästa arbete, novellsamlingen *Osynliga länkar*, var kanske mera ojämnt men innehåller dock så storartade teckningar av nordiskt forntidsliv som »De fågelfria» och en så mästerlig idyll som »Dunungen». I sitt nästa mera omfångsrika verk, *Antikrists mirakler* (1897), som skrevs efter en resa till Italien, vände hon sig till det soliga Sicilien och skildrade, även här i ljuset

[1] D. Sprengel, *Oscar Levertin* (Svenskar), 2:a uppl. 1918. — W. Söderhjelm, *Oscar Levertin*, I—II, 1914—1917.

av tidens andliga rörelser och i en vävnad av sägner och legender, en liten stad på Etnas sluttningar och dess folkliv, som hon uppfattat på ett intimt och sympatiskt sätt. Dessa arbeten skänkte henne europeisk ryktbarhet, icke minst det sistnämnda, som i sin medeltidsartade fromhet kunde med uppbyggelse läsas och verkligen också blev läst av troende katoliker.

I den 1899 utgivna berättelsesamlingen *Drottningar i i Kungahälla* märkes bl. a. »Gudsfreden», vari lämnas en fängslande skildring ur svenskt bondeliv. Till detta område vänder sig också författarinnan i sitt tredje stora arbete, *Jerusalem* (1901—02), där hon på grundvalen av en verklig tilldragelse skildrar, huru en av de stora Dalasocknarna hemsökes av en religiös väckelse, med den påföljd att en del av invånarna övergiva sina hem och utvandra till Jerusalem. I teckningen av huvudpersonerna, den urgamla, egendomliga storbondesläkten Ingmarssönerna, har Selma Lagerlöfs konst hittills nått sin höjdpunkt. Aldrig har den svenske bondens djupaste själsliv framställts med en så övertygande innerlighet som här.

En lika fängslande som omfångsrik geografisk läsebok för ungdomen i våra skolor har Selma L. skapat i *Nils Holgerssons underbara resa* (1906—07), där hon i en djursagas form skildrar vårt fosterland. I romanen *Liljecronas hem* (1911) har hon återvänt till motivkretsen i sin första bok. Några vidare nya drag i hennes litterära personlighet giva oss varken detta eller andra senare arbeten, såsom *Kejsaren av Portugallien* (1914) och *Bannlyst* (1918), mynnande ut i en predikan mot kriget. I *Mårbacka* (1922) har hon tecknat sitt fädernehem och sin egen barndomstid med dess vardagsliv. Stilen är mera enkel och okonstlad än i de tidigare verken.

Att påvisa några närmare litterära förebilder för Selma Lagerlöfs diktning torde svårligen lyckas. Man har pekat på Almqvist och på Björnson i hans »Fortællinger». I sitt episka lugn erinrar hon om Runeberg. Att även intryck

av Fredrika Bremer finnas är otvivelaktigt, så olika de än äro.

Sagan och legenden äro Selma Lagerlöfs egentliga konstformer. De märkliga ting, som hon med en av alla skrankor obunden fantasi berättar för oss, få i hennes form något av den evigt unga barnsagans fängslande orimlighet. Det övernaturliga, underverket, uppenbarelsen, ja, t. o. m. vidskepelsen har ofta en avgörande betydelse, men då saga och verklighet utan märkbar gräns gå över i varandra, låta vi oss villigt ryckas med. Hennes personer äro lika enkla och helstöpta människor som sagans, de älska och hata lika gränslöst. Och hos dessa varelser, de må vara svaga eller t. o. m. dåliga, förstår hon alltid att få fram det bästa. I avgörande ögonblick kunna även de visa prov på de stora dygder, som Selma Lagerlöf helst förhärligar: hänförelse, försakelse och självuppoffring. Skuld och försoning är ett av huvudmotiven i hennes fantasiskapelser. Överallt spårar man den högre ledningens underbara vägar till människornas tuktan och förbättring.

Selma Lagerlöf har vunnit en vidsträckt berömmelse. Hennes verk äro översatta på så gott som alla europeiska språk, hon var den första av de två svenska författare, som hittills erhållit Nobelpriset i litteratur, och är den enda kvinna hittills, som blivit medlem av Svenska akademien (1914). Hon är numera bosatt på den av henne inköpta och brukade fädernegården Mårbacka.[1]

Per Hallström (f. 1866, skriftställare, förut utbildad till ingenjör, vistades såsom sådan en tid i Amerika, medlem av Svenska akademien sedan 1908) har utvecklat en omfångsrik och synnerligen mångskiftande alstring i snart sagt alla diktens former: lyrik, dramatik, romaner och noveller med ämnen från forntid och nutid, från Grekland och Rom till franska revolutionen, från medeltidens och renässansens Italien till våra dagars Amerika, från slätten till högfjället. Hans första publikation (1891) var en till formen ännu

[1] J. Mortensen, *Selma Lagerlöf* (Svenskar), 1918.

ojämn diktsamling, och till versen har han sedermera återvänt i åtskilliga sagodramer, bland vilka må nämnas *Greven av Antwerpen* (på blankvers 1899), *Alkestis* (1903), där han vid behandlingen av ett klassiskt ämne förhärligar den äktenskapliga kärleken, och i *Skogslandet* (1904), en samling poetiskt behandlade folksägner från Norrland. Sin största betydelse har han dock som prosaberättare, särskilt i den korta novellen eller skissen. Efter den i pessimistisk anda och realistisk 80-talsstil hållna novellsamlingen *Vilsna fåglar* (1894), vars teckning av förolyckade existenser vittnar om skarp verklighetsiakttagelse och rik nyanseringsförmåga, kommo de granna tavlorna från gamla tider i samlingen *Purpur* (1895), en avgjord nittiotalsbok, vars titel är betecknande för författarens överallt framträdande färgglädje. Mera populär blev Hallström först med *En gammal historia*, en svensk familjeskildring från 1800-talets början, av vemodig fägring, i mogen och behärskad stil. Den fulla utvecklingen av sitt konstnärskap nådde han med novellsamlingarna *Briljantsmycket* (1896) och *Thanatos* (1900), åtta berättelser, som skildra döden under olika livsbetingelser. Man finner här ett symbolistiskt uppfattningssätt: vardagslivets obetydliga tillfälligheter och detaljer få en djupare betydelse, och naturen blir en återspegling av människans eget själsliv. Ytterligare må nämnas de dramatiska arbetena *Bianca Capello* (1900) och *En venetiansk komedi* utformade efter mönster av Shakespeares lustspel (1901), *Karl XI* (1918) m. fl. Under de senare åren har Hallström även framträtt som essay-författare och litterär minnestecknare.

Hallströms världsåskådning har utbildats under intryck av den pessimistiske filosofen Schopenhauer, för vilken hela tillvaron tedde sig såsom något ont, varur ingen förlossning kunde vinnas annorlunda än genom kuvandet av vårt självviska jag och genom viljan till slutlig förintelse. Också är döden det centrala motivet i Hallströms diktning. Hans moraliska uppfattning är strängt etisk, det är plikten och ansvarskänslan den sedliga styrkan och den stolta viljan,

som i hans verk äro de härskande krafterna. Hallström utmärker sig för stor fantasirikedom, smidig intelligens och god psykologisk blick samt kan ge uttryck åt mycket växlande stämningar. Idéinnehållet är alltid huvudsaken, däremot äger han mindre av enkel, ursprunglig och djup lidelse. Hans stil är skiftande och nyansrik, stundom orolig och överlastad, varför han kan vara ganska svårtillgänglig.[1]

Gustav Fröding föddes på Alsters bruk i Värmland år 1860. Fadern var brukets ägare och modern en dotter till den snillrike biskop Agardh i Karlstad. Efter skolgång först i Kristinehamn och därpå i Karlstad kom Fröding till Uppsala. Några examens-studier kunde han ej förmå sig till, men för övrigt skaffade han sig ganska omfattande kunskaper i litteratur och historia. Efter några år återvände han till Värmland, där han sedermera verkade såsom tidningsman. I Karlstadstidningen uppträdde han med mycket omtyckta kåserier och krönikor och offentliggjorde även en och annan dikt. Till sin sociala och litterära åskådning bekände han sig vid denna tid närmast till den radikala naturalismen, ehuru utan dennas ensidighet. År 1889 begav han sig till Tyskland, där han en tid vistades på en anstalt för nervsjuka, och här var det som hans diktning slutligen mognade. Hans första diktsamling, *Gitarr och dragharmonika*, som kom år 1891 (samma år som Lagerlöf och Hallström framträdde och som Levertins »Legender och visor»), gjorde honom från första stund till en mästare bland svenska lyriker. Utan romantiska drömmerier förstod han, särskilt i cykeln »Värmländska låtar», att skapa en ny och naturfrisk poesi ur vad han sett och känt av värmländskt liv och landskap i sin omedelbara omgivning. Utan att vara »folkvisor» i strängare mening blevo hans dikter folkliga genom sin förening av enkelhet och konstnärlighet. Somliga av hans folklivsbilder kunna med sin humoristiska uppfattning något erinra om F. A. Dahlgrens »Viser» (se sid. 236), men de flesta äro dock genom sin melodiska fägring (»Val-

[1] H. Bergstedt, *Grekiska motiv i Per Hallströms diktning*, 1917.

larelåt») eller sin virtuosmässiga rytmik («Det var dans bort i vägen») något fullständigt artskilt. I få drag, i knapp och klar form och med träffsäker uppfattning teckna de stundom vissa typiska men dock levande figurer, såsom den utarmade men obetvingligt strävsamme och förhoppningsfulle »Lars i Kuja», stundom ge de en komisk och något karikatyrartad bild, såsom »Våran prost», där den svenska bondens uppfattning och uppskattning av själasörjaren fått ett koncentrerat uttryck, och (den i en senare diktsamling framträdande) »Korperal Storm» m. fl. Ehuru det skälmska eller glatt humoristiska lynnet var fullständigt övervägande i denna första diktsamling, saknades dock ej vemodiga toner.

Frödings andra samling, *Nya dikter* (1894), befäste kraftigt det anseende han förvärvat. Utom de egenskaper man kände fann man däri också en starkare flykt och en rikare känsla av mera mörk färg, såsom i cykeln »Bibliska fantasier» eller i »Skalden Wennerbom», det misslyckade geniet, fattighjonet och fyllbulten. Tredje diktsamlingen, *Stänk och flikar* (1896), med sina hänsynslösa självbekännelser och självanklagelser, visade slutligen i hela sin styrka en sjuk och förtvivlad själ. Boken föranledde ett åtal, till följd av vissa anstötligheter, men förf. blev frikänd. Och likväl har skalden här i vissa stycken, såsom »Fredlös», »Ett gammalt bergtroll», »Det borde varit stjärnor», nått sin diktnings höjdpunkt. I följande smärre samlingar, *Nytt och gammalt* och *Gralstänk*, särskilt i den sista (1898), märkes bredvid flera vackra saker en viss avmattning, i det skalden ej mäktat att giva full poetisk gestaltning åt sitt grubbel över livets gåtor, särskilt vad som alltid sysselsatt honom: det ondas ursprung och betydelse.

År 1896 hade Fröding flyttat från Karlstad till Uppsala, där hans själs hälsa alltmer försämrades, tills han (år 1900) måste intagas på Uppsala hospital. Här tillbragte han fem år, under vilken tid han väsentligen förbättrades utan att likväl återfå sin andliga kraft. En nationalinsamling företogs för att trygga hans ekonomi, och på Djurgården

vid Stockholm förvärvades ett litet ställe, där han tillbragte sina sista år. Fröding dog år 1911, sörjd och saknad av ett helt folk, så som endast få diktare blivit.

Under sin korta skaldebana har Fröding gjort en större insats i den svenska lyriken än kanske någon annan diktare före honom, åtminstone sedan Bellmans dagar. Mer än ett drag hos Fröding visar hän på de humoristiska skalderna i vår äldre litteratur, såsom Lucidor och Runius, som han också stundom roat sig med att efterhärma. Men i synnerhet erinras vi om Bellman såväl genom Frödings naturtrogna skildringar ur de lägre klassernas liv som genom hans underbara makt över rim och rytmer. Båda hava givit uttryck åt frisk och uppsluppen munterhet bredvid svårmodig tungsinthet och äro därför äkta humorister. Men i motsats mot den innerst barnafromme Bellman var Fröding en grubblande ande med utbrott av trotsigt upprorssinne. Hans melankoli berodde visserligen mest på sjukliga anlag men alstrades även av de motsatser, som funnos mellan hans livsideal och hans bristande förmåga att förverkliga detta. Men såväl över hans egna som andras svagheter kastar hans milda löje en försonande dager. Humorn är hans djupaste egenskap.

Av engelsk diktning har Fröding fått sina kraftigaste intryck. I synnerhet erinrar han om den engelska lyrikens store förnyare Burns (död 1796), som utan tvivel i många avseenden varit hans läromästare, och med vilken han känt sig andligen befryndad. Med den romantiserande riktning, som behärskar det årtionde, varunder han uppträdde, äger han ej något djupare sammanhang. Hans sanningskärlek och hans självbekännelser göra honom snarare till en arvtagare av 1880-talet, och ehuru han själv icke omfattade någon viss riktning, vore det ej alldeles oberättigat, om man kallade honom naturalismens store lyriker.[1]

---

[1] J. Landqvist, *Gustav Fröding*, 1916. — Frey Svenson, *Gustav Frödings diktning*, 1916. — *Gustav Frödings samlade skrifter*, utg. av Ruben G:son Berg, 1—16, 1917—1922.

Erik Axel Karlfeldt (f. 1864 i Folkärna socken i södra Dalarna, f. d. bibliotekarie i Stockholm, medlem av Svenska akademien sedan 1904, dess ständige sekreterare sedan 1912) har i likhet med Fröding från början av sin diktarbana kraftigt inspirerats av kärlek till hembygdens natur och folk. Redan i sin första diktsamling, *Vildmarks- och kärleksvisor* (1895), besjunger han i en manlig och äkta ton Dalarnas älskade åsar och flodbräddar och ger sin rörda hyllning åt flärdlösa förfäder (»Fäderna»). Och icke heller hos honom saknas delvis komiskt eller humoristiskt uppfattade personer ur de breda lagren (»Den misskände spelmannen»). Sitt rykte skapade han dock först genom *Fridolins visor* (1898) och *Fridolins lustgård* (1901). Den figur, som givit dessa dikter sitt namn, är den icke längre unge »ungkarlen», lantjunkaren Fridolin, som »talar med bönder på böndernas sätt och med lärda män på latin». Han kan vara djupt och stämningsfullt allvarlig inför naturens och särskilt höstens mörka skönhet, och han kan också vara groteskt uppsluppen, rusig av vin och kärlek. Egendomligast tar han sig onekligen ut, då han talar i ålderdomligt kruserliga vändningar, utdelar bondepraktikans snusförnuftiga förmaningar eller sjunger i den mera moderna skillingsvisans tragikomiska tongångar. Sin största komiska och humoristiska kraft når Karlfeldt i de »Dalmålningar på rim», i vilka han skrivit texten till de svenska bondstugornas gamla naiva tapetmålningar (»Elie himmelsfärd», »Jone havsfärd»). De omkring trettio dikterna i samlingen *Flora och Pomona* (1906), av vilka några tillhöra hans allra bästa (»Hästkarlar»), ha knappast förändrat författarens bild, icke heller försvagat den.

Efter 12 års tystnad utsände Karlfeldt (1918) *Flora och Bellona*, som vittnar om att tidens vedermödor ej gått honom spårlöst förbi (»En pesthymn»). Som »en klangfull man» visar sig diktaren alltjämt. Fortfarande är det sambandet med jorden (»Klagosång över en lantman») och naturen, som utgör huvudkällan för hans inspiration. Ämnes-

kretsen har utvidgats med bilder från Roslagen och Öland (»Zephyrs serenad till Ölands solvända»). Mera nya äro för Karlfeldt vissa vekare och sentimentalare tongångar (»Sjukdom»), som giva ett mera direkt uttryck åt diktarens personliga själsliv.

Utan att direkt hava tecknat böndernas liv har Karlfeldt inspirerats av bondekulturen. Även det starkt bibliska inslaget i hans diktning och den gammaldags luterska gudfruktigheten bottna i bondetraditionerna. Efter Fröding är Karlfeldt bland våra lyriska diktare den konstnärligaste. Hans natursinne och hans musikaliska rytmik äro minst lika beundransvärda som Frödings. Däremot har hans kärnsunda natur ej haft rum för den passion, varav Frödings sjuka ande kunde giva så gripande uttryck. Hans kynne präglas av gammalsvensk manlighet och av dalkarlens inbundna och trygga lugn.[1]

[1] Ruben G:son Berg, *Svenska skalder från nittitalet, sex utkast*, 4:e uppl., 1923. — J. Mortensen, *Från Röda Rummet till sekelskiftet*, I—II, 1918—1919. — E. Liedgren, *Kyrka och dikt*, 1917. — A. Borelius, *Bibliska motiv i Karlfeldts diktning*, 1922. — Fr. Böök, *Sveriges moderna litteratur* (i Svenska Litt:s hist. utg. av Sylwan, III) 1921.

DIKTKONSTENS HUVUDARTER.

Diktkonsten är en av de fem sköna konsterna, vilka alla i högre eller lägre grad äro uttryck av människans känsla och konstnärliga fantasi. De övriga äro *arkitektur* (byggnadskonst), *skulptur* (bildhuggarkonst) och *måleri*, vilka tre tillsammans utgöra de s. k. »bildande konsterna», samt *musik*.

Alla de alster av den konstnärliga fantasien, i vilka språket begagnas som uttrycksmedel, vare sig på vers eller prosa, bilda den sköna litteraturen eller vitterheten. Skönlitteraturens arter bruka indelas i tre huvudgrupper: lyrik, epik och dramatik.

Lyrisk diktning.

Lyriska dikter äro sådana, i vilka skalden ger ett direkt uttryck åt sina egna eller andras känslor. Såsom olika slag av lyrisk diktning märkas vislyrik, hymnlyrik och tankelyrik.

1. Till **vislyriken** höra:

a) **Visan,** som ger ett omedelbart och personligt uttryck åt en viss stämning och har en enkel strofisk form, så att den lätt kan förses med musik och sjungas. Exempel erbjuder den svenska litteraturen under snart sagt alla tider från medeltiden till Wirsén och Fröding.

Man kan tala såväl om en *andlig* visa som om en *världslig*. Den andliga visan ger uttryck ej åt hela församlingens gemensamma känslor utan åt den enskilda personens. Bland de världsliga visorna märkas dryckesvisor, sällskapsvisor, vaggvisor, studentvisor, sjömansvisor o. s. v. »Folkvisor», d. v. s.

visor, diktade bland folket, kunna vara av skiftande beskaffenhet. Vanligen menas därmed visor från medeltiden av berättande innehåll och försedda med omkväde (se sid. 34). Dylika visor kallas ock »ballader».

b) **Balladen,** som sålunda är en dikt i strofisk form av berättande innehåll men med framträdande lyrisk stämning. Utom den folkliga medeltidsballaden finnas ock konstballader, i vilka kända diktare med anslutning till den folkliga balladens form behandla ett vanligen dystert och mystiskt ämne (jämför »spökballaden» sid. 124, 145). Sådana ballader hava skrivits av tysken Bürger, sedermera av Schiller och Goethe samt i Sverige av A. K:son af Kullberg (se registret) och av nyromantikerna; enstaka exempel på dylika ballader finnas även hos Kellgren, fru Lenngren m. fl. Även Geijers »Den lille kolargossen» skulle kunna betraktas som ballad.

c) **Romansen,** som är nära besläktad med balladen men mera lugn, klar och harmonisk. Under det balladen vanligen är skriven i en abrupt, ofta dialogisk form, är romansen övervägande episk. Exempel erbjuda sångerna i Fritiofs saga, Geijers »Vikingen», Malmströms »Vi suckar det så tungt uti skogen?» m. fl.

2. **Hymnlyriken** riktar sig till höga och upphöjda föremål och har därför en mera storslagen och konstrik form än visan. Hit räknas:

a) **Hymnen,** som vanligen har ett religiöst innehåll. Exempel finna vi i den katolska kyrkans latinska lovsånger, såsom i Prudentius' »Jam mæsta quiesce querela» (se sid. 30), Ambrosius' »Te Deum», Davids psalmer samt slutligen protestantiska psalmer, t. ex. av Luther, Wallin m. fl. Någon gång ha även synnerligen högstämda dikter av världsligt innehåll fått namnet hymn, såsom »Ur svenska hjärtans djup en gång» av Talis Qvalis och »Hör oss, Svea» av Wennerberg.

b) **Odet,** som helst riktar sig till mänskliga krafter, makter och idéer samt har en strängt regelbunden byggnad. I den klassiska litteraturen betydde ordet en lyrisk dikt i allmänhet. I den svenska litteraturen förekommer odet nästan uteslutande under den fransk-klassiska smakens tid och är då merendels av en kylig och reflekterande natur.

c) **Dityramben,** som ursprungligen var en dikt till vingudens ära och därför fylld av vild, liksom rusig hänförelse. I den moderna poesien begagnas ordet om en dikt med stark inspiration och i fria, skenbart oregelbundna rytmer. Den svenska litteraturen erbjuder endast få exempel, såsom Wallins »Dityramb 1808» och Tegnérs »Krigssång» samt slutet av hans »Svea».

Såsom dityramber i allra egentligaste mening kunna dock flera av Bellmans dikter anses.

d) **Kantaten,** en högstämd dikt, som uteslutande är avsedd att sjungas. Bland andra, som skrivit kantater, märkas Kellgren (»Kantat den 1 januari 1789») och Rydberg (se sid. 261). En större religiös kantat kallas **Oratorium.** I detta uppträda flera personer och sjunga antingen var för sig eller tillsammans i körer, duetter o. s. v. Oratoriet har därför en halvt dramatisk karaktär. Ett svenskt exempel äga vi i Lidners »Jerusalems förstöring».

e) **Elegien,** som vanligen ger uttryck åt en känsla av sorg, längtan eller vemod. Det är sålunda en »klagosång» eller ett »sorgekväde». Versmåttet är oftast *distikon,* varmed menas en sammanställning av en hexameter och en pentameter. Denna metriska form benämnes därför också *elegiskt versmått.* Exempel erbjuder Malmströms »Angelika». Stundom äro även dikter av mera reflekterande innehåll författade på distika, såsom t. ex. Atterboms »Recensionsblommor». Dessa kunna räknas till följande avdelning.

3. I **Tankelyriken** kläder skalden allmänna idéer, filosofiska åskådningar, religiösa eller moraliska begrepp och läror i känslans och fantasiens dräkt. En stor del av 1700-talets lyrik var av denna beskaffenhet. Bland framstående representanter i senare tid märkas Tegnér och Rydberg. Till tankelyrikens område kunna föras:

a) **Lärodikten,** som framställer en sammanhängande följd av tankar över ett visst ämne eller meddelar vishets- och sederegler. Poetisk blir denna dikt, endast om den använder sköna bilder, träffande exempel och skildringar; i annat fall löper den lätt fara att endast utgöra rimmad prosa. Ex. äro Leopolds »Predikaren», Wallins »Uppfostraren», Wallmarks »Handen».

b) **Satiren,** som sätter livets förvända sidor och människors dårskaper i skarp belysning och bestraffar dem antingen genom allvarligt klander eller genom ett kvickt förlöjligande. Satirer finnas såväl i versens som i prosans form. Exempel erbjuda Gyllenborg, Kellgren, Leopold m. fl.

c) **Epigrammet,** en kort dikt, som innehåller en slående tanke eller bild. Ofta har det en satirisk tillspetsning och kan då betraktas som en sammanträngd satir. Diktarten odlades av de klassiska författarna och infördes första gången i svenska litteraturen av Stiernhielm. Den träffas sedermera hos Dalin, Oxenstierna, Tegnér m. fl.

Lärodikt, satir och epigram kunna sammanfattas under benämningen lyrisk-didaktiska diktarter. I någon mån besläktad dels med dem, dels med epos är den **beskrivande dikten,** som i bunden form lämnar utförliga skildringar, vanligen av den yttre naturen. Representanter för denna riktning äro i svenska litteraturen Creutz, Gyllenborg och Oxenstierna.

Episk diktning.

Den episka dikten framställer i berättande form en tilldragelse, varvid författarens person och känslor vanligen ej framträda. Den kan vara avfattad

A) **På vers.** Hit höra: a) **Epos** i egentlig och inskränkt mening eller det **heroiska epos,** en längre berättande dikt på vers, som skildrar stora och viktiga tilldragelser, vilka äga betydelse för ett helt folk eller en hel tidsålder. Vanligen är det någon bestämd hjältegestalt, som utgör den huvudpersonlighet, kring vilken händelserna grupperas (»hjältedikt»). Gudarna framställas såsom ingripande i människornas öden (»gudamaskineri»). Man skiljer mellan *folkepos* och *konstepos.* Det förra är ej en enda persons verk utan har sin upprinnelse i kortare folkliga dikter, som sedan av någon skald sammanfogats till ett stort helt. Så hava de homeriska epos, »Iliaden» och »Odysséen», uppkommit, vidare den medelhögtyska dikten »Nibelungenlied», »Ossians sånger», »Kalevala» m. fl. Konstepos utgöra senare försök till efterbildningar av folkepos. Sådana äro Vergilius' »Eneid» och de »pseudoklassiska epos», som skapades under renässansen och den fransk-klassiska smakens tid, t. ex. i Frankrike av Voltaire och i Sverige av Gyllenborg.

b) Det **romantiska epos** eller **riddarromanen,** som utbildades under medeltiden och som därför är fyllt av denna tids anda. I motsats mot förhållandet vid det heroiska epos är kärleken här ofta huvudmotiv. Även detta epos har av senare skalder efterhärmats, såsom av Ariosto i »Orlando furioso» och av Wieland i »Oberon». Såsom nyromantiska epos kunna betraktas: Stagnelius' »Vladimir den store», Almqvists »Arturs jakt», Tegnérs »Fritiofs saga», Runebergs »Kung Fjalar» m. fl.

c) Det **religiösa epos,** som framställer andliga och religiösa makter såsom huvudpersonligheter i en tilldragelse. Exempel utgöra Dantes »Divina Commedia», Miltons »Det förlorade paradiset», Klopstocks »Messias». I svenska litteraturen skulle

Spegels »Guds verk och vila» kunna anföras, men detta arbete är snarare en stor lärodikt. Nästan bättre exempel är Lidners »Yttersta domen», ehuru det saknar episk bredd och är av ett lyriskt skaplynne.

d) Det **idylliska epos,** som skildrar enkla förhållanden ur herde-, lant- eller borgarlivet. Exempel äro Creutz' »Atis och Camilla», Runebergs »Älgskyttarne» m. fl.

En kortare dikt av samma innehåll kallas **idyll.** Denna kan också vara av mera lyrisk natur, såsom fru Lenngrens »Den glada festen». Herdelivet har ock framställts i dramatisk form i det s. k. »herdedramat».

e) Det **komiska epos,** som på ett skämtsamt sätt skildrar vardagliga och mindre betydelsefulla händelser, oftast genom att använda samma storslagna former som det allvarliga eposet (»parodi» eller »travesti»). Sådana dikter äro O. Rudbecks »Boråsiaden» och »Markalls sömnlösa nätter».

f) Den **poetiska berättelsen,** som på ett kortfattat sätt skildrar en mindre tilldragelse ur vardagslivet eller någon episod ur krigarlivet o. d. Som exempel kunna anföras Leopolds »Eglé och Annette», Tegnérs »Axel» m. fl.

g) **Fabeln**, som är en kort berättelse om djur, vilka framställas såsom tänkande och handlande varelser, varigenom någon lärdom eller levnadsregel skall åskådliggöras.

B) På **prosa.** Till den episka prosadiktningen höra:

a) **Romanen,** en utförlig skildring ur livet, vari enskilda personer och deras öden vanligen ställas i samband med en teckning av samtidens sociala förhållanden, olika tidevarvs karaktär eller viktigare historiska tilldragelser. Av romaner finnes en mångfald arter, såsom *riddarromaner* (ursprungligen på vers, då de också kallas »romantiska epos», senare på prosa, se sid. 32), *herderomaner* (se sid. 73), *heroiska romaner* (se sid. 107), *politiska romaner* (se sid. 107), *familjeromaner* (se sid. 132, 225), *historiska romaner*, *tendensromaner*, m. fl.

b) **Novellen,** som förhåller sig till romanen såsom den poetiska berättelsen till eposet. Den kan betecknas som en kort roman. Gränsen mellan novellen och romanen är stundom tämligen obestämd.

c) **Sagan,** som är en underbar berättelse. Då den uppstått bland folket och under långa tider fortplantats genom muntlig tradition, kallas den *folksaga*, av vilken alla senare sagor äro mer eller mindre fria efterbildningar. Från folksagan skiljer sig *den isländska sagan*, som har ett historiskt eller mytiskt ämne (se sid. 13).

Dramatisk diktning.

Dramat framställer en enhetlig och koncentrerad handling såsom omedelbart försiggående i åskådarens eller läsarens närvaro, och denna handling bör medföra en viss spänning och avse en bestämd lösning. Formen är dialogisk, d. v. s. att handlingen fortgår under oavbrutet samtal mellan de i stycket förekommande personerna. De flesta dramer äro ämnade att uppföras på teatern, men det finns även dramer, som blott äro avsedda att läsas, s. k. »läsdramer», t. ex. Atterboms »Lycksalighetens ö». Dramat kan avfattas såväl på vers som på prosa. Olika arter av drama äro:

a) **Tragedien** eller **sorgespelet,** ett allvarligt stycke, i vilket den tecknade huvudpersonen går under i sin strid mot ödet eller på grund av eget förvållande. Exempel på en tragedi i fransk-klassisk smak är Leopolds »Virginia». Närmare efter grekiskt mönster är Runebergs »Kungarne på Salamis» bildat. En mera modern prägel har Börjessons »Erik XIV». Såsom representanter för moderna tragedier må isynnerhet framhållas Ibsen och Strindberg.

b) **Skådespelet** (»dramen»), ett allvarligt stycke, med lycklig utgång. Det kan vara *historiskt* skådespel, såsom Gustav III:s »Siri Brahe och Johan Gyllenstierna», eller *borgerligt*, såsom August Blanches »Läkaren».

c) **Komedien** eller **lustspelet,** som ställer livets vardagligheter, mänskliga fel och dårskaper i en skämtsam dager. Lustspelet är vanligen *realistiskt*, d. v. s. återgiver det verkliga livets grunddrag (såsom hos Blanche och Geijerstam), men dessutom gives också ett *fantastiskt* lustspel, där skalden på ett fritt sätt omdiktar, förstorar och karikerar verklighetens former. Lustspelet får då en högre syftning än att blott förlöjliga vardagslivets obetydliga tilldragelser och har till uppgift att gissla de allmänna samhällsformerna eller framställa människans grundegenskaper i en sorglustig dager. I detta slags lustspel framträda därför vanligen satiriska eller tragiska drag. Mera betydande representanter äro endast Aristofanes hos grekerna och Shakespeare hos engelsmännen.

d) **Vådevillen,** en talpjäs med inlagda visor och sångstycken (»kupletter»), representeras hos oss framför allt av Blanche.

e) **Sångspelet,** ett skådespel, i vilket åtskilliga delar äro förenade med musik, som här har ett betydligt större utrymme än i vådevillen. Exempel utgöra Gustav III:s och Kellgrens »Gustav Vasa».

f) **Operan,** ett drama, som helt och hållet eller åtminstone till största delen är förenat med musik. Den är sålunda mera en musikalisk än en litterär produkt. Handlingen är vanligen allvarlig

g) **Operetten,** ett slags lustspel, som är helt eller till största delen förenat med musik.

VIKTIGARE VERS- OCH STROFFORMER.

Allitterererad vers är sådan vers, där två eller tre betonade ord i samma versrad eller i två på varandra följande versrader börja med samma konsonant eller med vokal. Allitterationen är sålunda ett slags bokstavsrim och förekommer regelbundet i den fornnordiska poesien. Den vanligaste allitterererade versen är *fornyrdislag*, som utgör en strof av 8 korta versrader, där två och två rader sammanbindas genom samma allitteration. Denna vers har i senare tider använts av Tegnér i »Rings drapa».

Knittelvers är parvis rimmade verser med vanligen fyra betonade stavelser och växlande antal obetonade i varje vers. Det är medeltidens vanligaste versform (riddarromaner, rimkrönikor) och har i senare tider använts av Vitalis (»Komiska fantasier») och av Strindberg (»Mäster Olov»).

Folkvisestrof utgöres av två eller fyra versrader jämte omkväde, som alltid står i slutet av strofen, någon gång även i mitten av densamma. Förekomma flera rader än fyra i en strof av ett visartat stycke, är detta tecken på senare ursprung än tiden för den egentliga medeltida folkvisediktningen. Detsamma är förhållandet, ifall omkvädet fallit bort. Formen har sedermera vid efterbildningar av folkvisan använts av Dalin och Atterbom m. fl.

Syllabisk vers, byggd på stavelseräkning utan hänsyn till betoning (karakteristiskt för fransk poesi), brukades hos oss i början på 1600-talet, t. ex. i Messenius' dramer.

Hexameter är orimmad sextaktig vers med fallande rytm (daktyler och trokéer). Hexametern är versformen i antikens epos (Homeros: »Iliaden», »Odysséen»; Vergilius: »Eneiden»). I svenska litteraturen vann den inträde med Stiernhielm (»Herkules») och har sedermera använts av Stagnelius, Tegnér, Runeberg m. fl.

Distikon är ett verspar bestående av en hexameter och en *pentameter*, d. v. s. en orimmad sextaktig vers, vars tredje och sjätte takter äro enstaviga, varigenom taktvila uppstår i mitten av versen; användes första gången av Stiernhielm (i en av hans baletter) och sedermera av Tegnér (»Språken»), Atterbom, Malmström (»Angelika») m. fl.

Sapfisk strof är en fyrradig, orimmad strof bestående av tre femtaktiga verser och en tvåtaktig, alla med fallande rytm; infördes av Stiernhielm (använd i baletterna, ex. i »Den fångne Kupido»). Det är en antik versart. En med densamma något likartad strofform är *asklepiadeisk* strof, använd av Kellgren (»Ode till Sällheten»).

Alexandrin är en sextaktig jambisk vers med taktvila i mitten. Den är alltid rimmad, oftast parvis, kan användas i mer eller mindre konstrika strofer men förekommer mest ostrofisk. Alexandrinen är den klassiska franska versarten. I Sverige brukades den av Stiernhielm och sedermera så gott som av varenda diktare ända till nyromantikens framträdande 1809 samt även av Tegnér (i »Svea»).

Senar (eller jambisk trimeter) är en orimmad sextaktig jambisk vers utan taktvila. Den är av klassiskt ursprung och har använts av Tegnér i Fritiofs saga (»Försoningen») och av Runeberg i »Kungarne på Salamis».

Terzin, italiensk versform med rimföljden a b a, b c b, c d c, o. s. v. Har använts av Dante i Divina Commedia och av Geijer i »Karl XII».

Sonett är en diktform bestående av fjorton rader, delade i två fyrradiga strofer (»quatrainer») och två treradiga (»terziner»). De två fyrradiga stroferna hava gemensam rimföljd, så att första versen rimmar med den fjärde, femte och åttonde, den andra med den tredje, sjätte och sjunde. Rimföljden i de två treradiga stroferna är växlande. Raderna skola egentligen utgöras av elvastaviga (d. v. s. femtaktiga) jambiska verser med uteslutande kvinnligt rim, som dock stundom i svenska sonetter omväxlar med manliga. Sonetten är en italiensk diktform, som hos oss infördes av Stiernhielm, vilken dock i stället för femtaktiga jamber använde alexandriner som metriskt mått. Sonetter hava sedermera skrivits av nyromantikerna, såsom Stagnelius, samt av Böttiger, Snoilsky m. fl.

Stanz eller **ottave rime** är en åttaradig strof av femtaktiga jamber med bestämd rimföljd och kvinnliga rim, som dock i svenskan stundom omväxla med manliga. Första raden rimmar med tredje och femte, andra med fjärde och sjätte, sjunde med åttonde. Strofformen är italiensk och användes i vår litteratur första gången av Dahlstierna (»Kungaskald») samt med förkärlek av nyromantikerna, särskilt av Atterbom och Geijer.

Blankvers är en orimmad femtaktig jambisk vers. Det är en engelsk versform, brukad bl. a. av Shakespeare och Milton. I vår litteratur infördes den av Kellgren (»Till Kristina») och har sedermera använts av Atterbom (»Lycksalighetens ö»), Tegnér (»Avskedet» i Fritiofs saga) samt vid översättning av engelsk litteratur.

PERSON- OCH SAKREGISTER.

Uppslagsordets huvudställe är angivet med siffror i fetstil. Registret upptager några författarnamn, som ej ansetts nödvändiga för den historiska framställningen.

Om författare efter år 1900 se R. Steffen, *Översikt av svenska litteraturen*, femte delen, 1921.

Adam av Bremen 16
Addison 92, 96
Adlerbeth, G. J. 116, 118, 119, **131**, 153, 184, 205
Adlerbeth, Jakob **183**, 185
Adlersparre, G. 128, **142**
Aftonbladet 214, 215, **222—223**, 239
Afzelius, A. A. 39, **184**
Agardh 162, 204, 283
Agrell, Alfhild (f. 1849), uppträdde på 1880-talet med dramatiska arbeten i den realistiska genren (*Räddad*, *Dömd*, *Ensam*); sedermera bl. a. med humoristiska berättelser (*I Stockholm* och *Hemma i Jockmock* av »Lovisa Petterkvist»).
Ahlgren, se Benedictsson
Akademien, Franska 83
» Svenska 116, **118—120**, 121, 142, 146, 149, 150, 151, 164, 171, 172, 188, 189, 190, 197, 202, 204, 208, 238, 245, 249, 251, 258, 272, 275, 279, 281, 286
Akademien, Vetenskaps- 98
» Vitterhets- **97—98**, 105, 108, 118, 119
» Vitterhets-, historie- och antikvitets- 98, 119
Akademier, renässans- 97
Alexandrin 60, 69, 73, 94, 104, 111, 139, 149, 151, 160, 189, 197, **295**
Alfons 29
Allegori 75, 169, 187, 188, 276
Allegoriskt epos, se epos
Allitteration 10, 294
Allmogeberättelse, se Bondenovell
Allmänna Journalen 165, 166
Almqvist 171, **211—220**, 223, 224, 234, 239, 280
Alström 98
Ambrosius 29, 289
And 22
Andreæ, Laurentius 45, 46, 48
Angered-Strandberg, Hilma (f. 1855), romanförfattarinna; bl. a. upptagit svensk-amerikanska ämnen (*Den nya världen*, *På prärien*, 1898).
Annaler 40
Antikvitetskollegiet 77, 97
Antites 74, 120
Are Frode 13
Arfwidsson 248
Argus (Johansson) 221
Argus, den svenska 92
Ariosto 57, 166, 291
Aristofanes 293
Aristoteles 25, 140
Armfelt 114

Arnim 161
Arrebo 69
Arrhenius 71
Arvidi 58
Arwidsson 39
Askelöf **162**, 164, 222
Asmund Karasun 20
Assonans 11, 253
Asteropherus 50
Atterbom 128, **163—171**, 172, 173, 194, 201, 202, 211, 217, 246
Auroraförbundet (Uppsala) 163
Auroraförbundet (Åbo) 121
Avazu och Wallasis 92
Balett 60, 68, 75, 76, 114
Bali 20
Ballad (jfr Folkvisa) **34—38**, 52, 53, 170, **289**
Ballad, spök- 124, 145, 147
Bard 132
Barock 72
Begravningspoesi 64, 65, 100
Bellman 65, 66, 94, 97, **109—113**, 121, 139, 141, 142, 147, 171, 172, 206, 242, 285
Benedictsson 271
Benzelius 98
Beowulf 17
Bergklint, Olof (lektor, kyrkoherde, död 1805), representant för den franska smaken, lyrisk skald, stiftare av ett litterärt sällskap »Vitterlek», medlem av Utile Dulci.
Bernhard av Clairvaux 24
Berättelse, poetisk 200, 247, **292**
Berättelse, skämtsam 84, 127, 130
Beskow, von 120, 184, 205, **208**, 249
Beskrivande poesi 104, 105, **129**, **291**
Bibeldrama, se Drama
Bibelkonkordans 26
Bibeln 26, 47, 49, 68
Bibelparafras 26
Bildstenar 17
Birgitta 26—29, 219
Björner 195, 198
Björnson 264, 280
Blanche 234—235
Blankvers 124, 170, **295**
Boccaccio 72
Boileau 83, 84, 89, 97, 244, **295**
Bokstavsrim 10, 294
Bollhuset 108, 116
Bondenovell, se Novell
Bondeson, August (läkare, död 1906), förf. humoristiska allmogeberättelser samt den satiriska sede- och karaktärsskildringen *Skolläraren John Chronschoughs memoarer;* utgivit sago- och folkvisesamlingar. 236
Boström 255
Brage den gamle 12
Brahe, Per 55, 56
Brandes 264
Braun, von 233, **242**
Bremer, Fredrika **224—228**, 229, 281
Brenner 102
Brentano 161
Brinkman, von 205
Bröllopspoesi 62, 64, 65, 66, 100
Bureus 76
Burns 285
Bürger 289
Byron **161**, 200, 209, 240
Bååth 273
Bäckström 256
Börjesson 235
Böttiger **237**, 239, 242
Canzon 160, 176
Carelius, Olov (kyrkoherde, död 1758), författare av en av frihetstidens mest kända politiska dikter, *Hönsgummans visa*, en allegorisk skildring av Sverige under olika regenter.
Carlén, Emelie 229—230
Carlén, J. G. 229
Cederborgh 174
Celsius 90
Chateaubriand 178
Choræus 153
Cicero 120
Cistercienserorden 24
Columbus 63, **67**, 75, 77
Corneille 85, 107
Creutz 91, 101, **103—105**, 106, 114, 129, 139, 145, 149
Crusenstolpe 223, 231
Dagligt Allehanda 214
Dahlgren, F. A. **236**, 283
Dahlgren, K. F. 166, **172—173**, 174, 212

Dahlstierna **74**, 94, 95
Dalin 89, **91—97**, 101, 105, 108, 114, 129, 177, 184
Dante 291, 295
Darwin 263
De Geer, Louis (friherre, statsminister, upphovsman till representationsförändringen 1865, död 1896), författare av omtyckta skisser och romaner, såsom *Hjärtklappningen på Dalvik*.
Deism 86
De la Gardie, M. G. 71, 77, 78
Didaktisk poesi, se Lärodikt
Diderot 87
Didrik av Bern 18, 35
Didrikssagorna 10, 16, 33, 78
Distikon 238, 290, **294**
Dityramb 152, 197, **289**
Divertissement 113
Dominikanerorden 24
Drama 49, 60, 75, **84**, **85**, 87, 95, 108, 114, **116—118**, 126, 133, 144, 150, 176, 177, 180, 186, 212, 217, 234, 248, **265—269**, 270, 272, 273, 282, **293**
Drama, bibel- 50
» historie- 51, 208, 265, 268
» idé- 272
» komediant- 50
» läs- 161, 234, 293
» renässans- 75
» sago- 161, 282
» skol- 50
» tendens- 270
Drapa 11
Dryckesvisa, se Visa
Du Bartas 69
Dumas 235
Eddan, poetiska **8**, 11, 18, 78, 177, 182, 184, 186, 188, 198, 199
» prosaiska **13**, 177, 188
Egil Skallagrimsson 12, 14
Ehrensvärd 138
Elegi 100, 177, 196, 238, **290**
Elegisk vers (se Distikon) 60, 238, 290
Elkan, Sofie (död 1921), förf. av romaner med historiska motiv, bl. a. *Konungen* (om Gustav IV Adolf).
Encyklopedisterna 87, 122, 138
Envallsson 118
Eos 239
Epigram 58, 62, 145, **290**
Epos 106, 150, 188, 246, 247, **291**
Epos, allegoriskt 61, 100, 188
» antikt (se Homeros) 61, 178, 246
» didaktiskt 68, 94
» fransk-klassiskt (psevdoklassiskt) 84, 102, 106, **291**
» idylliskt 104, 246, **292**
» komiskt 84, 114, 166, **292**
» nyromantiskt 176, 178, 217, 291
» religiöst 67, 69, 132, **291**
» romantiskt **31**, 198, **291**
Erasmus 43
Eskil 22
Eufemia (visorna) 33
Euphrosyne, se Nyberg
Eurelius, se Dahlstierna
Exempelpredikan 25, 26
Exempelsamlingar 26, 31
Extraposten 128
Fabel 84, 96, 106, 139, **292**
Fahlcrantz, K. E. (biskop, död 1866), författare av den satiriskt allegoriska dikten *Noaks ark* (1825—26), som parodierar dåvarande olika litterära riktningar, vidare av ett epos *Ansgarius* och hymnen vid Gustav Adolfs minnesfest 1832: »Låt dina portar upp».
Fallström, Daniel (f. 1858), en av 1880- och 1890-talens alsterrikaste lyriker, i synnerhet i viston (*Chrysantemum* 1890, *Vildrosor* 1892, *Valda dikter* 1898).
Fénelon 107
Fjalar, se Östergren
Flygare-Carlén, se Carlén, Emelie
Fogelberg 185
Folklivsskildring, se Novell
Folksaga, se Saga
Folkskrifter 215
Folkvisa, se Visa
Folkvisestrof 294
Fornyrdislag 10, 18, **294**
Fosforister, se Nya skolan
Franzén 97, 120, 133, 144, 145, **148—151**, 153, 164, 208, 244
Frese 71
Fryxell 194

Fröding 236, **283—285**, 286, 287
Geijer 39, 131, 153, 176, 184, 185, 188, **189—195**, 197, 210, 212, 214, 237, 238, 255
Geijerstam 271—272
Gellerstedt 259
Genealogisk dikt 11
Gessner 133
Gjörwell 133, 211
Gnomisk dikt 9
Goethe **133**, 134, 144, 161, 202, 203, 289
Grafström, A. A. (kyrkoherde, död 1870), lyrisk diktare, framträdde i fosforisternas kalendrar utan att helt sluta sig till den nya skolan. Kända dikter äro *Norrland* (»Jag minns ett land») och *Sången* (»I fallets stund, då mänskans ande dömdes»).
Gregorius den store 29
Gumælius, G. V. (kyrkoherde, död 1877), medlem av Götiska förbundet, skrev med Walter Scott som förebild den historiska romanen *Tord Bonde* (1828).
Gunnlaug Ormstunga 12
Gustav I 45, 55
Gustav II Adolf 71, 77
Gustav III 98, 104, 105, 106, 113, **116—120**, 122, 125
Gyllenborg, G. F. 101, **103—106**, 108, 118, 119, 129, 131, 146
Gyllenborg, Karl 91, **108**
Gödecke, P. A. (seminarierektor, död 1890) har på ett poetiskt fullödigt sätt tolkat den äldre Eddan (1877).
Götiska förbundet (skolan) 170, 173, **181—185**, 188, 190, 191, 197, 198, 206, 207, 208, 262
Hæffner 156
Hagberg 236
Halfred Vandrædaskald 12
Hallman 114, 118
Hallström 281—283
Hammarsköld 143, **162**, 164, 165, 166, 175, 200
Hansson 273—274
Hardenberg 161, 168
Havamal 9, 10, 177
Hedberg, Frans (skriftställare, teaterintendent, död 1908), flitig dramatisk författare, i synnerhet av lustspel, såsom *Hin ondes gåva* (1852), och historiska skådespel, t. ex. *Bröllopet på Ulvåsa* (1865), ett av den svenska scenens oftast uppförda stycken.
Hedberg, Tor 272
Hedborn 153, 163, 173
Hedenstierna, Alfred (signaturen »Sigurd», redaktör, död 1906), har vunnit en synnerligen omfattande popularitet genom flera samlingar berättelser, skisser och humoresker med ämne från medelklassen och allmogen (bl. a. *Kaleidoskop* 1884; *I svenska bondehem* 1885; *Fru Westbergs inackorderingar* 1890).
Hedlund 260
Heidenstam 269, 274, **275—277**
Heine 209, 240
Herdedikt, herdekväde, herdemaner, herdestil 72, 73, 84, 94, 100, 104, 110, 111, 146, 187
Herder 144, 182
Hermanni, Nicolaus 27, 30
Heroid (diktat kärleksbrev) se Leyoncrona.
Hervararsagan 15, 16, 21, 78
Herwegh 241
Hexameter 58, 61, 62, 92, 134, 166, 178, 202, 205, 246, 247, **294**
Hierta, L. J. 222
Hiärne, Urban **73**, 75, 77
Hjortsberg 118
Hjältedikt, hjältekväde 9, 16, 17, 61, 166, 189, 291
Hoffman 161, 213
Holberg 95, 100, 108
Holmström 67
Homeros (homeriska epos) 166, 188, 246, **291**
Horatius 67, 124, 131, 149, 151
Hugo **161**, 209, 213
Humanism 43, 202
Humoristisk dikt 64, 65, 111—113, 114, 210, 242, 243, 285, 286
Hymn 29, 30, 154, 241, 242, **289**
Hällristningar 5
Höijer 143, 190, 192
Höpken, von 91, **98**, 107, 119
Ibsen 264, 293

Iduna 184, 185, 190, 191, 197, 198, 199, 207
Idyll 66, 100, 113, 133, 145, 146 149, 168, 176, 187, 202, 205, 247, **292**
Idyll, barn- 145, 147
Idylliskt epos, se Epos
Ihre 91
Iliaden 291
Jansson, Gustav (död 1913), förf. av livligt berättade och underhållande romaner, äventyrsböcker och krigsskildringar (*Abrahams offer*, *Lögnerna*) samt berättelser från skärgården (*Hårda tag*).
Johansson, Johan 221
Johansson, Lars (Lucidor) **64—65**, 68, 72, 113, 285
Jolin, Johan (skådespelare, litteratör, psevdonym »Jo Jo», död 1884) författat folkskådespel.
Jordanes 16, 41
Journal för litt. och teatern 165, 166
Journal för sv. litteratur 143
Juntan 143
Järta, Hans 143, 210
Järteckenspostillor 25
Kalevala 245, 291
Kant 142, 196
Kantat 124, 261, **290**
Kanteletar 245
Karlfeldt 120
Karusell 60
Katarina 28
Kellgren 89, 109, 117, 118, 119, **121—125**, 128, 132, 133, 134, 135, 142, 145, 147, 148, 162, 206
Kenning 11
Kexel 118
Key, Ellen (f. 1849), författarinna i sociala, filosofiska och skönlitterära ämnen, till innehållet av delvis omstridd beskaffenhet men utmärkt för glödande och entusiastisk övertygelse (bl. a. *Tankebilder* I—II, 1898; *Människor* 1899; *Livslinjer* I—III, 1903—1906).
Klingdikt (jfr sonett) 62
Klopstock 132, 134, 182, 291
Knittelvers **33**, 40, 50, 61, 211, 265, 266, **294**
Knorring, S. von 228
Komedi 50, 51, 58, 85, 95, 108, 118, 234, 251, 272, 273, **293**
Komediantdrama 50
Krönika, 40, 41, 48
Kullberg, Anders K:son av (biskop i Kalmar, död 1851), uppträdde i slutet av 1700-talet med lärodikter, som belönades av akademien. Är den typiske representanten för spökballaden. Från engelska översatte han i denna stil *Alonzo den tappre och skön Imogine*, som vann mycken popularitet; 289
Lafontaine 84, 96, 106
Lagerbring 91, 115
Lagerlöf, Petrus (död 1699), professor i vältalighet i Uppsala, förf. den bekanta *Elisandravisan*, en smäktande kärleks- och herdevisa i tidens stil.
Lagerlöf, Selma 279—281, 283
Landskapsdikt, se Beskrivande poesi
Landskapslagar 21
Lea, se Wettergrund
Leffler, A. Ch. 270, 271
Legend 30, 52, 278, 281
Legendarium 31
Lehnberg 120, 189
Leibniz 137
»Lejonkulan» 75, 76, 108
Lenngren, A. M. 144, **145—148**
Lenngren, K. P. 145
Lenström 239
Leopold 89, 118, 119, **125—129**, 131, 136, 144, 149, 153, 154, 155, 156, 164, 165, 166, 167, 184, 200, 201, 204, 208
Lessing 132, 161
Levertin 274, **277—278**, 283
Leyoncrona, K. (svenskt sändebud i London, död 1710), Dahlstiernas samtida, tillhörde samma riktning som denne; skrev smärre skaldestycken, bl. a. »heroiden» *Habor och Signill*, samt fragment av en herderoman.
Lidner 133, **138—141**, 142, 171, 181, 239
Lindeberg 223, 234
Lindeblad, Assar (docent i Lund, kyrkoherde, död 1848), en av

Tegnérs mera bekanta efterhärmare.
Lindegren 144
Lindschöld 71, 76
Ling 177, **185—189**, 197, 212, 223
Linné 79, 89, **90**, 98, 115, 279
Litteraturbladet 194
Litteraturtidning 143
Litterär salong 101, 148, 270
Livijn 143, **162**, 166
Locke 86, 100
Lokalfärg 160, 217
Lovisa Ulrika 96, 97, 118
»Lucidor», se Johansson, Lars
Lumber 22
Lundegård 271
Lustspel, se Komedi
Luther 45, 47
Lyceum 162, 187
Lärodikt 9, 61, 69, 84, 101, 105, 127, 134, 145, 147, 150, 151, 153, 155, 190, 196, **290**
Läsning i blandade ämnen 128, 142
Lönnrot 245
Macpherson 132
Magnus, Olaus 53
Magnus, Johannes 53, 63, 78
Malling, Mathilda (f. 1864), uppträdde först under psevdonymen »Stella Cleve» med realistiska noveller, senare med en hel rad romaner med ämnen ur förgångna tider (*En roman om förste konsuln, Skyttes på Munkeboda*).
Malmström 237, **238**
Marini 72, 74
Mattias 25, 27, 31
Melin, K. A. (lektor, död 1919), aktad lyriker i idealistisk ton (*Dikter* 1888; *Skärgårdsbilder* 1891; *Humleplockningen* 1894); även förf. dramatiska arbeten, t. ex. enaktaren *Vid Breitenfeld*).
Mellin, G. H. 233
Messenius **51—52**, 54
Michaelson, Knut (d. 1915), skicklig komediförfattare av fransk skola (*Skandalen i natt* 1891; *Ett ungkarlshem* 1892; *Förr i världen* 1893).
Mill 264
Milton 123, 131, 141, 148, 291
Mirakler 49
Modée, R. G. (hovrättsassessor, död 1752), en av frihetstidens bästa lustspelsförfattare, skrev med Molière och Holberg som mönster bl. a. komedierna *Fru Rangsjuk* och *Håkan Smulgråt*.
Molander, Harald (regissör, död 1900), var en lycklig dramatiker med stor teknisk virtuositet och grundlig kännedom om scenens fordringar (*Rokoko* 1881; *Vårflod* 1884; *Furstinnan Gogol* 1883; *Flirtation* 1893 m. fl.). Även novellist. Stor framgång vann hans romantiserade skildring av Wivallius: *En lyckoridddare* (1896).
Molière 85, 107
Molin, Pelle (f. 1864, död 1896), livfull framställare av norrländsk natur och folkliv (*Ådalens poesi*).
Montesquieu 105, 135
Moraliteter 49
»Musis Amici», se Auroraförbundet
Mysterier 49
Mystik 25, 158
Mörk 107
Namnlösa sällskapet 256
Nationalitetsprincipen 182
Natursymbolik 159, 173, 203, 252
Naumann 116, 117
Newton 86, 100, 264
Nibelungenlied 10, 291
Nicander 184, **207**, 208, 234
Nietzsche 267, 274
Nordenflycht **99—103**, 106, 108, 145, 148
Nordensvan, Georg (f. 1855), romanförfattare, novellist, synnerligen alsterrik litteratur- och konstkritiker. Blev mer bemärkt först med romanen *I harnesk* (1882), en pessimistisk skildring i 1880-talets stil. Sedermera konstnärsromanen *Figge* (1885) och dess fortsättningar.
»Novalis», se Hardenberg
Novell 31, 172, 174, 207, 214, 225, 233, 240, 260, 266, 269, 270, 271, 276, 278, 279, 282, 292
Novell, bonde- 215, 216, 217, 271, 272

Nya granskaren 135, 139
Nyberg, Julia 173
Nyblom 257
Nybom 237, **239**, 241
Nya skolan eller nyromant. skolan 128, **161** o. f., 201, 203, 209, 211, 219, 237, 238
Ode 67, 84, **94**, 102, 105, 124, 125, 126, 130, 131, 146, 153, 155, **289**
Odel 106—107
Odysséen 291
Oehlenschläger **182**, 186, 197, 198, 204
Olai, Ericus 30, 41
»Onkel Adam», se Wetterbergh
Opera 116, 117, 122, 126, 139, 145, **294**
Operan, Kgl. **116**, 142, 233
Operett 294
Opitz 58, 60
Oratorium 141, **290**
»Orvar Odd», se Sturzen-Becker
Oskar II (död 1907) har uppträtt som lyrisk skald med diktsamlingen *Ur svenska flottans minnen* och var en framstående vältalare
Ossian(-s sånger) 123, **132**, 134, 187, 247, 291
Ottave rime 74, 160, **295**
Ovidius 131
Oxenstierna, J. G. 109, 119, **129—130**, 131, 132, 133, 153, 176, 184, 197, 202
Palmær 223
Palmblad **163**, 164, 165, **174**, 210, 211
Parabel 124
Parentation 108, 111
Parodi 111, 114, 162, 211
Pastoral, se Herdedikt
Paulinus 44
Peringskiöld, Johan (sekreterare i antikvitetskollegiet, kansliråd, d. 1720), utgav flera antikvariska arbeten och isländska handskrifter, t. ex. Heimskringla.
Petite poésie 84, 85, 96, 130
Petrarca 57, 73
Petri, Laurentius 47, 49
Petri, Olaus 22, **45—48**, 50, 54, 70
Petrus, prior i Alvastra 28
Petrus de Dacia 26
Phosphoros 163, 168, 173
Pietism 71, 72
Pindaros 149
Platon 80, 180
Poésies fugitives, se Petite poésie
Poetisk kalender **164**, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 191, 235
Polyfem **162**, 164, 166
Pope 84, 85, 96
»Pro joco» 162
Prudentius 30, 154
Psalm 30, 47, **67—71**, 141, 150, **153—155**, 173, 191, 251, 259
Psalmboken, 1695 års 70, 251
Psalmboken, 1819 års 71, 150, **153—154**, 191
Psalmboken, Uppsala- 70
Pufendorf, Samuel (medlem av antikvitetskollegiet, rikshistoriograf, död 1694), skrev bl. a. en stor historia om Karl X.
Racine 85, 95, 107, 131
Reflexionslyrik (jfr Tankedikt) 84, 94, 100, 196
Religiöst epos, se Epos
Renässans 42, 56—58
Reuchlin 43
Reuterholm 123, 126, 136, 142
Richardson 132
Riddardiktning, riddarroman 16, **31—33**, 40, **291**
Ridderstad, K. F. (löjtnant, redaktör, död 1886), författare av historiska och borgerliga romaner samt dikter.
Rimkrönika 40, 78
Rokoko 104, 113, 137
Roman 33, 88, 133, 144, 160, 172, **174**, 212, 214, 215, **216**, 217, **225—233**, 240, 254, 260, **266—272**, 274, **276—282**, **292**
» borgerlig 225, 228
» familje- 132, 228
» fantastisk 174
» herde- 73
» heroisk 107
» historisk 232, 233, 261, 277
» humoristisk 174
» komisk 174
» pedagogisk 107

Roman, politisk 107, 232
» riddar-, se Riddardiktning
» rövar- 144, 218, 229
» satirisk 174, 265
» sensations- 218, 235, 240
» skärgårds- 229, 266
» tendens- 215, 227, 231, 261
Romans 177, 187, 203, 207, 238, **289**
Ronsard 57
Roos, Anna Maria (f. 1862), utgivit flera förtjänstfulla diktsamlingar bland annat för barn (*I Vitavall, visor och berättelser för barn*, 1895).
Roos, Matilda (d. 1908), framträdde i början av 1880-talet med realistiska romaner. Sedermera präglades hennes arbeten av en religiös anda.
Rosenhane 73
Rosenstein, Nils von 119, 120, 150
Rousseau 88, 102, 121, 132, 133, 134, 135, 136, 181, 211, 213, 267
Rudbeck, O., d. ä. 75, 76, **78—81**, 96, 137
Rudbeck, O., d. y. 114
Rudbeckius 44, 51, 78
Runeberg 172, 178, 208, 217, 241, **243—253**, 254, 256, 257, 280
Runius 64, **66**, 100, 113, 129, 285
Runor 6, 7, 17—20
Runostil (finsk) 253
Runstenar 7, 17—20
Runverser 18—20
Ruskin 278
Rydberg 260—263
Rydelius 89, 92
Rydqvist, J. E. (kungl. bibliotekarie, död 1877), litteraturhistoriker, kritiker, språkforskare; hans förnämsta verk är svenska språkets lagar (5 band).
Saga 96, 160, 279, 280, 281, 292
» allegorisk 95, 212
» folk- 160, 169, **292**
» fornsvensk 21
» isländsk **13—16**, 21, 182, 185, 195, 198, 292
» politisk 106, 107
Sagospel (jfr Drama) 161, 169, 217
Sahlstedt, A. (kungl. sekreterare, död 1776), kritiker, grammatiker och ordboksförfattare.
Sapfisk vers 58, 60, **295**
Satir 58, 84, 89, 92, 94, 95, 105, 122, 123, 127, 145, 146, 147, 166, 201, 210, 223, 230, 266, **290**
Saxo grammaticus, dansk historieskrivare, död omkr. 1220, skrev den danska medeltidens märkligaste verk *Historia danica;* 188
Scheele 115
Schelling 159, 161, 168, 178, 190, 196
Schiller **133**, 144, 161, 189, 197, 202, 208, 289
Schlegel, F. 160
Schlegel, W. 161
Schröderheim 119, 139
Schwartz, Marie Sofie, fru (död 1894), författarinna av borgerliga och tendensromaner såsom *Arbetet adlar mannen* (1859) och *Positivspelarens son* (1863).
Schopenhauer 282
Scott, Walter **161**, 200, 213
Sehlstedt, Elias (tullinspektor, död 1874) publicerade i kalendrar och diktsamlingar från och med 1832 en mängd visor av oskyldig och godmodig karaktär. Genom sina humoristiska naturidyller sluter han sig till den långa raden av svenska vissångare, vars första representanter träffas redan under stormaktstidevarvet.
Senar 248, **295**
Sens commun 83, 89, 158
Sentens 129, 206
Sergel 138
Shakespeare 131, 133, 134, 161, 188, 235, 236, 282, 293
Signaturpoeterna 256—257
Sigurd Fafnisbane 9
Silverstolpe, A. G. (riddarhussekreterare, död 1816, broder till G. A. Silverstolpe), sengustaviansk författare i den akademiska stilen.
Silverstolpe, G. A. 143
Sjöberg 209—211
Skaldebrev 126, 130
Skaldediktning **11—12**, 20, **131**
Skiss 225, 235, 282

Skjöldebrand 233
Skogekiär Bärgbo, se Rosenhane
Skolastik 25
Skoldrama, se Drama
Skoltal, se Vältalighet
Skådeplatsen, kungl. svenska 108
Skådespel 117, 118, 161, 235, 236, 254, 265, 273, **293**
Sköldsånger 11
Snoilsky **257—259**, 277
Snorre Sturluson 13, 14, 188
Sofokles 248
Sommelius, Gustav Lorentz (signaturen »Beppo», löjtnant, död i dansk-tyska kriget 1848), lyrisk skald i den »sönderslitna» genren (*Vallmoknoppar* 1846; *Samlade dikter*, utgivna av Eichhorn 1867).
Sondén 166, 175
Sonett 58, 62, 73, 160, 177, 207, 237, 241, 257, **295**
Sorgespel, se Tragedi
Sparre, P. (överste, död 1871), författare av historiska romaner, såsom *Den siste friseglaren* (1832), *Standaret* (1847).
Spectator 92, 95
Spegel **68—70**, 72, 77
Spencer 263, 264
Spinoza 137
Stagnelius 171, **175—181**, 211, 234, 244
Stanz 295
Starbäck, K. G. (lektor, död 1885), historiker, författare av populära historiska romaner, såsom *Engelbrekt Engelbrektsson.*
Steel 92, 95
Stiernhielm **58—63**, 65, 68, 77, 78, 80, 95, 170, 175
Stiernstolpe, J. M. (expeditionssekreterare, död 1831), deltog i den akademiska skolans strid mot fosforisterna, översatte poetiska verk av Pope, Wieland m. fl.
Stockholmsposten 122, **124**, 135, 136, 139, 146, 148, 198
Strandberg 239, **241**, 257
Strindberg **265—270**, 274, 275, 297
Studentsånger 239, 242
Sturla Thordarson 12
Sturluson, se Snorre
Sturm und Drang 133, 139
Sturzen-Becker 223, **239**, 257
Sue, Eugène 235
Svart, Peder 55
Svedberg 70—71, 77
Swedenborg **90**, 134, 171, 212, 219, 267
Svensk litteraturtidning 164
Svenska litteraturföreningens tidning 167
»Sven Tröst», se Snoilsky
Swift 93, 96
Sångspel 114, 117, 122, **293**
Sällskapsvisa, se Visa
Sätherberg, Herman (läkare, professor, död 1897), var en av nyromantikens efterföljare. Han framträdde 1836 med *Skogsharpan, poetisk kalender för jägare*, som snart följdes av dikthäftet *Jägarens vila*, vilka titlar karakterisera hans diktning, som utmärkes för ett varmt och känsligt natursinne och som givit honom det betecknande namnet »Skogssångaren». Bland hans mest kända dikter märkes *Längtan till landet* (»Vintern rasat») och *Vårsång* (»Glad såsom fågeln»).
Söderberg, E. Natan (fil. d:r, redaktör, f. 1869), lyrisk diktare, som i sin veka idealistiska och idylliska ton erinrar om Signaturpoeterna, i synnerhet om Wirsén. Sina förnämsta insatser i vår vitterhet torde han hava gjort på psalmens och psalmbokens område. Bland hans talrika diktsamlingar märkes *Strängalek* (1895), *Lyra och psaltare* och *Bibliska motiv* (1921).
Tacitus 16
Talis Qvalis, se Strandberg
Talarkonst, se Vältalighet
Tankebyggarorden 101, 103
Tankedikt (jfr Reflexionslyrik) 100, 105, 119, 127, 130, 262, **290**
Tasso 57, 72, 128
Teatern, Kungl. stora, se Operan
Teatern, Kungl. dramatiska 117, 234, 265
Teatern, nya 223, 234
Tegnér 16, 94, 113, 128, 130, 131, 151, 167, 176, 178, 184, 185,

195—206, 208, 210, 221, 237, 241, 243, 244, 246, 247, 259, 263, 277
Tendensdiktning 215, 224, 227, 231
Teokritos 72
Terzin 160, 191, **295**
Tessin 91, **98**
Thjodolf 12
Thomander, J. H. (biskop, död 1863), betydande andlig och världslig vältalare, lycklig översättare av Aristofanes och Shakespeare.
Thomson 88
Thorild 123, 128, 131, 133, **134—137**, 138, 139, 142, 162, 171, 184, 193, 212
Thul-diktning 10, 19
Tidsdikt 176, 200
Tieck 161, 168, 213
Tillfällighetsdikt 96, 204
Tomas, biskop 40
Topelius 253—254
Tragedi 50, 51, 58, 75, 84, 95, 118, 126, 131, 139, 140, 180, 186, **187**, 207, 223, 235, **293**
Triewald 89
Ubir 20
Ulvsson, Jakob 25
Upptåg 60, 75
Utile Dulci 108, 118, 121, 122, 134
Wadman, J. A. (fil.mag., litteratör, död 1837), i synnerhet humoristisk diktare. Mycket bekant var hans visa »Min lilla vrå bland bergen».
Wahlenberg, Anna (f. 1858), flitig och underhållande romanförfattarinna, som med förkärlek skildrat svenskt vardagsliv i borgerliga kretsar (*Små själar*, *Underliga vägar*, *Kärlekens förgårdar*); även skrivit teaterstycken.
Valerius 145, **155—156**, 164, 165
Wallenberg 114, 139
Wallin 30, 70, 144, 145, **151—155**, 156, 162, 164, 173, 204, 251
Wallmark 165, 166, 290
Veckoskrifter, moraliska 92
Wellander 116
Wennerberg 239, **242**
Vergilius 57, 72, 131, 291
Vetenskapsakademien (i Stockh.) 98
Vetenskapssocieteten (i Uppsala) 98
Wetterbergh 230
Wettergrund, Josefina (signaturen »Lea», död 1903), utgivit flera samlingar dikter och smärre berättelser (*Småbitar på vers och prosa*, flera samlingar 1858—1869).
Wieland 123, 166, 176, 291
Vighir Spa 22
Wikner 257
Vilkinasagan, se Didrikssagorna
Winkelmann 138
Wirsén 120, 257, **259**
Visa 52, **64—66**, 94, 123, 155, 160, 173, 236, 259, 260, 283, 286, **288**
» dryckes- **64**, 65, 66, 94, 111, **112**, 238
» folk- (jfr Ballad) **34—39**, 52, 128, 160, 170, 184, 191, 253, 283
» kämpa- 35, 75, 94
» politisk 106, 143
» sällskaps- 66, **145**, 146, 148, 151, 155
Vitalis, se Sjöberg
Vitterhetens vänner 143, 162
Vitterhetsakademien, se Akademien
Vitterhetssamhället i Göteborg 196
Wivallius **53**, 65
Volsungakvädena 9
Volsungasagan 10, 15, 16, 17
Voltaire 84, **87**, 95, 96, 101, 102, 106, 117, 121, 126, 131
Voluspa 9, 177
Voss 144, 202
Vådevill 234, **293**
Vältalighet (jfr Äreminne) 83, 108, **120**, 154, 204, 205
Ynglingasagan 20, 187
Ynglingatal 12, 14, 17
Young 132, 142
Zola 264
Åhlström 126, 156
Äreminne 98, **119-120**, 133, 189, 208
Ödmann 154
Öman, V. E. (fil.d:r, red., d. 1904), lyrisk diktare, översatt Miltons *Det förlorade paradiset* m. m.
Östergren 257
Överskrift (jfr Epigram) 62

INNEHÅLL.

Forntiden. Sid.

Bronsåldern 5
Urnordiska inskrifter 6
Den isländska litteraturen 7
Den svenska forntidens litteratur 16

Medeltiden.

Den religiösa litteraturen 23
Den världsliga litteraturen 31

Reformationstidevarvet 43

Stormaktstidevarvet. Den svenska renässansen 56

Upplysningstidevarvet.

Den franska smakriktningen 82
Upplysningstidevarvets första skede. Den dalinska perioden . 89
Frihetstidens sista årtionde. Den bellmanska perioden 108
Den gustavianska tiden 115
Den sengustavianska tiden 141

Nyromantiken.

Nyromantikens karaktär 157
Fosforisterna 162
Götiska förbundet 181
Brytningen inom nyromantiken 209

Den borgerliga liberalismen. Verklighets- och tendensdiktningen . 221

1800-talets senare skede.

Idealismen 255
Naturalismen 263
Romantiserande diktare (»nittiotalet») 274
Diktkonstens huvudarter 288
Viktigare vers- och strofformer 294
Person- och sakregister 297

21—230665. *Steffen, Svensk litteraturhistoria.*

PT
9260
S7
1923

Steffen, Richard
Svensk litteraturhistoria
6. uppl.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

Pris 4 kr. 90 öre

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 12 24 13 009 2